KAYSERİ TALAS ENDÜRLÜK KİLİSESİ RESTORASYONU

Ayşe UYAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ 2008

ANKARA

Ayşe UYAN tarafından hazırlanan KAYSERİ TALAS ENDÜRLÜK KİLİSESİ RESTORASYONU adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Gediz URAK ……..
Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zuhal ÖZCAN ……..
Mimarlık Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Gediz URAK ……..
Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Can M. HERSEK ……..
Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Tarih: 01/07/2008

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Nermin ERTAN ……..
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Ayşe UYAN

TALAS ENDÜRLÜK KİLİSESİ RESTORASYONU

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşe UYAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2008

ÖZET

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemizde, tarih ve kültür zenginliği, günümüze kadar ulaşabilen eserlerle kendini göstermektedir. Din ve kültür çeşitliliği; Türkiye'nin her yerinde bir tarih bırakmıştır. Kayseri ve çevresi 20. yüzyılın ortalarına kadar Rum, Ermeni ve Müslümanların birlikte yaşadığı bir şehir olmuştur. Talas Endürlük köyü mübadeleye kadar bir Rum köyü olmuştur. Lozan antlaşması gereği Endürlük'teki Rumlar Yunanistan'a gitmiş, Yunanistan'daki Türkler de buraya yerleştirilmiştir. Endürlük Kilisesi, ihmal ve bilinçsiz tahribata rağmen ayakta durmaya çalışmaktadır. Bu terkedilmişlik, bakımsızlık ve tahribatı engelleyerek, yapının sürdürülebilir korunmasını sağlayacak verilerin hazırlanması amacıyla Endürlük Kilisesi çalışma konusu olarak seçilmiştir. Tez kapsamında, bir dönemin Rum inancını ve şeklini, yapı tarzını açıklayan bir belge olan Endürlük Kilisesi'nin korunmasına yönelik belgeleme ve restitüsyon yapılmış, bu bilgi ve belgeler baz alınarak restorasyon projesi hazırlanmıştır. Tez konusu kiliseye ilişkin elde edilen özgün bulguların pek çok değişim ve bozulmaları bulunan benzer kilise yapılarının restorasyon çalışmalarına da veri teşkil etmesi beklenmektedir.

Bilim Kodu : **802.1.085**
Anahtar Kelimeler : **Kayseri, Talas, Endürlük, kilise, Rum, analiz rölöve, restitüsyon, restorasyon**
Sayfa Adedi : **325**
Tez Yöneticisi : **Prof. Dr. Gediz URAK**

RESTORATION OF THE ENDÜRLÜK CHURCH IN TALAS

(M.Sc.Thesis)

Ayşe UYAN

GAZİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

July 2008

ABSTRACT

In our country which has been a host for many civilizations, richness in historical and cultural aspects shows itself through works that are still extant. Kayseri and its environment have been a city in which Greeks, Armenians and Muslims lived together up to twentieth century. In accordance with Treaty of Lausanne Greek people in Endürlük went to Greece and Turkish people in Greece were ensconced to this area. Endürlük Church has been exerting an effort to stand despite negligence and unconscious destruction. Endürlük Church has been chosen as a study subject in order to prepare data which shall provide with sustainable conservation of the building by means of preventing this dereliction, dilapidation and destruction. In the scope of the Thesis documentation and restitution study oriented towards the preservation of Endürlük Church, which is a document expressing a period's belief and its form and the style of building, has been made; consequently the restoration Project was prepared taking these information and documents as base. It is also expected that original findings and suggestions obtained, relating to the church, which is the subject of the Thesis, shall constitute a data for the restoration studies of similar church buildings that are changed and deformed.

Science Code : **802.1.085**
Key Words : **Kayseri, Talas, Endürlük, church, Greek, analysis, architectural survey, restitution, restoration**
Page Number : **325**
Adviser : **Prof. Dr. Gediz URAK**

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca beni teşvik eden ve değerli yardımlarını esirgemeyerek beni yönlendiren sayın hocam Prof. Dr. Z. Gediz URAK'a, değerli bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Zuhal ÖZCAN'a, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Müdürü sayın Serpil YÜKSEL'e, Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Müdürü sayın Mevlüt COŞKUN'a, rölöve ölçümünde yardımcı olan Fatih SAĞCAN ve ekibine, ölçüm ve çizimlerde yardımcı olan Mimarlık öğrencisi Emine BERKMAN'a, İnşaat mühendisliği öğrencisi kardeşim Hakan TARLACI'ya, çalışmam boyunca manevi destekleriyle beni hiç yalnız bırakmayan sevgili anne ve babama, bu tezi tamamlamamda büyük destekleri olan sevgili eşim Mimar Erdal UYAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER iv

ÇİZELGELERİN LİSTESİ x

ŞEKİLLERİN LİSTESİ xi

SİMGELER VE KISALTMALAR xxviii

1. GİRİŞ 1

2. KAYSERİ İLİ TALAS İLÇESİ'NİN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ 3

2.1. Genel Konum 3

2.2. İklim 3

2.3. Fiziksel Yapı 4

2.4. Nüfus 4

2.5. Kayseri Tarihi 5

3. KİLİSELER'İN TARİHSEL SÜRECİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ 11

3.1. Kilise Yapısının Tarihsel Süreci 11

3.2.Kilise Yapısının Mekansal Düzeni ve Mekanları 13

4. ENDÜRLÜK KİLİSESİ'NİN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ 21

4.1. Endürlük Kilisesi'nin Konumu 21

4.2. Endürlük Kilisesi'nin Tanıtımı 21

5. YAPININ TESPİTİ VE TANIMLANMASI 23

5.1. Grafik Belgeleme (rölöve) 23

5.2. Tanımlama 24

Sayfa

5.2.1. Genel tanımlama 25
5.2.2. Dış tanımlama 26
5.2.3. İç tanımlama 28
5.2.4. Plan elemanları 29
5.2.5. Taşıyıcı elemanlar 31
5.2.6. Mimari elemanlar 33
5.3. Değişim, Bozulmalar ve Yapısal Durum 36
6. KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA 107
6.1. Karşılaştırmalı Çalışma Metodolojisi 107
6.2. Kayseri Kiliseleri 108
6.2.1. Gesi Kayabağ (Darsiyak) Yanartaş Rum Kilisesi 108
6.2.2. Germir Rum Kilisesi 113
6.2.3. İncesu Yeni Cami Mahallesi Rum Kilisesi 117
6.2.4. Ağırnas Rum Kilisesi 121
6.2.5. Talas Rum Kilisesi (Panaya Kilisesi) 124
6.2.6. Zincidere Manastırı Kilisesi 126
6.3. Niğde ve Çevresi Kiliseleri 128
6.3.1. Niğde merkez kilise (H. Prodromos Manastırı Kilisesi) 128
6.3.2. Niğde Aşağı Kayabaşı Kilisesi 134
6.3.3. Niğde Yeşilburç Kilisesi 138
6.3.4. Bor merkez kilise 140
6.4. Nevşehir ve Çevresi Kiliseleri 142
6.4.1. Konstantine ve Helen Kilisesi (Sinasos/ Mustafapaşa) 142
6.4.2. Kaymaklı Kilise 146

Sayfa

6.4.3. Derinkuyu Başmelekler Kilisesi (Derinkuyu Cumhuriyet Cami)..... 150
6.4.4. Derinkuyu Aziz Theodoros Kilisesi..... 154
6.4.5. Derinkuyu Suvermez Kilisesi 158
6.4.6. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi / Büyük Kilise Cami 160
6.5. Doğu Karadeniz Kiliseleri 166
6.5.1. Trabzon Ayasofya Kilisesi..... 166
6.5.2. Ortahisar cami kilisesi (Panaghia Chrysokephalos) 170
6.5.3. Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi..... 171
6.5.4. Sürmene İlçesi Dirlik Köyü, Karşı Mahalle Kilisesi 172
6.5.5. Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi 174
6.5.6. Gogara Kilisesi (Giresun) 176
6.5.7. Ordu Taşbaşı Kilisesi..... 179
6.5.8. Yason Kilisesi 182
6.6. Karşılaştırmalı Çalışmanın Değerlendirilmesi..... 183
6.6.1. Genel özellikler..... 183
6.6.2. Plan elemanları..... 183
6.6.3. Taşıyıcı elemanlar..... 187
6.6.4. Mimari elemanlar..... 189
7. RESTİTÜSYON 193
7.1. Restitüsyon Metodolojisi 193
7.2. Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı..... 193
7.3. Endürlük Kilisesi'nin Restitüsyonunda Kaynak Kullanımı..... 195
7.3.1. Konum..... 195
7.3.2. Plan Bölümleri 195

Sayfa

7.3.3. Taşıyıcı elemanlar 210

7.3.3. Mimari elemanlar 213

8. RESTORASYON 221

8.1. Yapının Bugünkü Durumunun Değerlendirilmesi 221

8.1.1. Mimari özellikleri 221

8.1.2. Tarihi ve kültürel faktörler 221

8.1.3. Çevresel faktörler 222

8.2. Restorasyon Yaklaşımı 223

8.3. İşlevlendirme 227

8.4. Yapının İşleve Uygun Programlanması 227

8.5. Fiziksel Müdahaleler 228

8.5.1. Sağlamlaştırma 229

8.5.2. Bütünleme (reintegrasyon) 232

8.5.3. Anastylosis 233

8.5.4. Temizleme 234

8.5.5. Niteliksiz eklerin kaldırılması 235

8.5.6. Ekleme 235

8.6. Restorasyon Süreci 235

9. SONUÇ 246

KAYNAKLAR 247

EKLER 249
EK-1 Rölöve vaziyet planı 250
EK-2 Rölöve zemin kat ölçü paftası 251
EK-3 Rölöve galeri katı ölçü paftası 252
EK-4 Rölöve zemin kat planı 253
EK-5 Rölöve galeri kat planı 254
EK-6 Rölöve A-A kesiti 255

Sayfa

EK-7 Rölöve B-B kesiti 256
EK-8 Rölöve C-C kesiti 257
EK-9 Rölöve D-D kesiti 258
EK-10 Rölöve E-E kesiti 259
EK-11 Rölöve kuzey cephesi 260
EK-12 Rölöve batı cephesi 261
EK-13 Rölöve doğu cephesi 262
EK-14 Rölöve güney cephesi 263
EK-15 Rölöve K2 kapısı detay 264
EK-16 Rölöve K-1 tipi kapı detay 265
EK-17 Rölöve pencereler detay 266
EK-18 Rölöve çan kulesi detay 267
EK-19 Değişim ve bozulmalar zemin kat planı 268
EK-20 Değişim ve bozulmalar galeri kat planı 269
EK-21 Değişim ve bozulmalar A-A kesiti 270
EK-22 Değişim ve bozulmalar B-B kesiti 271
EK-23 Değişim ve bozulmalar C-C kesiti 272
EK-24 Değişim ve bozulmalar D-D kesiti 273
EK-25 Değişim ve bozulmalar E-E kesiti 274
EK-26 Değişim ve bozulmalar kuzey cephesi 275
EK-27 Değişim ve bozulmalar batı cephesi 276
EK-28 Değişim ve bozulmalar doğu cephesi 277
EK-29 Değişim ve bozulmalar güney cephesi 278
EK-30 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Kayseri ve çevresi kiliseleri 279
EK-31 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Niğde ve çevresi kiliseleri 280
EK-32 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Nevşehir ve çevresi kiliseleri 281
EK-33 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Doğu Karadeniz Kiliseleri 282
EK-34 Tipoloji tablosu (nartekse göre) 283
EK-35 Tipoloji tablosu (kubbeye göre) 284
EK-36 Tipoloji tablosu (apsise göre) 285
EK-37 Restitüsyon kaynak kullanım paftası vaziyet planı 286
EK-38 Restitüsyon kaynak kullanım paftası zemin kat planı 287
EK-39 Restitüsyon kaynak kullanım paftası galeri kat planı 288
EK-40 Restitüsyon kaynak kullanım paftası A-A kesiti 289
EK-41 Restitüsyon kaynak kullanım paftası B-B kesiti 290
EK-42 Restitüsyon kaynak kullanım paftası C-C kesiti 291
EK-43 Restitüsyon kaynak kullanım paftası D-D kesiti 292
EK-44 Restitüsyon kaynak kullanım paftası E-E kesiti 293
EK-45 Restitüsyon kaynak kullanım paftası kuzey cephesi 294
EK-46 Restitüsyon kaynak kullanım paftası batı cephesi 295
EK-47 Restitüsyon kaynak kullanım paftası doğu cephesi 296
EK-48 Restitüsyon kaynak kullanım paftası güney cephesi 297
EK-49 Restitüsyon vaziyet planı 298
EK-50 Restitüsyon zemin kat planı 299
EK-51 Restitüsyon galeri kat planı 300

Sayfa

EK-52 Restitüsyon A-A kesiti 301
EK-53 Restitüsyon B-B kesiti 302
EK-54 Restitüsyon C-C kesiti 303
EK-55 Restitüsyon D-D kesiti 304
EK-56 Restitüsyon E-E kesiti 305
EK-57 Restitüsyon kuzey cephesi 306
EK-58 Restitüsyon batı cephesi 307
EK-59 Restitüsyon doğu cephesi 308
EK-60 Restitüsyon güney cephesi 309
EK-61 Restorasyon vaziyet planı 310
EK-62 Restorasyon zemin kat planı 311
EK-63 Restorasyon galeri kat planı 312
EK-64 Restorasyon A-A kesiti 313
EK-65 Restorasyon B-B kesiti 314
EK-66 Restorasyon C-C kesiti 315
EK-67 Restorasyon D-D kesiti 316
EK-68 Restorasyon E-E kesiti 317
EK-69 Restorasyon kuzey cephesi 318
EK-70 Restorasyon batı cephesi 319
EK-71 Restorasyon doğu cephesi 320
EK-72 Restorasyon güney cephesi 321
EK-73 Endürlük Kilisesi nokta koordinatları 322

ÖZGEÇMİŞ 325

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 5.1. Kuzey cephesi tanımlama tablosu..... 97

Çizelge 5.2. Batı cephesi tanımlama tablosu 99

Çizelge 5.3. Doğu cephesi tanımlama tablosu 101

Çizelge 5.4. Güney cephesi tanımlama tablosu 103

Çizelge 5.5. Naos tanımlama tablosu..... 105

Çizelge 5.6. Narteks tanımlama tablosu..... 106

Çizelge 8.1. Z01 mekanı restorasyon tablosu……...238

Çizelge 8.2. Z02 mekanı restorasyon tablosu 244

Çizelge 8.3. Narteks restorasyon tablosu 245

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 2.1. Türkiye haritasında Kayseri İli'nin yeri 8

Şekil 2.2. Kayseri İli'nde Talas İlçesi'nin yeri 8

Şekil 2.3. 20. yüzyıl başında Kayseri şehir planı [7] 9

Şekil 2.4. Ortaçağda iç kale ve çevresi [7] 9

Şekil 2.5. Kayseri ili haritası [2] 10

Şekil 3.1. İlk Hıristiyan Kilisesi, Dura, Europos, Suriye-Irak sınırı, 230-232 [8]…..15

Şekil 3.2. Saint Peter Bazilikası, Roma 319-329 yılları arası [8] 16

Şekil 3.3. Santa Sabina Kilisesi, Roma 422-432 yılları arası [8] 17

Şekil 3.4. Doğuş Kilisesi, İsrail, 326-333 yılları arası [8] 18

Şekil 3.5. Ayasofya, plan [8] 18

Şekil 3.6. Kubbelerin düzenlenişinin gösterildiği diyagram sayfa 353 [8] 19

Şekil 3.7. Aya İrini (kutsal huzur), Türkiye 532 [8] 19

Şekil 3.8. Kutsal Havariler Kilisesi, Selanik, Yunanistan, 1312-1315 [8] 20

Şekil 5.1. Talas Endürlük'ün uzaydan fotoğrafı [googleearth]……...37

Şekil 5.2. Endürlük Kilisesi'nin genel görünümü 37

Şekil 5.3. Lazer aletiyle yapının üç boyutunun çıkarılması (güneybatı) 38

Şekil 5.4. Yapının doğudan üç boyutlu hali 38

Şekil 5.5. Yapının kuzeydoğudan üç boyutlu hali 39

Şekil 5.6. Yapının kuzeybatıdan üç boyutlu hali 39

Şekil 5.7. Apsislerin üç boyutlu hali 40

Şekil 5.8. Fotoğraf numaraları 41

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.9. Fotoğraf numaraları 42

Şekil 5.10. Kilisenin güneyden genel görünümü 43

Şekil 5.11. Kilisenin etrafındaki yüksek duvarları 43

Şekil 5.12. Kilisenin sokaktan genel görünümü 43

Şekil 5.13. Avlunun dış duvarından görünüm 44

Şekil 5.14. Nokta koordinatla kilisenin taranması 44

Şekil 5.15. Nokta koordinatlarla kilisenin taranması 45

Şekil 5.16. Kör nokta oluşturulması 45

Şekil 5.17. Hortum teraziyle kırmızı kot oluşturulması 46

Şekil 5.18. Kuzey cephesi 46

Şekil 5.19. Kuzey cephesi 46

Şekil 5.20. Avludan kuzey cephesinin görünümü 47

Şekil 5.21. Kuzey cephesi 47

Şekil 5.22. Kuzey cephesi galeri altı 47

Şekil 5.23. Kuzey cephesi galeri altı 48

Şekil 5.24. Kuzey cephesi galeri altı pencere 48

Şekil 5.25. Kuzey cephesi oval pencere 49

Şekil 5.26. Kuzey pencereler 49

Şekil 5.27. Kuzey cephe 50

Şekil 5.28. Çapraz tonoz görünümü 50

Şekil 5.29. Çapraz tonoz görünümü 51

Şekil 5.30. Kuzey cephesinden sütunların görünümü 51

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.31. Çapraz tonoz 51

Şekil 5.32. Galeri altı görünüm 52

Şekil 5.33. Kuzey cephesi 52

Şekil 5.34. Batı cephesi 53

Şekil 5.35. Batı cephesi 53

Şekil 5.36. Batı cephesi köşe 53

Şekil 5.37. Narteks bölümü 54

Şekil 5.38. Batı cephesi 54

Şekil 5.39. Batı cephesinde orta nef hizasındaki giriş kapısı 54

Şekil 5.40. Sol nef hizasındaki K1.2 giriş kapısı 55

Şekil 5.41. Sağ nef hizasındaki K.1.1 giriş kapısı 55

Şekil 5.42. Orta nef hizasındaki K2 giriş kapısı detayı 56

Şekil 5.43. Batı cephesi detay 56

Şekil 5.44. Giriş kapısı kenarında ikonalardan görünüş 56

Şekil 5.45. Batı cephesi detay 57

Şekil 5.46. Batı cephesi sütunlar 57

Şekil 5.47. Galeri altı çapraz tonoz 57

Şekil 5.48. Güney görünüş 58

Şekil 5.49. Güney görünüş 58

Şekil 5.50. Yıkılan güney cephesi 58

Şekil 5.51. Güney cephesi 59

Şekil 5.52. Güney cephesi yıkılmış galeri duvarı 59

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.53. Güney cephesi 59

Şekil 5.54. Güney cephesi K3 kapısı 60

Şekil 5.55.Güney cephesi pencereler 60

Şekil 5.56. Güney cephesi galeri altı kapatılmış pencere 60

Şekil 5.57. Yıkılmış galeri altı 61

Şekil 5.58. Yıkılmış galeri altı görünüm 61

Şekil 5.59. Güney cephesi 61

Şekil 5.60. Güneybatı görünüş 62

Şekil 5.61. Çift kemer görünüş 62

Şekil 5.62. Doğu cephesi genel görünüm 63

Şekil 5.63. Doğu cephesi apsislerin dışarıdan görünümü 63

Şekil 5.64. Apsislerin dışarıdan görünümü 63

Şekil 5.65. Apsislerin duvar ile birleşimi 64

Şekil 5.66. P3.1 penceresi görünümü 64

Şekil 5.67. P.3.2 penceresi görünümü 65

Şekil 5.68.Apsislerin cephede görünüşü 65

Şekil 5.69. Apsislerdeki pencere detayı 66

Şekil 5.70. Apsislerdeki pencere detayı 66

Şekil 5.71. Kilise D1 duvarının iç görünümü 67

Şekil 5.72. Kilise D1 duvarının iç görünüm 67

Şekil 5.73. Kapıların içten genel görünümü 68

Şekil 5.74. Giriş kapısı üzeri 68

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.75. K.1.2 kapısının iç görünümü ... 68

Şekil 5.76. K.1.1 kapısının iç görünümü ... 69

Şekil 5.77. Apsislerin içten görünümü ... 69

Şekil 5.78. Apsislerin kilisenin içinden görünümü ... 69

Şekil 5.79. D5 apsis duvarının içten görünümü ... 70

Şekil 5.80. D6 apsisinin içten görünümü ... 70

Şekil 5.81. Orta apsis niş ve pencere detayı ... 71

Şekil 5.82. Apsis niş ve pencere detayı ... 71

Şekil 5.83. Apsis niş detayı ... 72

Şekil 5.84. Kuzey cephesinden pencere detayı ... 72

Şekil 5.85. D3 duvarı niş detayı ... 73

Şekil 5.86. D6 duvarı niş detayı ... 73

Şekil 5.87. Orta apsis tavan süslemesi ... 74

Şekil 5.88. D4 apsisinin tavanı ... 74

Şekil 5.89. D3 duvarı ... 74

Şekil 5.90. D4 apsis duvarı ... 75

Şekil 5.91. D7 duvarı iç görünüş ... 75

Şekil 5.92. D7 duvarı iç görünüş ... 75

Şekil 5.93. D7 duvarı pencereler ... 76

Şekil 5.94. D7 duvarı kapı ... 76

Şekil 5.95. D7 duvarı kapatılmış pencere ... 77

Şekil 5.96. D7 duvarı yıkılmış galeri çıkış merdiveni ... 77

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.97. D2 duvarı içten görünümü 77

Şekil 5.98. D2 duvarı yıkılmış galeri çıkış merdiveni 78

Şekil 5.99. D2 duvarı pencereler 78

Şekil 5.100. D2 duvarı 79

Şekil 5.101. Sütun başlıkları detay 79

Şekil 5.102. Sütun başlıkları detay 79

Şekil 5.103. Payanda detay 80

Şekil 5.104. Payanda detay 80

Şekil 5.105. Sütun detay 81

Şekil 5.106. Sütun detay 81

Şekil 5.107. Sütun ayak detay 82

Şekil 5.108. Sütun ayak detay 82

Şekil 5.109. Kubbe içten görünümü 83

Şekil 5.110. Kilisenin tavanından görüntü 83

Şekil 5.111. Kilise tavanında kubbe ve tonozların görünümü 83

Şekil 5.112. Tonoz süsleme detay 84

Şekil 5.113. Tonoz görünüm 84

Şekil 5.114. Çapraz tonoz görünüm 84

Şekil 5.115. Tonozlardan görünüm 85

Şekil 5.116. Apsis tavanı, tonoz ve kubbe 85

Şekil 5.117. Galeri katı görünüm 85

Şekil 5.118. Galeri D4 duvarı 86

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.119. Galeri D5 duvarı, oval pencere iç görünümü 86

Şekil 5.120. Naosa iniş merdiven kapısı 86

Şekil 5.121. P.5.1 penceresi iç görünüm 87

Şekil 5.122. Galeri penceresi iç görünüm 87

Şekil 5.123. Galeri D3 duvarı 88

Şekil 5.124. Yıkılmış galeri 88

Şekil 5.125. Yıkılmış galeri katı görünümü 89

Şekil 5.126. Yıkılmış D3 duvarı 89

Şekil 5.127. Yıkılmış galeri katı 89

Şekil 5.128. Yıkılmış galeri katı D1 duvarı 90

Şekil 5.129. Galeri katında K4 kapısı 90

Şekil 5.130. Galeri katında bitkilenmenin verdiği zarar 90

Şekil 5.131. 101 mekanı D2 duvarı K4 kapısı 91

Şekil 5.132. 101 mekanı 91

Şekil 5.133. Z02 mekanı 92

Şekil 5.134. Z02 mekanındaki niş 92

Şekil 5.135. Çan kulesi görünüş 93

Şekil 5.136. Çan kulesi üst detay 94

Şekil 5.137. Çan kulesi detay 94

Şekil 5.138. Çan kulesi giriş kapısı detay 94

Şekil 5.139. Çatıdan kubbenin görünümü 95

Şekil 5.140. Çatıdan yıkılmış galeri görünümü 95

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.141. Kubbe penceresi detay 95

Şekil 5.142. Çatı penceresi detay 96

Şekil 5.143. Çatı genel görünümü 96

Şekil 5.144. Çatı detay 96

Şekil 6.1. Yanartaş Rum Kilisesi giriş zemin kat planı (Uyan A.) ……..109

Şekil 6.2. Yanartaş Rum Kilisesi galeri katı planı (Uyan A.) 110

Şekil 6.3. Yanartaş Rum Kilisesi güneydoğudan görünüş 110

Şekil 6.4. Yanartaş Rum Kilisesi batı cephesi 111

Şekil 6.5. Yanartaş Rum Kilisesi naos görünüş 111
(a) Sütunların görünüşü (b) Galeriden apsislerin görünüşü

Şekil 6.6. Yanartaş Rum Kilisesi niş görünüşleri 111
(a) Apsis niş görünüşü (b) Kuzey iç duvar iç görünüşü

Şekil 6.7. Yanartaş Rum Kilisesi galeri katı 112
(a) Koridor görünüşü (b) Galeri görünüşü

Şekil 6.8. Yanartaş Rum Kilisesi tavan görünüş 112
(a) Yıkılan kubbe görünüşü (b) Kemer görünüşü

Şekil 6.9. Yanartaş Rum Kilisesi narteksten naosa ana giriş kapısı 112

Şekil 6.10. Germir Kilisesi zemin kat planı 114

Şekil 6.11. Germir Rum Kilisesi doğudan görünüş 114

Şekil 6.12. Germir Rum Kilisesi çan kulesi 115

Şekil 6.13. Germir Rum Kilisesi apsis görünüş 115
(a) Apsis genel görünüş (b) Apsis niş görünüş

Şekil 6.14. Germir Rum Kilisesi kapatılan ana giriş kapısı 115

Şekil 6.15. Germir Rum Kilisesi postoforion odalarına giden galeri koridoru 116

Şekil 6.16. Germir Rum Kilisesi kubbe 116

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.17. Germir Rum Kilisesi narteksten görünüş 116

Şekil 6.18. İncesu Rum Kilisesi plan [13] 118

Şekil 6.19. İncesu Rum Kilisesi kuzeydoğudan görünüş 118

Şekil 6.20. İncesu Rum Kilisesinin kuzey duvarı 119

Şekil 6.21. İncesu Rum Kilisesinin yıkılan batı görünüşleri 119
(a) Yıkılan narteks görünüşü (b) Yıkılan galeri görünüşü

Şekil 6.22. İncesu Rum Kilisesi güney duvarı görünüş 119

Şekil 6.23. İncesu Rum Kilisesi doğu cephesi apsis görünüş 120

Şekil 6.24. İncesu Rum Kilisesi naos görünüş 120

Şekil 6.25. İncesu Rum Kilisesi niş 120

Şekil 6.26. İncesu Rum Kilisesi tonozlarından görünüş 121

Şekil 6.27. İncesu Rum Kilisesi batı penceresinin bugünkü durumu 121

Şekil 6.28. Ağırnas Rum Kilisesi plan [13] 122

Şekil 6.29. Ağırnas Rum Kilisesi görünüşleri 123
(a) Güneybatı görünüş (b) Güney görünüşü

Şekil 6.30. Ağırnas Rum Kilisesi narteksten görünüş 123
(a) Narteks kemer görünüşleri (b) Narteks tonoz görünüşleri

Şekil 6.31. Ağırnas Rum Kilisesi cephe görünüşleri 123
(a) Güney duvarı görünüşü (b) Kuzey duvarı görünüşü

Şekil 6.32. Panaya Kilisesi zemin ve galeri katı planları [15] 124
(a) Zemin kat planı (b) Galeri kat planı

Şekil 6.33. Panaya Kilisesi genel görünüş 125
(a) Kuzeybatı görünüşü (b) Güney görünüşü

Şekil 6.34. Panaya Kilisesi batı galeri katı pencereleri görünüş 125

Şekil 6.35. Panaya Kilisesi papaz evi kapı 126

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.36. Zincidere Manastırı Kilisesi plan [15] 127

Şekil 6.37. Zincidere Manastırı Kilisesi görünüş [15] 127

Şekil 6.38. Zincidere Manastırı Kilisesi naos [15]..... 128

Şekil 6.39. H. Prodromos Manastırı Kilisesi plan [16] 129

Şekil 6.40. H. Prodromos Manastırı Kilisesi batı görünüş..... 130

Şekil 6.41. H. Prodromos Manastırı kuzeydoğu görünüş 130

Şekil 6.42. H. Prodromos Manastırı kuzey cephesi görünüş 130

Şekil 6.43. H. Prodromos Manastırı narteks görünüş 131

Şekil 6.44. H. Prodromos Manastırı Kilisesi özgün giriş kapısı 131

Şekil 6.45. H. Prodromos Manastırı çapraz tonoz görünüş..... 132

Şekil 6.46. H. Prodromos Manastırı Kilisesi naos görünüşü 132
(a) Naostan apsislerin görünüşü (b) Naostan galeri görünüşü

Şekil 6.47. H. Prodromos Manastırı Kilisesi naostan galeriye çıkış merdiveni..... 133

Şekil 6.48. H. Prodromos Manastırı Kilisesi galeri tonozlarından görünüş..... 133

Şekil 6.49. H. Prodromos Manastırı Kilisesi tonoz süslemelerinden görünüş..... 134

Şekil 6.50. H. Prodromos Manastırı Kilisesi sütun başlığı 134

Şekil 6.51. Aşağı Kayabaşı Kilisesi kuzey görünüş..... 135

Şekil 6.52. Aşağı Kayabaşı Kilisesi narteks sütunlarından görünüş..... 135

Şekil 6.53. Aşağı Kayabaşı Kilisesi apsislerin dışarıdan görünümü..... 136

Şekil 6.54. Aşağı Kayabaşı Kilisesi güney cephesi görünüş 136

Şekil 6.55. Aşağı Kayabaşı Kilisesi Naostan görünüş 137
(a) Naostan apsislerin görünüşü (b) Naos tavan görünüşü

Şekil 6.56. Aşağı Kayabaşı Kilisesi özgün kapı görünüşleri 137
(a) Orta nef giriş kapısı (b)Yan nef giriş kapısı

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.57. Yeşilburç Kilisesi apsislerden görünüş 138

Şekil 6.58. Yeşilburç Kilisesi güney duvarı görünüş 139

Şekil 6.59. Yeşilburç Kilisesi batı görünüş 139

Şekil 6.60. Yeşilburç Kilisesi kapatılan narteks 139

Şekil 6.61. Yeşilburç Kilisesi çan kulesi görünüş 140
(a) Yoldan çan kulesi görünüş (b) Avludan çan kulesi görünüş

Şekil 6.62. Bor Merkez Kilisesi görünüşleri 140
(a) Kuzeybatı görünü (b) Kapatılan narteks görünüş

Şekil 6.63. Bor Merkez Kilisesi apsislerin dışarıdan görünüşü 141

Şekil 6.64. Bor Merkez Kilisesi kuzeydoğudan görünüş 141

Şekil 6.65. Constantina ve Helena Kilisesi Plan [18] 143

Şekil 6.66. Constantina ve Helena Kilisesi görünüş 143

Şekil 6.67. Constantina ve Helena Kilisesi batı görünüş 144

Şekil 6.68. Constantina ve Helena Kilisesi narteks görünüş 144

Şekil 6.69. Constantina ve Helena Kilisesi naosa ana giriş kapısı 144

Şekil 6.70. Constantina ve Helena Kilisesi naos görünüş 145
(a) Sütunların görünüşü (b) Orta nef görünüşü

Şekil 6.71. Constantina ve Helena Kilisesi galeri katı görünüş 145
(a) Galeri görünüşü (b) Galeriden naos görünüşü

Şekil 6.72. Constantina ve Helena Kilisesi güney duvarı görünüş 145

Şekil 6.73. Constantina ve Helena Kilisesi özgün yan giriş kapısı 146

Şekil 6.74. Kaymaklı Kilise planı [18] 147

Şekil 6.75. Kaymaklı Kilise görünüş 147
(a) Güneybatı görünüşü (b) Batı görünüşü

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.76. Kaymaklı Kilise apsis dıştan ve içten görünüş 147
(a) Apsislerin dışarıdan görünüşü (b) Apsislerin içten görünüşü

Şekil 6.77. Kaymaklı Kilise narteks görünüş..... 148
(a) Narteksten giriş kapısı görünüş (b) Güneybatı görünüş

Şekil 6.78. Kaymaklı Kilise naos görünüş..... 148
(a) Naostan giriş kapısı görünüş (b) Naostan apsislerin görünüşü

Şekil 6.79. Kaymaklı Kilise naostan galeri katına çıkış merdiveni 148

Şekil 6.80. Kaymaklı Kilise galeri katı görünüş 149

Şekil 6.81. Kaymaklı Kilise detay görünüşleri 149
(a) Kapı detayı (b) Pencere detayı

Şekil 6.82. Başmelekler Kilisesi plan [17]..... 151

Şekil 6.83. Başmelekler Kilisesi görünüş 151
(a) Güney görünüşü (b) Doğu görünüşü

Şekil 6.84. Başmelekler Kilisesi kapatılmış narteks görünüş 152
(a) Batı görünüşü (b) Kuzey cephe görünüşü

Şekil 6.85. Başmelekler Kilisesi naos görünüş..... 152

Şekil 6.86. Başmelekler Kilisesi apsis 153

Şekil 6.87. Başmelekler Kilisesi özgün kapı..... 153

Şekil 6.88. Aziz Theodoros Kilisesi Plan 155

Şekil 6.89. Aziz Theodoros Kilisesi kuzey görünüş 155

Şekil 6.90. Aziz Theodoros Kilisesi apsislerin dışarıdan görünüşü..... 156

Şekil 6.91. Aziz Theodoros Kilisesi batı görünüşü..... 156
(a) Narteks görünüşü (b) Giriş kapısı görünüşü

Şekil 6.92. Aziz Theodoros Kilisesi narteks dörtlü sütun demetinden görünüş 156

Şekil 6.93. Aziz Theodoros Kilisesi kapı detay 157

Şekil 6.94. Aziz Theodoros Kilisesi çan kulesi..... 157
(a) Yoldan görünüşü (b) Avludan görünüşü

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.95. Suvermez Kilisesi plan [17] 158

Şekil 6.96. Suvermez Kilisesi kuzeydoğudan görünüş 158

Şekil 6.97. Suvermez Kilisesi görünüş 159
(a) Yıkılmış naos görünüş (b) Apsislerin görünüşü

Şekil 6.98. Suvermez Kilisesi kuzey duvarı görünüş 159
(a) İçten görünüşü (b) Dıştan görünüşü

Şekil 6.99. Suvermez Kilisesi yıkılmış narteks görünüş 159

Şekil 6.100. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi plan [21] 161

Şekil 6.101. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi güneydoğu görünüş 162

Şekil 6.102. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi batı cephesi görünüş 162

Şekil 6.103. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi naos görünüş 162

Şekil 6.104. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ikonostasis görünüş 163
(a) Yan görünüşü (b) Güney duvarına yerleşmiş durumu

Şekil 6.105. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ikonostasis detay 163
(a) Kapı detayı (b) Motif detayı

Şekil 6.106. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ambon detay 164

Şekil 6.107. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi kasnaklı kubbe iç görünüş 164

Şekil 6.108. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi nartekse giriş kapısı 165

Şekil 6.109. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi orijinal kapısı 165
(a) Kapının dıştan görünüşü (b) Kapının içten görünüşü

Şekil 6.110. Trabzon Ayasofya Kilisesi plan [24] 167

Şekil 6.111. Trabzon Ayasofya Kilisesi görünüş 167
(a) Batı görünüşü (b) Güneybatı görünüşü

Şekil 6.112. Trabzon Ayasofya Kilisesi kasnaklı kubbe içten görünüşü 167

Şekil 6.113. Trabzon Ayasofya Kilisesi naosa giriş kapısı 168

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.114. Trabzon Ayasofya Kilisesi yan giriş kapısı 168

Şekil 6.115. Trabzon Ayasofya Kilisesi tavan süslemesi 169
(a) Narteks tavan freski (b) Son yemek tasviri

Şekil 6.116. Trabzon Ayasofya Kilisesi sütun başlık detay..... 169

Şekil 6.117. Trabzon Ayasofya Kilisesi çan kulesi 170
(a) Avludan görünüş (b) Avludan güney görünüş

Şekil 6.118. Ortahisar Cami Kilisesi plan [24] 171

Şekil 6.119. Ortahisar Cami Kilisesi görünüş..... 171
(a) Kuzey görünüşü (b) Kuzeydoğu görünüşü

Şekil 6.120. Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi plan [23] 172

Şekil 6.121. Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi naos görünüş [23]..... 172

Şekil 6.122. Sürmene Dirlik Köyü Kilisesi plan [23] 173

Şekil 6.123. Sürmene Dirlik Köyü Kilisesi yıkılmış narteksten görünüş [23]..... 174

Şekil 6.124. Sürmene Dirlik Köyü Kilisesi naos görünüş [23]..... 174

Şekil 6.125. Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi plan [23] 175

Şekil 6.126. Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi doğu görünüş [23] 175

Şekil 6.127. Gogara Kilisesi plan [25]..... 176

Şekil 6.128. Gogara Kilisesi kesit [25] 177

Şekil 6.129. Gogara Kilisesi görünüş..... 177

Şekil 6.130. Gogara Kilisesi görünüşleri 178
(a) Kuzey cephe görünüşü (b) Güney cephe görünüşü

Şekil 6.131. Gogara Kilisesi üst örtüsü..... 178
(a) Kemer ve kubbe görünüşü (b) Kubbe iç görünüşü

Şekil 6.132. Gogara Kilisesi naos görünüş 179
(a) Naostan giriş kapısı görünüşü (b) Naos sütun ve tavan görünüşü

Şekil 6.133. Gogara Kilisesi güney giriş kapısı görünüş 179

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.134. Taşbaşı Kilisesi görünüş 180
(a) Güney görünüşü (b) Batı görünüşü

Şekil 6.135. Taşbaşı Kilisesi narteks iç ve dıştan görünüş 180
(a) Narteks dıştan görünüşü (b) Narteks içten görünüşü

Şekil 6.136. Taşbaşı Kilisesi naos görünüş..... 181

Şekil 6.137. Taşbaşı Kilisesi galeri görünüş 181
(a) Naostan galeri görünüşü (b) Galeri üst örtü görünüşü

Şekil 6.138. Taşbaşı Kilisesi kasnaklı kubbe görünüş 181

Şekil 6.139. Yason Kilisesi görünüş 182
(a) Doğu görünüşü (b) Güneybatı görünüşü

Şekil 6.140. Yason Kilisesi kapı detayı 182

Şekil 7.1. Yıkılan güney cephesi fotoğraf ……196

Şekil 7.2. Yıkılan narteks izleri..... 196

Şekil 7.3. Fügen İlter'in 1989 Endürlük Kilisesi çizimi [20]..... 196

Şekil 7.4. Yıkılan galeri bölümü 198
(a) Yıkılan duvar ve üst örtü (b) Güneyden galeri görünüşü

Şekil 7.5. Yıkılan güney cephe fotoğrafları 198
(a) Yıkılan güney galeri izleri (b) güney galeri doğu duvarı

Şekil 7.6. İlter'in 1989 yılı Endürlük Kilisesi Batı cephesi fotoğrafı 199

Şekil 7.7. Endürlük Kilisesi'nin batı cephesinin bugünkü durumu 199

Şekil 7.8. Naos genel görünüş..... 201

Şekil 7.9. Güney duvarda kapatılmış pencere..... 201
(a) İçten görünüşü (b) Dıştan görünüşü

Şekil 7.10. Galeriye çıkan merdiven izleri..... 202
(a) Güney duvarda merdiven izi (b) Kuzey duvarda merdiven izi

Şekil 7.11. Apsis yanındaki kapı..... 202

Şekil 7.12. Endürlük Kilisesi'nde kuzey iç duvar nişleri..... 202

Şekil **Sayfa**

Şekil 7.13. Yanartaş Rum Kilisesi kuzey iç duvar nişleri 203

Şekil 7.14. Yanartaş Rum Kilisesi apsislerin arasındaki niş 203

Şekil 7.15. H.Prodromos Manastırı Kilisesi apsislerin arasındaki niş 203

Şekil 7.16. Endürlük Kilisesi apsislerin arasındaki niş 204

Şekil 7.17. Yan apsis görünüşü 204
(a) Niş görünüşü (b) Apsisten postoforion odası görünüşü

Şekil 7.18. Postoforion odacıklarına çıkış nişleri 205
(a) Güney iç duvar çıkış nişi (b) Kuzey iç duvar çıkış nişi

Şekil 7.19. Güney iç avludan izler 206
(a) Yıkılan merdiven izleri (b) Yıkılan döner merdiven izleri

Şekil 7.20. Döner merdiven izleri 206
(a) Avludan döner merdiven izi görünüşü (b) Basamak görünüşü

Şekil 7.21. Galeri katına üst kottan giriş olan 101 mekanı 207
(a) Batıdan görünüşü (b) Galeri giriş kapısı görünüşü

Şekil 7.22. Çan kulesi genel görünüşü 208

Şekil 7.23. Çan kulesi kademelerinin görünüşleri 209
(a) Kubbe görünüşü (b) Sütunların görünüşü (c) Orta kademe

Şekil 7.24. Kubbe görünüş 211

Şekil 7.25. Narteks çapraz tonozlarının görünüşü 212

Şekil 7.26. Naos üst örtüsü 212

Şekil 7.27. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi özgün kapıları 213
(a) Giriş kapısı (b) İçten görünüşü (c) Orta nef kapısı

Şekil 7.28. Aziz Theodoros Kilisesi özgün kapıları 213
(a) Narteksten naosa giriş kapısı (b) Kuzey yan giriş kapısı

Şekil 7.29. H. Prodromos Kilisesi özgün kapısı 214

Şekil 7.30. Endürlük Kilisesi kuzey tepe pencereleri detayı 214

Şekil **Sayfa**

Şekil 7.31. Pencere detayları 215
(a) Yanartaş Kilisesi pencere (b) Ağırnas Kilisesi pencere

Şekil 7.32. Pencere detayları 215
(a) İncesu Rum Kilisesi pencere detayı
(b) H. Prodromos Manastırı Kilisesi pencere detayı
(c) Başmelekler Kilisesi pencre detayı

Şekil 7.33. Yanartaş Rum Kilisesi niş detayı 216

Şekil 7.34. Niş detayları 216
(a) Endürlük Kilisesi apsisler arası niş detayı
(b) H. Prodromos Manastırı Kilisesi apsisler arası niş detayı

Şekil 7.35. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi özgün ambon 217

Şekil 7.36. Endürlük Kilisesi ambona çıkış merdiven izleri 217

Şekil 7.37. Başmelekler Kilisesi ikonostasis yeri 218

Şekil 7.38. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ikonostasis yeri 219

Şekil 7.39. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi'nde ikonostasis 219

Şekil 7.40. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi özgün ikonostasis detayları 219
(a) Güney duvara yerleştirilen ikonostasis (b) Motif detayları

Şekil 7.41. İkonostasis örnek [11] 220

Şekil 7.42. Endürlük Kilisesi çatı kaplaması 220

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	**Açıklama**
Dx	Duvar numaraları
Nx	Niş numaraları
K.x.x	'x' tipi kapı numaraları
P.x.x	'x' tipi pencere numaraları
Sx	Sütun numaraları
Zx	Zemin numaraları

Kısaltmalar	**Açıklama**
AS	Alçı Sıva
KS	Kireç Sıva
KA	Kaplamasız
MT	Moloz taş
YT	Yonu taş
I	İyi (Taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O	Orta (Sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olan elemanlar)
K	Kötü (Taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

1. GİRİŞ

Kültür varlıkları, bir ülkenin malı değil, bütün milletlerin koruyup, gelecek nesillere aktarması gereken değerlerdir. Uluslararası birçok yasaya rağmen ekonomik yetersizlik ve bilinçsizlikle bir çok tarihi eser yok olmuş ve yok olmaya mahkum edilmiştir. Ancak ülkemizde, koruma bilincinin giderek gelişmiş ve günümüzde korumaya kaynak aktarımının artmış olması kültür varlıklarımızın sürdürülebilir korunmasının sağlanması için umut verici gelişmelerdir.

Kayseri İli Talas ilçesinde bulunan Endürlük Kilisesi de yok olmaya yüz tutmuş kültür varlıklarından biridir. 1960'lı yıllarda kısa bir süre cami olarak kullanılmıştır. Bugün boş ve bakımsız durumdadır. Kilise'nin daha fazla yok olmadan sürdürülebilir korumasının gerçekleştirilmesi için gerekli olan verilerin sağlanması amacıyla, yapının sistematik analizi, değerlendirilmesi ve restorasyon projesinin hazırlanmasını kapsayan "Kayseri Talas Endürlük Kilisesi Restorasyonu" başlıklı tez çalışması hazırlanmıştır.

Tez kapsamında Kayseri ve yöresindeki kiliselerin analizi yapılarak tipolojik özellikleri ortaya konmuş, Rum inancı ve kültürü araştırılmış, Endürlük Kilisesi'nin sistematik analizi ve restitüsyonu yapılmış, restorasyon sorunları ortaya konmuş ve yapının uluslar arası restorasyon kuramlarına uyularak gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak restorasyon projesi hazırlanmıştır. Bu proje; fotoğraflar, çizelgeler ve şekillerle desteklenmiştir. Konu; analiz, değerlendirme ve sentez olmak üzere üç ana bölümde ele alınmıştır.

Analiz bölümünde yapının rölövesi çıkarılmıştır. Endürlük Kilisesi'nin bugünkü durumu grafik belgeleme, yazılı tanımlama, değişim ve bozulmaları göstererek analitik haritalama ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Değerlendirme bölümünde, Endürlük Kilisesi'nin Anadolu Ortodoks Rum Kiliseleri içindeki yeri, bilinmeyen mekan ve elemanlarının belirlenerek restitüsyonunda kaynak olarak kullanılması amacıyla Kayseri çevresi ve Doğu Karadeniz Rum Kiliseleri incelenmiş, Endürlük Kilisesi ile karşılaştırılmış ve analiz bölümünde elde edilen bütün verilerden de yararlanılarak yapının restitüsyonu hazırlanmıştır.

Sentez bölümünde; yapının restitüsyon ve günümüzdeki durumu değerlendirilerek yapının değeri ve programına uygun ve çevre gereksinimlerine cevap verebilecek bir işlev seçimi ile yapının mimari, estetik, teknik ve malzeme özelliklerine uyumlu fiziksel müdahale kararlarını içeren restorasyon projesi hazırlanmıştır.

Tez kapsamında hazırlanan çalışma ile, bir dönemin Rum inancını ve şeklini, yapı tarzını açıklayan Endürlük Kilisesi bir belge olarak değerlendirilebilecek ve yapının tarihi bir miras olarak sürdürülebilir korunması sağlanabilecektir. Ayrıca tez konusu yapıya ilişkin elde edilen bulgular, benzer yapıların restorasyonlarında yok olan öğelerin bulunması için veri teşkil edecektir.

2. KAYSERİ İLİ TALAS İLÇESİ'NİN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Genel Konum

Kayseri, İç Anadolu'nun güney bölümü ile Toros dağlarının birbirine yaklaştığı bir yerde yer alır. 37 derece 45 dakika kuzey enlemleri ve 34 derece 58 dakika doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Doğu ve kuzeydoğusu Sivas, kuzeyi Yozgat, batısı Nevşehir, güneybatısı Niğde, güneyi ise Adana ve Kahramanmaraş illeri ile çevrilidir (Şekil 2.1, Şekil 2.2).

Talas ilçesi Kayseri'nin kuzeybatısında, Kayseri'nin merkezinden 6 km. uzaklıktadır. Talas'ın güneyinde Develi, doğusunda Tomarza ve Bünyan, batısında Hacılar, kuzeyinde Melikgazi ilçeleri bulunmaktadır [1].

Deniz seviyesinden yüksekliği1492 metredir. İlçenin 6 belediyesi ve 16 köyü vardır. Kayseri'ye bitişik merkez ilçe durumundadır. Aşağı Talas düz bir ova üzerine, yukarı Talas ise Ali dağının eteklerine kurulmuştur.

2.2. İklim

Kayseri Anadolu'nun merkezi bir konumundadır. İl sınırları içinde doğuya gittikçe yükselti artar, güneye gittikçe de azalır. Yapılan iklim tasnifinde üç farklı iklim tipi bulunmuştur. Kayseri, Develi ve Hacılarda görülen iklim, bu istasyonlara göre daha doğuda olan Pınarbaşı, Tomarza ve Sarız'da görülen iklim ile İncesu'da görülen iklimdir [2].

Kayseri, Develi ve Hacılar istasyonlarında görülen iklim daha doğusunda kalan istasyonlara göre daha sıcak ve kurak geçer. Doğuda kalan istasyonlarda nisbi nem fazla, sıcaklık düşüktür. Karlı, donlu gün sayıları fazladır. Bütün bu farklılıklara rağmen, ortak olan özellikler şöyle sıralanabilir [2].

Yağışlar daha çok ilkbaharda görülür. Yaz aylarında yağış azdır. Sıcak (nisan-eylül) veya soğuk (ekim-mart) devrelerde görülen yağış miktarları yıllık yağışın %70'inden azdır. En soğuk ay Ocak, en sıcak ay Temmuz'dur. Ortalama rüzgar hızı az, genellikle batılı ve güneybatılı, kuzeyli ve güneylidir. Kayseri ili Seyhan nehri

havzası Akdeniz'e açık olduğundan Akdeniz ikliminin etkilerine açılmıştır. Özellikle Sarız'da kışın görülen yağışlar Akdeniz üzerinden gelmektedir. İlde yazın görülen sıcak ve kurak günler de Akdeniz ikliminin özelliğine uygundur [2].

2.3. Fiziksel Yapı

Kayseri ili içindeki dağlar kıvrımlı ve yer yer kırılmalara uğramış sıra dağlardır, ya da tek başına yükselen volkan dağıdır. Erciyes dağı 3917 metre, Ali dağı 1870 m. yüksekliğindedir [1].

Kayseri ili arazisinin önemli bir bölümü akarsularla derin yarılmış platolar biçimindeki yüksek düzlükler veya kimi yerde dağlar arasında uzanan ve yine derin vadilerle parçalanmış havzalar durumundadır [1].

Kayseri ilinin üzerinde bulunduğu bölgedeki ovalar Erciyes Dağı'nın kuzey ve güneyinde yer almaktadır. Erciyes'in kuzey-batı bölümündeki Ambar ovası ve Karasazlık düzlükleriyle birlikte 750 kilometrekarelik alana yayılan Kayseri Ovası bulunur. Erciyes'in güneyinde ise denizden yüksekliği 1100-1500 metreyi, yüzölçümü 800 kilometrekareyi geçen Develi Ovası yer alır. Kapalı havza düzlüklerinden olan bu ovaların büyük bir kısmında Sultan Sazlığı adı ile tanınan büyük bir sazlık bulunur [2].

Kayseri ili içerisinde oluşan en büyük akarsu; Uzunyayla ortasındaki Örenşehir (Viranşehir) bucağının Şerifiye köyündeki büyük bir kaynaktan çıkan ve il arazisinde 200 km. yol alan Zamantı Irmağı'dır. İlin bir diğer önemli akarsuyu olan Sarımsaklı suyu da Bünyan İlçesi'nin güneyinde Tura Dağı eteğinde Pınarbaşı denilen yerden çıkar ve Kayseri'nin kuzeyinden batıya doğru akarak Karpuzatan ve burçlardan aldığı sularla Karsu adı altında Tekgöz civarlarından geçen Kızılırmak'a dökülür [2].

2.4. Nüfus

Son 73 yılda Türkiye nüfusu yaklaşık beş kat artış göstermiştir. Aynı dönemde, Kayseri ilinin nüfusu yaklaşık 4,5 kat artış göstermiş ve 2000 yılında 1 060 432 ye yükselmiştir. Bugün Kayseri nüfusu 1 117 591'e ulaşmıştır [1].

Kayseri ilinde şehirde yaşayan nüfusun oranı, ülke ortalamasına göre daha hızlı artmıştır. Kayseri ilinde 1985 yılına kadar, köylerde yaşayan nüfus şehirde yaşayan nüfustan daha fazla iken, 1985 yılından itibaren şehir nüfusu köy nüfusundan daha fazla olmuştur [1].

Tez konusu kilisenin yapıldığı yıllarda en kapsamlı sayım Osmanlı yönetiminde kişilerin meslek, unvan ve yaşlarını da belirtecek şekilde en detaylı ve sistemli bir şekilde yapılmıştır. 1831 yılında yapılan bu sayımın ülke genelindeki dökümünü ve nasıl yapıldığını 1943 yılında "Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831" adı ile Prof. Dr. Enver Ziya Karal tarafından yayımlanmıştır. Bu sayımda Kayseri Karaman'a tabi olarak gösterilmiştir. Bu tarihte Kayseri Sancağının sınırları Güneydoğu'da Tomarza, doğuda Sarımsaklı Köyü (Bünyan), kuzeyde Kızılırmak ve en batıda Yuvalı Köyü ile çevrilidir. Bugünkü konumu ile Talas, Hacılar, Özvatan (Çukur), Kocasinan, Melikgazi ilçeleri ve bunlara bağlı bulunan 201 köy ve mahalleden ibarettir [3].

Buna göre 1831 yılında; Kayseri Sancağında Müslüman nüfus şehirde 5184 hane, köylerde 7963 hane, kazada 1972 hane, Gayrimüslim nüfus şehirde 2100 hane, köylerde 3084 hanedir [3].

Yukarıdaki verilere göre köylerde hemen hemen Müslümanlar kadar Gayrimüslimler de yaşamaktaydı. Hatta çoğu köy gayrimüslimlerin çoğunluk teşkil ettikleri yerlerdi.

2.5. Kayseri Tarihi

Kayseri'deki en eski bulgular; Kültepe Kaniş harabeleridir. Kültepe'de ele geçen arkeolojik buluntular, buralarda M.Ö. 3500'lerde Asur ticaret kolonilerinin oluştuğunu göstermektedir [1]. M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya gelerek buradaki Hatti uygarlığına son veren Hititlerin Kültepe'deki yerleşim merkezi olan Kaniş yakınlarında Asurlular, yine M.Ö. 2000 yıllarında Karum adında bir ticaret merkezi kurdular. Bu döneme ait olarak bulunan Asurluların ticari ve özel yazışmalarını gösteren pişmiş topraktan yapılmış eski Asur dili çivi yazısı ile yazılmış olan tabletler elimize geçen ilk belgelerdir [2].

M.Ö. 590 yıllarında Pers kralı Kyros'un Lidya Kralı Kroisos'u yenmesi ile bütün Anadolu Pers hakimiyetine girmiş ve Pers kültür dini hakim olmuştur [2].

M.Ö. 360 tarihinde Kappadokia; Pontos ve büyük Kappadokia isimleriyle ikiye ayrılmış, Mazaka ikinci merkezi olarak kalmıştır. M.Ö.330 yılında başlayan Kappadokia krallığı M.Ö. 17 yılına kadar sürmüştür [2].

Kappadokia Krallığının başkenti Mazaka iken, Arairathes V zamanında şehrin adı Eusebia olarak değiştirilmiştir [2].

Kayseri, Bizans döneminde önemli bir Hıristiyanlık merkezi olmuştur. M.Ö. 37 senesinde Romalılar Kayseri'yi istila edip kendi bağımsız idareleri altına almışlardır. Kayseri 1107 sene kadar Romalıların idaresi altında kalmıştır [4].

Tiberyus şehrin ismini "Kayseriyye" koymuş ve Romalılar idaresinde bulunduğu müddetçe sık sık meydana gelen depremlerden şehir harap olmuş, Sezar tarafından şimdiki eski şehir denilen yere nakil edilmiş olmasından dolayı şehrin ismine Sezariye adı verilmiş olduğu bazı tarihçiler tarafından belirtilmiştir [4].

Kayseri surları (Şekil 2.4) hakkında ilk bilgi Roma İmparatoru Gordianus III zamanına (M.S.238-244) ait olan sikkelerde bulunmaktadır[5]. Dördüncü yüzyılın başlarında halk tamamen Hıristiyanlaşmış ve Kayseri bu dinin ilmi merkezi haline gelmiştir.

Büyük Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın 1071 tarihindeki Malazgirt zaferinden 15 yıl sonra 1085 yıllarında Kayseri artık bir Türk ve Müslüman şehri olmuştur. Kayseri'nin halkı olan Rum ve Ermeniler belli mahallelerde toplanmışlardır.

Kayseri, Danişmentlilerin önemli bir merkezi olmuştur. Danişmentli hakimiyetinin zayıfladığı yıllarda (1169) Selçukluların denetimine girmiştir. Selçuklu hakimiyetiyle birlikte şehirde ticari canlılık artmıştır [2].

Selçuklu döneminde halkın çoğu Müslüman'dır. Şehirde ayrıca Ermeniler, Rumlar ve Bizans zamanında getirilip şehre yerleştirilen Hıristiyan Türkler vardır. Halk dinlere göre ayrılan mahallelerde oturmuştur. Gayrimüslimler, İslimpaşa, Hasünlü,

Samur, Neseb Hatun, Tac-ı Kızıl, Ekidere, Bahçebaşı, Bahçe, Batman, Büyükoduncu, Caferbey, Çakaloz, Çivicibektaş, Dadırharput, Gürcü, Fırıncı, Hacı Kasım, Hacı Mansur, İsaağa, Karakürkçü, Keklik, Kiçikapı, Konukboğan, Köyyıkan, Mermerli, Mustafa Necip, Rum Sultan, Rumyan, Sasık, Varsakdır, Selaldı, Sınıkçı, Sicliyan, Süleyman, Şarkiyan, Şuturban, Tavukçu mahallelerinde oturmuşlardır [13].

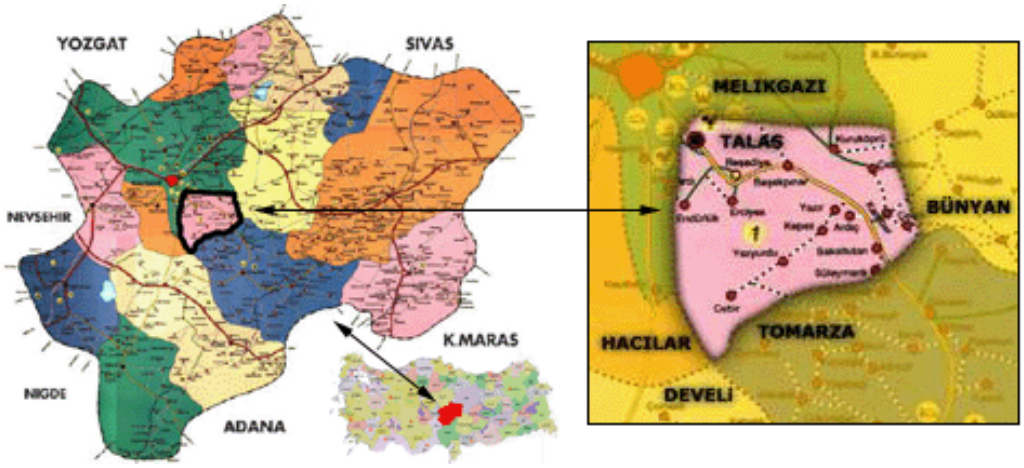
1243'deki Kösedağ Savaşından sonra Kayseri 10 günlük bir direnişin ardından Moğolların eline geçmiş ve büyük tahribata uğramıştır. Gönderdikleri valilerle Anadolu'yu denetleyen Moğollar, 150 sene Kayseri ve Anadolu'nun bütün maddi manevi kaynaklarını yağmalamışlardır. Kayseri, 1343'te Eratnalılar'a geçmiştir. Eratnalılar ile Karamanoğulları arasındaki mücadelede başlıca hedef haline gelen Kayseri, daha sonra Kadı Burhaneddin'in hükümranlığı altına girmiştir [1].

Kadı Burhaneddin'in vefatı üzerine Yıldırım Bayezid, 1398'de Kayseri'yi Osmanlı topraklarına katmıştır [1]. Ankara savaşından (1402) sonra Karamanoğulları'nın egemenliğine geçen Kayseri bir süre Memluklular tarafından ele geçirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in Konya'yı almasından sonra (1468) Dulkadiroğlularına bağlanmıştır. Yavuz Sultan Selim'in kazandığı Çaldıran Meydan savaşından sonra, 1515 yılında, Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır. Karaman Beylerinin yedi sancağından biri haline gelen Kayseri, Tanzimat'tan sonra (1839) sancak merkezi olarak Ankara eyaletine bağlanmıştır [2].

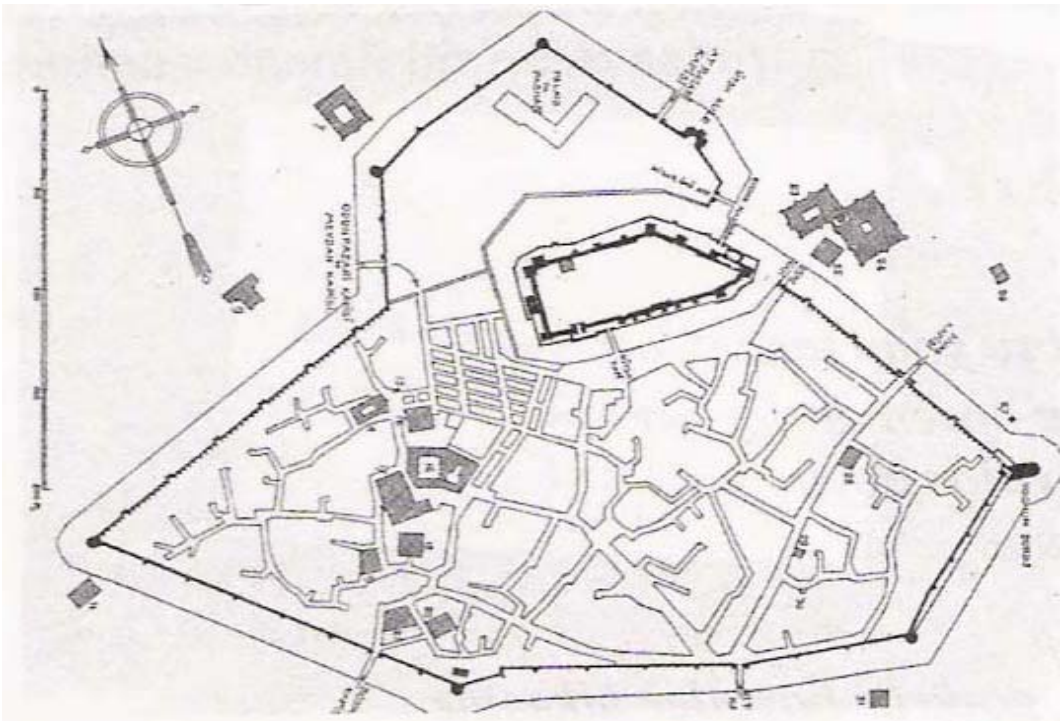
Kayseri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, 1923 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olmuştur.

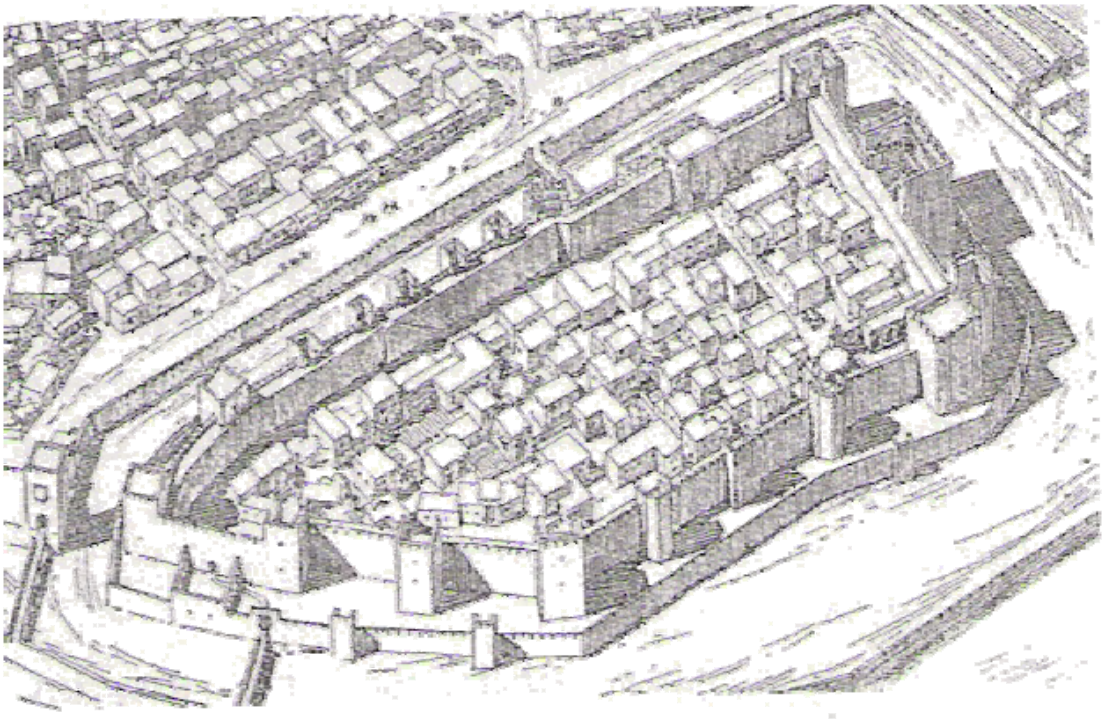
Şekil 2.1. Türkiye haritasında Kayseri İli'nin yeri

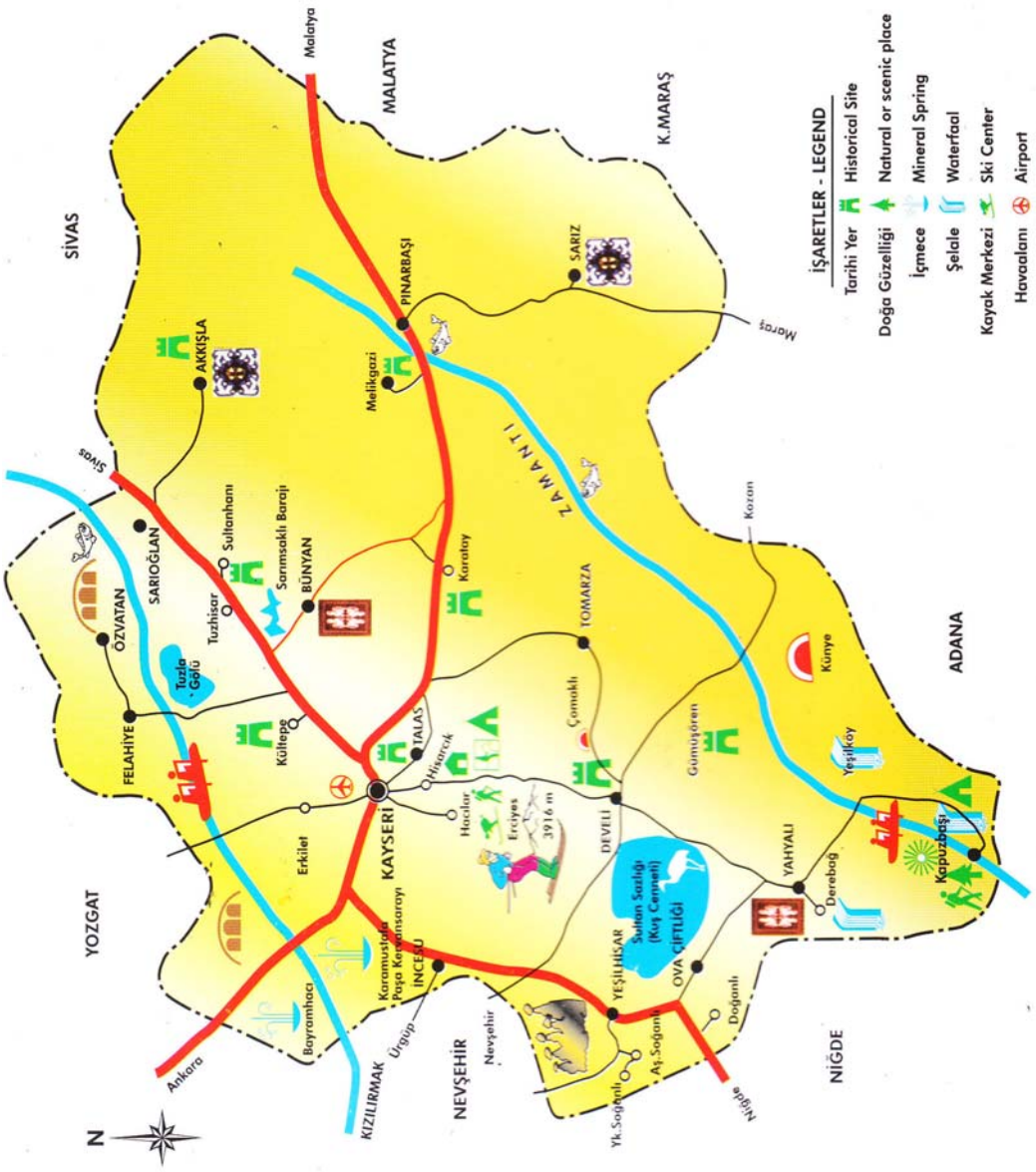
Şekil 2.2. Kayseri İli'nde Talas İlçesi'nin yeri

Şekil 2.3. 20. yüzyıl başında Kayseri şehir planı [7]

Şekil 2.4. Ortaçağda iç kale ve çevresi [7]

Şekil 2.5. Kayseri ili haritası [2]

3. KİLİSELER'İN TARİHSEL SÜRECİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Tez konusu Endürlük Rum Kilisesini tanımlamak için, kiliselerin geçirdiği tarihsel süreç, kilise plan tipleri ve bölümleri incelenmiştir.

3.1. Kilise Yapısının Tarihsel Süreci

Sanat tarihçileri, Bizans sanatının eserlerini Erken Bizans, Orta Bizans ve Geç Bizans dönemleri olmak üzere üç ana grup içinde değerlendirmektedir. Geniş bir zaman sürecini kapsayan bu tanımlama, tarihsel ve toplumsal yapıyı dikkate alarak incelenmiştir. 300-600 yılları arası Erken Bizans, 600-1200 yılları arası Orta Bizans, 1200-1450 yılları arası Geç Bizans olarak değerlendirilir [10].

Başlangıçta Hıristiyan gruplar, özel evlerdeki uygun mekanlarda tapınıyorlardı. Bilinen en eski Hıristiyan kilisesi Fırat Nehri'nin üstünde, şimdiki Suriye-Irak sınırında, İskender'in ordusu tarafından kurulan Dura-Europos kentinde bulunmuştur (Şekil 3.1). Kentin kale duvarına bitişik, yaklaşık 230'da inşa edilen bir ev 230-231 yılları civarında toplantı yapılabilecek bir yere dönüştürülmüştür [8].

Erken Hıristiyan dönemlerinde bazilika yapı tipi ve ister yuvarlak, sekizgen, ister kare olsun, merkezi plan tipi kullanılmıştır [8]. Bazilika; genel olarak çok nefli, uzunlamasına dikdörtgen, dar kenarlarından biri eğrisel (ender olarak dörtgen) apsisli şemaya göre düzenlenmiş yapıları niteler [9]. Doğuya bakan kısa kenarda apsis yer alır. Sütun dizileriyle üç veya beş nefli olarak düzenlenmiş yapılarda orta nef yan neflerden geniş ve daha yüksektir. Genellikle batıda girişin bulunduğu narteks yer alır. Bazilika plan tipinde; neflerin tonozla örtüldüğü tonozlu bazilikalar, orta nefte apsis önünde kubbe ile örtülü bir merkezi mekanın oluşturulduğu kubbeli bazilikalar, orta nefin apsis önünde dikine kesilerek haç biçiminin verildiği transeptli bazilikalar plan tipindeki farklılaşma ile ortaya çıkan türlerdir [11].

Bazilika plan tipinde, Roma'daki Saint Peter Bazilikası (Şekil 3.2), Roma'daki Santa Sabina Kilisesi (Şekil 3.3), İsrail'deki Doğuş Kilisesi (Şekil 3.4).

Saint Peter Bazilikası (319-329) ve diğer erken Hıristiyan kiliselerinin büyük imparatorluk bazilikasından türetildiği, ancak bunlara Hıristiyan tapınma usullerinin

özel gereklerine göre bazı eklemeler yapıldığı gözlenmiştir (Şekil 3.2). Özellikle, nefin ucuna bir giriş holü ya da narteks ve bunun ardına, sütun dizisiyle kuşatılmış büyük bir atriyum eklenmişti [8].

İtalya'da ve başka yerlerde yapılan sonraki kiliselerde genellikle Konstantiniyen bazilikaları örnek alındı. Bunlardan biri 422-432 yılları arasında inşa edilmiş, Roma'daki Santa Sabina Kilisesidir (Şekil 3.3).

Kare hacimler üzerine yuvarlak kubbeler oturtulmasını sağlayan Bizans pandantiflerinin gelişimiyle Bizans mimarları da birçok plan çeşidi geliştirmişlerdir; bu planlarda büyük kareler, merkezde ve köşelerde kubbelerin (beşleme planı) ya da merkezde ve çapraz eksenler üzerinde kubbelerin yer aldığı dokuz bileşen kareye bölünüyordu (Şekil 3.6). Yapımına 532 yıllarında başlanan, İstanbul'daki Aya İrini Kilisesinde (Şekil 3.7), bir kubbenin bir kare ya da hafifçe dikdörtgen plan üzerine nasıl yerleştirilebildiğini açıkça gösterir [8].

Kuzey Yunanistan'daki Ortodoks kiliselerinin sonraki gelişimleri, 1312–1315 tarihli Selanik Kutsal Havariler Kilisesinde görülür (Şekil 3.8). Temelde kare şeklinde olan plan, merkezin üzerinde yükselen uzun bir kubbeyle, bir yunan haçına bölünen başka bir kare içerir. Dış karenin her bir köşesinde küçük kubbeler bulunur [8].

Latin istilası döneminde (1204–1261) Aleksios ve David Komnenos Gürcü Krallığının yardımıyla Doğu Karadeniz Bölgesinde, Trabzon başkent olmak üzere bağımsız bir devlet kurmuşlardır. 1461 senesine kadar yaşayacak bu devletin sanat merkezi Trabzon'da, Ermeni, Gürcü ve Selçuklu etkileriyle yoğrulan, ancak özü Bizans olan yöresel bir mimarlık oluşmuştur [10].

Ayasofya Kilisesi (Şekil 3.5), bazilika ve merkezi plan şemalarının yetkin bir statik çözümleme ile kaynaştırıldığı bir yapıdır. Bu yapı, Bizans mimarlık tarihinde bir daha yenilenememiştir. Üç nefli bazilika, merkezde 32,37 m. çapında, yerden 55 m. yüksekliğinde pandantifli bir kubbeyle örtülmüş, kubbenin baskısı merkez mekanın köşelerindeki dört büyük paye, doğu ve batısındaki ikişer eksedrayla genişletilen yarım kubbeler, kuzey ve güneyindeki galerili yan nefler ve sütunlu bir destek sistemiyle karşılanmıştır [10].

3.2.Kilise Yapısının Mekansal Düzeni ve Mekanları

Kiliseler doğu-batı doğrultusunda, genelde dikdörtgen biçiminde uzanır. Doğuda ibadet mekanı olan apsis, batı duvarında; kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve kiliseye ön giriş teşkil eden narteks bulunur. Çoğu kilisede, narteksin üzerinde kadınlar mahfilini oluşturan galeri vardır. Ana ibadet mekanı ise naostur. Özellikle doğu kiliselerinde, apsisin iki yanında veya üzerinde postoforion odacıkları vardır.

Naos; eski Yunan tapınaklarında tanrı heykelinin yer aldığı, çevresi sütunlu ana hacim [8] anlamına gelmekle birlikte, kiliselerde cemaatin ibadeti için ayrılan ana mekan anlamındadır [11].

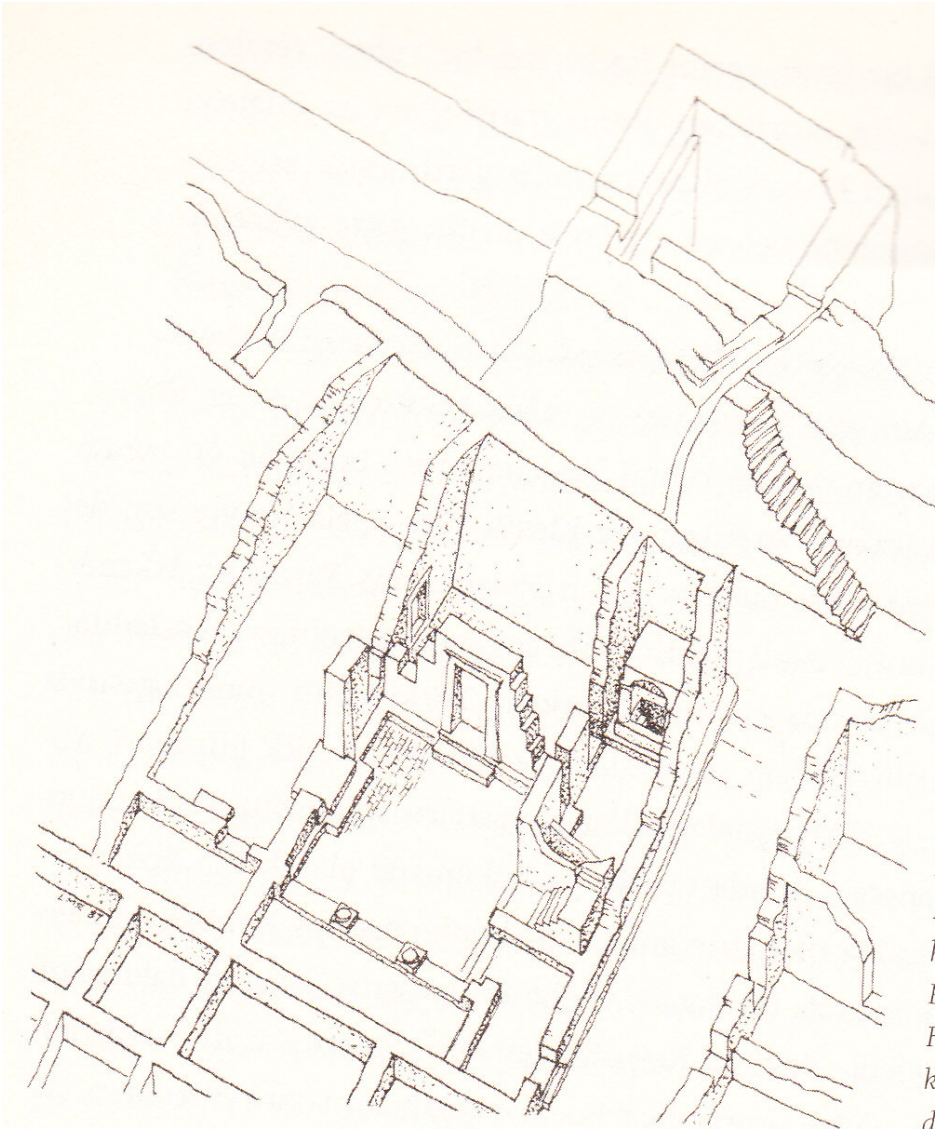
Narteks; erken Hıristiyan kilisesinde giriş bölümü anlamındadır [8]. Narteks genellikle yapının batısında yer alır ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır [11]. Narteksin art arda iki tane olarak düzenlendiği durumlarda birine iç narteks, diğerine dış narteks denilmektedir (Şekil 3.5) [9].

Galeri; erken Bizans kaynaklarından bu mekanın kadınlara ayrıldığı kabul edilmektedir. Genellikle narteksin üzerinde yer alır. Bazen yan nef üzerine doğru uzanır. Ortaçağ kaynakları ise kadınların alt kat yan neflerinde durduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla kadınlar için öngörülmüş mekanların zaman içinde yer değiştirdiği anlaşılmaktadır [9].

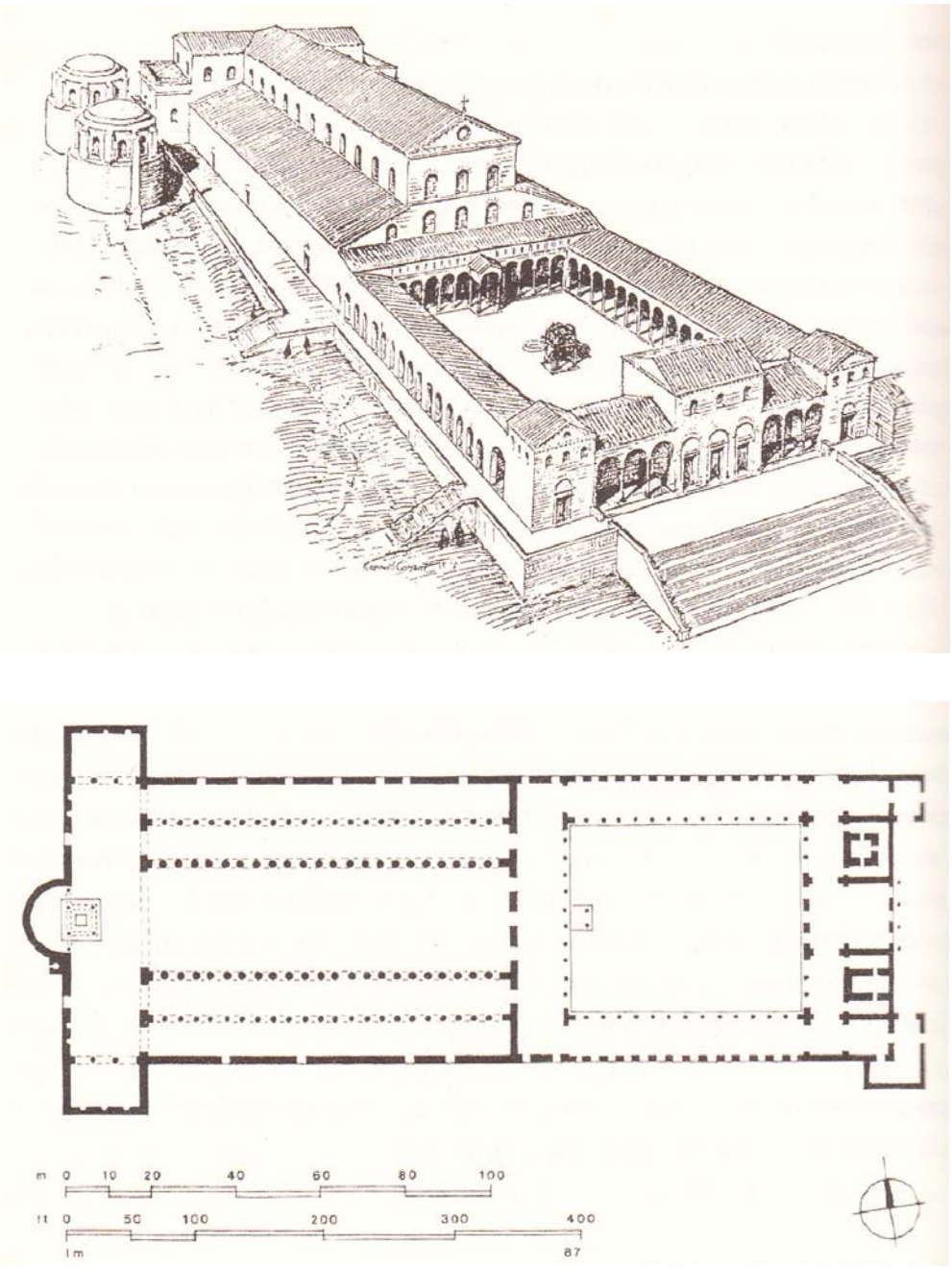
Bema; erken dönemlerde rahiplerin oturması için ayrılan bölümdür. Ayinle ilgili litürjinin hazırlandığı kutsal mekandır. Naosun doğusunda apsis önünde ikonostasis ile sınırlanan bema, genellikle ilk serbest taşıyıcılar hizasında belirlenmiştir [11].

Apsis; genellikle bir Roma bazilikasının kısa kenarında ya da erken Hıristiyan kiliselerinin ucunda bulunan, yarım daire ya da yarım çokgen şeklinde çoğu yarım kubbe ile örtülü bölüm anlamındadır [8]. Apsis, erken Hıristiyanlık dönemlerinden itibaren kutsal olarak bilinen bir bölümdür. Litürjiye uygun olarak tek veya üç apsisli kiliseler vardır. Üç apsisli kiliselerde genelde orta apsis, yan apsislerden daha büyüktür [11].

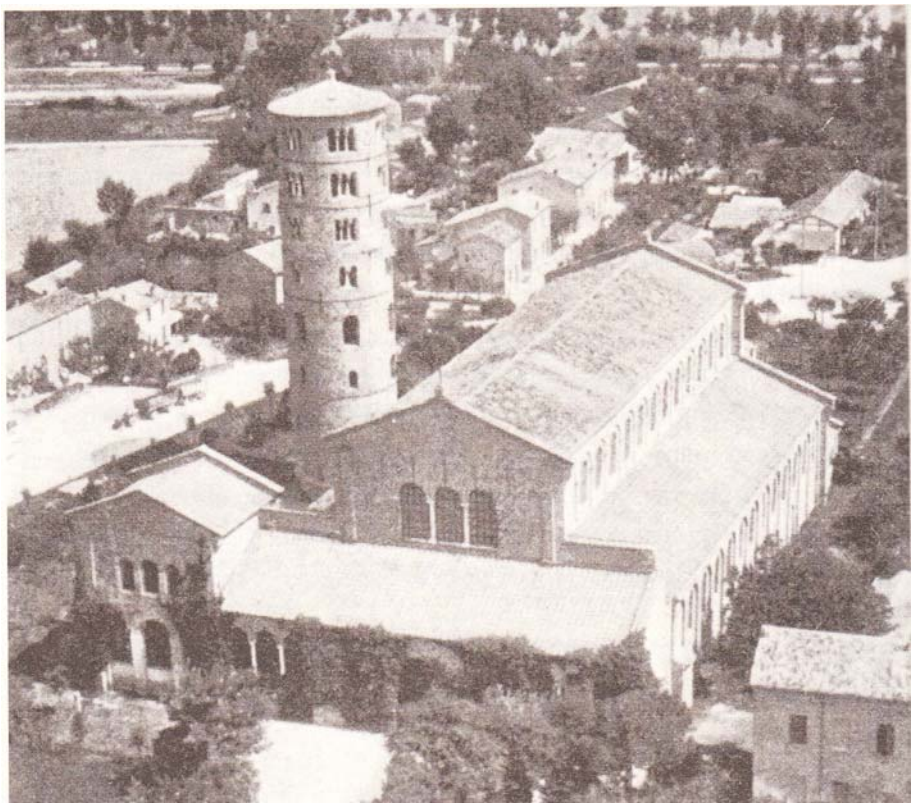
Postoforion; naosun doğusunda yer alan apsisin iki yanında küçük boyutlu odacıklar; özellikle doğu kiliselerinde bulunur. Değişik amaçlarla kullanılmış olan bu mekanlar, vaftiz, azizler kültüne hizmet, kilisenin değerli eşyasının saklanması, kurban adaklarının ve kutsal nesnelerin korunması için öngörülmüş mekanlar olarak bir çok işlevi vardır [9]. Bazen "diaconicon" adı da verilir.

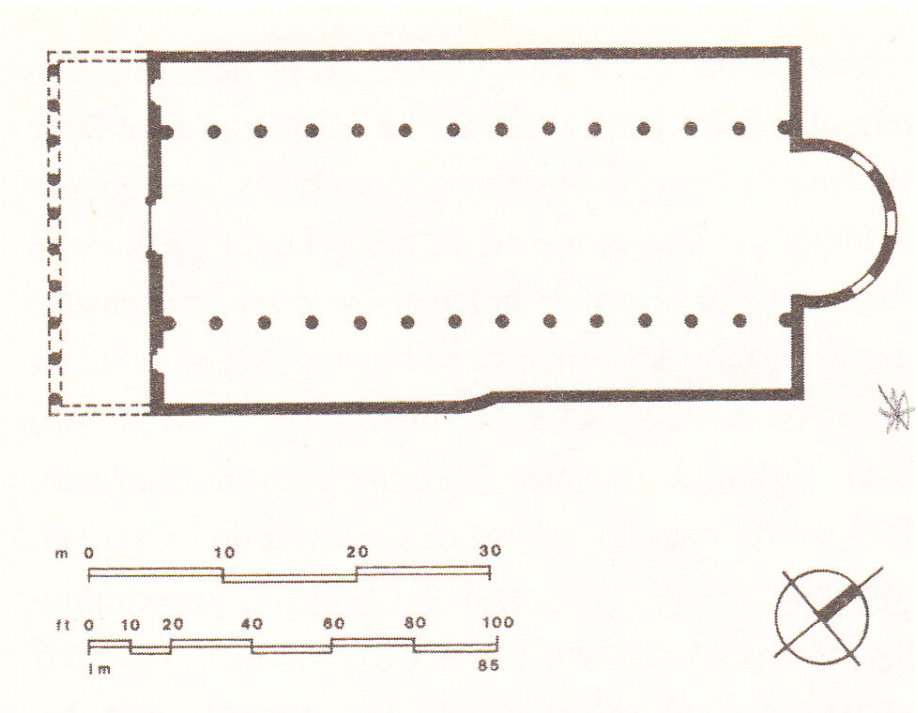

Şekil 3.1. İlk Hıristiyan Kilisesi, Dura, Europos, Suriye-Irak sınırı, 230-232 [8]

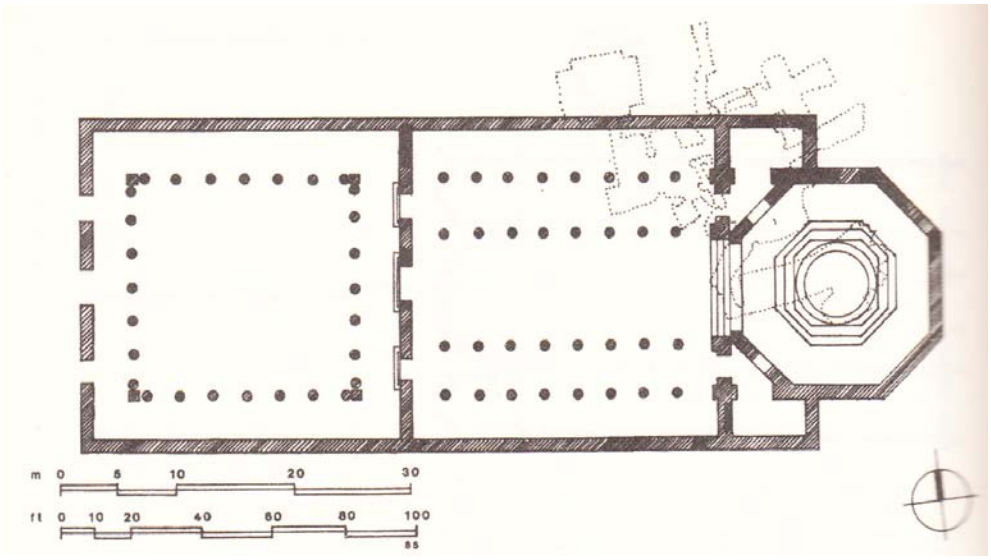

Şekil 3.2. Saint Peter Bazilikası, Roma 319-329 yılları arası [8]

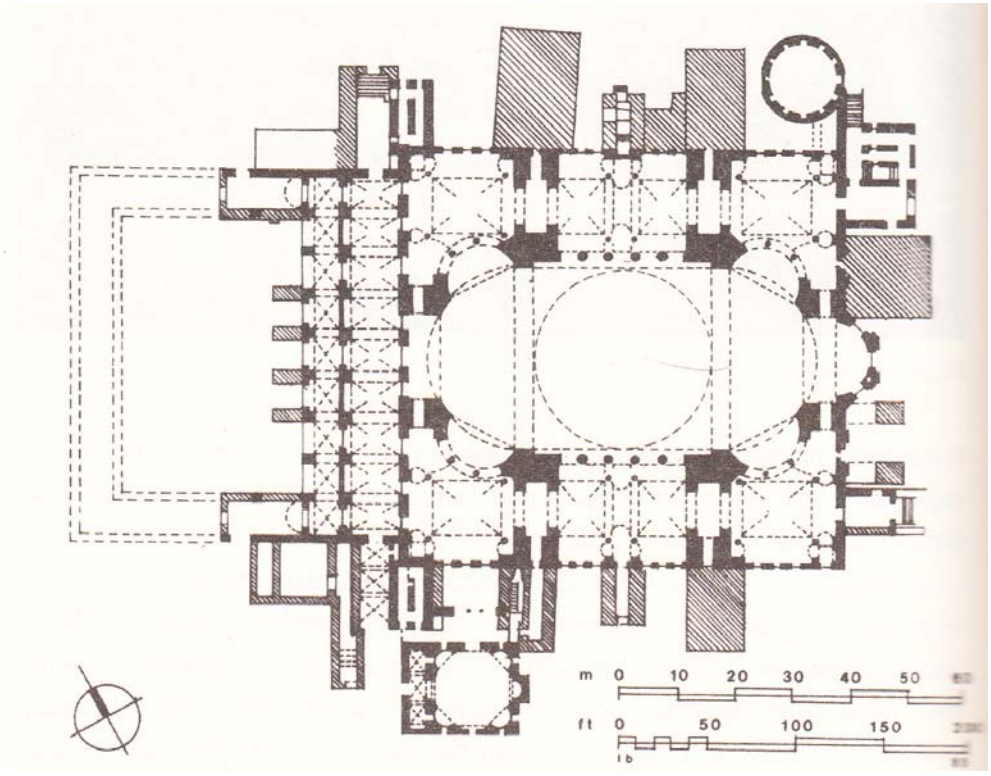

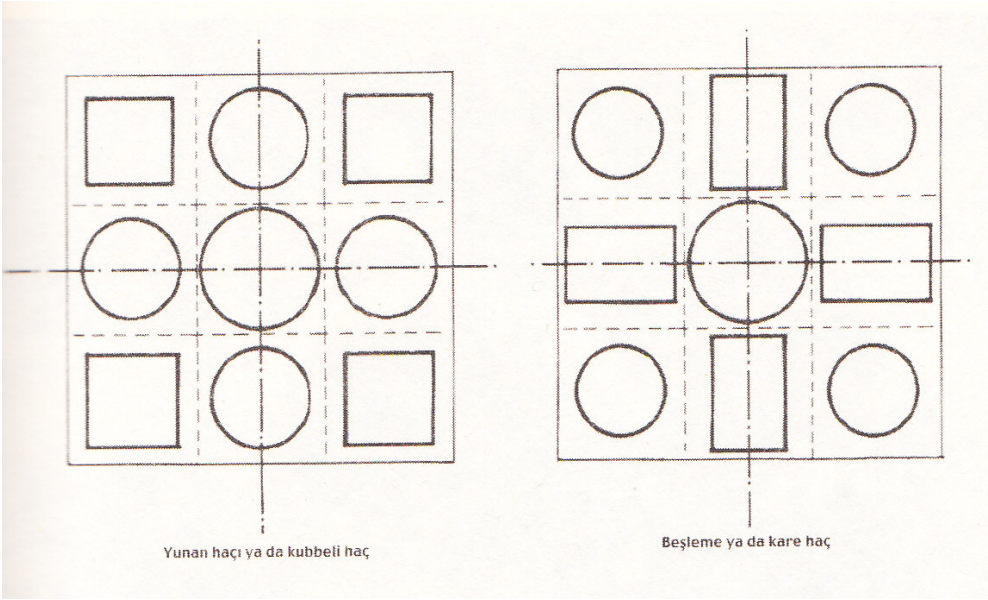
Şekil 3.3. Santa Sabina Kilisesi, Roma 422-432 yılları arası [8]

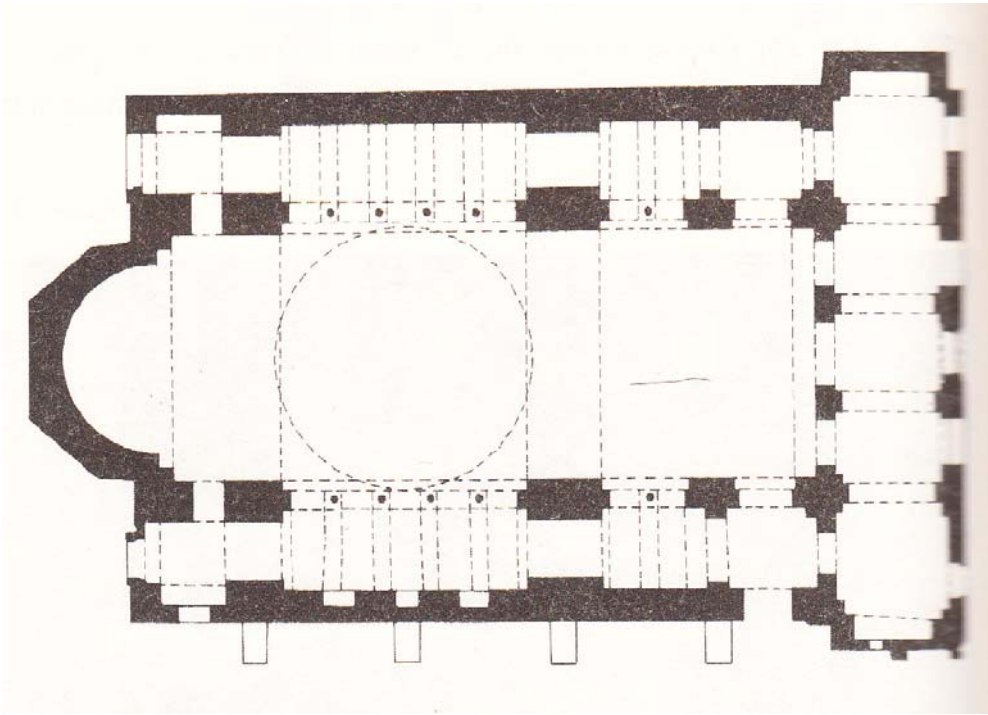
Şekil 3.4. Doğuş Kilisesi, İsrail, 326-333 yılları arası [8]

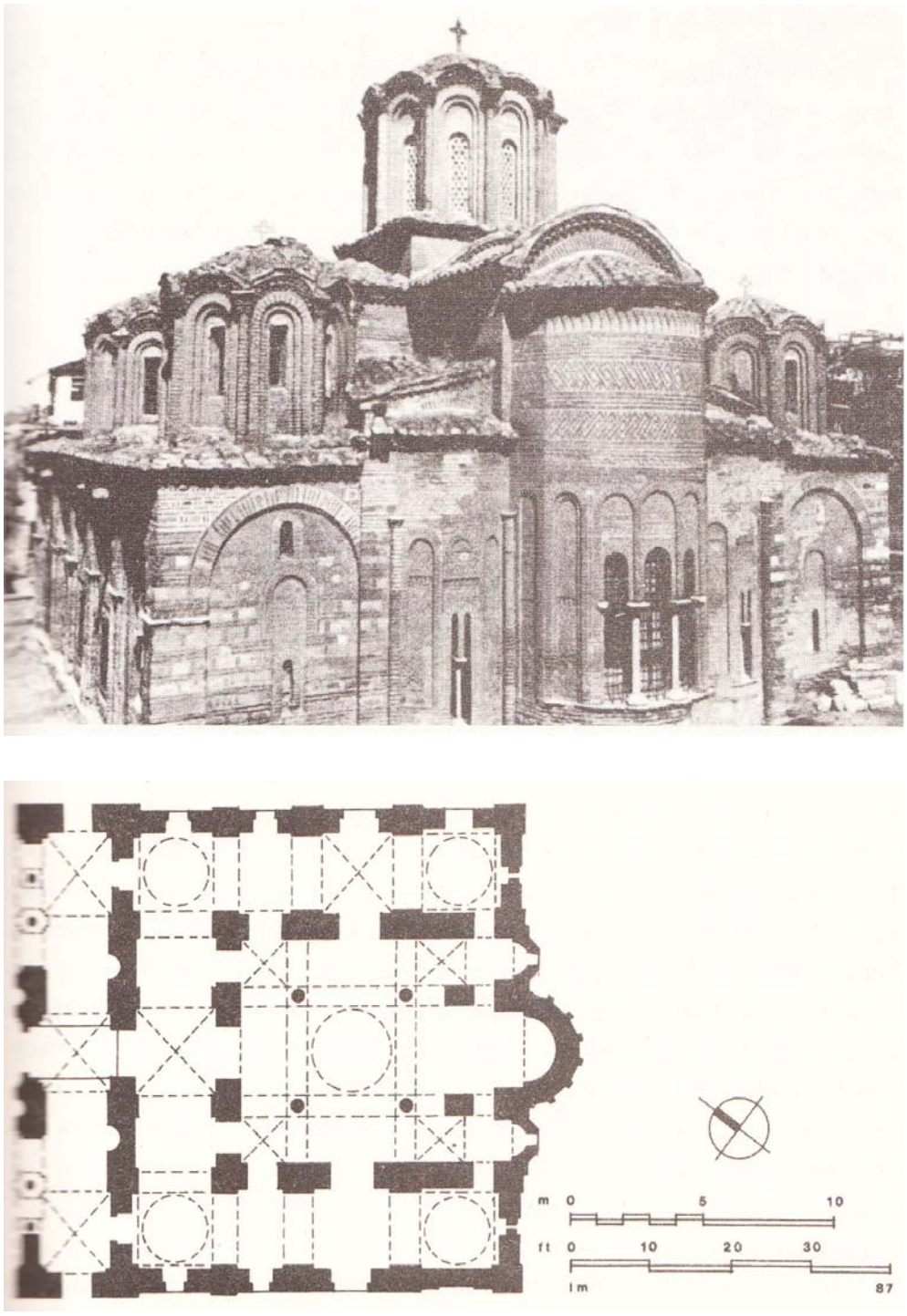
Şekil 3.5. Ayasofya, plan [8]

Şekil 3.6. Kubbelerin düzenlenişinin gösterildiği diyagram sayfa 353 [8]

Şekil 3.7. Aya İrini (kutsal huzur), Türkiye 532 [8]

Şekil 3.8. Kutsal Havariler Kilisesi, Selanik, Yunanistan, 1312-1315 [8]

4. ENDÜRLÜK KİLİSESİ'NİN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1. Endürlük Kilisesi'nin Konumu

Endürlük, Talas'ın bir köyü olarak bilinse de resmen mahallesidir. Endürlük Kayseri'nin eski ticaret merkezlerinden biridir. Mübadeleye kadar uzun yıllar bir Rum Köyü olmuştur. Çeşitli kaynaklarda Endürlük köyünün eski adı Andronike, Andronik olarak gösterilmektedir. Endürlük mahallesine Talas üzerinden Ali dağının arkasına doğru ulaşılmakla birlikte, Hacılar üzerinden Kıranardı Köyünü geçtikten sonra da ulaşılabilir.

Köyde hala Rumlardan kalma taş evler bulunmaktadır. Mübadele sonrasında gelen Türkler bu evlere yerleştirilmişlerdir. Ne yazık ki Kilisenin taşlarının sökülerek çeşitli yerlerde kullanıldığı ve kiliseye çok zarar verildiği gerek yapının bugünkü durumundan gerekse Köy muhtarının anlatımından anlaşılmaktadır. Endürlük'te yaşayanlar, yakın olduğu için Kayseri'ye günübirlik gidip gelmektedir.

4.2. Endürlük Kilisesi'nin Tanıtımı

Endürlük Kilisesi, Talas İlçesi Endürlük Köyü içinde yüksek bir tepe üzerinde bulunur. Kilise, etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir avlu içerisindedir. Kilisenin batı köşesinde çan kulesi bulunur ve giriş kapısı doğudandır.

1835 yılında yapılan bu kilisenin kitabesi, mermer bir taş üzerine kazılarak 13 satır olarak yazılmıştır. Kitabenin baş kısımlarında kırıklıklar vardır. Dili Karamanlıcadır. Kitabenin Türkçe tercümesi şöyledir; "Bu muazzam ibadet devletlu Padişah Sultan Asrında Kayseri kahini (dini lider) faziletlü Paisos'un kehanetinde, Celepoğlu H. Murat kalfanın resmi ile, ve bu köyde ikamet eden bütün Müminlerin büyük yardımı ile, mukaddes teslisin ismine bin sekiz yüz otuz beş senesinde müceddeten ihya olunup, Eylülün sekizinde takdis edildi 1835, Meskur H.Kalfanın hayratıdır" [6].

Endürlük Kilisesi 22.12.1990 tarihinde tescil edilmiştir. Kilise hazineye aittir. Talas ilçesi Endürlük Mahallesi içinde 1970 metrekare yüzölçümlü 4 pafta 1455 parselde yer alan kilise doğu batı yönünde uzunlamasına yerleşmiş olup bazilika planlı, tek

kubbeli ve üç apsislidir. Tamamen kesme taştan yapılmıştır. Damı ince yonu kesme taş kaplamadır.

5. YAPININ TESPİTİ VE TANIMLANMASI

Yapının bugünkü durumu; grafik belgeleme (rölöve), görsel belgeleme (Değişim, bozulmalar ve fotoğraflama) ve yazılı belgeleme (tanımlama) yöntemleri ile belgelenmiştir.

5.1. Grafik Belgeleme (rölöve)

Grafik belgeleme (rölöve), bir yapının halihazır durumunun ölçüm, fotoğraflama v.b. metotlar ile tespit edilip yapının, özelliği ve boyutuna göre çizilerek belgelenmesidir.

Çalışma alanına gidilip belgeleme için gereksinimler tespit edilmiştir. Ön çalışma olarak; krokiler hazırlanmış, yapının eş yükselti çizgisi (0 kotu) belirlenip, yapının planı, üçgenleme yöntemiyle plan bağlamında ölçülmüştür. Endürlük Rum Kilisesi'ne ulaşım patika bir yoldandır. Kilise yapısı etrafı duvarlarla çevrili yüksek bir tepede olduğundan ve klasik yöntemle yüksekliklerin alınması mümkün olmadığından, lazer ışınıyla üç boyutlu koordinatları tespit eden "leica tcr 805 ultra" aleti (mesafe ve açı okuyabilen) ile ölçüm yapılmıştır. Bu ölçüm işleminde, sırasıyla poligon noktaları saptanarak, yapının bu noktalardan görülen tespit noktalarının (bina köşeleri, pencereler, kapı, taş sıraları, taş köşeleri) koordinatları ve yükseklikleri belirlenmiştir. Bu noktalar plan ve cephe krokileri üzerinde numaralandırılmış ve işaretlenmiştir. Bu ölçüm krokileri ve nokta koordinat çizelgeleri ekte sunulmaktadır (EK-61 Nokta koordinat çizelgesi).

Cihaz ilk önce tesis edilen referans noktalarına alet kurulup bilinen diğer noktaya alet hedeflenerek bağlanır yani cihaz bu iki noktadan referans alarak ölçülecek noktalara kot ve koordinat verir. Cihaz ham olarak, yatay açı, eğik mesafe, düşey açıyı okur. Cihaz durulan noktaya kurulurken, cihazın noktaya olan alet yüksekliği 1 defaya mahsus olarak manuel ölçülür. Reflektör yüksekliği (reflektörsüz okunuyorsa bu yükseklik genellikle sıfırdır(0)) ise gerektiği yerlerde değiştirilerek girilir. Cihaz bütün bu verileri ham data ve xyz olarak kaydeder. Daha sonra bu veriler bilgisayara aktarılarak işlenilir (Şekil 5.3, Şekil 5.4, Şekil 5.5, Şekil 5.6, Şekil 5.7).

5.2. Tanımlama

Kilisenin tanımsal analizi; sistematik olarak genelden özele doğru ayrıntılanarak yapılmıştır. Metodoloji verildikten sonra genel tanımlama, dış tanımlama, iç tanımlama, mekan, taşıyıcı ve mimari elemanların analizi, değişim ve bozulmalar ve yapısal durum başlıkları altında incelenmiştir. Yazılı tanımlama; fotoğraf (Şekil 5.10-5.144), rölöve (EK 1-18) ve çizelgelerle (tablolar) (Çizelge 5.1-5.6) desteklenmiştir.

Genel tanımlamada; yapının mevcut durumu, konumu, çevre ile olan bağlantısı, kullanılan malzemeler, binanın toplam alanı ile yapı sokak yol bağlantısı ele alınmıştır.

Dış tanımlamada; kuzey cephesi (Çizelge 5.1), doğu cephesi (Çizelge 5.2), batı cephesi (Çizelge 5.3) ve güney cephesi (Çizelge 5.4) anlatılmıştır. Öncelikle cephelerin genel özellikleri anlatılmış ve saat ibresi yönünde her cephe elemanının diğer bir cephe elemanına olan uzaklığı ile beraber cephelerdeki taşıyıcı ve mimari elemanların ölçüleri belirtilmiştir. Ayrıca cephelerde çeşitli nedenlerle oluşmuş bozulmalar da cephe anlatımı içerisinde belirtilmiştir.

İç tanımlamada; yapının planı genel olarak ele alınıp, mekansal elemanların boyut ve kotları verilmiştir.

Mekan tanımlanmasında, numaralanmış mekanlar sırasıyla detaylı olarak anlatılmaktadır (Çizelge 5.5, Çizelge 5.6). Her mekanın bütün duvarlarının sırasıyla D1 duvarı, D2 duvarı v.b. olarak kodlandırılmıştır. Yine saat ibresi yönünde tanımlaması yapılmakta ve bu duvarlardaki taşıyıcı ve mimari elemanların hangi duvar üzerinde yer aldığı, adedi, boyut ve kotları verilmiştir.

Duvar üzerindeki pencere, kapı, niş v.b. elemanların arasındaki mesafeler ile duvar köşelerine olan uzaklığı saat ibresi yönünde ve metre (m) cinsinden verilmiştir. Duvarın tanımsal analizi yapılırken duvarın yapım sistemi, kaplama malzemeleri ile duvar üzerindeki elemanların (kapı, pencere, niş v.b.) hangi malzemeden olduğu konusunda bilgiler yer almaktadır. Bütün elemanlara ait çizimler ve fotoğraflar sunulmuştur.

Taşıyıcı elemanlar, yatay ve düşey taşıyıcılar olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

Yatay taşıyıcıların tanımlanmasında; temel, döşeme, hatıl, tavan ve örtü anlatılmıştır. Temel anlatımında temel tipi, malzemenin cinsi ve kotu verilmiştir. Döşeme, hatıl, tavan ve örtü anlatımında; malzemenin cinsi, boyutları ve yapım sistemi yer almaktadır.

Düşey taşıyıcıların anlatımında; yapıda bulunan kolon ve duvarların sayısı, boyutları ve yapım sistemi, kullanılan malzemenin cinsi anlatılmıştır. Mimari elemanların tanımlanmasında; kapı, pencere v.b. elemanların boyutları, hangi malzemeden ve hangi sistemde yapıldığı anlatılmıştır.

Mimari elemanlar, yapıda tipolojik özelliklerine göre sıralanarak kodlandırılmış ve her tip nitelik ve nicelik açısından tanımlanmıştır.

5.2.1. Genel tanımlama

Endürlük Rum Kilisesi; Kayseri Talas İlçesinin Endürlük Mahallesinde yüksek bir yerde konumlanmıştır. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir avlu içerisindedir. Avluya giriş yönü kuzeydendir. Kilisenin avlu duvarlarına uzaklığı kuzeyde; 5,63m., doğuda; 3,52 m., güneyde ise; 5 m.dir. Kilise doğu batı yönünde uzunlamasına konumlanmış, bazilika planlı tek kubbeli ve üç apsislidir. Üzeri taş örtü ile kaplanmıştır. Avlunun kuzeydoğu köşesinde bir çan kulesi yer alır (Şekil 5.135, Şekil 5.136). Çan kulesinin üst kısımları sütunlarla süslenmiştir.Yapının eni 18,35 m boyu 35,35 m ve beden duvarları yüksekliği 7,38 m., kubbe tepesi ise12,32 m.dir (Şekil 5.1, Şekil 5.2).

Yapı duvarlarının iç ve dış kısımları kesme taş, araları moloz taş ile yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Kilise'nin naosu tek katlıdır. Ayrıca, naosu çevreleyen bir galeri katı da mevcuttur. Binanın zemininde dış duvar kalınlığı yaklaşık 120 cm, galeri katında ise 70 cm kalınlığındadır. Yapıda yerde çapraz tonoz (Şekil 5.114), beşik tonoz (Şekil 5.113) ve kubbe örtü (Şekil 5.109-110) kullanılmıştır. Bu örtülerin hepsi taştan inşa edilmiştir (Şekil 5.111). Bu örtülerin yükü kemerler vasıtası ile taş payelere iletilmiştir (Şekil 5.103).

Kilise naosu üç taraftan galerilerle çevrilmiştir. Kuzey ve güneyinde yer alan galeriler dört kemer gözlüdür (Şekil 5.30). Batıda yer alan narteks kısmını oluşturan galeri ise beş kemer gözlü olup köşelerde ayaklara, aralarda ise birbirine yakın iki sütun üzerine oturur (Şekil 5.38, Şekil 5.46). Galeri çapraz tonoz ile örtülmüştür (Şekil 5.117, Şekil 5.118). Naos kısmı tek kat olup, sekiz sütun ile apsise dik üç nefe ayrılmıştır (Şekil 5.77). Orta nef; yan neflerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Üzeri beşik tonozla örtülüdür ve kubbe ile kesişen kısımlarda beşik tonoz örtü kullanılmıştır (Şekil 5.111). Naosun güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde bulunan birer taş merdivenle galeriye çıktığı anlaşılmaktadır (Şekil 5.96, Şekil 5.98). Bu merdivenler yarı yıkık durumdadır.

Kilisenin doğusunda her nefin ucunda yarım daire şeklinde birer apsis bulunur. Ortadaki apsis yan apsislerden geniş ve yüksektir (Şekil 5.77, Şekil 5.78, Şekil 5.79, Şekil 5.80). Yan apsislerin duvar içlerinden bir merdivenle üzerinde bulunan odacıklara çıkılır.

Kilisenin kemer ve tonozlarında yapılan süslemelerde; başları haleli figürler, yazı ve çiçek kullanılmıştır (Şekil 5.87, Şekil 5.112, Şekil 5.116, Şekil 5.44) . Boyama ile oluşturulan süsler genellikle sökülmüş veya üzeri sonradan karalanmış durumdadır. Taş süslemeler ise sütun başlıkları, kapı söveleri ve kapı üzerinde yer alır (Şekil 5.42, Şekil 5.102).

Kilisenin galeri kısmının güney cephesi tamamen yıkılmış durumdadır (Şekil 5.50, Şekil 5.51). Çatısı da çok tahrip olmuştur. Bahçesinde, kilise zemin ve duvarlarında define aramak amacıyla kazı yapılmış olması, bitki ve biyolojik etkenler kilisenin taşıyıcısını yok etmek üzeredir. Damı toprak tabakası ve otlarla kaplanmıştır (Şekil 5.140, Şekil 5.139). Yapı günümüzdeki haliyle hızla yok olmaya devam etmektedir.

5.2.2. Dış tanımlama

Yapının **kuzey cephesi** (Çizelge 5.1, EK-11 rölöve) 27,43 m. uzunluğunda olup beden duvarı yüksekliği 7,38 m.dir. Kuzey cephesi avlu girişine bakmaktadır. Genel olarak sağlam gibi görülse de üst katta galeri ile birleşim yerinde bitkilenmeden dolayı yıkılmak üzeredir (Şekil 5.18, Şekil 5.21).

Kuzey cephesinin revak arka duvarında 6 pencere vardır (Şekil 5.23). Bu cephenin üst katında; 4 pencere, galeri bölümünde 3 pencere olmak üzere toplam 7 pencere vardır (Şekil 5.19). Giriş pencerelerinden bir tanesi oval penceredir (Şekil 5.25). Ayrıca çatı alnında bir oval iki adet yaprak şeklinde toplam 3 tepe penceresi mevcuttur (Şekil 5.21, Şekil 5.27).

Kuzey cephesinde galeri katını taşıyan 6 sütun vardır (Şekil 5.19, Şekil 5.30). Cephe taşları iyi durumda olmakla birlikte galeri katında dışarı doğru bir bombeleşme izlenmektedir. Bu da yapının kuzey cephesinin galeri bölümünün zamanla yıkılmasına sebep olacaktır.

Yapının **batı cephesi** (Çizelge 5.2, EK-12 rölöve) aynı zamanda giriş cephesidir. Orta nef hizasındaki ana giriş kapısı büyük, yan nef hizasındaki kapılar ise daha küçüktür (Şekil 5.39, Şekil 5.40. Şekil 5.41). Cephede galeri katını taşıyan toplam 10 adet sütun bulunur. Yanlardaki tek sütün, ortadakiler ise birbirine yakın ikişer sütun halindedir (Şekil 5.35, Şekil 5.38, Şekil 5.46). Galeri katının yarısı tavanıyla birlikte yıkılmış durumdadır (Şekil 5.34). Daha çok bitkilenmeden (Şekil 5.130, Şekil 5.132) dolayı yıkıldığı belli olmaktadır (EK-12 rölöve). Giriş bölümü ise sıvaları dökülmüş ve üzeri yazılmış durumdadır. Söveleri mevcut olan kapıların kanatları yok olmuştur (Şekil 5.40, Şekil 5. 41).

Yapının **doğu cephesinin** (Çizelge 5.3, EK-13 rölöve) nef hizalarında yarım daire şeklinde üç apsis bulunur (Şekil 5.64, Şekil 5.62, Şekil 5.63). Orta apsis yan apsislerden daha geniştir. Apsislerin yükseklikleri saçak silmesine kadar 6,41 m.dir. Naosa yapışık haldedir. Yan apsislerde içe doğru daralan birer pencere, orta apsiste ise iki pencere bulunmaktadır (Şekil5.67, Şekil 5.68). Cephenin yapısal durumu iyidir. Yanlarda, galeri katında birer oval pencere bulunmaktadır. Güney cephesine dik olan galeri kat duvarı yıkılmak üzeredir. Çatı alınlığında ortada bir oval pencere ve yanlarda yaprak şeklinde pencereler bulunmaktadır.

Kilisenin **güney cephesi** (Çizelge 5.4, EK-14 rölöve), yapının en bozulmuş ve yıkılmış cephesidir. Galeri katı tamamen yıkık durumdadır (Şekil 5.50, Şekil 5.51). Naosun güney cephesinde giriş katında 5 pencere, 1 kapı bulunmaktadır (Şekil 5.48,

Şekil 5.49, Şekil 5.57). Bu pencerelerin biri oval penceredir (Şekil 5.59). Üst kat hizasında ise; 3 pencere bulunmaktadır. Çatı alınlığında ise ortada oval pencere, yanlarda ise yaprak şeklinde pencereler bulunmaktadır (Şekil 5.48).

5.2.3. İç tanımlama

Kilise doğu batı istikametinde uzunlamasına yerleştirilmiş, bazilika planlı tek kubbeli ve üç apsisli bir Rum Kilisesidir. Avluya Kuzey yönünden, kiliseye ise batı yönünden girilmektedir (EK-1, EK-4 rölöve).

Yapı Narteks, Naos, Apsis, Galeri mekanlarından oluşur. Yapıya 4 adet giriş vardır, Naosa ana giriş orta nefin batı ucundaki K2 kapısındandır (Şekil 5.39, EK-15 rölöve). Ayrıca yan neflerin batı ucundaki kapılar da K.1.1 ve K.1.2 giriş kapılarıdır (Şekil 5.40, Şekil 5.41, EK-16 rölöve). Bir de güney cephesinde apsisin yanından (daha çok papazın kullandığı düşünülen) K3 kapısı ile girilen bir giriş vardır (Şekil 5.98).

Batıda arkatlı geçişin güney ucunda Z02 mekanı bulunur (Şekil 5.133). Z02 mekanında yanlarda iki adet niş vardır (Şekil 5.134).

Naos kısmını oluşturan Z01 mekanında 1. tip pencereler oval pencere, 2. tip pencereler dışa doğru daralan dikdörtgen pencerelerdir (EK-17 rölöve). Girişin iki yanından galeri katına merdivenle çıkılır. Orta apsiste yer alan 4. tip pencereler dışa doğru daralan ve apsisin iki yanında olan pencerelerdir. Yan apsislerde ise 3. tip pencereden birer adet bulunur. Z01 mekanındaki sıvalar dökülmüş duvarlar ise genel olarak sağlamdır.

101 mekanına güneyden dairesel olduğu anlaşılan (yıkık durumda) bir merdivenle çıkılmaktadır. 101 mekanından 102 mekanına K4 kapısı ile geçiş sağlanmaktadır (Şekil 5.129, EK-5 rölöve). 102 mekanının batıya ve güneye bakan duvarları ve tavanı yıkık durumdadır (Şekil 5.131, Şekil 5.132).

5.2.4. Plan elemanları

Avlu

Yüksek duvarlarla çevrili avluya (Şekil 5.11, Şekil 5.12) kuzey yönünden girilir (Şekil 5.30). Avlunun kuzey, doğu, güney duvarları yerinde ve sağlam olup batı duvarı mevcut değildir. Şu anda batı duvarının bulunması gereken yerlerde ceviz ağaçları ile dolu bahçeler vardır. Kuzeyden güneye arazi eğimi olmasına rağmen teraslama yapılarak kilise düz bir zemine oturtulmuştur. Avlu duvarları kaba yonu taştan oluşturulmuştur ve arada ahşap hatıl bulunur. Kuzey yönündeki duvar yaklaşık 4,50 m. yüksekliğindeyken güney yönünde yaklaşık 7,50 m. yüksekliğe kadar çıkmaktadır. Kuzeydoğu yönünde, avlunun köşesinde duvarlara bitişik bir çan kulesi bulunmaktadır (Şekil 5.135).

Narteks

Kiliseye giriş bölümüdür. Endürlük kilisesinin narteksi; batıda 'U' biçiminde yapıyı saran ve galerinin altındaki 15 sütunun taşıdığı 14 kemer gözünden oluşan açık arkatlı bölümdür (Şekil 5.19). Kilisenin bu bölümüne açık narteks diyebiliriz. Narteks; geleneksel kiliselerde olduğu gibi; batı duvarına paralel, kuzey-güney istikametinde uzunlamasına yönelmiştir. Güney yönündeki sütunlar yıkılmış durumdadır ve izleri mevcuttur. Narteks bölümlerinin üzeri çapraz tonozlarla örtülüdür. İçleri tamamen sıvalı ve boyalıdır (Şekil 5.46, Şekil 5.47). Payandalara oturan kemerlerde başları haleli figürler ve süslemeler bulunmaktadır (Şekil 5.44).

Naos

Kilisenin ibadet edilen ana mekanıdır. Kilise naosu Z01 mekanı olarak adlandırılmıştır. Naosa batı yönünden üç kapı ve güneyden ise sadece papazın kullandığı düşünülen kapı olmak üzere ile toplam 4 ayrı kapı vasıtası ile girilmektedir. Naos örtüsü; çatıda merkezde kubbe olacak şekilde, kısa kenarı doğuya bakan bir haç oluşturur (Şekil 5.111). Haç oluşturduğu yerler beşik tonoz, kenarlar ise çapraz tonoz örtü biçimindedir. Zeminde herhangi bir kaplama izine rastlanamamaktadır. Hatta çeşitli yerlerde kazılar yapılmıştır.

Galeri

Kiliselerde genelde kadınlar mahfili olarak kullanılır. Galeriye; naosun güneybatı ve kuzeybatı köşelerinden birer merdivenle çıkılır (Şekil 5.96, Şekil 5.98). Merdivenler genel olarak yıkık durumdadır. Galerinin kuzey bölümü sağlam gibi durmakla beraber bütünüyle dışa doğru sehim yapmıştır (Şekil 5.117, Şekil 5.119). Galerinin güney ve batı bölümleri ise tamamen yıkılmıştır (Şekil 5.124, Şekil 5.125).

Apsis

Naosu oluşturan üç nefin ucunda, birer adet olmak üzere üç adet apsis bulunur. Apsisler yarım daire planındadır (Şekil 5.77). Orta apsis; yan apsislerden daha geniş ve daha yüksektir (Şekil 5.79). Yarıçapı 2,80 m. olan orta apsisin tam orta aksında yarıçapı 46 cm. olan bir niş bulunur. Yan apsislerin ise yarıçapları 1,55 m. ölçüsündedir. Orta apsiste iki pencere üç niş, yan apsislerde ise birer pencere ve ikişer niş bulunmaktadır. Apsislerde sıvalar dökülmüş ve boyamalar belirsiz hale gelmiştir (Şekil 5.80, Şekil 5.89).

Postoforion odaları

Naosun doğusunda yer alan apsisin iki yanında küçük boyutlu odacıklardır. Yan apsislerin güney ve kuzey iç duvarları köşelerinde, üzerindeki odacıklara çıkan birer merdiven bulunur. Yıkılma tehlikesi olduğundan bu odacıklara çıkılamamıştır.

Çan kulesi

Kilisenin kuzeydoğusunda avlunun köşesinde yer alır. Üzerindeki sütuncelerle ve taş süslemelerle çok estetik bir yapı oluşturmaktadır (Şekil 5.135). Kilisenin çan kulesi sekizgen bir plan üzerine kuruludur. Merdivenleri yarı yıkık vaziyette olduğundan içine girilememiştir. Üç bölümden oluşmaktadır, giriş bölümü taş, ortada taş üzeri plaster şeklinde kemerli sütunlar ve üstte kemerli sütun dizisi bulunmaktadır (Şekil 5.136, Şekil 5.137, Şekil 5.138). Üzerinde taştan motifler bulunur. Statik açıdan çok kötü durumdadır. Bir dönem minare olarak kullanıldığı için çan kulesinin üzerinde alem vardır.

101 mekanı

Kilise eğimli bir araziye oturduğu için galeriye üst kattan 101 mekanı vasıtası ile de girilir. Bu mekan galeri için ikinci bir narteks gibidir. Bu mekana avlunun güneyinden çıkan ve yarı yıkık durumda olan döner bir merdivenle çıkılır. Bu mekanın kenarları yıkılmış ve statik olarak çok kötüdür (Şekil 5.131, Şekil 5.132).

5.2.5. Taşıyıcı elemanlar

Taşıyıcı elemanlar, düşey taşıyıcı elemanlar ve yatay taşıyıcı elemanlar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Düşey taşıyıcılar

Yapıda; kolon (sütun) ve duvarlar düşey taşıyıcı elemanlardır.

Ayak/ Sütun

Yapıda iki tip sütun bulunmaktadır. Birincisi naos bölümünde bulunan 8 adet sütundur (Şekil 5.77, Şekil 5.78, Şekil 5.80, Şekil 5.92). Tonoz örtülerin yükünü sütunlara taşıyan kemerlerin oturduğu sütunların hepsinin ayakları birbirinden farklıdır (Şekil 5.101, Şekil 5.102). Sütun başlıkları profilli taş süslemelidir (Şekil 5.106, Şekil 5.107, Şekil 5.108). Sütunlar dörder adetten 2 sıra olmak üzere, doğu-batı yönünde naosu üçe nefe böler. Bunlar, statik açıdan iyi durumdadır. Üzerlerindeki sıvalar kısmen dökülmüş ve alt başlıklarındaki figürler silinmiştir (Şekil 5.106, Şekil 5.108). Sütun başlıkları, taş işlemeli yeşil tonlarında üzeri boyalıdır (Şekil 5.101, Şekil 5.102) . Fakat bu boyaların bir kısmı silinmiştir. Bu sütunlar 36 cm. yarıçapındadır. Değişik boyutlarda ayakları vardır ve başlık üzerindeki çelik gergilerle birbirine bağlanır.

İkinci tip sütunlar üst kattaki galeriyi taşımaktadır. Batıya bakan kısımda toplam 10 adet sütun bulunur (Şekil 5.37, Şekil 5.38). Kenarlarda tek, ortalarda ise birbirine yakın ikişerli sütun halindedir. Yapının kuzey cephesinde 6 sütun görülmektedir (Şekil 5.32). Kare kesitli olup karenin köşelerinde uzunlamasına yivler açılmıştır. Kare kesitli bir ayak üzerine otururlar ve başlıkları mevcuttur. Galerinin zeminini

oluşturan çapraz tonozlar bu sütunlara basmaktadır (Şekil 5.31). Güney cephesinde sadece bir sütun ayakta kalabilmiştir.

Duvar

Duvarların iç ve dış yüzeylerinde kesme Kayseri taşı kullanılmıştır. Bu taşlar yaklaşık 45 cm. yükseklikte enleri ise farklı boyutlardadır. Derzler kaydırılarak örülmüştür. Duvar içlerinde ise moloz taş kullanılmıştır. Duvarların dış yüzeyleri sıvasız, iç yüzeyleri ise sıvalıdır. İç sıvalar kısmen dökülmüştür.

Yatay taşıyıcılar

Temel

Herhangi bir kazı veya sondaj çalışması yapma olanağımız olmadığı için temeller hakkında bir bilgi edinilememiştir.

Temelin, mütemadi temel, kalınlığının duvar kalınlığında ve duvarlarda kullanılan taş malzeme ile yapılmış olması muhtemeldir.

Döşeme

Galeri katının oturduğu döşeme çapraz tonoz üzeri dolguyla sağlanmıştır. Döşeme kaplaması ise yok olmuş ve toprak zemin ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Kilise naosun döşemesi de yok olmuştur. Zemin moloz yığınları ve toprakla kaplıdır.

Hatıl

Yapıda ağırlığı yatay olarak dağıtmak ve duvarların düşey doğrultudaki çatlamalarını önlemek için çelik hatıllar kullanılmıştır. Güney cephesinin yıkılan bölümlerinde bu açıkça görülmektedir (Şekil 5.56, Şekil 5.57). Bu çelik hatılları duvara kenetleyen (batı galeri cephesinde görülür) lamalar bulunur (Şekil 5.36). Ayrıca bina genelinde bütün cepheyi çepeçevre saran taş hatıl bulunmaktadır.

Çelik gergiler

Yapıda tonozların üzengi hattında sütunları birbirine bağlayan çelik gergiler vardır. 5x10 cm kesitli bu çelik gergilerde korozyon gözlenmektedir. Yapıda Naos mekanındaki sütunların üzerinde ve narteks sütunlarının üzerinde bulunmaktadır.

Örtü

Yapıda örtü olarak tonoz ve kubbe kullanılmıştır (Şekil 5.111). Tonoz basık, beşik, sivri ve çapraz tonoz biçiminde kullanılmıştır. Galerinin oturduğu sütunların üzeri çapraz tonozlarla örtülüdür (Şekil 5.19, Şekil 5.23). Bu çapraz tonozlar sıvalıdır (Şekil 5.29). Naosun örtüsü ise ortadaki sekiz sütuna oturan, doğu batı yönünde uzanan bir haç şekli görülür (Şekil 5.111). Bu haçın kolları beşik tonoz, birleşimi kubbe, kenarları ise çapraz tonoz şeklindedir (Şekil 5.113, Şekil 5.114, Şekil 5.115). Tonozların hemen hemen hepsinin yüzey sıvaları dökülmüş durumdadır. Sütun başlıklarının üzerindeki çelik gergiler, tonozların üzengi hattını oluşturur. Üzengiden tepe noktası arasındaki mesafe 1,60 m.dir.

Tonozlar ve kubbede boya süslemeler vardır (Şekil 5.112, Şekil 5.113). Kubbe kasnağında ise çiçek şeklinde kabartmalı süslemeler vardır (Şekil 5.109, Şekil 5.110).

Yapının damı kırma çatı biçimindedir (Şekil 5.139, Şekil 5.143). Bazı bölümlerde halen var olan sıfır derzde döşenmiş ince yonu taş kaplamalar özgün damın taş kaplama olduğunu açıklamaktadır (Şekil 5.144).

5.2.6. Mimari elemanlar

Yapıda görülen mimari elemanlar; kapı, pencere, niş, eşik, süpürgelik, merdiven ve saçaktır.

Kapı

Yapıda toplam 5 adet kapı bulunur. Yapıya daha önceden de belirttiğimiz gibi batıdan girilir. Batıda üç adet kapı bulunur, bunlardan orta nef hizasındaki geniş K2

kapısı (Şekil 5.39, EK-15 rölöve), yan nef hizasındaki K.1.1 ve K.1.2 kapıları daha dardır. K2 kapısının genişliği 1,88 m., K.1.1 ve K.1.2 kapısının genişliği 1,32 m.dir (Şekil 5.40, Şekil 5.41, EK-16 rölöve). Bu kapılar cephe yönünde lentolu, iç mekan yüzünde ise kemerli kapıdır. Boyaları dökülmüş ve tahrip edilmiş de olsa söveleri boyalı ve sıvalıdır. Orta kapı daha yüksektir. Yan kapıların tepelerinde silmeli üçgen alınlıklar vardır. Orta kapı ise daha süslü üçgen alınlık ile dikkat çeker (Şekil 5.42). Plaster görünümlü söveleri vardır. Söveler tamamen kesme taştan yapılmıştır. Profilli silmelerle süslemeler yapılmıştır.

Pencere

Yapıda 9 tip pencere vardır. Pencere tip numaraları P.x olarak gösterilmiştir.

P.1.x. tipi pencereler kuzey ve güney cephede galeri çıkış merdivenlerinin yanındaki pencerelerdir. Dikdörtgen söveli, oval pencerelerdir. Oval iç genişliği 64 cm. yüksekliği ise 115 cm.dir. Bu pencereler 25 cm kalınlığındadır (Şekil 5.25, EK-17 rölöve detay).

P.2.x. tipi pencereler kuzey ve güney cephelerinde bulunan ve giriş kat hizasında olan pencerelerdir. Toplam 9 adet bulunur. Bu pencereler kemerli ve üzeri taçlıdır. Üçgen alınlıklar dışa doğru kabartılan ve taştan yapılmış çıkıntılar şeklindedir. 128 cm.lik duvarda oluşturulan bu pencereler; dış cepheden iç mekana doğru genişler (Şekil 5.24, Şekil 5.27, EK-17 rölöve detay).

P.3.x. tipi pencereler yan nef hizalarının apsislerinde olan pencerelerdir. Toplam 2 adettir. Dikdörtgen söveli üzeri kemerli bir penceredir. İçe doğru genişler. Dış cephede görünümü sağlam olmakla birlikte iç mekanda çok tahrip olmuş vaziyettedir (Şekil 5.66, Şekil 5.67).

P.4.x. tipi pencereler orta apsis pencereleridir. Toplam 2 adet olup diğer apsis pencereleri gibi içe doğru genişler. 3.grup pencerelerden daha geniş ve yüksektir. Diğer pencereler gibi üstlerine, plaster şeklinde üçgen alınlık yapılmıştır (Şekil 5.68, Şekil 5.81).

P.5.x. tipi pencereler galeri hizasındaki pencerelerdir. Toplam 12 adettir. Dikdörtgen söveli pencerelerin enleri 91 cm. yükseklikleri 152 cm.dir (Şekil 5.21, Şekil 5.26).

P.6.x. tipi pencereler galeri katındaki doğuya bakan pencerelerdir. Bunlar sövesi dışarı doğru çıkmış oval pencerelerdir. Kuzey galerinin penceresinin önünde yarı yıkılmış bir konsol bulunur. Enleri 71 cm. boyları ise 149 cm.dir (Şekil 5.119).

P.7.x. tipi pencereler alınlıklardaki yaprak şeklinde olan pencerelerdir. Her bir alınlıkta ikişer adet bulunur. Bu pencereler cephede kare söve içerisine oturtulmuş ve tepesinde dışa doğru çıkıntılıdır (Şekil 5.21). Kuzey cephedeki P.7.x tipi pencerelerde özgün demir parmaklıklar vardır (Şekil 5.142).

P.8.x. tipi pencereler, alınlıkların mihverinde olan oval pencerelerdir. Üst hizaları üçgen alınlıdır. Işığı içeri almak için iç mekana doğru daralan bir eğim verilmiştir. Kuzey cephedeki bu tip pencerenin özgün demir parmaklıkları vardır (Şekil 5.21).

P.9.x. tipi pencereler, 90 x 46 cm. boyutlarında oval tepe pencereleridir. Toplam 4 adet olan bu pencereler, kubbede yer alır. Bu pencereler dışta; kırmızı taş görünümlü dikdörtgen söve içine oturtulmuştur (Şekil 5.141, Şekil 5.139, Şekil 5.109).

Niş

Z02 mekanında D1 duvarı ve D2 duvarında toplam 2 adet niş vardır (Şekil 5.134). Z01 mekanında kuzey iç duvarında (D2) n3 ve n4 nişleri bulunmaktadır (Şekil 5.84). D4 apsis duvarında n5 ve n6 nişleri, D3 duvarında n7 ve n11 nişi, D5 duvarında; n8, n9 ve n10 nişi, D6 duvarında; n12 ve n13 notasyonlu nişler bulunmaktadır (Şekil 5.83, Şekil 5.82, Şekil 5.81). Bunların enleri 0,60-0,95, yükseklikleri 0,75 ile 2,50 arasında değişir (Çizelge 5.5). Çeşitli litürjik malzemelerin konulduğu nişlerin, sıvaları dökülmüş durumdadır.

Merdiven

Yapıda 3 adet merdiven bulunmaktadır. Bunlardan ikisi; Z01 mekanının, sağ ve sol dış duvarlarının içine yerleştirilmiş olan galeri çıkış merdivenleridir. Bu merdivenlerin basamakları yıkılmış durumdadır (Şekil 5.96, Şekil 5.98, Şekil 5.120).

Bu merdivenlerin rıht genişliği 28 cm., basamak genişliği ise 80 cm.dir. Sağlam olanlardan anlaşıldığı üzere, merdiven basamakları taş malzemedendir. Üçüncüsü ise; yapının galeri mekanına dışarıdan çıkan, kare merdiven kovası içerisinde dairesel merdivendir. Statik açıdan çok kötü, kullanılamaz ve yarı yıkılmış vaziyettedir (Şekil 5.132). Bu merdiven taş malzemeden yapılmıştır.

Saçak / Silme

Beden duvarlarının bitiş yerinde, binayı çepeçevre dolanan çatı silmesi vardır (Şekil 5.21, Şekil 5.26) Profilli olan bu silmeler, taş malzemeden yapılmıştır. Çatı silmesinin toplam yüksekliği; 1,08 m.dir. Güney ve güneybatı cephelerindeki saçaklar, duvarları ile yıkılmıştır.

Binanın galeri kotunda kat silmesi, galeri katını çepeçevre sarmaktadır (Şekil 5.34, Şekil 5.35, Şekil 5.36, Şekil 5.38). Düzgün kesme taştan 10 cm. kalınlığında yapılmıştır.

5.3. Değişim, Bozulmalar ve Yapısal Durum

Yapının özellikle Güney cephesi harap haldedir (Şekil 5.50, Şekil 5.51, Şekil 5.53). Galerinin ön ve güney cepheleri çatısıyla birlikte yıkılmıştır (Şekil 5.34, Şekil 5.35, Şekil 5.124). Bina genel olarak sağlam gibi görülse de statik açıdan sorunları vardır. Taşların büyük bir kısmı, özellikle köşe birleşimleri bitkilenme dolayısıyla ayrılmak üzeredir (Şekil 5.21, Şekil 5.130). Ayrıca en büyük tahribatı kilisede yapılan kaçak kazılar zemin ve duvarlara hasar vermiştir. Kilisenin özellikle apsis tabanı oyulmuş ve üzeri tekrar toprakla kaplanmıştır. Hatta bazı duvarlar içlerine kadar kazılmış ve çok büyük tahribatlar verilmiştir.

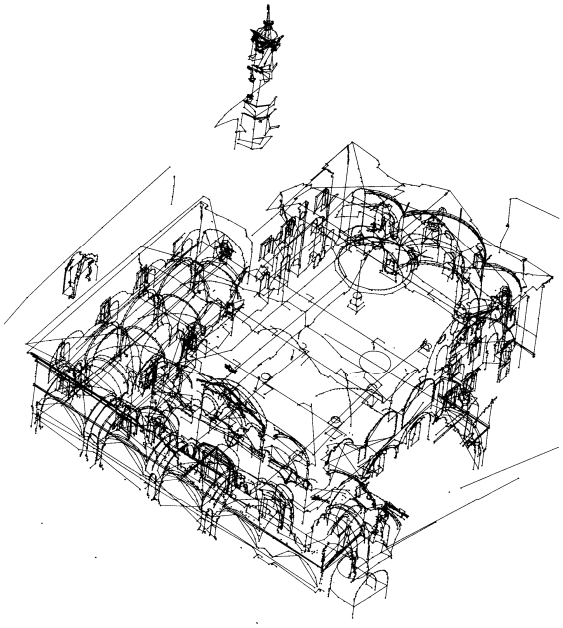
Bina iç ve tavan sıvaları dökülmüş ve boyama süsler belli belirsiz hale gelmiştir. Sıvalar insan eliyle de çok tahrip edilmiştir (Şekil 5.90, Şekil 5.94). Kilisenin her yerine yazılar yazılmıştır. Özellikle giriş ikonaları üstlerine yazılar yazılarak belirsiz hale getirilmiştir (Şekil 5.43, Şekil 5.44). Narteksin üst tonoz sıvaları yer yer dökülmüş veya tahrip edilmiştir (Şekil 5.28, Şekil 5.29). Çatısında ise kaplama taşlarının çoğu yok olmuş ve bitkilenme başlamıştır (Şekil 5.10, Şekil 5.140)

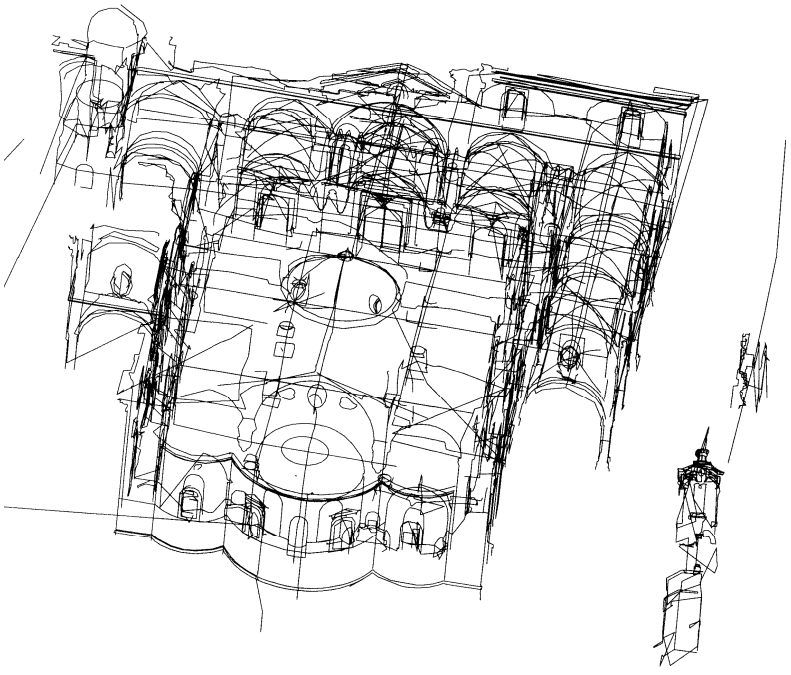
Şekil 5.1. Talas Endürlük'ün uzaydan fotoğrafı [googleearth]

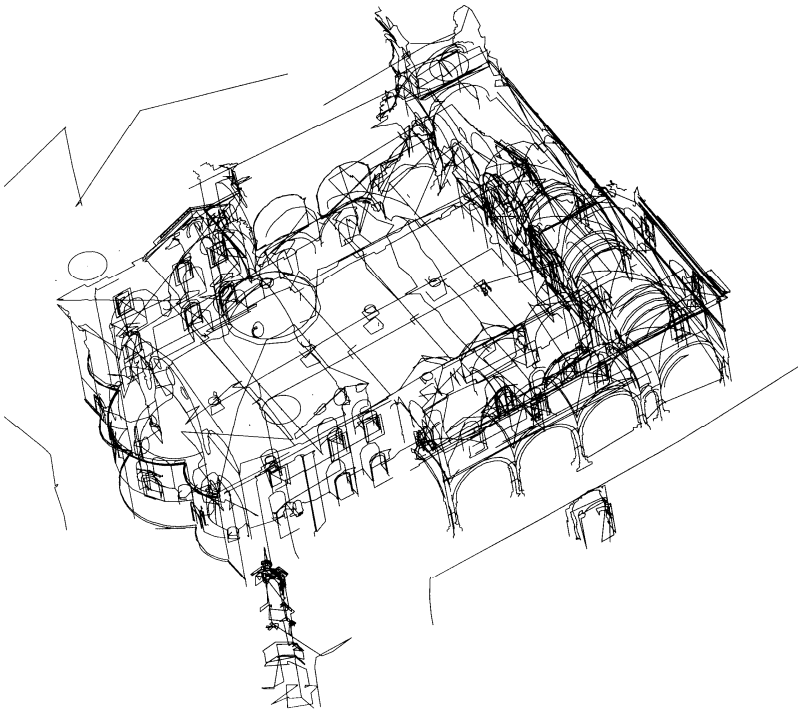
Şekil 5.2. Endürlük Kilisesi'nin genel görünümü

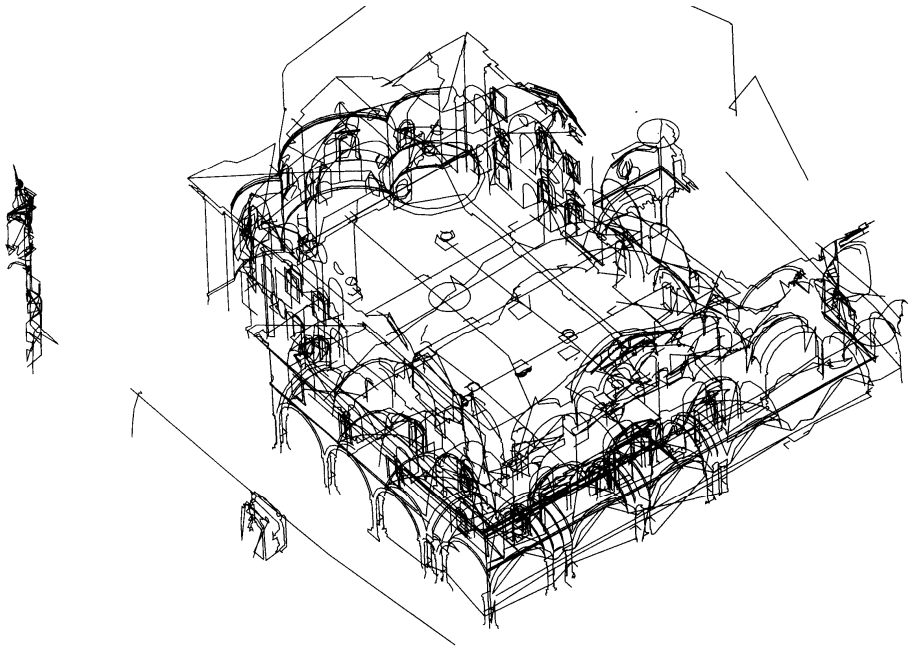
Şekil 5.3. Lazer aletiyle yapının üç boyutunun çıkarılması (güneybatı)

Şekil 5.4. Yapının doğudan üç boyutlu hali

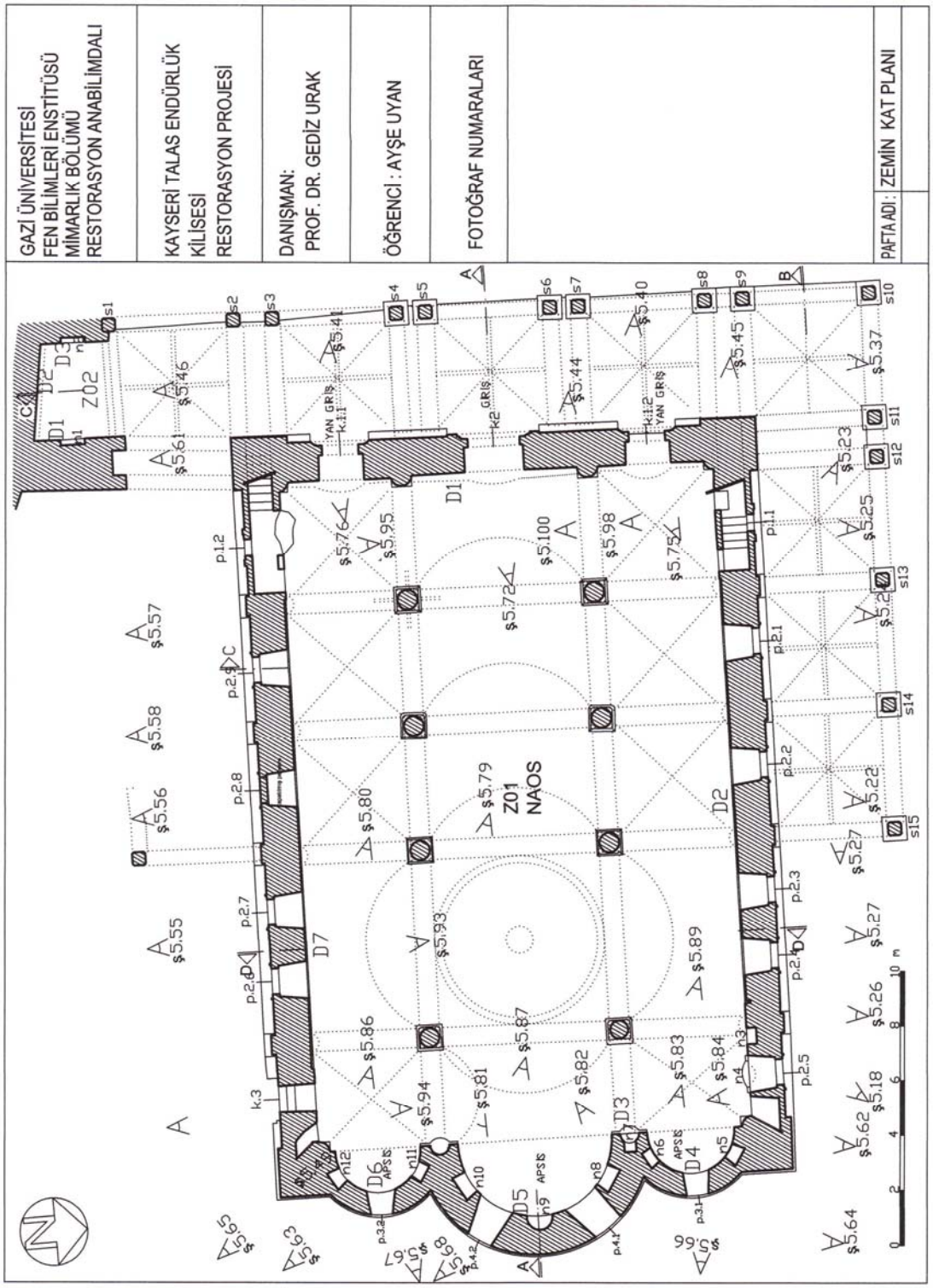
Şekil 5.5. Yapının kuzeydoğudan üç boyutlu hali

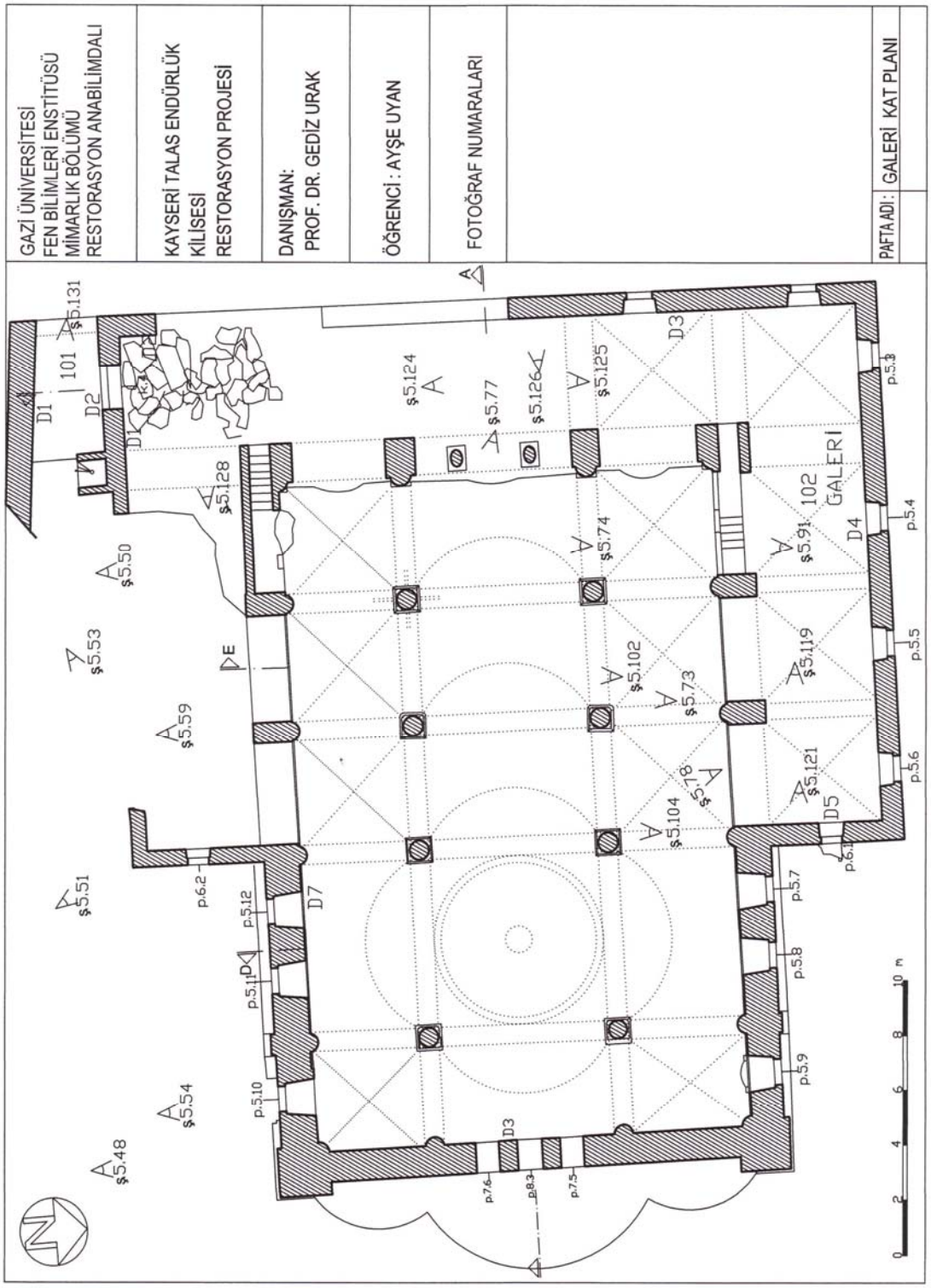
Şekil 5.6. Yapının kuzeybatıdan üç boyutlu hali

Şekil 5.7. Apsislerin üç boyutlu hali

Şekil 5.8. Fotoğraf numaraları

Şekil 5.9. Fotoğraf numaraları

Şekil 5.10. Kilisenin güneyden genel görünümü

Şekil 5.11. Kilisenin etrafındaki yüksek duvarları

Şekil 5.12. Kilisenin sokaktan genel görünümü

Şekil 5.13. Avlunun dış duvarından görünüm

Şekil 5.14. Nokta koordinatla kilisenin taranması

Şekil 5.15. Nokta koordinatlarla kilisenin taranması

Şekil 5.16. Kör nokta oluşturulması

Şekil 5.17. Hortum teraziyle kırmızı kot oluşturulması

Şekil 5.18. Kuzey cephesi

Şekil 5.19. Kuzey cephesi

Şekil 5.20. Avludan kuzey cephesinin görünümü

Şekil 5.21. Kuzey cephesi

Şekil 5.22. Kuzey cephesi galeri altı

Şekil 5.23. Kuzey cephesi galeri altı

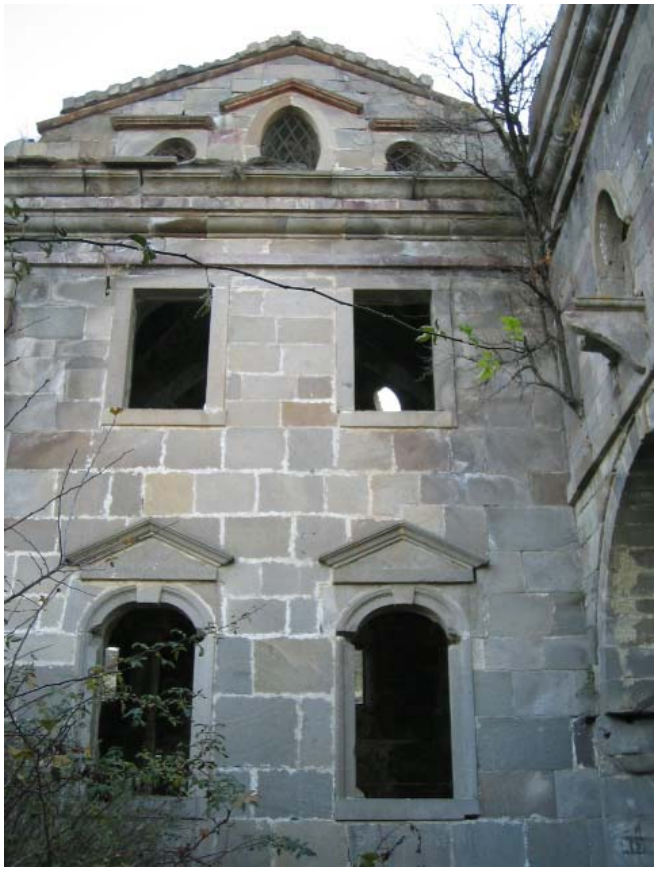
Şekil 5.24. Kuzey cephesi galeri altı pencere

Şekil 5.25. Kuzey cephesi oval pencere

Şekil 5.26. Kuzey pencereler

Şekil 5.27. Kuzey cephe

Şekil 5.28. Çapraz tonoz görünümü

Şekil 5.29. Çapraz tonoz görünümü

Şekil 5.30. Kuzey cephesinden sütunların görünümü

Şekil 5.31. Çapraz tonoz

Şekil 5.32. Galeri altı görünüm

Şekil 5.33. Kuzey cephesi

Şekil 5.34. Batı cephesi

Şekil 5.35. Batı cephesi

Şekil 5.36. Batı cephesi köşe

Şekil 5.37. Narteks bölümü

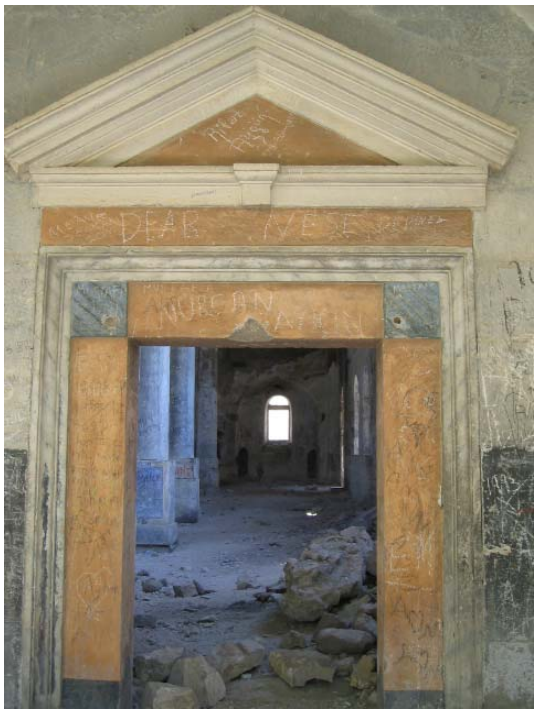
Şekil 5.38. Batı cephesi

Şekil 5.39. Batı cephesinde orta nef hizasındaki giriş kapısı

Şekil 5.40. Sol nef hizasındaki K1.2 giriş kapısı

Şekil 5.41. Sağ nef hizasındaki K.1.1 giriş kapısı

Şekil 5.42. Orta nef hizasındaki K2 giriş kapısı detayı

Şekil 5.43. Batı cephesi detay

Şekil 5.44. Giriş kapısı kenarında ikonalardan görünüş

Şekil 5.45. Batı cephesi detay

Şekil 5.46. Batı cephesi sütunlar

Şekil 5.47. Galeri altı çapraz tonoz

Şekil 5.48. Güney görünüş

Şekil 5.49. Güney görünüş

Şekil 5.50. Yıkılan güney cephesi

Şekil 5.51. Güney cephesi

Şekil 5.52. Güney cephesi yıkılmış galeri duvarı

Şekil 5.53. Güney cephesi

Şekil 5.54. Güney cephesi K3 kapısı

Şekil 5.55.Güney cephesi pencereler

Şekil 5.56. Güney cephesi galeri altı kapatılmış pencere

Şekil 5.57. Yıkılmış galeri altı

Şekil 5.58. Yıkılmış galeri altı görünüm

Şekil 5.59. Güney cephesi

Şekil 5.60. Güneybatı görünüş

Şekil 5.61. Çift kemer görünüş

Şekil 5.62. Doğu cephesi genel görünüm

Şekil 5.63. Doğu cephesi apsislerin dışarıdan görünümü

Şekil 5.64. Apsislerin dışarıdan görünümü

Şekil 5.65. Apsislerin duvar ile birleşimi

Şekil 5.66. P3.1 penceresi görünümü

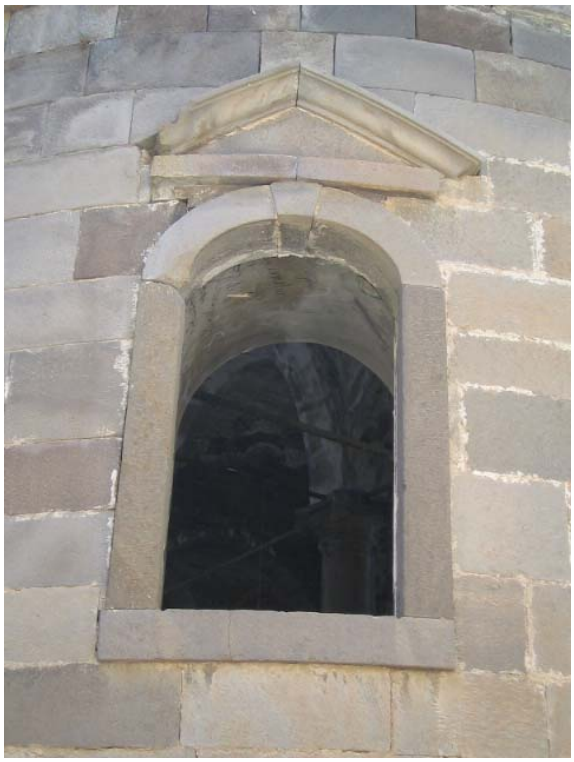
Şekil 5.67. P.3.2 penceresi görünümü

Şekil 5.68.Apsislerin cephede görünüşü

Şekil 5.69. Apsislerdeki pencere detayı

Şekil 5.70. Apsislerdeki pencere detayı

Şekil 5.71. Kilise D1 duvarının iç görünümü

Şekil 5.72. Kilise D1 duvarının iç görünüm

Şekil 5.73. Kapıların içten genel görünümü

Şekil 5.74. Giriş kapısı üzeri

Şekil 5.75. K.1.2 kapısının iç görünümü

Şekil 5.76. K.1.1 kapısının iç görünümü

Şekil 5.77. Apsislerin içten görünümü

Şekil 5.78. Apsislerin kilisenin içinden görünümü

Şekil 5.79. D5 apsis duvarının içten görünümü

Şekil 5.80. D6 apsisinin içten görünümü

Şekil 5.81. Orta apsis niş ve pencere detayı

Şekil 5.82. Apsis niş ve pencere detayı

Şekil 5.83. Apsis niş detayı

Şekil 5.84. Kuzey cephesinden pencere detayı

Şekil 5.85. D3 duvarı niş detayı

Şekil 5.86. D6 duvarı niş detayı

Şekil 5.87. Orta apsis tavan süslemesi

Şekil 5.88. D4 apsisinin tavanı

Şekil 5.89. D3 duvarı

Şekil 5.90. D4 apsis duvarı

Şekil 5.91. D7 duvarı iç görünüş

Şekil 5.92. D7 duvarı iç görünüş

Şekil 5.93. D7 duvarı pencereler

Şekil 5.94. D7 duvarı kapı

Şekil 5.95. D7 duvarı kapatılmış pencere

Şekil 5.96. D7 duvarı yıkılmış galeri çıkış merdiveni

Şekil 5.97. D2 duvarı içten görünümü

Şekil 5.98. D2 duvarı yıkılmış galeri çıkış merdiveni

Şekil 5.99. D2 duvarı pencereler

Şekil 5.100. D2 duvarı

Şekil 5.101. Sütun başlıkları detay

Şekil 5.102. Sütun başlıkları detay

Şekil 5.103. Payanda detay

Şekil 5.104. Payanda detay

Şekil 5.105. Sütun detay

Şekil 5.106. Sütun detay

Şekil 5.107. Sütun ayak detay

Şekil 5.108. Sütun ayak detay

Şekil 5.109. Kubbe içten görünümü

Şekil 5.110. Kilisenin tavanından görüntü

Şekil 5.111. Kilise tavanında kubbe ve tonozların görünümü

Şekil 5.112. Tonoz süsleme detay

Şekil 5.113. Tonoz görünüm

Şekil 5.114. Çapraz tonoz görünüm

Şekil 5.115. Tonozlardan görünüm

Şekil 5.116. Apsis tavanı, tonoz ve kubbe

Şekil 5.117. Galeri katı görünüm

Şekil 5.118. Galeri D4 duvarı

Şekil 5.119. Galeri D5 duvarı, oval pencere iç görünümü

Şekil 5.120. Naosa iniş merdiven kapısı

Şekil 5.121. P.5.1 penceresi iç görünüm

Şekil 5.122. Galeri penceresi iç görünüm

Şekil 5.123. Galeri D3 duvarı

Şekil 5.124. Yıkılmış galeri

Şekil 5.125. Yıkılmış galeri katı görünümü

Şekil 5.126. Yıkılmış D3 duvarı

Şekil 5.127. Yıkılmış galeri katı

Şekil 5.128. Yıkılmış galeri katı D1 duvarı

Şekil 5.129. Galeri katında K4 kapısı

Şekil 5.130. Galeri katında bitkilenmenin verdiği zarar

Şekil 5.131. 101 mekanı D2 duvarı K4 kapısı

Şekil 5.132. 101 mekanı

Şekil 5.133. Z02 mekanı

Şekil 5.134. Z02 mekanındaki niş

Şekil 5.135. Çan kulesi görünüş

Şekil 5.136. Çan kulesi üst detay

Şekil 5.137. Çan kulesi detay

Şekil 5.138. Çan kulesi giriş kapısı detay

Şekil 5.139. Çatıdan kubbenin görünümü

Şekil 5.140. Çatıdan yıkılmış galeri görünümü

Şekil 5.141. Kubbe penceresi detay

Şekil 5.142. Çatı penceresi detay

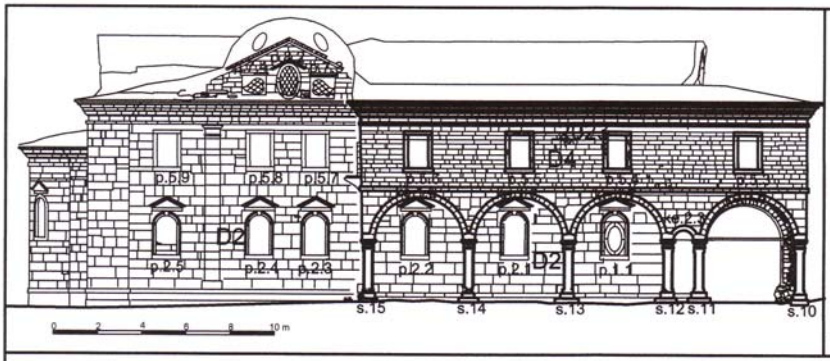

Şekil 5.143. Çatı genel görünümü

Şekil 5.144. Çatı detay

Çizelge 5.1. Kuzey cephesi tanımlama tablosu

Kuzey cephesi avludan girişte görünen cephedir. Genel olarak sağlamdır. Bazı yerlerinde bitkilenmeler vardır. P.5.x ve P.2.x ve P.1.x tipi pencereler ve p.7.x, p.8 tipi tepe pencereleri vardır. Cephenin toplam uzunluğu 27,43 m. dir. Kuzeybatı köşesinde yerden silme altına kadar yüksekliği 8,09 m. dir.

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YT: Yonu taş
MT: Moloz taş

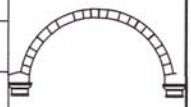
x: en
y: boy
z: zemine mesafe

KS: Kireç sıva
AS: Alçı sıva
KA: Kaplamasız

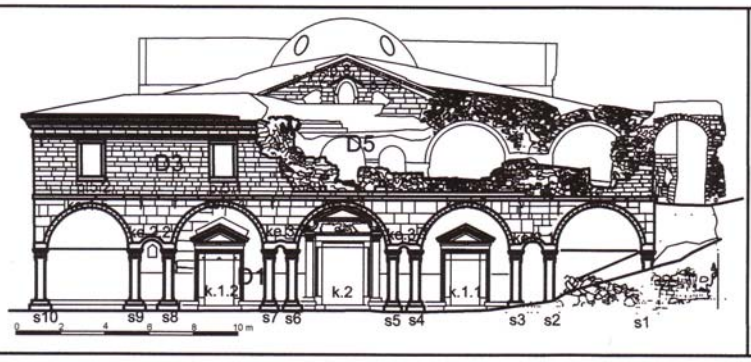
I: İyi (taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O: Orta (sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olanelemanlar)
K: Kötü (taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY							
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA	NOTLAR	I	O	K	
D2			27,43	7,48		●	●			●	yapısal olarak sağlam olan duvarda p.2.5 penceresi yarıya kadar kapatılmıştır.	●			Ş.5.18 Ş.5.20
	p.1.1		0,64	1,15		●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.25
	p.2.1		0,94	1,77		●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.24
	p.2.2					●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.22
	p.2.3					●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.20
	p.2.4					●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.27
	p.2.5		0,94	1,77		●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlak vardır, pencere yarısına kadar yonu taş ile kapatılmıştır.			●	Ş.5.26
	p.5.7		0,91	1,52		●				●	Genel olarak sağlam yapıdadır	●			Ş.5.21
	p.5.8					●				●	Genel olarak sağlam yapıdadır	●			Ş.5.21
	p.5.9					●				●	Sövelerinde bitkilenmeler vardır		●		Ş.5.20
	p.7.3		0,69	0,86		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır. Demirlerinde paslanmalar mevcuttur.		●		Ş.5.21
	p.7.4		0,69	0,86		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır. Demirlerinde paslanmalar mevcuttur.		●		Ş.5.21

Çizelge 5.1 (Devam). Kuzey cephesi tanımlama tablosu

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY			NOTLAR				
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA		I	O	K	
D2	p.8.2		0,82	1,35		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.21
D4			20,23	7,72		●	●			●	D4 duvarı yapısal olarak sağlamdır. Bazı yerlerinde bitkilenmeden dolayı çatlaklıklar vardır		●		Ş.5.19
	p.5.3		0,91	1,52		●				●	Sövelerinde bazı çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.19
	p.5.4					●				●	Sövelerinde bazı çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.19
	p.5.5					●				●	Sövelerinde bazı çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.19
	p.5.6					●				●	Sövelerinde bazı çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.36
s.10			0,48	2,93		●				●	Ayaklarında kırılmalar ve çatlaklıklar vardır		●		Ş.5.36
s.11						●				●	Ayaklarında kırılmalar ve çatlaklıklar vardır		●		Ş.5.32 Ş.5.19
s.12						●				●	Ayaklarında kırılmalar ve çatlaklıklar vardır			●	Ş.5.32 Ş.5.19 Ş.5.30
s.13						●				●	Ayaklarında kırılmalar ve çatlaklıklar vardır			●	Ş.5.32 Ş.5.19 Ş.5.30
s.14						●				●	Ayaklarında kırılmalar ve çatlaklıklar vardır			●	Ş.5.32 Ş.5.19 Ş.5.30
s.15						●				●	Ayaklarında kırılmalar ve çatlaklıklar vardır		●		Ş.5.32 Ş.5.19 Ş.5.30
ke.1.6			3,96	1,94		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.19
ke.1.7						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.19
ke.1.8						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.19
ke.1.9						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.19
ke.2.3			0,90	0,43		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.19
SİLME			32,56	1,08		●				●	Bitkilenmeden dolayı çatlamalar kırılmalar mevcuttur			●	
HATIL			27,57	0,15		●				●	Bazı çatlaklar hariç genel olarak iyi durumdadır		●		

Çizelge 5.2. Batı cephesi tanımlama tablosu

Batı cephesinin kuzeye bakan galeri kısmı sağlam olmakla birlikte, güney tarafı tamamen yıkık ve harap vaziyettedir. k.1.1, k.2 ve k.1.2 kapıları, P5.2, P5.1 pencereleri, p7.2 ve p7.1, p 8.1 tepe pencereleri, ke.1.x , ke.2.x, ke.3.x tipi kemerler vardır. s1 ve s2 sütunlarının bir kısmı toprak altında kalmıştır.

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YT: Yonu taş
MT: Moloz taş

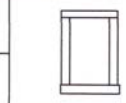
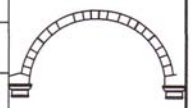
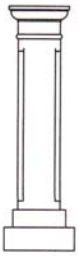
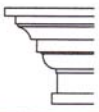
x: en
y: boy
z: zemine mesafe

KS: Kireç sıva
AS: Alçı sıva
KA: Kaplamasız

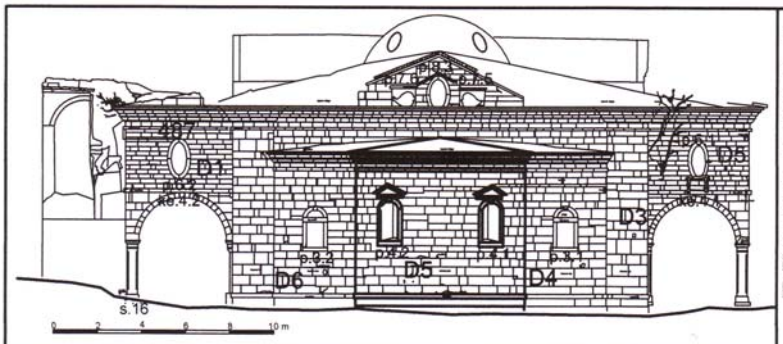
I: İyi (taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O: Orta (sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olanelemanlar)
K: Kötü (taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY							
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA	NOTLAR	I	O	K	
D1			19,06	7,72		●				●	insan eliyle yapılmış kirlenmelerden dolayı freskler silinmiştir.		●		Ş.5.40
	k.1.1		1,31	2,07		●			●	●	Yapısal olarak sağlam, temizleme boya ve bakım gereksinimi var	●			Ş.5.41
	k.1.2					●			●	●	Yapısal olarak sağlam, temizleme boya ve bakım gereksinimi var	●			Ş.5.40
	k.2		1,88	2,61		●			●	●	Yapısal olarak sağlam, temizleme boya ve bakım gereksinimi var		●		Ş.5.39
	p.7.1		0,69	0,86		●				●	Sövelelrinde kırık ve çatlaklar vardır			●	Ş.5.35
	p.7.2					●				●	Sövelelrinde kırık ve çatlaklar vardır			●	Ş.5.35
	p.8.1		0,82	1,35		●				●	Sövelelrinde kırık ve çatlaklar vardır			●	Ş.5.35
D3			11,14	7,72		●				●	D3 duvarının yarısı yıkılmıştır.			●	Ş.5.35
ke.2.1			0,90	0,43		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			
ke.2.2						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.36

Çizelge 5.2 (Devam). Batı cephesi tanımlama tablosu

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY			NOTLAR				
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA		I	O	K	
D3	p.5.1		0,91	1,52		●				●	Dış cepheden sağlam olarak görülse de, iç cephe sövelerinde problem olduğu görülmektedir		●		Ş.5.36
	p.5.2					●				●	Dış cepheden sağlam olarak görülse de iç cephe sövelerinde çatlaklar ve dökülmeler vardır		●		Ş.5.36
ke.1.1			3,96	1,94		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.38
ke.1.2						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.38 Ş.5.34
ke.1.3						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.39 Ş.5.34
ke.1.4						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.38 Ş.5.34
ke.1.5						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.36 Ş.5.34
ke.3.1			0,42	0,19		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.38
ke.3.2						●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.38
s.1			0,48	2,93		●				●	Yarısı toprağa gömülü durumdadır			●	Ş.5.37 Ş.5.38
s.2						●				●	bir kısmı toprak altında kalmıştır			●	Ş.5.36
s.3						●				●	bir kısmı toprak altında kalmıştır		●		Ş.5.46
s.4						●				●	bazı yerlerinde çatlamalar ve kırılmalar mevcuttur		●		Ş.5.36
s.5						●				●	bazı yerlerinde çatlamalar ve kırılmalar mevcuttur		●		Ş.5.46
s.6						●				●	Ayak kısımlarında bazı tahribatlar vardır		●		Ş.5.38
s.7						●				●	Ayak kısımlarında bazı tahribatlar vardır		●		Ş.5.46
s.8						●				●	Ayak kısımlarında bazı tahribatlar vardır		●		Ş.5.38
s.9						●				●	Ayak kısımlarında bazı tahribatlar vardır		●		Ş.5.38
s.10						●				●	Ayak kısımlarında bazı tahribatlar vardır		●		
SİLME			10,22	1,08		●					Batı duvarının yıkılan kısımları ile birlikte silmeleri de yıkılmıştır. Mevcut olan silmede ise bitkilenme ve kırılmalar vardır.	●			Ş.5.35 Ş.5.36
HATIL			11,55	0,15		●				●	Genel olarak iyi, bazı yerlerinde kırılmalar ve çatlamalar mevcut		●		Ş.5.39

Çizelge 5.3 . Doğu cephesi tanımlama tablosu

Doğu cephesi apsislerin olduğu cephedir. Apsisler dışa yarım daire şeklinde taşmıştır. Yapısal olarak sağlamdır. Galeri katının doğuya bakan cephesinde p.6.x tipi oval pencereler, yan apsislerde p.3.x tipi pencereler, orta apsiste ise p.4.x tipi pencereler vardır.

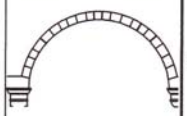
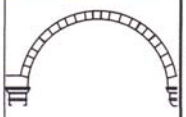
Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YT: Yonu taş
MT: Moloz taş

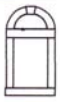
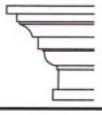
x: en
y: boy
z: zemine mesafe

KS: Kireç sıva
AS: Alçı sıva
KA: Kaplamasız

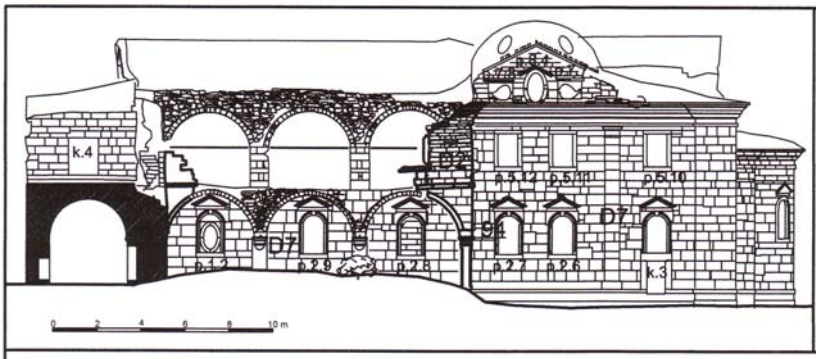
I: İyi (taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O: Orta (sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olanelemanlar)
K: Kötü (taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY							
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA	NOTLAR	I	O	K	
D1			4,85	7,50		●				●	güney duvar yıkıldığı için tek başına ayakta kalmaktadır.			●	Ş.5.50
	p.6.2		0,71	0,49		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur		●		Ş.5.50
s.16			0,48	2,93		●				●	ayağının bir kısmı toprağa gömülmüştür.		●		Ş.5.50
ke.4.2			3,98	1,95		●				●	yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır.			●	Ş.5.50
D5 (102 mekan duvarı)			4,70	7,50		●				●	taşlarında bitkilenmeden kaynaklanan çatlaklar mevcuttur.		●		Ş.5.18
	p.6.1		0,71	0,49		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar mevcuttur			●	Ş.5.18
ke.4.1			3,81	1,88		●				●	Genel olarak iyi durumdadır		●		Ş.5.18

Çizelge 5.3 (Devam). Doğu cephesi tanımlama tablosu

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY			NOTLAR				
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA		I	O	K	
D3			15,00	7,44		●			●	●	Genel olarak iyi durumdadır		●		
	p.7.5		0,69	0,86		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır		●		Ş.5.63
	p.7.6					●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır		●		Ş.5.63
			0,82	1,35		●				●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.63
D4			3,95	5,58		●			●	●	Genel olarak iyi durumdadır		●		Ş.5.66
	p.3.1		0,79	1,16		●			●	●	Cepheden sağlam görülmekle birlikte, iç cephede tahrip olmuştur			●	Ş.5.66
D5			9,82	5,58		●			●	●	Genel olarak iyi durumdadır		●		Ş.5.64 Ş.5.63
	p.4.1		0,80	1,77		●			●	●	Cepheden sağlam görülmekle birlikte, iç cephede tahrip olmuştur			●	Ş.5.64
	p.4.2					●			●	●	Cepheden sağlam görülmekle birlikte, iç cephede tahrip olmuştur			●	Ş.5.63
D6			4,11	5,58		●			●	●	Genel olarak iyi durumdadır		●		
	p.3.2		0,79	1,16		●			●	●	Cepheden sağlam görülmekle birlikte, iç cephede tahrip olmuştur			●	Ş.5.67
HATIL			20,17	0,15		●				●	Bazı çatlaklar hariç genel olarak iyi durumdadır		●		
SİLME			44,91	1,08		●				●	Bitkilenmeden dolayı çatlamalar kırılmalar mevcuttur			●	

Çizelge 5.4. Güney cephesi tanımlama tablosu

Yapının en tahrip olan cephesidir. Özellikle galeri bölümü tamamen yıkılmıştır. Alt sırada k3 kapısı, p.2.x tipi pencereler, p.1.2 oval penceresi, üst sırada ise p.5.x tipi pencereler vardır. P.2.6 penceresi kapatılmıştır. p.7.7, p.7.8, ve p.6.4 oval tepe pencereleri vadır. Güneydoğu köşesinde yerden silme kotuna kadar yüksekliği 8,30 m. dir.

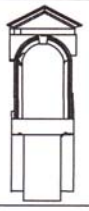
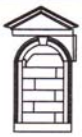
Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YT: Yonu taş
MT: Moloz taş

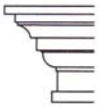
x: en
y: boy
z: zemine mesafe

KS: Kireç sıva
AS: Alçı sıva
KA: Kaplamasız

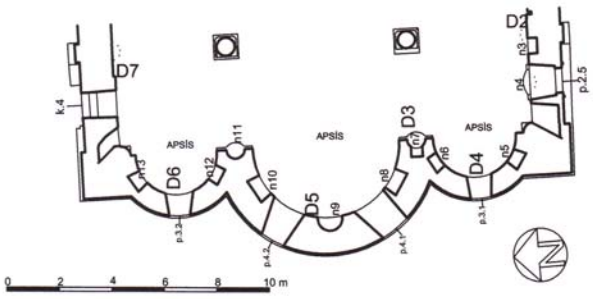
I: İyi (taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O: Orta (sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olanelemanlar)
K: Kötü (taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY							
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA	NOTLAR	I	O	K	
D7			27,73	7,50		●				●	duvarın özellikle galeri bölümü tamamen yıkılmış durumdadır			●	Ş.5.53 Ş.5.55
	k.3		0,84	1,51		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır		●		Ş.5.54
	p.2.6		0,94	1,77		●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır		●		Ş.5.55
	p.2.7					●			●	●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır		●		Ş.5.55
	p.2.8		0,94	1,77		●				●	Taşlarla kapatılmıştır		●		Ş.5.56
	p.1.2		0,64	1,15		●				●	Sövelerinde kırık ve çatlaklar vardır		●		Ş.5.59
	p.5.10		0,91	1,52		●			●	●	Sövelerinde bitkilenmeler vardır		●		Ş.5.48
	p.5.11					●			●	●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.48
	p.5.12					●			●	●	Genel olarak iyi durumdadır	●			Ş.5.48

Çizelge 5.4 (Devam). Güney cephesi tanımlama tablosu

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY			NOTLAR				
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA		I	O	K	
	p.7.7		0,69	0,86		●				●	Kırık, bitkilenme ve çatlaklıklar mevcuttur		●		Ş.5.48
	p.7.8		0,69	0,86		●				●	Kırık, bitkilenme ve çatlaklıklar mevcuttur		●		Ş.5.48
	p.8.4		0,82	1,35							Kırık, bitkilenme ve çatlaklıklar mevcuttur		●		Ş.5.48
D2						●				●	Yıkılmış ve harap halldedir			●	Ş.5.48
SİLME			12,05	1,08		●				●	kırılmalar vardır			●	
HATIL			27,80	0,15		●				●	kırılma ve çatlaklar vardır		●		
PAYANDA			0,66	0,59		●				●	Çatlak ve kırıklar vardır			●	Ş.5.59

Çizelge 5.5. Naos tanımlama tablosu

Naosun doğusunda apsislerde genellikle litürjik malzemelerin konulduğu nişler vardır. D2 duvarında n3 ve n4 nişi, yan apsislerde n5,n6, n12, n13 nişi, orta apsiste ise n8, n9, n10 nişi vardır. Nişlerin iç sıvaları dökülmüş kirletilmiş ve yazılmış durumdadır.

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YT: Yonu taş
MT: Moloz taş

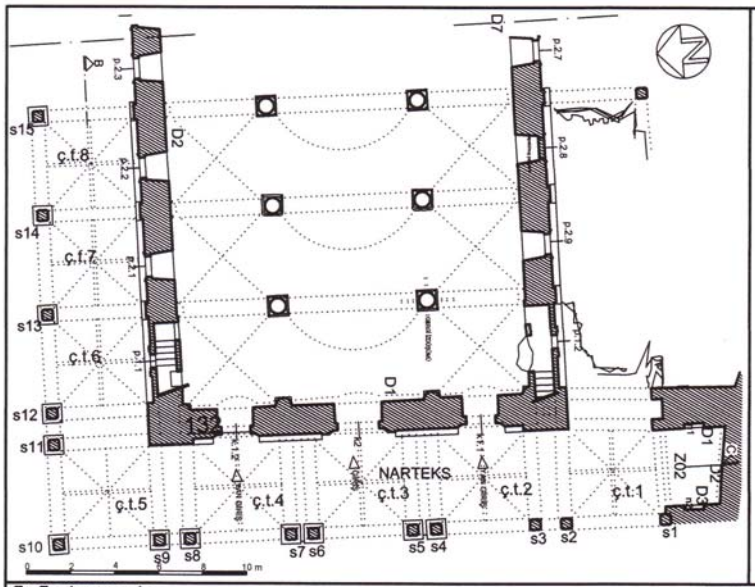
x: en
y: boy
z: zemine mesafe

KS: Kireç sıva
AS: Alçı sıva
KA: Kaplamasız

I: İyi (taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O: Orta (sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olanelemanlar)
K: Kötü (taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY							
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA	NOTLAR	I	O	K	
D2	n3		0,60	0,75		●			●		tahrip olmuştur			●	Ş.5.83
	n4		0,95	0,75		●			●		tahrip olmuş ve tepesi yıkılmıştır			●	Ş.5.83
D3	n7		0,72	1,05		●			●		Sıvaları dökülmüş, kirlenme ve is oluşmuştur			●	Ş.5.84
	n11		0,72	1,05		●			●		Sıvaları dökülmüş, kirlenme ve is oluşmuştur			●	Ş.5.78
D4	n5		0,54	1,04		●				●	iç sıvaları dökülmüştür			●	Ş.5.88
	n6					●				●	iç sıvaları dökülmüştür			●	Ş.5.82
D5	n8		0,80	1,29		●				●	iç sıvaları dökülmüştür			●	Ş.5.81
	n10					●				●	iç sıvaları dökülmüştür			●	Ş.5.81
	n9		0,94	2,57		●				●	iç sıvaları dökülmüş ve is oluşmuştur			●	Ş.5.80
D6	n12		0,54	1,04		●				●	iç sıvaları dökülmüştür			●	Ş.5.79
	n13					●				●	iç sıvaları dökülmüştür			●	Ş.5.79

Çizelge 5.6. Narteks tanımlama tablosu

Yapının batı yönünde 27,86 m. uzunluğunda 5 bölümlü, kuzey yönünde 20,42 m. uzunluğunda 4 bölümlü, "L" şeklinde uzanan bir revak şeklindedir. hepsi çapraz tonoz örtülüdür.Çapraz tonozlarda artı şeklinde 0,10 m. lik profiller bulunur. s2-s3 ve s8-s9 sütun hizalarında, doğu cephesinde çift kemerin oturduğu tip 2 payandası, s4-s5 ve s6-s7 sütun hizalarında doğu cephesinde çift kemerin oturduğu tip 1 payandaları bulunmaktadır. Zemin topraktır.

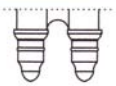
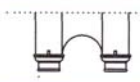
Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları
ç.t.x: Çapraz tonoz numaraları

YT: Yonu taş
MT: Moloz taş

x: en
y: boy
z: zemine mesafe

KS: Kireç sıva
AS: Alçı sıva
KA: Kaplamasız

I: İyi (taşıyıcı ve malzemeye dönük sorunları olmayan elemanlar)
O: Orta (sıva, boya, badana gibi bakım gereksinimi olanelemanlar)
K: Kötü (taşıyıcı ve malzeme sorunları olan elemanlar)

YAPISAL ELEMANLAR			ÖLÇÜ (metre)			MALZEME					YAPISAL DURUM				FOTO NO
						TAŞIYICI		YÜZEY							
TAŞIYICI	MİMARİ	BİÇİMİ	x	y	z	YT	MT	KS	AS	KA	NOTLAR	I	O	K	
ç.t.1			4,04	4,04	1,80	●			●		sıvalarının bir kısmı dökülmüş, bir kısmına da yazı yazılmıştır		●		Ş.5.83
ç.t.2						●			●		sıvalarının bir kısmı dökülmüş, bir kısmına da yazı yazılmıştır		●		Ş.5.46
ç.t.3						●			●		sıvalarının bir kısmı dökülmüş, bir kısmına da yazı yazılmıştır		●		Ş.5.39
ç.t.4						●			●		sıvalarının bir kısmı dökülmüş, bir kısmına da yazı yazılmıştır		●		Ş.5.37
ç.t.5						●			●		sıvalarının bir kısmı dökülmüş, bir kısmına da yazı yazılmıştır		●		Ş.5.29
ç.t.6						●			●		tahrip olmuş ve üzerine yazı yazılmıştır.		●		Ş.5.25
ç.t.7						●			●		tahrip olmuş ve üzerine yazı yazılmıştır.		●		Ş.5.23 Ş.5.31
ç.t.8						●			●		tahrip olmuş ve üzerine yazı yazılmıştır.		●		Ş.5.24
PAYANDA (tip 1)						●			●		tonoz aralarındaki çift kemerlerin oturduğu ayaktır. Üzerine yazılar yazılmıştır.		●		Ş.5.43
PAYANDA (tip 2)						●			●		tonoz aralarındaki çift kemerlerin oturduğu ayaktır. Üzerine yazılar yazılmıştır.		●		Ş.5.45

6. KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA

6.1. Karşılaştırmalı Çalışma Metodolojisi

Kayseri Endürlük Kilisesi'nin, Anadolu Ortodoks Rum Kiliseleri içerisindeki yerini, bilinmeyen mekan ve elemanlarını belirleyerek yapının restitüsyonunda kaynak olarak yararlanmak amacıyla, Kayseri ve çevresindeki Kiliseleri, Niğde ve çevresi Kiliseleri, Nevşehir ve çevresi Kiliseleri ve Doğu Karadeniz Rum Kiliseleri, yeterli bilgi ve belgeyi içeren rölöve, fotoğraf ve yazılı kaynak incelenerek, karşılaştırmaları yapılmıştır.

Anadolu'daki Rumlar; 1923'te mübadele ile Yunanistan'a gitmişlerdir. Rumların gidişinden sonra çoğu kilise yok edilmiş, terkedilmiş veya camiye çevrilmiştir. Ermenilerin gidişi daha geç olduğu için günümüze birçok sayıda Ermeni Kilisesi kalmıştır. Yine de araştırmayı destekleyecek birçok Rum Kilisesi hala ayakta kalabilmiştir.

Karşılaştırmalı çalışmanın birinci bölümünde; Kayseri, Niğde, Nevşehir, Doğu Karadeniz ve çevresinde, ayakta kalabilen Rum Kiliseleri incelenmiş, bilgi verilmiş, plan krokileri sunulmuş ve tipolojik çözümleme sonucunda elde edilen plan tipolojisi içerisinde yapının yeri ortaya konmuştur. Bütün bu çalışmalar "Karşılaştırmalı Çalışma Tablosu"nda toplanmıştır.

İkinci bölümde; Anadolu Rum Kiliseleri; konum, plan, yapım tekniği, malzeme, plan elemanları, taşıyıcı elemanlar ve mimari elemanlar açısından incelenmiş ve elde edilen tipolojik çözümleme içinde yapının yeri tespit edilmiştir.

Karşılaştırmalı çalışma sonucunda elde edilen tipolojiler, zamanla özelliğini yitirmiş yapı malzemeleri ve elemanları ile sonradan Endürlük Kilisesi'ne eklenmiş elemanlar ile ilgili yapının kendisinden gelen bilgiler yeterli olmadığında, karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler olarak, restitüsyonuna kaynak teşkil etmiştir.

6.2. Kayseri Kiliseleri

6.2.1. Gesi Kayabağ (Darsiyak) Yanartaş Rum Kilisesi

Kayseri'nin Gesi İlçesi Kayabağ Köyü'nde, köy ilkokulunun hemen arkasındadır. Yapım tarihi 1837 olan [6] kilise, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Dikdörtgen planlı, bazilikal ve tek kubbeli, üç nefli bir yapıdır. Narteks, naos, apsis, galeri gibi mekanları mevcuttur (Şekil 6.1, Şekil 6.2, Şekil 6.3).

Narteks kısmı, kemerli sütunlarla oluşturulmuştur. Ana giriş batıdan olup, yan cephelerden de girişler verilmiştir (Şekil 6.4). Yan girişlerin hemen yanında, kalın duvarın içerisine gizlenmiş, galeriye çıkan merdiven bulunur. Ana girişin her iki yanında birer pencere vardır. Narteksteki kemer içleri boyalarla süslenmiş, fakat tahrip edilmiştir. Tahribatı engellemek için giriş kapısı taşlarla kapatılmıştır (Şekil 6.9).

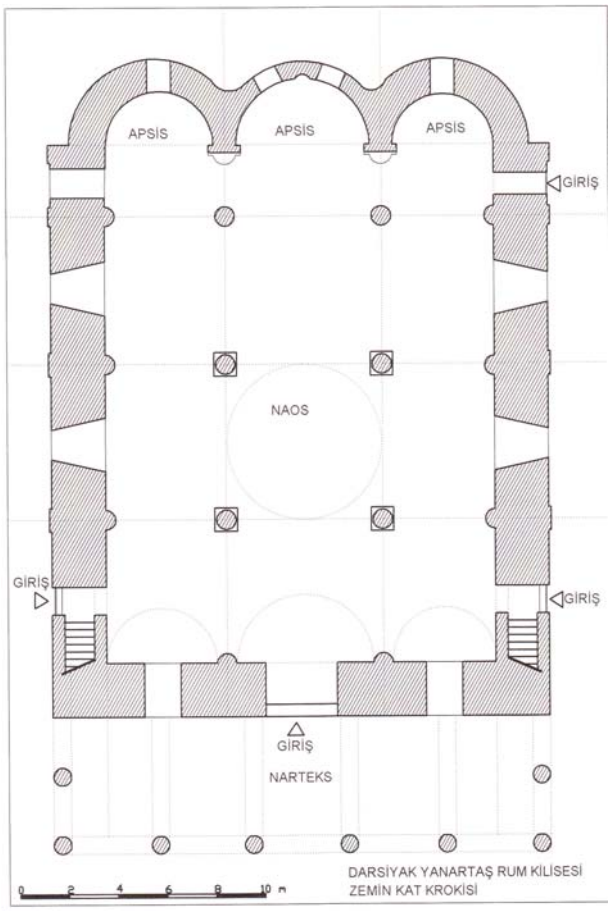
Üçerden iki sıra sütun, kilise naosunu üç nefe bölmektedir. Her nefin sonunda bir apsis bulunur (Şekil 6.5). Orta apsis yan apsislerden daha geniştir. Kenar apsislerin üzerinde, galeriden çıkılan postoforion olarak adlandırılan iki odacık bulunur. Bu odacıklar, üçüncü bölümde de belirtildiği gibi, vaftizler, azizler kültürüne hizmet, kilisenin değerli eşyalarının saklanması, kurban adaklarının ve kutsal nesnelerin korunması için öngörülen mekanlardır (Şekil 6.7).

Kilisenin güneyinde apsisin yanında dışarıdan bir kapı daha mevcuttur. Yan apsislerde tek pencere, iki niş, orta apsiste iki pencere ve üç niş vardır (Şekil 6.6).

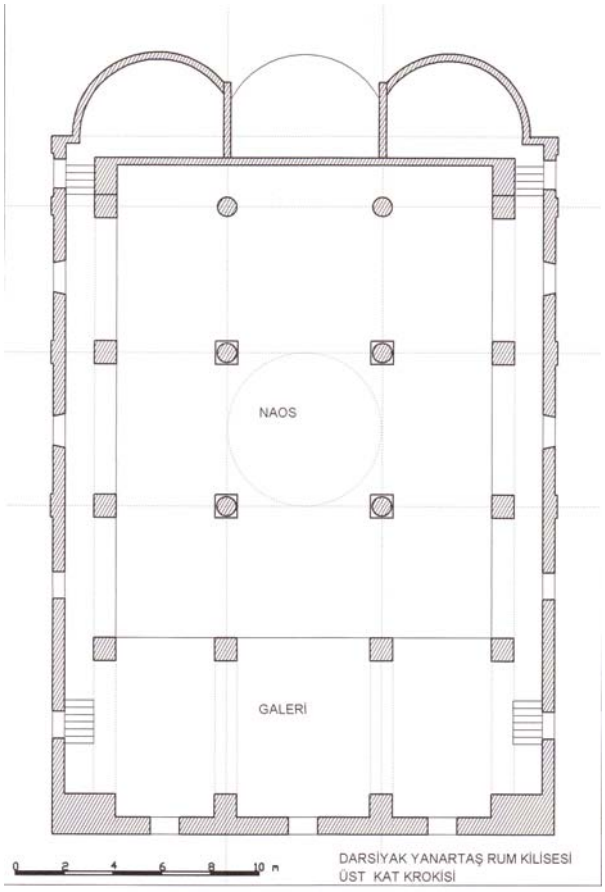
Kilisenin kubbesi yıkılmıştır. Fakat kubbe eteğinde İncil'den boyayla tasvir edilmiş sahneler izlenmektedir (Şekil 6.8). Bu süslemeler; kubbenin yıkılması ile doğa şartlarına açık kaldığı için dökülmeye başlamıştır. Yine sütun ayaklarında İncil'den sahneler yer almaktadır (Şekil 6.5). Kubbelerle örtülmüş ve boyalarla süslenmiştir. Yapının güney ve kuzeyinde mazgal şeklinde taş söveli içe doğru genişleyen pencereler vardır.

Galeri katına duvar içindeki merdivenlerle çıkılır. Doğu ve batı tepe pencereleri oval biçimindedir. Doğudaki oval pencerenin etrafı boyalarla süslenmiştir.

Galeride ve apsis önündeki izlerden döşemenin düzgün ince yonu taş şeklinde olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 6.7).

Şekil 6.1. Yanartaş Rum Kilisesi giriş zemin kat planı (Uyan A.)

Şekil 6.2. Yanartaş Rum Kilisesi galeri katı planı (Uyan A.)

Şekil 6.3. Yanartaş Rum Kilisesi güneydoğudan görünüş

Şekil 6.4. Yanartaş Rum Kilisesi batı cephesi

(a) (b)

Şekil 6.5. Yanartaş Rum Kilisesi naos görünüş
(a) Sütunların görünüşü (b) Galeriden apsislerin görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.6. Yanartaş Rum Kilisesi niş görünüşleri
(a) Apsis niş görünüşü (b) Kuzey iç duvar iç görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.7. Yanartaş Rum Kilisesi galeri katı
(a) Koridor görünüşü (b) Galeri görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.8. Yanartaş Rum Kilisesi tavan görünüş
(a) Yıkılan kubbe görünüşü (b) Kemer görünüşü

Şekil 6.9. Yanartaş Rum Kilisesi narteksten naosa ana giriş kapısı

6.2.2. Germir Rum Kilisesi

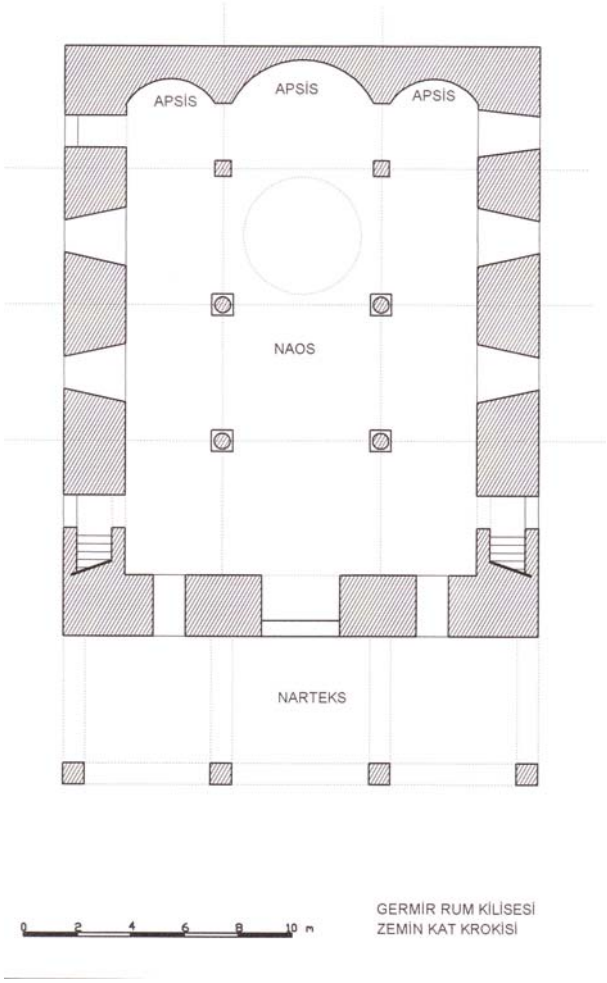
Germir Rum Kilisesi yükseltilmiş bir platform üzerine kurulmuştur. Germir'deki iki Rum Kilisesi'nden en büyüğüdür (Şekil 6.11). Kilise üç nefli, tek kubbeli, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır (Şekil 6.10). Narteks, naos, apsis ve galeriden oluşur. Kuzey batı köşesinde çan kulesi mevcuttur (Şekil 6.12).

Kiliseye giriş batıdandır. Narteks kısmı arkatlarla sağlanmıştır (Şekil 6.27). Ana giriş batıdan olmasına karşın kuzey ve güneyden yan girişler verilmiştir. Diğer kiliselerden farklı olarak apsis yanındaki giriş güneyden değil, kuzeydendir. Yan girişlerin hemen yanında duvar içinden galeriye çıkan merdivenler vardır. Yakın tarihte galerinin, naosa bakan kısmı tamamen taş duvarlarla kapatılmıştır. Kilise çok tahrip edilmiştir.

Üçerden iki sıra sütun kilise naosunu üç nefe böler. Her nefin ucunda bir apsis yer alır (Şekil 6.13). Apsisler dış cephede hissettirilmemiş, düz duvar olarak algılanır. Yan apsisler orta apsisten daha küçüktür. Orta apsiste ortada niş yanlarda pencere yer alır (Şekil 6.13, Şekil 6.15). Yan apsislerin üzerindeki odacıklara galerinin yanlarından ulaşılmaktadır (Şekil 6.15).

Kilisenin sütunlarında yivler oluşturulmuştur. Sütunların başlıkları, taş süslemelidir. Duvara plaster şeklinde oluşturulan sütunlara kemerler oturmaktadır. Ortadaki kubbe kasnaklıdır (Şekil 6.16). Kilise tavanı tonozlarla örtülüdür. Pencerelerin çoğu sonradan kapatılmıştır.

Kilisenin çan kulesi, üç kademe olarak yapılmıştır. İlk kademe kesme taş, üzeri kemerli sütunların oluşturduğu dizi ve üçüncü kademe tekrar kemerli sütun dizisiyle oluşur.

Şekil 6.10. Germir Kilisesi zemin kat planı

Şekil 6.11. Germir Rum Kilisesi doğudan görünüş

Şekil 6.12. Germir Rum Kilisesi çan kulesi

(a)

(b)

Şekil 6.13. Germir Rum Kilisesi apsis görünüş
(a) Apsis genel görünüş (b) Apsis niş görünüş

Şekil 6.14. Germir Rum Kilisesi kapatılan ana giriş kapısı

Şekil 6.15. Germir Rum Kilisesi postoforion odalarına giden galeri koridoru

Şekil 6.16. Germir Rum Kilisesi kubbe

Şekil 6.17. Germir Rum Kilisesi narteksten görünüş

6.2.3. İncesu Yeni Cami Mahallesi Rum Kilisesi

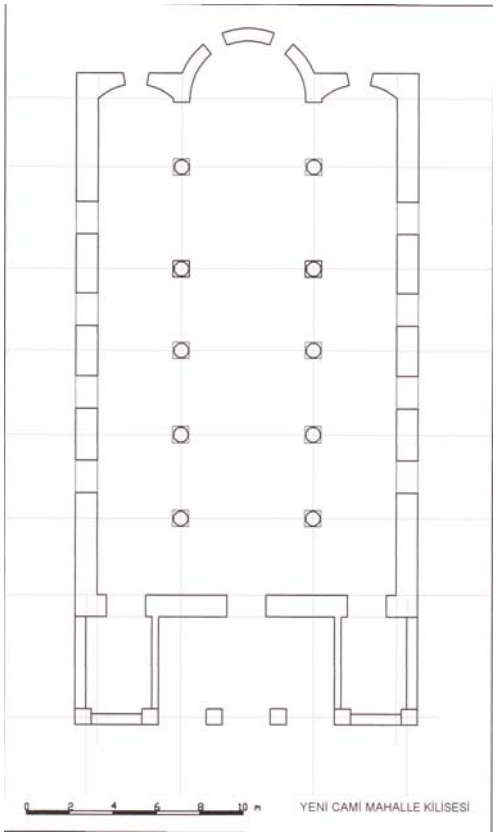
İncesu Rum Kilisesi kesme taştan dikdörtgen planlı üç nefli olarak inşa edilmiştir. Diğer Rum Kiliselerinde olduğu gibi doğu- batı istikametinde uzanır (Şekil 6.18). Giriş batıdan olup, güney ve kuzeyden yan girişler vardır. Bir kısmı yıkılmış olmasına rağmen, izlerden anlaşıldığı üzere kilise naosu üç taraftan galerilerle çevrilidir (Şekil 6.20, Şekil 6.22). Günümüzde galeri yıkılmış, galerinin naosa bakan kısmı taşlarla örülmüş ve narteks bölümündeki sağ ve sol sütunların etrafına odacıklar oluşturulmuştur (Şekil 6.20, Şekil 6.21, Şekil 6.22).

Beşerden iki sıra sütun, naosu 3 nefe bölmektedir (Şekil 6.24). Her nefin ucunda apsis vardır. Orta apsis yan apsislerden daha geniş ve dış cephede yarım daire biçiminde dışarı çıkıntılıdır (Şekil 6.23). Orta apsiste iki pencere ortalarında bir niş ve pencerelerin yanında birer niş vardır.

Kilise tonozlarla örtülüdür ve dıştan beşik çatı olarak görülmektedir (Şekil 6.19, Şekil 6.26). Doğu ve batı çatı alınlarında oval biçiminde tepe pencereleri vardır.

Kilisenin giriş kapısının her iki yanında bulunan pencereler açılarak kapı oluşturulmuştur. Bu kapılar nartekste sonradan oluşturulan odacıklara açılmaktadır (Şekil 6.21).

Yapının güney ve kuzey cephesinde dikdörtgen biçimli, taş söveli mazgal şeklinde daralan pencereler yer almaktadır. Bu pencerelerin üzerlerinde yarım daire biçiminde, dıştan içe doğru girintili silmelere sahip taş alınlıklar vardır (Şekil 6.22).

Şekil 6.18. İncesu Rum Kilisesi plan [13]

Şekil 6.19. İncesu Rum Kilisesi kuzeydoğudan görünüş

Şekil 6.20. İncesu Rum Kilisesinin kuzey duvarı

(a) (b)

Şekil 6.21. İncesu Rum Kilisesinin yıkılan batı görünüşleri
(a) Yıkılan narteks görünüşü (b) Yıkılan galeri görünüşü

Şekil 6.22. İncesu Rum Kilisesi güney duvarı görünüş

Şekil 6.23. İncesu Rum Kilisesi doğu cephesi apsis görünüş

Şekil 6.24. İncesu Rum Kilisesi naos görünüş

Şekil 6.25. İncesu Rum Kilisesi niş

Şekil 6.26. İncesu Rum Kilisesi tonozlarından görünüş

Şekil 6.27. İncesu Rum Kilisesi batı penceresinin bugünkü durumu

6.2.4. Ağırnas Rum Kilisesi

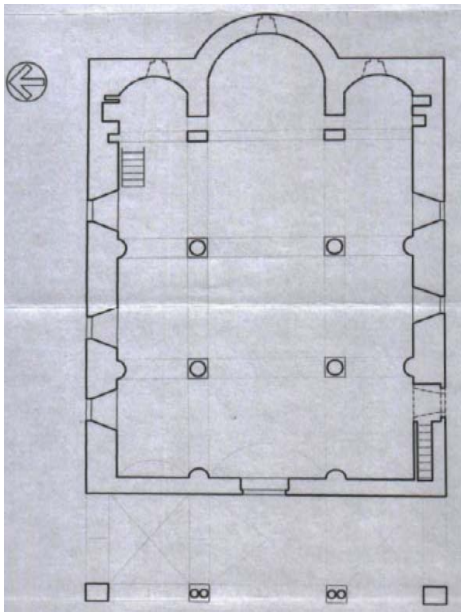
Yapım tarihi 1857 olan kilise, Ağırnas Kültür ve Sanat Müzesi olarak kullanılmaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan kilise dikdörtgen planlı ve üç neflidir (Şekil 6.28). Üzeri beşik çatı olup, kesme taş ve toprakla kaplıdır (Şekil 6.29). Giriş batıda bulunan narteks bölümündendir (Şekil 6.29). Kilisenin güneyinde bir yan giriş vardır (Şekil 6.31). Yan girişin hemen sol tarafında galeri katına çıkan taş merdivenler yer alır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı narteks, dört adet sivri kemerin arasında üç çapraz tonoz örtülü olup, üzeri galeri katı olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.30). Narteks, içte iki duvar payesi ve uçlarda iki sütuna, dışta ise; uçlarda iki sütun ve ortada mermer çifte sütunlardan oluşan iki ayak üzerine

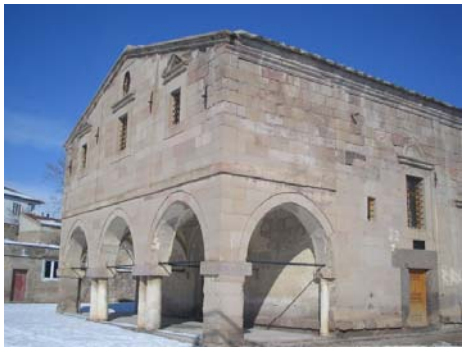
oturtulmuştur [13]. Narteksin olduğu bölümde bulunan çapraz tonozlar üst katta galeriyi taşımaktadır (Şekil 6.29).

İç mekan sütunlarla üç nefe ayrılmıştır. Orta nef yan neflerden geniştir. Batıda narteks, doğuda bema ve apsis ile sınırlanmış olan naos kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Naosta ortada taş kaideler üzerine oturan dört adet sütun bulunmaktadır. Naos döşemesi bugün taş parke ile kaplanmış olmakla birlikte koruma kurulundaki rölöve raporunda orijinal döşemesinin ahşap olduğu belirtilmiştir [13]. Her nefin ucunda bir apsis vardır. Apsislerin üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Orta apsis yan apsislerden daha geniş olup dış cepheden yarım daire biçiminde algılanmaktadır (Şekil 6.28). Apsis duvarında altlı üstlü ikişer adet pencere vardır. Naosun güney duvarı içinden çıkılan merdivenle, narteks hizasında oluşturulmuş dikdörtgen planlı galeri katı mevcuttur. Üst örtüsü beşik tonozdur.

Kilisenin doğu ve batı çatı alınlıklarında, pencere üzeri oval pencere vardır (Şekil 6.39). Batı galeri pencerelerin üstünde dış cepheden görünen plaster şeklinde üçgen alınlıklar mevcuttur. Güney ve kuzey pencereleri ise; dikdörtgen söveli ve yarım daire şeklinde alınlığı vardır (Şekil 6.31).

Şekil 6.28. Ağırnas Rum Kilisesi plan [13]

(a)

(b)

Şekil 6.29. Ağırnas Rum Kilisesi görünüşleri
(a) Güneybatı görünüş (b) Güney görünüşü

(a)

(b)

Şekil 6.30. Ağırnas Rum Kilisesi narteksten görünüş
(a) Narteks kemer görünüşleri (b) Narteks tonoz görünüşleri

(a)

(b)

Şekil 6.31. Ağırnas Rum Kilisesi cephe görünüşleri
(a) Güney duvarı görünüşü (b) Kuzey duvarı görünüşü

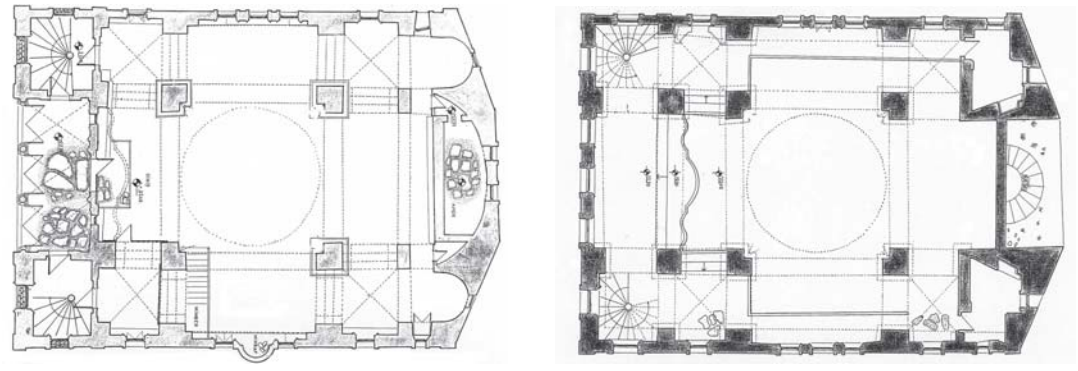
6.2.5. Talas Rum Kilisesi (Panaya Kilisesi)

Kayseri'nin Talas İlçesi, Tablakaya Mahallesi'nde eğimli arazi üzerinde olan kilise, camiye dönüştürülmüştür (Şekil 6.33). 1886 yılında Sultan Hamid zamanında yaptırılmış ve kitabesinde kendisinden bahsedilmiştir [5]. Şimdi çalınmış olan Rum harfleri ile yazılmış Türkçe (Karamanlıca) kitabesinde; "*Panaya kapısı zirasaldır, yapusı şehr-i mayıs birinde, şevketli Sultan Hamid ve efra, Mitrapolid Iannis devrinde, Aopotstha 1886*" yazılıdır [14].

Kiliseden camiye dönüştürülmesi sırasında, apsis kısmı duvarlarla kapatılmış, duvarın iki ucuna kapı açılmış, naosun güney aksına mihrap yerleştirilmiş ve bemanın kuzey ve güney duvarları üzerindeki pencereler kapatılmıştır (Şekil 6.32) [13].

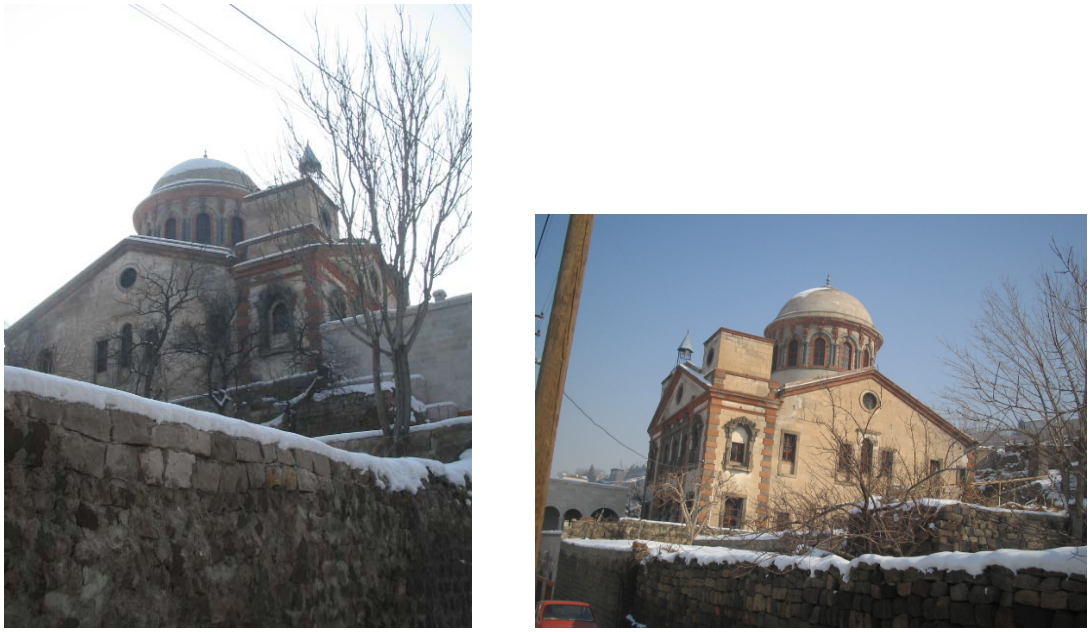
Kiliseye avludan girilir ve üç bölümlü narteksi mevcuttur. Narteksin her iki yanından kadınlar mahfili olan galeri katına çıkmak için taş döner merdiven vardır. Üç nefli olup her nefin ucunda bir apsis vardır. Orta nef yan neflerden daha geniş olup, duvarla kapatılmıştır. Kasnaklı kubbeyi ortada dört sütun taşımaktadır.

Dış cephesinde barok tarzı dikkat çeker. Pencere sövelerinde taş süslemeler vardır (Şekil6.34).

(a) (b)

Şekil 6.32. Panaya Kilisesi zemin ve galeri katı planları [15]
(a) Zemin kat planı (b) Galeri kat planı

(a) (b)

Şekil 6.33. Panaya Kilisesi genel görünüş
(a) Kuzeybatı görünüşü (b) Güney görünüşü

Şekil 6.34. Panaya Kilisesi batı galeri katı pencereleri görünüş

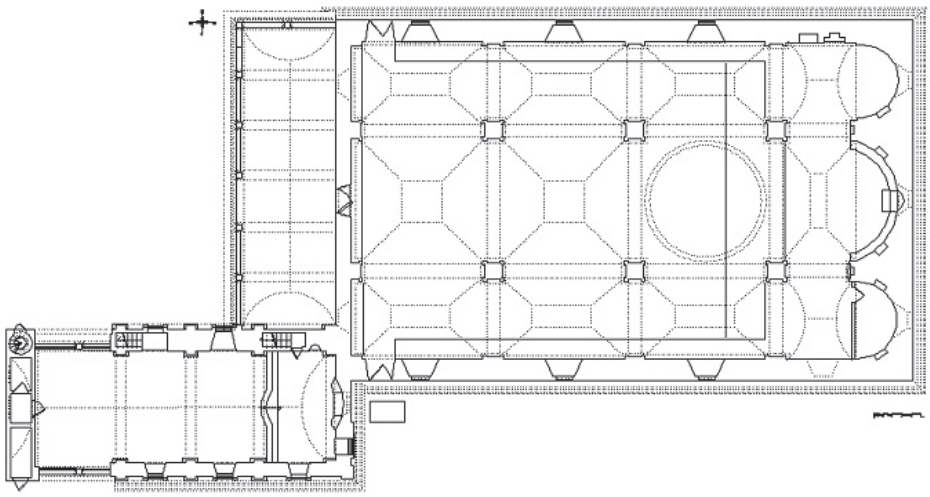
Şekil 6.35. Panaya Kilisesi papaz evi kapı

6.2.6. Zincidere Manastırı Kilisesi

Kayseri Zincidere Kasabası, Kayseri I. Hava İndirme Tugayı sınırları içerisindedir. Zincidere kilisesi'nin orijinal adı Johannas Prodomos Kilisesidir [15]. Yanında Haghios Haralambus şapeli vardır (Şekil 6.36, Şekil 6.37) [15]. Bu yapılar manastır ve ruhban okulunun içerisindedir. Şu an şapeli kütüphane, kilise ise konferans salonu olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.38) [15].

1725 yılında yapılan ve Rum Ortodoks Cemaatine ait olan kilise, 1803 yılında yıkılarak yeniden inşa edilmiş ve inşası 1804 yılında tamamlanmıştır. 1840 yılında ise Aziz Haralampos şapeli eklenmiştir [13]. Arazi içerisinde yüz oda ve ayrıca çok sayıda dairenin bulunduğu manastır binası yer alır. Alt katında yemekhane, fırın ve depolar yer alır. Manastırın avlusunda bir su mahzeni yer alır [13]. 1864 yılında çan kulesi yapılmıştır. 1882'de papaz okulu inşa edilmiş, 1885 yılında Kapadokya kız okulu yapılmıştır. 1891 yılında çocuk öksüzhanesi ilave edilmiş, 1892 yılında ise ayrıca kız öksüzhanesi yapılmıştır [13].

Kiliseye, altı bölüme ayrılmış olan narteksten girilir. Naos, üç neflidir ve her nefin ucunda birer apsis bulunur. Orta nef yan neflerden daha geniş ve yüksektir (Şekil 6.36, Şekil 6.37, Şekil 6.38).

Şekil 6.36. Zincidere Manastırı Kilisesi plan [15]

Şekil 6.37. Zincidere Manastırı Kilisesi görünüş [15]

Şekil 6.38. Zincidere Manastırı Kilisesi naos [15]

6.3. Niğde ve Çevresi Kiliseleri

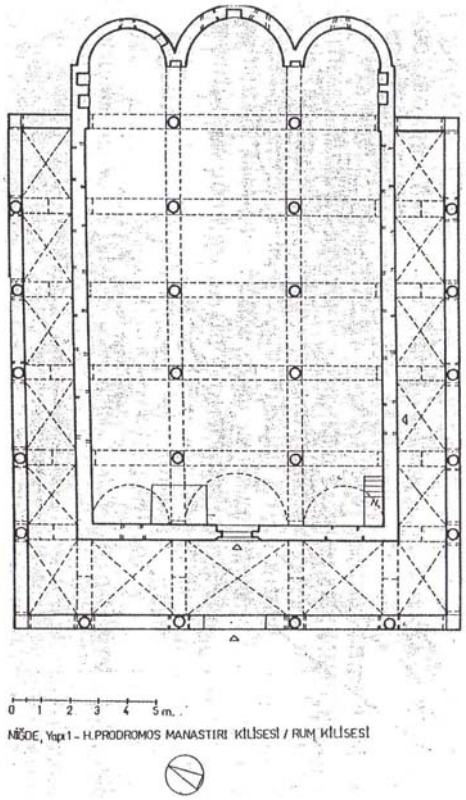
Niğde ve çevresinde; Niğde Merkez Kilisesi (H. Prodromos Manastırı Kilisesi), Niğde Aşağı Kayabaşı Kilisesi, Niğde Yeşilburç Kilisesi ve Bor Merkez Kilisesi incelenmiştir.

6.3.1. Niğde merkez kilise (H. Prodromos Manastırı Kilisesi)

Niğde Kalesi'nin güneydoğusunda, Sungur Bey Camii'nin yanında bulunur. Kilise kesme taştan üç nefli, tonoz örtülü bazilikal planlı bir yapıya sahiptir (Şekil 6.39). Naosu üç yönden bir galeri kuşatmaktadır (Şekil 6.40, Şekil 6.42, Şekil 643). Kilisenin kuzey, güney ve batısını dolanan, çapraz tonozlarla örtülü bir narteks bulunmaktadır (Şekil 6.45). Narteksin sütun başlıkları birbirinden farklıdır (Şekil 6.43). Giriş narteksten naosa açılan kapıyla sağlanır. Yan nef hizasındaki kapı zamanla kapatılmıştır. Ana giriş kapısının orijinal kapı olduğu gözlenmektedir (Şekil 6.44). Girişin sağ iç yanında galeri katına çıkan bir taş merdiven vardır (Şekil 6.47). Merdivenin yanındaki güney duvarından da ayrıca bir yan giriş kapısı bulunmaktadır.

Galerinin her bir kemer gözünde dikdörtgen biçiminde pencere bulunmaktadır. Tonozların tavan süslemeleri dökülmüş durumdadır. Galeri sütunlarının başlıklarında boya ile süslemeler mevcuttur.

Altışardan iki sıra sütun, naosu üç nefe ayırmaktadır (Şekil 6.46). Her nefin ucunda yarım daire şeklinde birer apsis bulunur. Apsislerde nişler bulunmaktadır. Orta apsiste iki adet pencere, yan apsislerde bir adet pencere vardır. Naosta bulunan sütun başlıkları taş süslemeli ve renkli boyalıdır (Şekil 6.50). Kilise içeriden tonozlarla örtülü olup dışarıdan beşik çatı şeklidedir (Şekil 6.41). Orta nefin tonozunda "İsa'nın göğe yükselişi", ayrıca duvarlarda Meryem, azizler ve meleklerden oluşan sahneler yer almaktadır [16].

Şekil 6.39. H. Prodromos Manastırı Kilisesi plan [16]

Şekil 6.40. H. Prodromos Manastırı Kilisesi batı görünüş

Şekil 6.41. H. Prodromos Manastırı kuzeydoğu görünüş

Şekil 6.42. H. Prodromos Manastırı kuzey cephesi görünüş

Şekil 6.43. H. Prodromos Manastırı narteks görünüş

Şekil 6.44. H. Prodromos Manastırı Kilisesi özgün giriş kapısı

Şekil 6.45. H. Prodromos Manastırı çapraz tonoz görünüş

(a)

(b)

Şekil 6.46. H. Prodromos Manastırı Kilisesi naos görünüşü
(a) Naostan apsislerin görünüşü (b) Naostan galeri görünüşü

Şekil 6.47. H. Prodromos Manastırı Kilisesi naostan galeriye çıkış merdiveni

Şekil 6.48. H. Prodromos Manastırı Kilisesi galeri tonozlarından görünüş

Şekil 6.49. H. Prodromos Manastırı Kilisesi tonoz süslemelerinden görünüş

Şekil 6.50. H. Prodromos Manastırı Kilisesi sütun başlığı

6.3.2. Niğde Aşağı Kayabaşı Kilisesi

Niğde'nin Kayabaşı Mahallesi'nde yer alan kilise, günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Kitabesinden, yapının inşasına II. Mahmud Dönemi'nde, Konya Metropoliti Yuvakim zamanında 1831 yılında başlanmış, 25 Mart 1835 tarihinde bitirildiği anlaşılmaktadır [16].

Kilise doğu batı istikametinde, üç nefli, tonoz örtülü bazilikal planlı bir yapıya sahiptir. Kilisenin batısını "U" biçiminde saran çapraz örtülü narteks kuşatmaktadır

(Şekil 6.52, Şekil 6.54) . Narteksi oluşturan sütunların başlıkları birbirinden farklıdır (Şekil 6.52). Narteksin çapraz tonozları boyanmıştır. Kilise naosuna, narteksten ana giriş kapısıyla girilir. Güney duvarında bir de yan giriş vardır. Narteksin üzerinde kadınlar mahfili olarak kullanılan galeri bulunmaktadır. Galeri katına çıkan orijinal olmayan bir merdiven vardır.

Üçerden iki sıra sütun, naosu 3 nefe ayırmaktadır (Şekil 6.55). Sütunların başlıkları taş süslemelidir. Tonozların içleri boyanmıştır. Her nefin ucunda yarım daire şeklinde birer apsis bulunur. Orta apsis yan apsislerden daha geniş ve daha yüksektir. Apsislerde birer pencere mevcuttur.

Diğer kiliselerde de görülen kapı tipi mevcut olduğundan orijinal kapının korunmuş olduğu düşünülmektedir. İçeriden ahşap, dışarıdan ise pirinç işlemeli kapısı vardır (Şekil 6.56).

Şekil 6.51. Aşağı Kayabaşı Kilisesi kuzey görünüş

Şekil 6.52. Aşağı Kayabaşı Kilisesi narteks sütunlarından görünüş

Şekil 6.53. Aşağı Kayabaşı Kilisesi apsislerin dışarıdan görünümü

Şekil 6.54. Aşağı Kayabaşı Kilisesi güney cephesi görünüş

(a) (b)

Şekil 6.55. Aşağı Kayabaşı Kilisesi Naostan görünüş
(a) Naostan apsislerin görünüşü (b) Naos tavan görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.56. Aşağı Kayabaşı Kilisesi özgün kapı görünüşleri
(a) Orta nef giriş kapısı (b)Yan nef giriş kapısı

6.3.3. Niğde Yeşilburç Kilisesi

Niğde'nin Yeşilburç Köyü'nde şu an cami olarak kullanılan kilisenin, giriş kapısı üzerindeki oniki satırlık kitabesine göre Sultan Selim Dönemi'nde, Konya Metropoliti Kinlos Dönemi'nde, Diakoz Stephanos tarafından 1807 yılında tamir edilmiştir [16]. Yapı doğu batı istikametinde, üç nefli, tonoz örtülü bazilika planlı bir kilisedir. Eğimli bir vadi üzerine kurulu olan kilise avlu içerisinde olup güneydoğusunda bir çan kulesi bulunmaktadır (Şekil 6.61). Çan kulesi kare planlı, dörder sütunlu iki katlı ve üstü kubbelidir.

Narteks üç kemer gözlü olup sonradan kapatılmıştır (Şekil 6.59, Şekil 6.60). Kapatılan kemer gözlerine pencereler ilave edilmiştir. Narteksin yan kemer gözleri ise kapatılmış ve kapı ilave edilmiştir (Şekil 6.60). Narteksin üzerinde kadınlar mahfili olan galeri vardır. Galeri katı örtüsü çapraz tonozdur. Dörderden iki sıra sütun, naosu 3 nefe ayırmaktadır. Sütunlar dikdörtgen kaideler üzerine oturur. Tavan tonozla örtülüdür. Her nefin ucunda bir apsis vardır (Şekil 6.57). Günümüzde apsisler duvarla kapatılmış ve imam lojmanı haline getirilmiştir. Orta apsise avluya açılan bir kapı eklenmiştir (Şekil 6.57). Apsisler içeriden yarım daire, dışarıdan ise köşelidir.

Şekil 6.57. Yeşilburç Kilisesi apsislerden görünüş

Şekil 6.58. Yeşilburç Kilisesi güney duvarı görünüş

Şekil 6.59. Yeşilburç Kilisesi batı görünüş

Şekil 6.60. Yeşilburç Kilisesi kapatılan narteks

(a) (b)

Şekil 6.61. Yeşilburç Kilisesi çan kulesi görünüş
(a) Yoldan çan kulesi görünüş (b) Avludan çan kulesi görünüş

6.3.4. Bor merkez kilise

Bor'un Orta Mahalle semtinde yer alan yapı üç nefli, tonoz örtülü bazilika planlı bir kilisedir. 1950–1975 yılları arasında sinema olarak kullanılmıştır. Galeriye localar ve makine dairesi eklenmiştir. Yapı daha sonra uzun süre Bor Belediyesi'nce depo olarak kullanılmıştır [16]. Günümüzde narteksi bölünerek dükkanlar oluşturulmuştur (Şekil 6.62). (Depo olarak kullanıldığından, içinde ayrıntılı bir inceleme yapılamamıştır.)

(a) (b)

Şekil 6.62. Bor Merkez Kilisesi görünüşleri
(a) Kuzeybatı görünü (b) Kapatılan narteks görünüş

Şekil 6.63. Bor Merkez Kilisesi apsislerin dışarıdan görünüşü

Şekil 6.64. Bor Merkez Kilisesi kuzeydoğudan görünüş

6.4. Nevşehir ve Çevresi Kiliseleri

Nevşehir ve çevresi tipoloji çalışması kapsamında Konstantine ve Helen Kilisesi (Sinasos/ Mustafapaşa), Kaymaklı Kilise, Derinkuyu Başmelekler Kilisesi, Derinkuyu Aziz Thedoros Kilisesi, Derinkuyu Suvermez Kilisesi, Aziz Gregorios Theologos Kilisesi/ Büyük Kilise Cami (Güzelyurt/Aksaray) yapıları incelenmiştir.

6.4.1. Konstantine ve Helen Kilisesi (Sinasos/ Mustafapaşa)

Eski adı Sinasos, şu anki adı Mustafapaşa olan yerleşim Ürgüp, Nevşehir'e bağlıdır. Kilise Mustafapaşa Belediyesi'nin hemen yanında yer almakla birlikte günümüzde belirli günler dışında kullanılmamaktadır. Kilisenin batı cephesinde, naosa giriş kapısı üzerindeki sekiz satırlık, mermer üzerine kazıma tekniği ile yapılmış kitabe bulunmaktadır. Kitabede;

Putperestlerin takipçisi, pek mukaddes kıralar

Mümin Konstantin ve Eleni'nin mabediyim.

Sultan Ahmet zamanında kısmen inşa edildim.

Sultan Abdülmecit zamanında da gerektiği gibi süslendim.

Meşhur Pasios'un başrahipliği zamanında ise

Sinasoslular Cemaatinin mücadele ve harcamaları ile temellerden inşa edildim 1829'da.

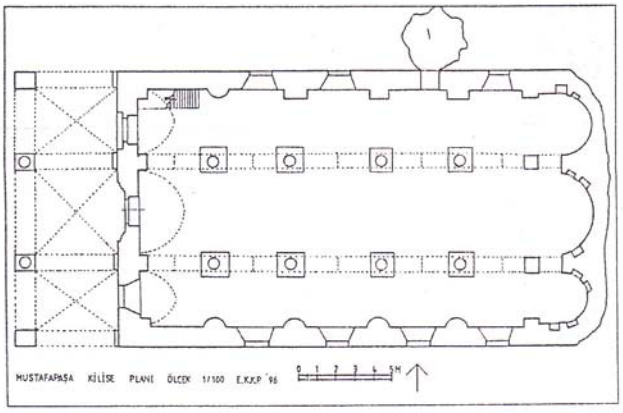
1850'de ise tamir edildim [18].

Kilise metni yapı hakkında pek çok bilgi vermektedir. Kilise Konstantin ve Helena'ya ithaf edildiğini, ilk inşasının Sultan Ahmet döneminde (1703-1730), 1729'a kadar geri gittiğini belirtmekte, Sultan Abdülmecid döneminde, 1850'de Baş Rahip Pasios döneminde temellerinden itibaren tamir edildiğini belirtmektedir [18].

Yapı, doğu-batı istikametinde, narteksli, 3 nefli, 3 apsisli bazilikal planlı bir kilisedir (Şekil 6.65). Batısında bir avlu bulunur. Narteksi üç kemer gözlü olup dört sütundan oluşmaktadır (Şekil 6.66, Şekil 6.67). Ortadaki iki sütun dairesel, kenardaki sütunlar

ise kare kesitlidir. Narteksin üst örtüsü çapraz tonozdur (Şekil 6.68). Narteksten bir ana giriş kapısı ve bir yan kapı ile naosa girilmektedir (Şekil 6.69).

Dörderden iki sıra sütun, naosu üç nefe ayırmaktadır. Nefler tonozla örtülü olup, yan nef tonozlarında dışa daralan tepe pencereleri vardır (Şekil 6.70). Her nefin ucunda bir apsis bulunur. Orta apsis yan apsislerden daha geniştir. Narteksin üzerinde galeri katı yer alır (Şekil 6.71). Girişte sol neften galeri katına bir merdiven çıkmaktadır. Galerinin üzeri çapraz tonozlarla örtülüdür (Şekil 6.71). Kilise sarı ve gri renkteki kesme taşlardan inşa edilmiştir.

Şekil 6.65. Constantina ve Helena Kilisesi Plan [18]

Şekil 6.66. Constantina ve Helena Kilisesi görünüş

Şekil 6.67. Constantina ve Helena Kilisesi batı görünüş

Şekil 6.68. Constantina ve Helena Kilisesi narteks görünüş

Şekil 6.69. Constantina ve Helena Kilisesi naosa ana giriş kapısı

(a) (b)

Şekil 6.70. Constantina ve Helena Kilisesi naos görünüş
(a) Sütunların görünüşü (b) Orta nef görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.71. Constantina ve Helena Kilisesi galeri katı görünüş
(a) Galeri görünüşü (b) Galeriden naos görünüşü

Şekil 6.72. Constantina ve Helena Kilisesi güney duvarı görünüş

Şekil 6.73. Constantina ve Helena Kilisesi özgün yan giriş kapısı

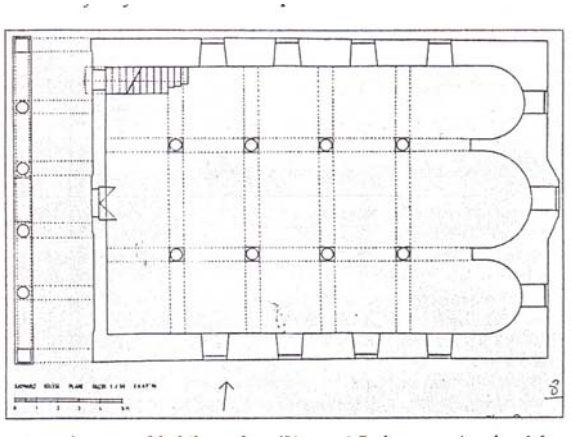
6.4.2. Kaymaklı Kilise

Nevşehir- Niğde karayolu arasında bulunan Kaymaklı'da bulunan kilise; Kurşunlu Caminin güneybatısında yer alır. Giriş kapısının üzerinde kitabe yeri olmasına karşın, kitabesi yerinde yoktur. Doğu-batı doğrultusunda, narteksli, üç nefli, üç apsisli bir kilisedir (Şekil 6.74).

Yola bakan batı cephesindeki narteks kısmı, 5 kemer gözlüdür (Şekil 6.75). Kenar sütunları kare kesitli, ortadaki dört sütun ise dairesel kesitlidir. Narteksin üzeri tonozlarla örtülü olup üst kattaki galeri katını taşımaktadır. Narteksten naosa açılan ana giriş kapısı ve bir de yan giriş vardır (Şekil 6.77).

Dörderden iki sıra sütun, naosu üç nefe ayırmaktadır. Orta nef, yan neflerden daha geniştir (Şekil 6.78). Her nefin ucunda bir apsis bulunur. Apsislerde birer pencere ve ikişer niş vardır (Şekil 6.76).

Naosun batısında, narteksin sol nef hizasından, narteksin üzerinde bulunan galeri katına çıkan bir merdiven bulunmaktadır (Şekil 6.79). Galeri katı tonozlarla örtülüdür (Şekil 6.80).

Şekil 6.74. Kaymaklı Kilise planı [18]

(a) (b)

Şekil 6.75. Kaymaklı Kilise görünüş
(a) Güneybatı görünüşü (b) Batı görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.76. Kaymaklı Kilise apsis dıştan ve içten görünüş
(a) Apsislerin dışarıdan görünüşü (b) Apsislerin içten görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.77. Kaymaklı Kilise narteks görünüş
(a) Narteksten giriş kapısı görünüş (b) Güneybatı görünüş

(a) (b)

Şekil 6.78. Kaymaklı Kilise naos görünüş
(a) Naostan giriş kapısı görünüş (b) Naostan apsislerin görünüşü

Şekil 6.79. Kaymaklı Kilise naostan galeri katına çıkış merdiveni

Şekil 6.80. Kaymaklı Kilise galeri katı görünüş

(a)

(b)

Şekil 6.81. Kaymaklı Kilise detay görünüşleri
(a) Kapı detayı (b) Pencere detayı

6.4.3. Derinkuyu Başmelekler Kilisesi (Derinkuyu Cumhuriyet Cami)

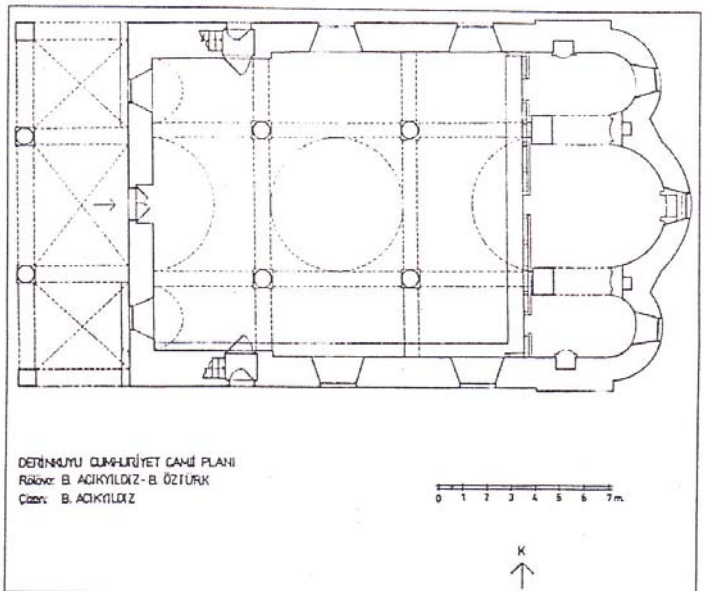
Nevşehir Derinkuyu'da şu an "Cumhuriyet Cami" olarak kullanılan kilisenin naosa giriş kapısı üzerindeki on bir satırlık kitabesi bulunur.

"İsa yılı 1859, Çok büyük başmelekler Mihail ve Gabriel'in bu kutsal ve çok güzel kilisesi, imparator Sultan Abdülmecid Han zamanında, aynı köyde Malakopia'da oturan Hıristiyanların bağışları ile, Haldialı baş mimar Papazoğlu Kiriako Efendi gözetiminde ve Aziz İkonion (metropoliti) Neofitos Efendi tarafından temellerinden (itibaren) tamir edildi. Allaha Şükür. Amin. Sene 1860, Sekiz Kasım [17]"

Kitabeden de anlaşıldığı gibi kilise Başmelekler Mikhael ve Gabriel'e ithaf edilmiştir. Aziz Theodoros Trion'a adanan kilise yeni inşa edilirken, bu kilise, önceden mevcut olan başka bir kilisenin yerine onarılarak yapılmıştır [17].

Kilise yüksek duvarlarla çevrili avlu içerisindedir (Şekil 6.83). Doğu-batı doğrultusunda, narteksli, üç nefli, üç apsisli kubbeli bazilika planlı bir kilisedir (Şekil 6.82). Narteksi oluşturan sütunların arası, camiye çevrildiği dönemde kapatılmıştır (Şekil 6.84). Narteks çapraz tonozla örtülü olup, galeri katını taşımaktadır. Narteksin orta ekseninde, naosa giriş kapısı ve yanlarda birer pencere bulunmaktadır. Güney ve kuzey duvarında galeriye çıkan duvar içi merdivenler vardır. Naos sütunlarla üç nefe ayrılmıştır. Orta nefin orta bölümünde pandantifli kubbe diğer yerler ise tonozlarla örtülüdür. Güney ve kuzey cephelerde içten dışarı doğru daralan pencereler bulunmaktadır.

Apsisin önünde zengin ahşap işçiliği ile dikkat çeken ikonostasis bulunur. Camiye çevrilirken ikonostasisin bir parçası ve ambon güney duvarına alınmıştır. Önceleri ikonaların bulunduğu ikonostasiste, şu anda ayetler yazılıdır.

Şekil 6.82. Başmelekler Kilisesi plan [17]

(a) (b)

Şekil 6.83. Başmelekler Kilisesi görünüş
(a) Güney görünüşü (b) Doğu görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.84. Başmelekler Kilisesi kapatılmış narteks görünüş
(a) Batı görünüşü (b) Kuzey cephe görünüşü

Şekil 6.85. Başmelekler Kilisesi naos görünüş

Şekil 6.86. Başmelekler Kilisesi apsis

Şekil 6.87. Başmelekler Kilisesi özgün kapı

6.4.4. Derinkuyu Aziz Theodoros Kilisesi

Nevşehir Derinkuyu'nun Bayramlı Mahallesinde bulunan kilisenin batı giriş kapısı üzerindeki on iki satırlık kitabesi bulunmaktadır:

"*Agios Theodoros Trion'un bu çok kutsal kilisesi, İmparator Sultan Abdülmecid Han zamanında, onun yüksek iradesi ile, Aziz İkonion (metropoliti) Neofitos Efendi'nin teşviki ile ve burada (Malakopi) mahalinde ikamet eden Hıristiyanların bağışları ile, Haldiaslı baş mimar Kiriako Papadopoulos Efendi'nin zahmetleriyle inşa edilmiştir* [17]*."*

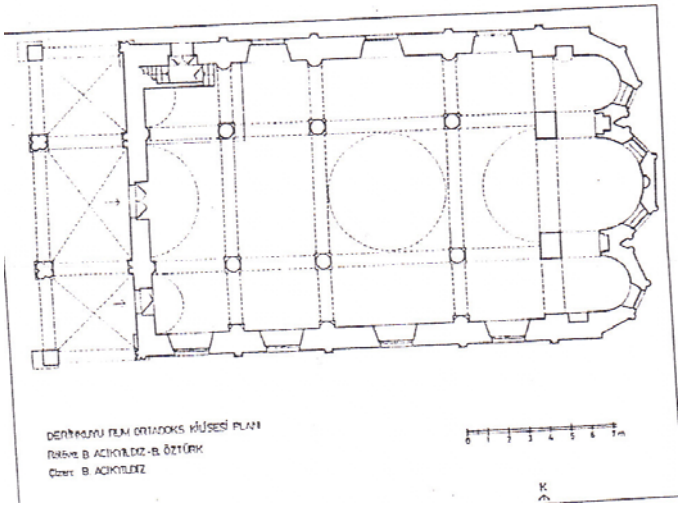
Agios Theodoros'a ithaf edilmiş ve kutsanarak açılmıştır. Ki onun 'Agios Theodoros' vasıtalarıyla Allah bu memleketi bütün tehlikelerden korusun. Amin. Sene 1858 Mayıs 15 [17]."

Kitabede kilisenin Aziz Theodoros Trion'a adandığını Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861), Konya Metropoliti Neofitos'un teşviki ve "Malakopi" (mahallesi) halkının maddi destekleriyle inşa edildiğini anlaşılmaktadır [17].

Aziz Theodoros Kilisesi; geniş bir avlu içerisinde bulunmaktadır. Avlunun kuzeyinde bir çan kulesi vardır (Şekil 6.89). Çan kulesinin altı aynı zamanda avlu giriş kapısıdır (Şekil 6.94). Çan kulesi kare kesitli bir kaideye oturmakta ve yukarıya doğru daralan yapısıyla dört kattan oluşmaktadır.

Kilise doğu-batı doğrultusunda narteksli, üç nefli, üç apsisli kubbeli ve bazilikal planlı bir kilisedir (Şekil 6.88). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan narteks, kenarlarda kare kesitli, ortalarda ise dörtlü dairesel kesitli sütunlarla üç kemer gözlüdür (Şekil 6.91). Narteks çapraz tonozla örtülü olup üzerindeki galeri katını taşımaktadır. Orta ekseninde narteksten naosa ana giriş kapısı ve narteksin güney ekseninde ise bir yan giriş kapısı bulunmaktadır (Şekil 6.91). Ayrıca yapıya kuzey duvarından da galeri katı merdiveninin altından bir yan giriş kapısı bulunmaktadır (Şekil 6.93). Kuzey duvarına bitişik merdivenden kadınlar mahfili olan üst kat galeri katına çıkılmaktadır.

Üçerden iki sıra sütun, naosu üç nefe ayırmaktadır. Her nefin ucunda birer apsis bulunur. Orta nef yan neflerden daha geniştir. Orta bölümde pandantif geçişli kubbe, diğer bölümler ise tonoz örtülüdür. Kilisede fresko, ahşap, alçı ve taş malzeme kullanılarak yapılmış zengin bir bezeme programı dikkat çekmektedir [17]. Orijinal ahşap ikonostasis günümüzde, bilet satış gişesi olmak üzere parçalanarak naosun kuzeybatısındaki kulübenin yapımı için kullanılmıştır. Ambon ise orijinal yerinde bulunmaktadır. Naosun zemini kesme taş plakalarla döşelidir.

Şekil 6.88. Aziz Theodoros Kilisesi Plan

Şekil 6.89. Aziz Theodoros Kilisesi kuzey görünüş

Şekil 6.90. Aziz Theodoros Kilisesi apsislerin dışarıdan görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.91. Aziz Theodoros Kilisesi batı görünüşü
(a) Narteks görünüşü (b) Giriş kapısı görünüşü

Şekil 6.92. Aziz Theodoros Kilisesi narteks dörtlü sütun demetinden görünüş

Şekil 6.93. Aziz Theodoros Kilisesi kapı detay

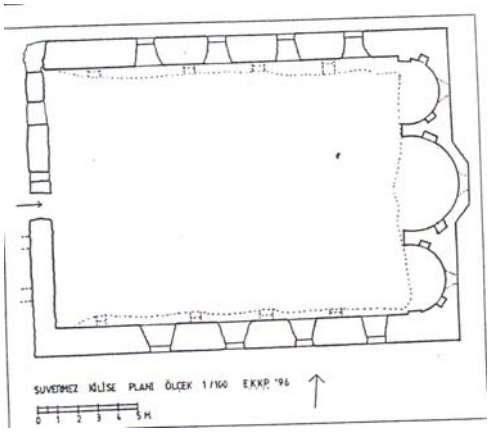
(a) (b)

Şekil 6.94. Aziz Theodoros Kilisesi çan kulesi
(a) Yoldan görünüşü (b) Avludan görünüşü

6.4.5. Derinkuyu Suvermez Kilisesi

Nevşehir'in Derinkuyu ilçesine bağlı Suvermez Kasabası'nda bulunur (Şekil 6.96). Kilise büyük oranda tahrip olmuş sadece beden duvarları ayakta kalabilmiştir (Şekil 6.96, Şekil 6.97). Örtü sistemi ve naos sütunları yıkılmıştır. Batı duvarının ise büyük bir bölümü yıkılmıştır.

Günümüzde yıkılmış olsa da mimari verilerden; kilisenin doğu-batı doğrultusunda narteksli, üç nefli, üç apsisli bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 6.97). Orta apsis yan apsislerden daha geniş ve yüksek olup dairesel planlıdır. Her apsiste bir pencere vardır (Şekil 6.96, Şekil 6.97). Naosun zemini taş olup, yıkılan sütun kalıntıları görülmektedir. Yapının güney ve kuzey duvarında içeriden kemerli dışarıdan ise dikdörtgen olan pencereler bulunmaktadır. Apsisin üzerinde ise orta eksende dairesel, yanlarda ise dikdörtgen birer pencere vardır.

Şekil 6.95. Suvermez Kilisesi plan [17]

Şekil 6.96. Suvermez Kilisesi kuzeydoğudan görünüş

(a) (b)

Şekil 6.97. Suvermez Kilisesi görünüş
(a) Yıkılmış naos görünüş (b) Apsislerin görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.98. Suvermez Kilisesi kuzey duvarı görünüş
(a) İçten görünüşü (b) Dıştan görünüşü

Şekil 6.99. Suvermez Kilisesi yıkılmış narteks görünüş

6.4.6. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi / Büyük Kilise Cami

Aziz Gregorios Thelogos Kilisesi, Aksaray'a bağlı Güzelyurt İlçesi'nde Aşağı Mahallede yer almaktadır. Kilise 1835 yılındaki, mimar Gregoire Madentsiz tarafından yapılan restorasyon sırasında kaybolan eski kitabesine göre, 385 yılında İmparator Thedosius tarafından kutsal haç Timios Stavros'a ithaf edilmiştir. Kilisenin üç kapısından birisinin üstünde bulunan kitabede şunlar yazılıydı [19]:

"*Bu kilise, Bizans İmparatoru Theodosius tarafından inşa ettirilmiştir. İmparator, Gregorios Nazianzos eliyle de bu haçın bir parçasını kiliseye hediye etmiştir* [19]."

Aziz Gregorios Kilisesi yapıldığı 385 yılından sonra değişiklikler geçirmiştir. Şu anda kilisenin ilk halinden sadece apsis kısımları kalmıştır. 1835 yılındaki restorasyon sırasında plan şeması değişmiş olup, kapalı Yunan Hacı planından, üç nefli kubbeli bazilika haline gelmiştir. Bu restorasyon için gerekli olan izni, İstanbul'da yaşayan Rumlar, 1834 yılında bir ferman çıkartarak almışlardır. Kilise 1924 yılındaki mübadele sırasında camiye çevrilmiştir [19].

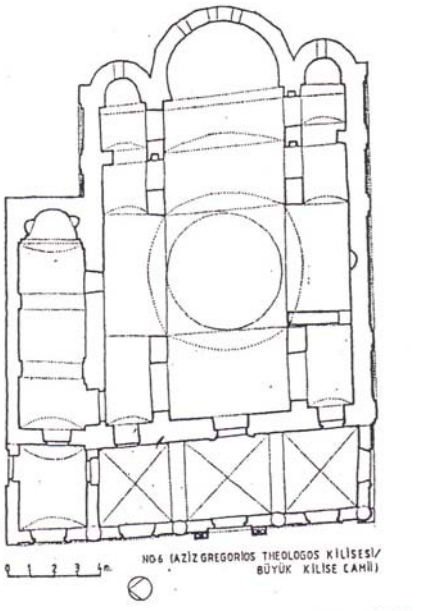
Kilise geniş bir avlu içerisindedir. Kilisede restorasyon çalışmaları yapılmaktadır (Nisan 2008). Avlu giriş kapısının üzeri çan kulesi olup şu anda minare olarak kullanılmaktadır. Kilise avlusunun içerisinde 40 basamakla inilen bir ayazma, kuzey çevre duvarına bitişik olan ve günümüzde imam lojmanı olarak kullanılan ek yapılar ve çevre halkı tarafından "fırın" olarak adlandırılan yapılar bulunmaktadır.

Kilise yan yana iki yapıdan oluşmaktadır. Ana yapı doğu-batı doğrultusunda uzanan üç nefli kilise, bitişik yapı ise tek nefli bir yapıya sahiptir (Şekil 6.100).

Kilise batıda narteks ortada, naos, bema pastoforion hücreleri ve doğuda dışa taşkın üç apsisten ibarettir (Şekil 6.100). Yaklaşık kare planlı naosun orta bölümü, payeler üzerine oturan pandantifli kubbe; batıdaki daha derin haç kolları eş yükseklikte beşik tonoz örtülüdür. Batı köşe odaları doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tümü doğu-batı doğrultusunda beşik tonozlarla; yaklaşık doğu köşe odaları büyüklüğündeki pastoforion hücreleri ile bema aynı yönde beşik tonozla örtülüdür. Ana apsis içte merkezi içeride yuvarlak, dışta çok cepheli; yan apsisler içte ve dışta

yarım daire planlıdır (Şekil 6.101). Kuzey- güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks, doğuda konsollar, batıda sütunlara oturan iki kemerle üstte üç bölüme ayrılmış ve her bölüm çapraz tonozla kaplanmıştır. Narteksin doğu duvarındaki dikdörtgen üç kapı naosa açılmaktadır (Şekil 6.109). Narteksin batı duvarındaki üç açıklıktan ortadaki kapı, yanlardaki ve kuzey-güney duvarlarındaki birer açıklık penceredir; kapı basık, pencereler yuvarlak kemerlidir [21].

Galeri katına ahşap merdivenle çıkılmaktadır (Şekil 6.103). Kiliseye ışığı, yüksek kubbe kasnağındaki yuvarlak kemerli 12 pencere ile haç kolları ve apsislerindeki yuvarlak kemerli pencere kapatılmıştır (Şekil 6.101). Güney ve kuzey haç kollarının üst seviyelerindeki yuvarlak kemerli üçer pencerenin bir kısmı kapalıdır; güney haç kolunda alt seviyedeki dikdörtgen pencere ise yapının camiye dönüştürülmesinden sonra açılmış olmalıdır. Kilisenin batı cephesi dört sütun üzerine oturan üç sivri kemerle belirginleştirilmiş, ortada kapı, yanlarda pencereler vardır. Ana apsisin ortasındaki yuvarlak kemerli üç pencerenin iki yanında pencerelerle eş büyüklük ve biçimde birer niş yer almaktadır [21].

Şekil 6.100. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi plan [21]

Şekil 6.101. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi güneydoğu görünüş

Şekil 6.102. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi batı cephesi görünüş

Şekil 6.103. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi naos görünüş

(a) (b)

Şekil 6.104. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ikonostasis görünüş
(a) Yan görünüşü (b) Güney duvarına yerleşmiş durumu

(a) (b)

Şekil 6.105. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ikonostasis detay
(a) Kapı detayı (b) Motif detayı

Şekil 6.106. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ambon detay

Şekil 6.107. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi kasnaklı kubbe iç görünüş

Şekil 6.108. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi nartekse giriş kapısı

(a)

(b)

Şekil 6.109. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi orijinal kapısı
(a) Kapının dıştan görünüşü (b) Kapının içten görünüşü

6.5. Doğu Karadeniz Kiliseleri

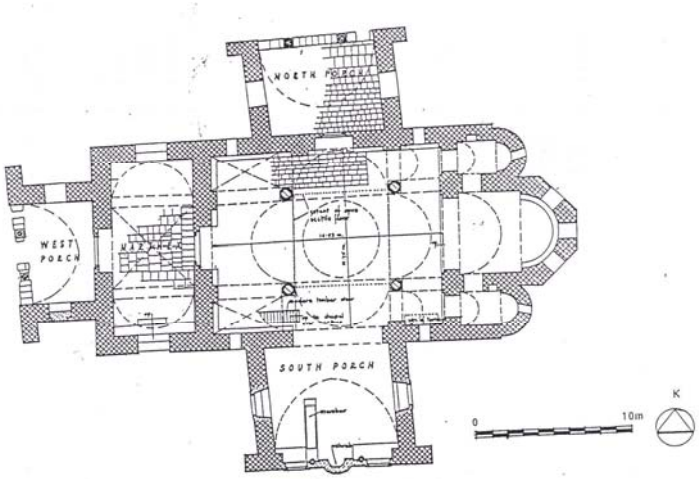
Tipoloji çalışması kapsamında Doğu Karadeniz kiliselerinden Trabzon'da; Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi, Sürmene Dirlik Köyü Karşı Mahalle Kilisesi, Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi, Giresun'da Gogora Kilisesi, Ordu'da ise Taşbaşı Kilisesi ve Yasson Kilisesi incelenmiştir.

6.5.1. Trabzon Ayasofya Kilisesi

Günümüzde müze olarak kullanılan Trabzon Ayasofya Kilisesi I. Manuel Komnenos zamanında (1238–1263) inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılında Trabzon'u fethini takiben yapı, camiye çevrilmiştir. 1868 yılında harap durumda olan caminin Bursa'lı Rıza Efendi'nin teşvikleriyle yeni baştan onarıldığı bilinmektedir. Bina I.Dünya Savaşı yılları sırasında sırası ile depo, hastane daha sonraları yine cami olarak kullanılmıştır. Trabzon Ayasofyası, 1958–1962 yılları arasında restore edilerek 1964 yılından sonra müze olarak ziyarete açılmıştır (Trabzon Ayasofya Müzesi tabela bilgileri).

Bir manastır kompleksi içinde inşa edilen kilisenin 25 metre batısındaki çan kulesi 1427 yılında yapılmıştır. Çan kulesi kare planlı, prizma çatılı bir yapıya sahiptir (Şekil 6.117). Kilise doğu-batı doğrultusunda uzanır. Dört sütunla Kapalı Yunan Haçı planında yapılmıştır (Şekil 6.110). Batısında, güneyinde ve kuzeyinde girişler vardır. Naosun batısında kuzey-güney doğrultusunda uzanmış kapalı bir narteks bulunur. Üç nefli olan kilisede her nefin ucunda bir apsis vardır. Orta apsis içten dairesel dıştan beş köşeli, yan apsisler ise dairesel planlıdır. Yüksek kubbe kasnağı 12 köşelidir (Şekil 6.111, Şekil 6.112). Kilise ana kubbenin etrafındaki değişik tonozlarla örtülmüş çatıya farklı yükseltiler verilmiştir [22].

Yapı taş süsleme ve fresk bakımından çok zengindir. Özellikle güney girişinde Adem ile Havva'yı tasvir eden freskler vardır (Şekil 6.115).

Şekil 6.110. Trabzon Ayasofya Kilisesi plan [24]

(a)

(b)

Şekil 6.111. Trabzon Ayasofya Kilisesi görünüş
(a) Batı görünüşü (b) Güneybatı görünüşü

Şekil 6.112. Trabzon Ayasofya Kilisesi kasnaklı kubbe içten görünüşü

Şekil 6.113. Trabzon Ayasofya Kilisesi naosa giriş kapısı

Şekil 6.114. Trabzon Ayasofya Kilisesi yan giriş kapısı

(a) (b)

Şekil 6.115. Trabzon Ayasofya Kilisesi tavan süslemesi
(a) Narteks tavan freski (b) Son yemek tasviri

Şekil 6.116. Trabzon Ayasofya Kilisesi sütun başlık detay

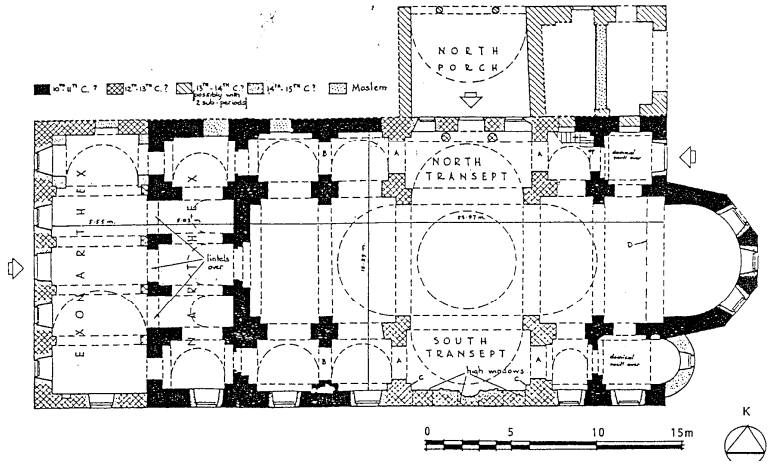

(a) (b)

Şekil 6.117. Trabzon Ayasofya Kilisesi çan kulesi
(a) Avludan görünüş (b) Avludan güney görünüş

6.5.2. Ortahisar cami kilisesi (Panaghia Chrysokephalos)

Yapı altınbaşlı Meryem Kilisesi Chrysokephalos olarak adlandırılmıştır. Kuruluşu 914 yılına kadar inmektedir. Yapının manastır içerisinde bazilikal planlı olarak yapıldığı sanılmaktadır. Bugünkü planın esası 12. yüzyılda gerçekleştirilmiş olmalıdır. Araştırmacılar yapının 6 esas onarım devri geçirdiğini belirtmişlerdir. Ana plan Yunan Haçı şeklinde, üç nefli, üç apsisli bir yapıdır (Şekil 6.118). Apsisler içten yuvarlak dıştan çokgendir. Bir iç ve bir de dış narteksi vardır. Kuzey girişi 14. yüzyılda inşa edilmiştir. Merkezi kubbe pandantiflere oturur ve 12 köşeli yüksek bir kasnağa sahiptir. Fetihten sonra camiye çevrilmiştir. Türk devrinde caminin esas girişi kuzeye alınmış, güney duvarının ortasında bir mihrap yerleştirilmiş, minber konulmuş ve minare yapılmıştır [22].

Şekil 6.118. Ortahisar Cami Kilisesi plan [24]

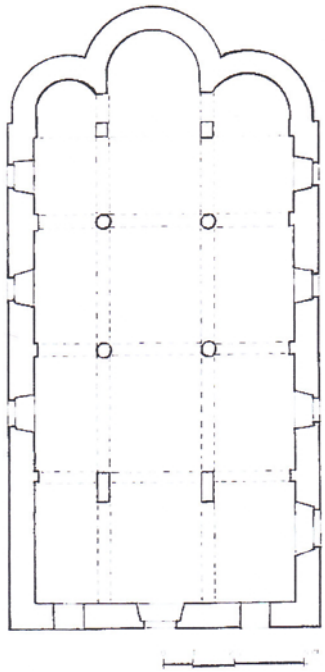

(a) (b)

Şekil 6.119. Ortahisar Cami Kilisesi görünüş
(a) Kuzey görünüşü (b) Kuzeydoğu görünüşü

6.5.3. Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi

Trabzon'un Sürmene İlçesinin Üstündal Köyü'nde bulunan ve kesme taştan yapılan kilise üç nefli ve üç apsislidir (Şekil 6.120). Orta nef hizasında batıdan naosa ana giriş kapısı, yan nef hizalarından ise naosa yan giriş kapıları bulunur. Orta nef, yan neflerden daha geniş ve daha yüksektir (Şekil 6.121). Dörderden iki sıra sütun tonozla örtülü tavanı taşımaktadır. Kuzey ve güney cephede dışa doğru daralan dikdörtgen pencereler bulunur. Orta apsiste 3, yan apsislerde de birer mazgal pencere vardır. Ayrıca orta apsiste karşılıklı iki, yan apsislerde birer niş bulunur. Kilisenin üst örtüsü ve beden duvarları oldukça harap bir şekildedir [23].

Şekil 6.120. Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi plan [23]

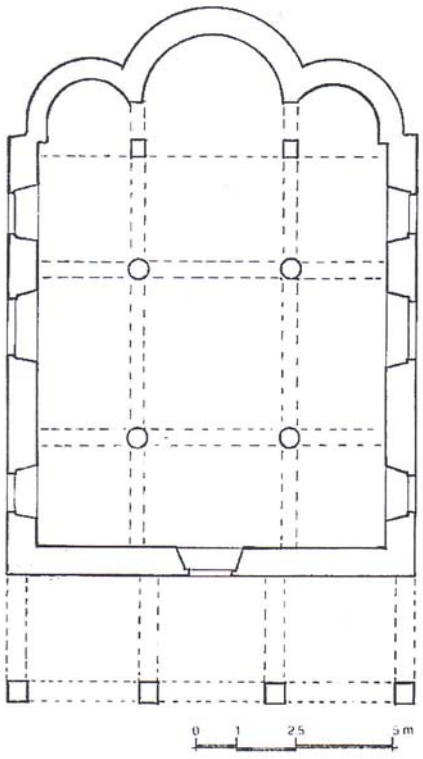

Şekil 6.121. Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi naos görünüş [23]

6.5.4. Sürmene İlçesi Dirlik Köyü, Karşı Mahalle Kilisesi

Trabzon'un Sürmene İlçesinde Dirlik köyü Karşı Mahallede bulunan kilise düz bir kesime kurulmuştur. Harap olan kiliseden günümüze sadece duvar kalıntıları kalmıştır. Doğu-batı doğrultusunda bazilika planlı bir kilise olup naosun batısında güney-kuzey doğrultusunda uzanan narteks kalıntısı görülmektedir. Kesme taştan

yapılan kilise 3 apsislidir. İç mekan dört sütunla üç nefe ayrılmış, orta nef yan neflerden daha geniş ve yüksektir (Şekil 6.122, Şekil 6.124). Orta nefin üst bölümü kubbeyle örtülü olması gerekirken bu kubbe artık mevcut değildir. Yan neflerin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Her nefin ucunda bir apsis vardır. Yan apsislerde birer, orta apsiste 3 pencere bulunmaktadır. Kilisenin iç mekanı güney ve kuzeyde, üçer adet pencere ile aydınlatılmıştır [23].

Şekil 6.122. Sürmene Dirlik Köyü Kilisesi plan [23]

Şekil 6.123. Sürmene Dirlik Köyü Kilisesi yıkılmış narteksten görünüş [23]

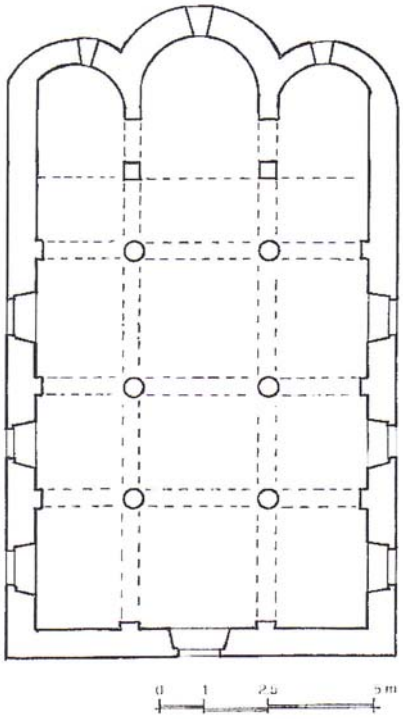

Şekil 6.124. Sürmene Dirlik Köyü Kilisesi naos görünüş [23]

6.5.5. Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi

Trabzon'un Maçka ilçesinin Ocaklı Köyü, Aşağı Mahalle Kilisesi, düzgün kesme taştan yapılmış olup doğu-batı doğrultusunda uzanır. Dörderden iki sıra sütun naosu üç nefe ayırmaktadır (Şekil 6.125). Orta nef, yan neflerden daha geniştir. Her nefin ucunda apsis bulunur (Şekil 6.126). Ortada kubbe izinden yapının kubbeli olduğu anlaşılmaktadır. Apsislerde birer pencere, güney ve kuzey duvarında ise üçer pencere bulunmaktadır. Yan apsisler de büyük ve küçük nişler vardır. Sol apsisteki büyük nişin taç kamsında yarım oyuk küre bulunmaktadır. Orta apsisin üst kısmında yuvarlak mazgal pencere yerleştirilmiştir. Bu pencere haç şeklinde olup, kollar arası

boştur. Orta apsisten yan apsislere kemerli geçişler bulunmaktadır. Kilisenin duvarlarında ve tonozlarında süslemeler bulunmaktadır.

Şekil 6.125. Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi plan [23]

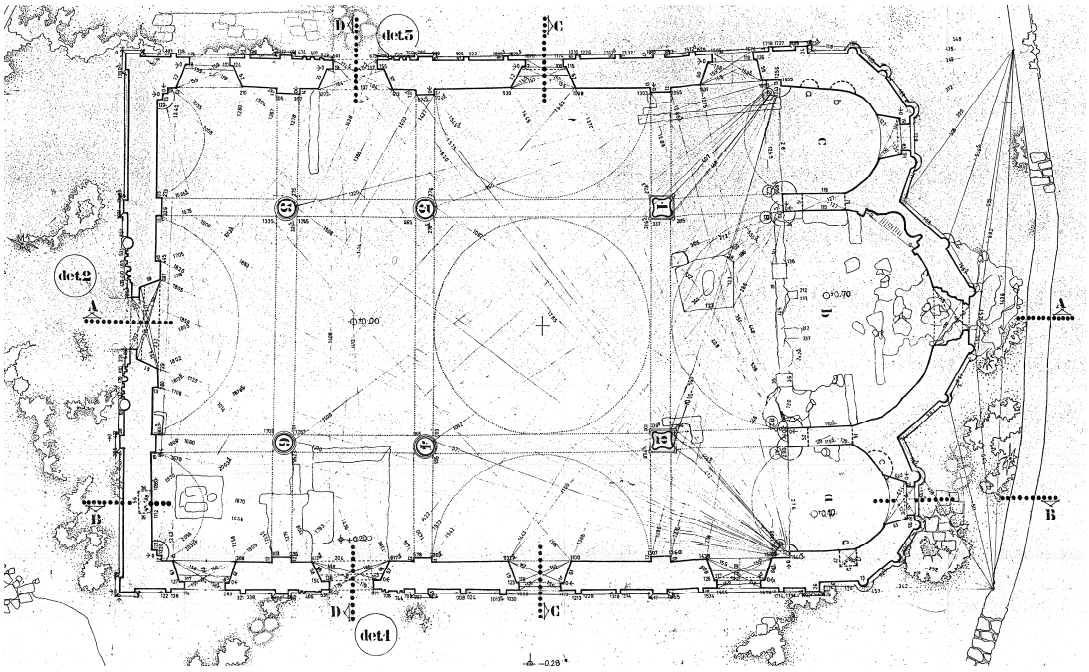
Şekil 6.126. Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi doğu görünüş [23]

6.5.6. Gogara Kilisesi (Giresun)

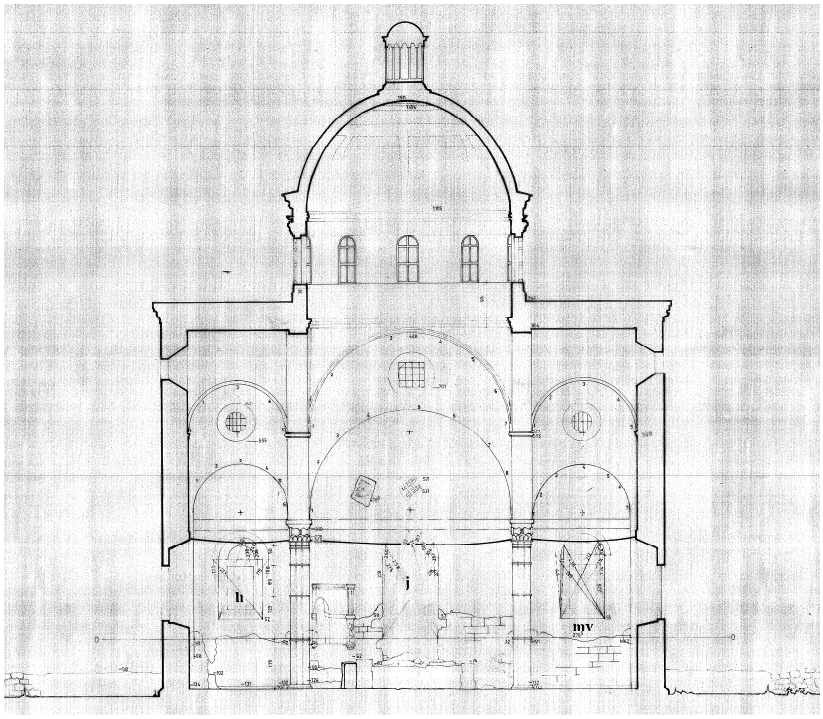
Giresun ili, Kale Mahallesinde, 18.yy.da Rumlar tarafından yapılan ve müze olarak kullanılan kilise "Gogara Kilisesi" olarak anılmaktadır. 1948-1967 yılları arasında hapishane olarak kullanılan bina 1982-1988 yılları arasında restore edilmiştir. Bir avlu içerisinde olan yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kiliseye batıdan ana giriş, kuzey ve güneyden yan girişlerle sağlanmıştır. Ana kapının iki yanı kabartma sütun profiliyle ve alın kısmı burma sütunce ile bezenmiştir.

12 pencereli kasnaklı kubbesi bulunmaktadır. Üç sütundan iki sıra sütun, naosu üç nefe ayırmaktadır. Orta nef yan neflerden daha geniş olup her nefin ucunda bir apsis bulunur. Üç apsis içeride dairesel dışarıdan ise beşgen plana sahiptir. Orta apsis yan apsislerden daha geniş ve yüksektir. Neflerin üzeri tonoz ile kaplanmıştır.

Kilisenin kuzey yanında "papaz evi" diye anılan, daha sonra inşa edildiği muhtemel bir yapı mevcuttur. Papaz evinin batı duvarına bitişik, evden girişi olan, birbirine paralel uzanan iki adet mahzen mevcuttur. Kilisenin güney ve papaz evinin batı cephesinde iki adet çeşme bulunmaktadır.

Şekil 6.127. Gogara Kilisesi plan [25]

Şekil 6.128. Gogara Kilisesi kesit [25]

Şekil 6.129. Gogara Kilisesi görünüş

(a) (b)

Şekil 6.130. Gogara Kilisesi görünüşleri
(a) Kuzey cephe görünüşü (b) Güney cephe görünüşü

(a) (b)

Şekil 6.131. Gogara Kilisesi üst örtüsü
(a) Kemer ve kubbe görünüşü (b) Kubbe iç görünüşü

(a)

(b)

Şekil 6.132. Gogara Kilisesi naos görünüş
(a) Naostan giriş kapısı görünüşü (b) Naos sütun ve tavan görünüşü

Şekil 6.133. Gogara Kilisesi güney giriş kapısı görünüş

6.5.7. Ordu Taşbaşı Kilisesi

1858 yılında inşa edilen kilise günümüzde kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Yapı Ordu'da sahilde bir avlu içerisindedir. Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bazilika planlıdır. Naosun batısında güney-kuzey doğrultusunda uzanan bir narteks bulunur. Narteks günümüzde kapalı olmasına karşın, orijinalinde açık narteks şeklinde olduğu düşünülmektedir (Şekil 6.135). Naosa ana giriş kapısı narteksin orta ekseninde olup bir de yan giriş mevcuttur. Narteks çapraz tonozla örtülü olup yukarıda galeri katını taşımaktadır.

Üçerden iki sıra sütun naosu üç nefe ayırmaktadır (Şekil 6.136). Neflerin üzeri tonozla örtülüdür. Her nefin ucunda bir apsis bulunur. Orta apsis yan apsislerden daha geniş ve yüksektir. Günümüzde apsiste platform oluşturulmuştur. Naosa ve galeri katına koltuklar yerleştirilmiştir (Şekil 6.136). Kilise'de yüksekçe kasnaklı bir kubbe bulunmaktadır (Şekil 6.138, Şekil 6.134). Kubbe kasnağında pencereler vardır.

(a)

(b)

Şekil 6.134. Taşbaşı Kilisesi görünüş
(a) Güney görünüşü (b) Batı görünüşü

(a)

(b)

Şekil 6.135. Taşbaşı Kilisesi narteks iç ve dıştan görünüş
(a) Narteks dıştan görünüşü (b) Narteks içten görünüşü

Şekil 6.136. Taşbaşı Kilisesi naos görünüş

(a)

(b)

Şekil 6.137. Taşbaşı Kilisesi galeri görünüş
(a) Naostan galeri görünüşü (b) Galeri üst örtü görünüşü

Şekil 6.138. Taşbaşı Kilisesi kasnaklı kubbe görünüş

6.5.8. Yason Kilisesi

Ordu'nun Perşembe ilçesi Çaytepe Köyü sınırları içerisinde Yason burnunda yer alır. 1868 yılında Rumlar tarafından yapılmış 2004-2005 yılında restore edilmiştir. Kilise doğu-batı doğrultusunda üç nefli bazilika planlıdır (Şekil 6.139). Batıdan ve güneyden birer giriş bulunur. Üçerden iki sıra sütun, naosu üç nefe ayırmakta ve her nefin ucunda bir apsis yer almaktadır. Kilise'de küçük bir kubbe bulunmaktadır.

(a) (b)

Şekil 6.139. Yason Kilisesi görünüş
(a) Doğu görünüşü (b) Güneybatı görünüşü

Şekil 6.140. Yason Kilisesi kapı detayı

6.6. Karşılaştırmalı Çalışmanın Değerlendirilmesi

6.6.1. Genel özellikler

İncelenen bütün Rum Kiliseleri dikdörtgen planlı, üç apsisli, üç nefli bir yapıya sahiptir. Kiliseler doğu-batı yönünde yerleşmiş olup, giriş batıdandır, apsisler ise doğudadır.

Plan elemanları; narteks, kadınlar mahfili olarak kullanılan galeri bölümü, naos, apsisler ve postoforion odacıklarıdır. Narteks bölümü naosun batısında bulunur. Bazı kiliselerde kuzey-güney doğrultusunda batı duvarına paralel bulunur. Batıdan naosa ana giriş vardır.

Güney ve kuzey duvarların naosu aydınlatan pencereler, apsislerde ise pencere ve litürjik malzemelerin konulduğu nişler bulunur.

Endürlük Kilisesi; yüksek duvarlı bir avlu içerisinde, dikdörtgen biçiminde doğu-batı doğrultusunda uzanır. Giriş batıdandır. Batıda naosu üç taraftan "U" biçiminde saran narteksi vardır. Üç nefli ve üç apsislidir. Yan apsislerin üzerinde postoforion odacıkları bulunur. Narteksin üzerinde "U" biçiminde galeri vardır.

6.6.2. Plan elemanları

<u>Avlu</u>

Karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelenen kiliselerden; Yanartaş Rum Kilisesi (kuzey avlu duvarı günümüze ulaşmıştır), Talas Panaya Kilisesi, Aşağı Kayabaşı Kilisesi, Yeşilburç Kilisesi, Başmelekler Kilisesi, Aziz Theodoros Kilisesi, Aziz Gregorios Theologos Kilisesi, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Gogora Kilisesi ve Taşbaşı Kiliselerinde avlu mevcuttur. Diğer kiliseler ya avlusuz yapılmış, ya da günümüze ulaşamamıştır. Avlu duvarları kesme taştan yapılmıştır. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi ve Aziz Theodoros Kilisesi'nde avlu giriş kapısı, Çan kulesinin ayaklarını oluşturur.

Avlu içerisinde çan kulesi, ayazma ve papaz evi gibi yapılar bulunur. İncelenen kiliselerden sadece Aziz Gregorios Theologos Kilisesi'nin ayazması günümüze ulaşabilmiştir.

Avlu zemini genelde toprak olup restorasyonu yapılan kiliselerde ince yonu taş da kullanılmıştır.

Endürlük Kilisesi'nin yüksek duvarlarla çevrili bir avlusu vardır. Duvarlar taştandır. Avlunun girişi kuzeydendir. Kuzeydoğu köşesinde bir çan kulesi bulunur. Avlu zemini topraktır.

Narteks

İncelenen kiliselerden Gogora Kilisesi, Taşbaşı Kilisesi, Sürmene Üstündal Kilisesi, Tarbzon Maçka ve Yason Kilisesi hariç hepsinin narteks bölümü bulunur. Kiliselerden camiye çevrili olanlarının narteks bölümündeki kemerli sütun araları kapatılmıştır. Narteks bölümü, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Panaya Kilisesi ve Ortahisar Cami Kilisesi hariç açık narteks şeklindedir. Narteks genelde batı cephesinin önünde güney-kuzey doğrultusunda uzanır. H. Prodromos Manastırı Kilisesi ve Aşağı Kayabaşı Kilisesi'nde, Endürlük Rum Kilisesi'nde olduğu gibi naosu kuzey batı ve güneyden "U" şeklinde sarar. Tonozlarla örtülü olan bu mekan kaburga şeklinde kemerlerle sütunlara oturur. İncelenen Kiliselerde narteks sütunları farklılık gösterir. Genelde köşe sütunları ile aradaki sütunların kesitleri ve başlıkları farklıdır. Nartekslerin üzeri tonoz ve çapraz tonozlarla örtülü olup sıvalıdır.

Endürlük Kilisesi'nde batıda naosu üç taraftan "U" biçiminde saran narteksi bulunur. Çapraz tonozlarla örtülü olan bu mekan galeri katını taşıyan 15 sütunun taşıdığı 14 kemer gözünden oluşan açık arkatlı bölümdür.

Naos

Talas Panaya Kilisesi, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesinin planı; kapalı Yunan Haçı şeklindedir. İncelenen diğer kiliseler ise dikdörtgen bazilika planlıdır. İncelenen bütün kiliseler sütunlarla üç nefe ayrılmıştır ve her nefin ucunda bir apsis bulunmaktadır. Orta nef yan neflerden daha geniştir. Naos güney ve kuzey

duvarlarının pencereleri ile aydınlanır. Naos tavanı kubbe ve tonozla örtülüdür. İncelenen kiliselerde Yanartaş Rum Kilisesi, Germir Kilisesi, Panaya Kilisesi, Zincidere Manastırı Kilisesi, Başmelekler Kilisesi, Aziz Theodoros Kilisesi, Aziz Gregorios Theologos Kilisesi, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Sürmene Karşı Mahalle Kilisesi, Gogara Kilisesi, Taşbaşı Kilisesi ve Yason Kiliselerinde naos üzerinde kubbe bulunur. Camiye dönüştürülmüş kiliselerde naos halı ile kaplanmıştır. Restore edilen veya sağlam olan yapıların zemini ince yonu taş kaplama, diğerleri ise topraktır.

Endürlük Kilisesi'nde naos üç neften oluşur. Her nefin ucunda bir apsis yer alır. Orta nef yan neflerden daha geniş ve yüksektir. Naos tavanında bir kubbe bulunur. Naos zemin döşeme kaplaması yok olmuştur. Moloz ve toprakla kaplıdır.

Galeri

Galeri katı genelde kadınlar mahfili olarak kullanılır ve narteks üzerindedir. İncesu Rum Kilisesi, Suvermez Kilisesi, Sürmene Karşı Mahalle Kiliseleri'nde galeri bölümü yıkık durumdadır. Zincidere Manastırı Kilisesi, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Sürmene Üstündal Kilisesi, Maçka Aşağı Mahalle Kilisesi, Gogara Kilisesi'nde galeri yoktur. Yanartaş Rum Kilisesi, Germir Rum Kilisesi, Panaya Kilisesi, H. Prodromos Manastırı Kilisesi, Aşağı Kayabaşı Kilisesi'nde U plan tipinde olup galerisi olan diğer kiliseler batı cephesinde kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Yanartaş Rum Kilisesi, Germir Rum Kilisesi ve Başmelekler Kilisesi'nde galeri katına çıkan merdivenler kilise duvar içerisindedir. Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Kiliselerinde güney ve kuzey duvarlarının kalınlıkları kullanılarak koridor oluşturulmuş ve apsislerin üzerindeki postoforion odacıklarına geçiş sağlanmıştır. Galeri tavanı tonozlarla örtülüdür.

Endürlük Kilisesi'nde narteksin üzerinde naosu "U" biçiminde saran galeri vardır. Galeri çapraz tonozla örtülüdür. Zemin döşemesi yok olmuştur. Naosun güneybatı ve kuzeybatı köşelerinden birer taş merdivenle galeri katına çıkılır.

Apsis

İncelenen bütün kiliseler üç apsisli olup orta apsis yan apsislerden daha geniş ve daha yüksektir. Apsislerin üst örtüsü yarım kubbedir. Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Rum Kilisesi'nde yan apsislerin üzerinde postoforion olarak adlandırılan odacıklar bulunur. Apsisler, sıvalıdır ve boyayla süslenmiştir. Genelde orta apsiste iki pencere ortada niş, yanlarda iki niş, yan apsislerde ise tek pencere ve iki niş bulunur. Apsisler yarımdaire planlı olup dışa taşkındır ve cepheden de hissedilir. Germir Rum Kilisesi, Panaya Kilisesi, Zincidere Kilisesi, Constantine ve Helene Kilisesi, Kaymaklı Kilisesinde cephede düz duvar olarak algılanır. İncesu Rum Kilisesi, Kaymaklı Kilise, Suvermez Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Tabaşı Kilisesi'nde ise orta apsis çıkıntılı olup cepheden algılanır, yan apsisler ise cephede düz duvar olarak algılanır. Ordu Taşbaşı Kilisesinde apsis sahne olarak düzenlenmiş, Yeşilburç Kilisesi'nde ise imam lojmanı olarak kullanılmaktadır. Apsislerdeki nişler litürjik malzemeler için kullanılır.

Endürlük Kilisesi'nde her nefin ucunda bir apsis vardır. Orta apsis yan apsislerden daha geniş ve yüksektir. Apsisler dış cepheden algılanır. Yan apsislerde birer pencere ve ikişer niş, orta apsiste ise iki pencere ve üç niş vardır.

Postoforion odacıkları

Postoforion odacıkları üçüncü bölümde de anlatıldığı üzere; vaftiz, azizler kültüne hizmet, kilisenin değerli eşyasının saklanması, kurban adaklarının ve kutsal nesnelerin korunması için öngörülmüş mekanlardır. Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Rum Kilisesi'nde, tez konusu Endürlük Rum Kilisesinde olduğu gibi postoforion odacıkları yan apsislerin üzerinde bulunur. Postoforion odacıkları küçük boyutlardadır. Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Rum Kilisesi'nde galeriden kuzey ve güney duvarları boyunca uzanan koridorlardan ulaşılır.

Endürlük Kilisesi'nde ise yan apsislerin hemen yanında; kuzey ve güney duvarlarda, niş şeklinde bir açıklıktan merdivenle postoforion odacıklarına çıkılır.

Çan Kulesi

İncelenen kiliselerin çoğunda çan kulesi ya yok olmuş, ya da hiç var olmamıştır. Germir Rum Kilisesinde sekizgen, Yeşilburç Kilisesi, Aziz Theodoros Kilisesi, Aziz Gregorios Theologos Kilisesi ve Trabzon Ayasofya Kiliseleri'nin çan kuleleri ise kare planlıdır. Aziz Theodoros Kilisesi ve Aziz Gregorios Theologos Kilisesinin çan kulelerinin ayakları aynı zamanda giriş kapısıdır. Trabzon Ayasofya Kilisesi çan kulesi boşluksuz kesme taştandır. Diğer çan kuleleri ise sütunlu kemerli karma bir yapıya sahiptir ve kademelidir.

Endürlük Kilisesi'nin kuzeydoğusunda avlunun köşesinde yer alır. Kilisenin çan kulesi sekizgen bir plan üzerine kuruludur. Üç bölümden oluşmaktadır, giriş bölümü taş, ortada taş üzeri plaster şeklinde kemerli sütunlar ve üstte kemerli sütun dizisi vardır. Üzerinde sütunceler ve taş süslemeler vardır.

6.6.3. Taşıyıcı elemanlar

Kiliselerde taşıyıcı elemanlar; düşey taşıyıcılar ve yatay taşıyıcılar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Düşey taşıyıcılar

Sütun

İncelenen kiliselerin naosunda örtüyü taşıyan ve mekanı 3 nefe bölen sütunlar bulunur. Bunlar çoğunlukla dairesel kesitli ve kare kaideli olup başlıkları süslemelidir. Duvar içlerinde plaster şeklinde dışarı çıkarılmış sütunlara ya da duvardaki payandalara tonozları taşıyan kaburgalı kemerler oturtulur. Sütunlar birbirlerine çelik gergilerle başlık üzerinde bağlanmıştır. Galeriyi taşıyan ve narteksi oluşturan sütunlar kiliselerde değişik şekillerde uygulanmıştır. İncesu Rum Kilisesi'nde kare kenarları yivli, Ağırnas Kilisesi'nde ince iki dairesel sütunun yan yana getirilmesi şeklinde, Yanartaş Rum Kilisesi'nde dairesel kesitli, Germir ve Endürlük kiliseleri'nde ise kare kesitli kenarları yivli sütunlar uygulanmıştır.

Duvar

İncelenen kiliselerinin hepsinin duvarlarında kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. İncesu Rum Kilisesi'nde derzler belirgin hale getirilmiştir. Kiliselerde genelde sütun akslarının denk geldiği dış duvarlarda çıkıntılar oluşturmuştur. Sütun akslarının denk geldiği iç duvarda ise payeler şeklinde çıkıntılar oluşturulmuştur ve tonozların oturduğu kemerlerin yükü bu payelere iletilmiştir. Duvar kalınlıkları, galeriden postoforion odacıklarına giden koridor oluşturulmuş olan Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Rum Kilisesi'nde yaklaşık 220 cm.dir. İncesu Rum Kilisesi'nde ise yaklaşık 130 cm.dir. Duvarların iç ve dış örgü sistemi düzgün yonu taş, iç dolgusu ise moloz taş şeklindedir. Kiliselerde, duvarların içi sıvalı ve boyalıdır. Dış duvarlar ise sıvasızdır. Fresklerle süslenmiştir.

Kiliselerde su basman hizasında dışa çıkıntılı taş silme vardır. Profilli saçakla duvar bitişleri sağlanmıştır. Silmelerle zenginleştirilen bu saçaklar kesme taştan yapılmıştır.

Endürlük Kilisesi'nde duvar kalınlığı yaklaşık 1,30 m.dir. İç ve dış örgü sistemi düzgün yonu taş, iç dolgusu ise moloz taş şeklindedir. Kilisenin iç duvarları sıvalı ve yer yer fresklerle süslemelidir.

Yatay taşıyıcılar

Temel

İncelenen kiliselerin temelleri hakkında bilgi edinilememiştir.

Döşeme

Panaya Kilisesi, Yeşilburç Kilisesi, Aşağı Kayabaşı Kilisesi, Başmelekler Kilisesi, Aziz Gregorios Theodoros Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi; camiye çevrildiğinden yer döşemeleri beton veya ince yonu taş üzeri halı kaplamadır. Ağırnas Rum Kilisesi, Zincidere Manastırı Kilisesi, Constantine ve Helene Kilisesi, Aziz Theodoros Kilisesi, Ayasofya Kilisesi, Gogara Kilisesi, Taşbaşı Kilisesi ince yonu taş kaplamadır. İncelenen diğer kiliselerde genelde zemin döşeme kaplamaları yok

olmuştur. Endürlük Kilisesi'nin yer döşemesi yok olmuştur. Toprak ve molozla kaplıdır.

Hatıl

İncelenen kiliselerin hepsinde taş hatıl kullanılmıştır.

Örtü

İç örtü: Karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelenen kiliselerde; Yanartaş Rum Kilisesi, Germir Kilisesi, Panaya Kilisesi, Zincidere Manastırı Kilisesi, Başmelekler Kilisesi, Aziz Theodoros Kilisesi, Aziz Gregorios Theologos Kilisesi, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Sürmene Karşı Mahalle Kilisesi, Gogora Kilisesi, Taşbaşı Kilisesi ve Yason Kilisesi'nde naos üzerinde kubbe vardır. Bunlardan Panaya Kilisesi, Aziz Gregorios Theologos Kilisesi, Trabzon Ayasofya Kilisesi, Ortahisar Cami Kilisesi, Gogara Kilisesi, Taşbaşı Kilisesi kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Neflerin üzeri beşik tonozdur. Genelde galeri ve narteks üst örtülerinde çapraz tonoz kullanılmıştır. Tonozlar sıvalıdır ve üzerleri bitkisel veya başları hareli figürler veya İncil'den sahnelerle oluşturulan boya ile süslenmiştir.

Endürlük Kilisesi'nde naos üzerinde kubbe vardır. Neflerin üzeri beşik tonoz ve çapraz tonozla örtülüdür. Kubbe ve tonozların üzeri sıvalıdır ve fresklerle süslüdür.

Dış örtü: Tonozların üzeri dolgu ve toprakla kaplanmıştır. Bazı kilise yapılarının dış örtüsünde ince yonu taş kaplama görülmektedir. Gogara Kilisesi'nde özgün olarak alaturka kiremit kaplıdır. Tonozların sırtları damda beşik tonoz biçimindedir. Endürlük Kilisesi'nin dış örtüsü ince yonu taş kaplamadır.

6.6.4. Mimari elemanlar

<u>Kapı</u>

İncelenen kiliselerin hepsinde batıdan merkezde bir ana giriş kapısı vardır. H. Prodromos Manastırı Kilisesi, Aşağı Kayabaşı Kilisesi, Yeşilburç Kilisesi, Constantine ve Helene Kilisesi, Kaymaklı Kilise, Aziz Theodoros Kilisesi, Aziz

Gregorios Theolgos Kilisesi'nde özgün kapı görülmektedir. Kapıların içe bakan yüzleri ahşap çatkı dışa bakan yüzlerli sac kaplamadır. Aziz Gregorios Theologos kilisesin'in kapı menteşesi üst lentoya bağlıdır. Bu da ağır olan kapının daha kolay açılmasını sağlamaktadır. Dikdörtgen biçiminde olan kapıların söveleri silmelerle ve taş süslemelerle zenginleştirilmiştir. Genelde kiliselerin yan neflerinin batı ucunda da birer giriş kapısı bulunur. Bu kapılar ana giriş kapısından daha küçük boyuttadır. Kapıların iç yüzleri ahşap çatkı, dışa bakan yüzleri ise saç kaplamadır. Ana giriş kapısı gibi; kapı menteşesi üst lentoya bağlıdır.

Endürlük Kilisesi'nin kapı söveleri silmeli ve taş süslemelidir. Giriş kapılarının üzerinde taş alınlıklar vardır. Kapıları ise günümüze ulaşamamıştır. Endürlük Kilisesi'nde herhangi bir menteşe izine rastlanamamıştır.

Pencere

Kiliselerde kuzey ve güney cephede, sütun akslarının arasında, içten dışa doğru daralan, içeriden kemerli dışarıdan ise dikdörtgen biçiminde olan pencere dizisi görülür. Bu pencerelerden taş söveli üzeri plaster şeklinde alınlıklı veya yarım daire şeklinde alınlıklı olanları vardır. Çatı alınlarında genelde oval biçiminde pencere vardır. Pencerelerde birbirine lokma demirden geçmeli, yatay ve düşey sıra adetleri değişen, koruma amaçlı olarak kullanılan demir parmaklıklar görülmektedir.

İncelenen kiliselerde genellikle, yan apsislerde bir, orta apsiste ise iki pencere görülür. Bu pencereler içten dışa doğru daralır ve içeride kemerli dışarıda ise dikdörtgen biçimindedir. Yanartaş Rum Kilisesi'nde apsis pencerelerinin demir parmaklıkları halen mevcuttur. Talas Panaya Kilisesi'nde ise pencere söveleri barok tarzda taş süslemelidir.

H. Prodromos Manastırı Kilisesi'nin pencere açıklıkları Endürlük Rum Kilisesi ile hemen hemen aynıdır. Niğde merkezde bulunan bu kilisede alt sıradaki pencerede enine sekiz, boyuna ise beş demirden oluşan mazgal vardır. Galeri hizası penceresinde ise; boyuna dört, enine altı demirden oluşan mazgal bulunur.

Endürlük Kilisesi'nde kuzey ve güney cephede, içten dışa doğru daralar, içeriden kemerli dışarıdan ise dikdörtgen biçiminde olan pencere dizisi vardır. Pencereleri taş söveli ve plaster şeklinde alınlıkları vardır. Kuzey ve güney cephe pencere dizilerinden batıda olanı oval pencere şeklindedir. Çatı alınlıklarında ise oval pencere ve yaprak şeklinde pencere vardır. Naos pencerelerinin mazgalları ve kasaları mevcut değildir. Kuzey çatı alınlıklarındaki pencerelerde ise demir mazgallar vardır.

Niş

Kiliselerde litürjik malzemelerin konulduğu nişler bulunur. Genelde orta apsiste, ortada bir ve yanlarda iki adet olmak üzere üçlü sıra halinde kemerli nişler bulunur. Orta apsisin merkezindeki niş diğer nişlerden daha büyüktür. Bu nişler incelenen kiliselerde aynı özellikleri gösterir. Hatta dizi sıraları, ölçüleri bile aynıdır. Yan apsislerde ise genelde ikişer adet kemerli niş vardır. İncesu Rum Kilisesi, H. Prodromos Manastırı Kilisesi ve Yanartaş Rum Kilisesi'nde, Endürlük Kilisesi'nde olduğu gibi kuzey iç duvarın apsisin hemen yanında üçlü sıra halinde nişler vardır. Nişler yonu taştan yapılmış olup, üzerleri sıvalı ve boyalıdır.

Saçak

Kiliselerin beden duvarları tüm cepheyi çepeçevre dolanan silme ile sınırlandırılmıştır. Bu silmeler, yonu taştan yapılmış olup profillidir. Naosu duvar bitişinden çepeçevre saran silmenin, kalınlığı yaklaşık 1 metredir. Bitişi vurgulamak ve zenginleştirmek için profille süsleme yapılmıştır. Endürlük Kilisesi'nde de beden duvarlarını çepeçevre dolanan silme vardır. Silmeler yonu taştan yapılmıştır.

Merdiven

Galerisi olan kiliselerin hepsinde galeri merdiveni bulunur. Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Rum Kilisesi'nde güney ve kuzey yan girişlerin yanında duvar kalınlığı içerisine gizlenmiş merdivenler şeklindedir. Yaklaşık 75 cm. genişliğinde 20 cm. rıht genişliği olan taş merdivenlerdir. Galerisi olan diğer kiliselerde ise girişin hemen solundan bir merdivenle çıkılır. Merdivenler genelde taş olmakla birlikte, Aziz Gregorios Theologos Kilisesinde ahşaptır.

Endürlük Kilisesi'nin naosunun kuzeybatı ve güneybatı köşelerinin duvar içinde birer taş merdiven vardır. Taş merdivenler yarı yıkık durumdadır.

Ambon

Çok güzel ahşap işçiliğe sahip olan ve genelde naosa giriş kapısının sol sütundan çıkılan ambonlar yok olmuştur. Başmelekler Kilisesi ve Aziz Gregorios Theologos Kilisesi ve Aziz Theodoros kilisesinde ambonlar mevcuttur. Tez konusu Endürlük Rum Kilisesi ve H. Prodromos Manastırı Kilisesinin sütunda ambona çıkış merdiven izleri bulunmaktadır.

Endürlük Kilisesi'nin ambonu günümüze ulaşamamıştır. Naos sütunlarının bir tanesinde ambona çıkış merdiven izi vardır.

İkonostasis

Başmelekler Kilisesi ve Aziz Gregorios Theologos Kilisesinin ikonostasisleri güney iç duvarına yerleştirilerek mihrap oluşturulmuştur. Aziz Theodoros Kilisesinin ikonostasisi ise parçalanarak bilet gişesi yapılmıştır. Kilise mimarisinde, ikonostasisler ahşap işçiliğe sahip olup apsislerin önünde yer alır. İncelenen diğer kiliselerde ise ikonostasis yok olmuştur. Endürlük Kilisesi'nin ikonostasisi günümüze ulaşamamıştır.

7. RESTİTÜSYON

Restitüsyon, sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış ya da yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin ilk tasarımlarındaki, ya da belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim, fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak anlatımıdır [12].

Kayseri Talas Endürlük Kilisesi'nin restitüsyonundan amaçlanan da değişiklikleri belirleyip, özgün halini tespit ederek restorasyon çalışması için zemin hazırlamaktır.

7.1. Restitüsyon Metodolojisi

Belgelere dayalı yapılan restitüsyon çalışmasında; öncelikle yapının kendisinden ve yapı ile ilgili kaynaklardan elde edilen bilgilerin kesinlik derecelendirmesi ve kullanımının gösterildiği restitüsyon analizleri yapılmıştır. Yapının bugünkü durumu, yıkıntılardan kalan izleri ve araştırmalar değerlendirilerek restitüsyonu yapılmıştır. Tüm bu bulguların elde edilmesinde yapıya ait mimari elemanların yapım tekniği, malzemesi, biçim ve boyutları, eskimişlik derecesi, konumları gibi yapıda mevcut verilerden faydalanılmıştır.

7.2. Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı

Restitüsyon çalışması yapılırken kullanılan kaynaklar ve bu kaynaklardan hangi konularda yararlanıldığı aşağıda sıralanmaktadır.

Restitüsyon kaynakları

A- Yapıdaki iz ve örneklerden gelen kesin bilgiler;

1- Rölöve çalışması sırasında varlığı kesin olarak tespit edilenler;

2- İzi olan, yeri, boyutu ve malzemesi yapıdaki diğer örneklerden bilinenler;

3- İzi olmayan fakat varlığı yapıdaki diğer örneklerden bilinenler;

B- Yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgiler

C-Karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler;

Yapıda herhangi bir izi bulunmayan ve tamamıyla karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgilerle bilinenler.

D- Mimari gereklilik nedeniyle bilinenler, yapıda mutlaka bulunması gereken öğelerdir.

Yapıdaki iz ve örneklerden elde edilen kesin bilgiler, yapıdaki izlerden ve yapı içerisindeki karşılaştırmalı çalışmadan elde edilen bilgilerdir.

Yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgiler, yazılı kaynaklar, çizimler ve eski fotoğraflar gibi otantik kaynaklardan sağlanmıştır.

Karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler, benzer tipteki diğer yapılardan, aynı dönem, aynı mimari tarz ve aynı bölgedeki yapılardan sağlanmıştır.

Oluşturulan restitüsyon önerisinde kullanılan kaynaklar, restitüsyon çizimlerinde belirtilmiştir. Restitüsyon çalışmasında kullanılan temel kaynaklar farklı güvenilirlik derecelerine sahiptir. Yapıya ait izler, kalıntılar, eski fotoğraflar ve yapı içerisindeki karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler en yüksek güvenirlik derecesine sahiptir. Yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgiler ikinci derecede, benzer tipteki diğer yapılarla yapılan karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler üçüncü derece, sözlü anlatımlar ise dördüncü derecede güvenilir kaynaklardır.

7.3. Endürlük Kilisesi'nin Restitüsyonunda Kaynak Kullanımı

7.3.1. Konum

Kayseri Talas Endürlük Kilisesi dördüncü bölümde de bahsedildiği gibi, Kayseri'nin Talas İlçesi'nin Endürlük Köyü'nde, Kıranardı Yolu'nun solunda yüksek bir tepede bulunur. Kıranardı Yolu'ndan sonra patika yolla kiliseye çıkılır. Kilisenin doğusunda ve kuzeydoğusunda evler bulunur. Kuzeyi, batısı ve güneyinde bağlar ve ceviz bahçeleri bulunmaktadır. Karşılaştırmalı çalışmada da tespit edildiği üzere incelenen kiliselerde de olduğu gibi, Endürlük Kilisesinde de yüksek avlulu duvardan kilisenin kuzey yönüne giriş yapılır.

7.3.2. Plan Bölümleri

Yapının plan elemanları; narteks, galeri, naos, apsis, postoforion odacıkları, 101 mekanı ve çan kulesidir. Narteks, naos, galeri, apsis mekanları özgün haliyle ayakta olmakla birlikte, yıkılan güney narteks ve güney galeri, postoforion, 101 mekanlarında restitüsyon problemleri bulunmaktadır. Problemlerin analiz ve değerlendirilmesi, her mekan için aşağıda verilmiştir.

Narteks

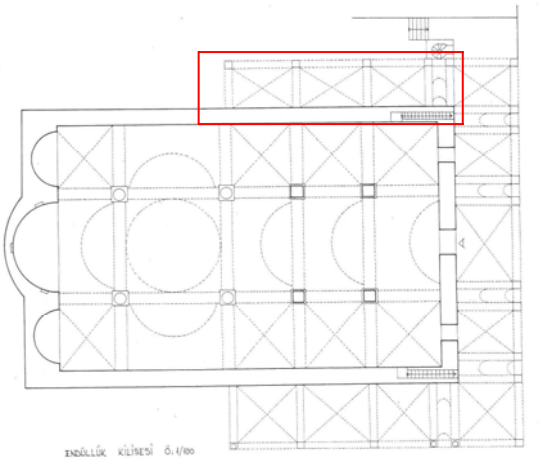
Endürlük Kilisesi'nin narteks kısmının güney bölümü yıkılmış durumdadır. Fügen İlter'in 1989'da yaptığı çalışmalarda, narteks bölümünün o zamanlar henüz yıkılmadığı görülmektedir (Şekil 7.3). Narteksin, kiliseyi kuzey, güney ve batıdan sardığı, yapının yıkılmış güney narteksinin izlerinden ve Fügen İlter'in çiziminden anlaşılmaktadır. Güney narteksinin üç kemer gözü yıkılmış olup sadece narteksin sonlandığı sütun ayakta kalabilmiştir (Şekil 7.1, Şekil 7.2). Yine fotoğraftan ve çizimden anlaşıldığına göre örtüsü çapraz tonozdur. Yıkılan bölüm, batı ve kuzey narteksin devamı olduğundan bu çapraz tonozların da sıvalı olduğu söylenebilir.

Şekil 7.1. Yıkılan güney cephesi fotoğraf

Şekil 7.2. Yıkılan narteks izleri

Şekil 7.3. Fügen İlter'in 1989 Endürlük Kilisesi çizimi [20]

Galeri

Kayseri Talas Endürlük Kilisesi'nin güney galerisinin tamamı ve güneybatı galerisinin örtüsü yıkılmıştır. Yıkılan galerinin varlığını; F. İlter eserinde "narteks kemerleri, önde beş yanlarda dörderden sekiz büyük gözle, onüç kemerli bir galeri oluşturur" şeklinde yazmıştır [20]. Yapının yıkılan güney cephesinin galeri kat hizası; döşemesinden, izlerinden ve güney galeri bitiş duvarının hala var olması ile de kolaylıkla anlaşılabilmektedir (Şekil 7.4, Şekil 7.5).

İlter eserinde "Batı köşelerdeki basık yuvarlak kemerli kapılardan geçilerek ve merdivenlerden çıkılarak, üst galeriye ulaşılmaktadır. 1,5 metreye yakın kısa boylu, basık destekleri bağlayan yuvarlak kemerler, taş örgülü haç tonoz örtüler, yine köşeleri volutlu ilginç başlıklar, üst galerilerin önemli öğeleri olmaktadır. Kuzey ve güney yönlerde, yapıyı ortalayarak son bulan galeri destekleri, kilise içine yuvarlatılmış, galeri içine ise köşeli yapılarıyla bakmaktadırlar. Volutlu başlıklar, üzengilerden öne konsollu çıkmalarla uzanırken, aşağıya doğru daralan katlı kuruluşlarla incelerek son bulurlar. Batı galeride, orta sahna açılan kısım, iki büyük ayak arasına oturtulmuş iki sütunla, ortadaki geniş ve yüksek üç kemerli bir açıklık oluşturmaktadır. Yer yer görülen iri taş taban kaplamaları da galerilerin özgün yapısal özelliklerini tamamlayan önemli kalıntılardır [20]." Şeklinde kilisenin galeri mekanını tanımlamıştır. İlter bize yıkılan galeri bölümü ile ilgili pek çok bilgi vermiştir. Bu bağlamda; bugün galeri bölümünde bilinmeyen örtü sisteminin; batı galerisi üst örtü sisteminin devamı, yer döşemesinin ise geniş düzgün ince yonu taş olduğu anlaşılmaktadır.

Galerinin batı duvarının bir kısmı yıkılmıştır. F.İlter'in fotoğrafından batı galeri cephesinde 5 pencere görülmektedir (Şekil 7.6). Bunlardan ikisi şu anda mevcuttur. Diğer 3 pencerenin yıkılan duvarda varlığını kanıtlamaktadır (Şekil 7.7). İlter'in "galerinin üst katı kapalı olup, masif duvar örgüsünde, alttaki her bir ana kemeri ortalayarak yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli birer pencere yer alır." ifadesinden, yıkılan güney galerisi pencereleri hakkında da yorum yapılabilir. Böylece üç bölüme üç pencere yerleşmeli şeklinde restitüsyon önerisinde bulunulabilir. Yapıda yıkılan izlerden de bu rahatlıkla anlaşılabilmektedir.

(a) (b)

Şekil 7.4. Yıkılan galeri bölümü
(a) Yıkılan duvar ve üst örtü (b) Güneyden galeri görünüşü

(a) (b)

Şekil 7.5. Yıkılan güney cephe fotoğrafları
(a) Yıkılan güney galeri izleri (b) güney galeri doğu duvarı

Şekil 7.6. İlter'in 1989 yılı Endürlük Kilisesi Batı cephesi fotoğrafı

Şekil 7.7. Endürlük Kilisesi'nin batı cephesinin bugünkü durumu

Naos

Kilisenin naos bölümünün sütunları, örtüsü yerinde ve sağlam olmakla birlikte, yer döşemesi yok olmuştur. Hem galerinin döşemesinden, hem de karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgilerden naos zemininin de düzgün ince yonu taş şeklinde olduğu söylenebilir. Naosta daha önce de bahsettiğimiz gibi dört sütundan iki sıra üç nefe ayrılmaktadır (Şekil 7.8). Sütunların hepsi strüktürel olarak sağlam olup, sıvaları ve boyaları dökülmüştür. Duvarların sıvaları yer yer dökülmüş, yazılmış, freskler kazınmıştır. Kazınan ve dökülen sıvaları ve fresklerin restitüsyonunda yapıdaki diğer izlerden yararlanılmıştır.

Naosun güney iç duvarında, cami olarak kullanılmaya başlandığı dönemde, pencerelerden biri kapatılarak caminin mihrabı haline getirilmiştir. Yapının güney cephesine baktığımızda alt pencere hizasından farksız bir pencere olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır (Şekil 7.9).

Naosun batı girişinin hemen sağında ve solunda galeriye çıkış merdiven izleri görülür (Şekil 7.10). Merdivenlerin basamakları yarı yıkık durumdadır. Hem F. İlter'in çiziminden hem de duvar izlerinden bu merdivenlerin duvar içi niş oluşturularak galeri katına çıktığı anlaşılmaktadır. Merdivenlere kemerli kapıdan giriş bulunur. Bu kemerli kapıların duvarları yarı yıkık durumdadır. Yıkılan duvarın izleri rahatlıkla gözlenebilmektedir.

Güney cephesinden naosa, apsisin hemen yanından, papazın kullandığı bir kapı bulunur (Şekil 7.11). Kapının kemer taşı yoktur. İzinden yapının kemerli bir kapı olduğu ve açısı kolaylıkla anlaşılabilmektedir.

Kuzey iç duvarda apsisin hemen yanında bir dizi niş sırası vardır (Şekil 7.13). Hemen hemen aynı niş sırasından Yanartaş Rum Kilisesi ve İncesu Yeni Cami Kilisesi kuzey iç duvarında da mevcuttur. Bu karşılaştırma ile Endürlük Kilisesi'nin nişlerinin iç sıvaları ve boyaları hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu bağlamda Endürlük Kilisesi'nin niş iç sıvaları Yanartaş Rum Kilisesi'ndeki gibi olacaktır.

Endürlük Kilisesi'nin apsislerinin arasındaki duvarda bulunan ve ikonaların koyulduğu niş ise H. Prodromos Manastırı Kilisesi ve Yanartaş Rum Kilisesi ile benzerlik göstermektedir. Endürlük Kilisesi'nde apsislerin arasındaki nişin sıvaları ve boyaları tamamen dökülmüş durumdadır (Şekil 7.16). H. Prodromos Manastırı Kilisesi'nin nişinde bitkisel kabartmalı motiflerle süsler verilmiştir (Şekil 715). Yanartaş Rum Kilisesindeki ise sıvalı ve boyalıdır (Şekil 7.14). Bu veriler değerlendirilerek, Endürlük Kilisesi'nin nişleri; H. Prodromos Manastırı Kilisesi ve Yanartaş Rum Kilisesi nişlerindeki sıva ve boya süslemeleri kullanılacaktır.

Şekil 7.8. Naos genel görünüş

(a) (b)

Şekil 7.9. Güney duvarda kapatılmış pencere
(a) İçten görünüşü (b) Dıştan görünüşü

(a)

(b)

Şekil 7.10. Galeriye çıkan merdiven izleri
(a) Güney duvarda merdiven izi (b) Kuzey duvarda merdiven izi

Şekil 7.11. Apsis yanındaki kapı

Şekil 7.12. Endürlük Kilisesi'nde kuzey iç duvar nişleri

Şekil 7.13. Yanartaş Rum Kilisesi kuzey iç duvar nişleri

Şekil 7.14. Yanartaş Rum Kilisesi apsislerin arasındaki niş

Şekil 7.15. H.Prodromos Manastırı Kilisesi apsislerin arasındaki niş

Şekil 7.16. Endürlük Kilisesi apsislerin arasındaki niş

Apsis

Orta apsiste tam merkezde bir niş yanlarda iki niş ve iki pencere, yan apsislerde ise ikişer niş ve birer pencere bulunmaktadır. Yapısal olarak bir eksiklik ya da kopma olmamasına karşın, apsislerin sıvaları dökülmüş, freskleri ya çizilerek tahrip edilmiş ya da yok edilmiştir. Güney iç duvarın ucundaki apsisin tavanında aynı zamanda yukarısındaki postoforion odacığının tabanında bir delik mevcuttur (Şekil 7.17). Kuzey iç duvarın ucundaki apsisin ise tabanında yapılmış define kazısı nedeni ile ortalama 1 metre kadar bir oyuk mevcuttur. Apsis döşemesinin, gerek naosun devamı olması, gerekse karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler vasıtası ile düzgün ince yonu taş kaplama olduğu söylenebilmektedir.

(a) (b)

Şekil 7.17. Yan apsis görünüşü
(a) Niş görünüşü (b) Apsisten postoforion odası görünüşü

Postoforion odacıkları

Sağ ve sol apsislerin üstünde bulunan postoforion odacıklarının benzerlerinin, Yanartaş Rum Kilisesi ve Germir Kiliselerinde mevcut olduğu 6. bölümde belirtilmiştir. Sağ ve sol apsislerin dış cephe tarafındaki duvar içi niş şeklinde bir merdivencikle postoforion odacıklarına çıkılır. Postoforion odacıklarına yıkım tehlikesinden dolayı girilememekle birlikte iç ve dış verilerden mekanın niteliği kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Karşılaştırmalı çalışmadan, bu dar mekanların sıvalı ve ince yonu taş kaplama şeklinde olduğu düşünülebilir.

(a) (b)

Şekil 7.18. Postoforion odacıklarına çıkış nişleri
(a) Güney iç duvar çıkış nişi (b) Kuzey iç duvar çıkış nişi

101 mekanı

Galeri katına giriş mekanı olan bölümün, hiçbir kilisede benzerine rastlanmamıştır. Güney-kuzey yönde eğimli olan araziden, galeri katına, güney yamaçtan doğrudan bir geçiş de sağlayan mekanın, kadınlar mahfiline kolay ulaşım için yapıldığı düşünülmektedir (Şekil 7.21). Ayrıca galeri katının narteksi denilebilecek olan bu mekana, avlunun güneyinden de çıkılabilecek bir döner merdiven izine rastlanmıştır (Şekil 7.20). İlter'in çizdiği krokide de bu döner merdiven görülebilmektedir. Krokide şu anda hiç izi bulunmayan ve bu döner merdivene bir ön çıkış teşkil eden 6 basamaklı bir merdiven görülmektedir. Yapının yerinde yapılan incelemeden ve izlerden anlaşıldığı üzere döner merdivene ulaşmadan bir sahanlık olduğu anlaşılmaktadır. İlter'in çizdiği krokiden de yola çıkarak bu sahanlığa 6 basamaklı

bir merdivenle; döner merdiven sahanlığı ile bağlantılı bir mekan restitüsyonu hazırlanmıştır.

101 mekanından 102 galeri mekanına geçiş sağlayan kapının sövesi bulunmaktadır. Mekanın iki tarafı açık, örtüsü ise tonozdur. Yer döşemesi yok olmuştur. Galerinin devamı olan bu mekanın da yer döşemesi düzgün ince yonu taş şeklinde olmalıdır.

(a) (b)

Şekil 7.19. Güney iç avludan izler
(a) Yıkılan merdiven izleri (b) Yıkılan döner merdiven izleri

(a) (b)

Şekil 7.20. Döner merdiven izleri
(a) Avludan döner merdiven izi görünüşü (b) Basamak görünüşü

(a)

(b)

Şekil 7.21. Galeri katına üst kottan giriş olan 101 mekanı
(a) Batıdan görünüşü (b) Galeri giriş kapısı görünüşü

Çan kulesi

Avlunun güneydoğu köşesinde yer alan çan kulesi, üç katlı yapıya sahiptir (Şekil 7.22). Alt kat sekizgen sağır duvarlardan, ikinci kat yine sağır duvar ama kemerli sütunlarla plaster şeklinde hareketler verilmiş, üçüncü kat ise boşluklu sütunlu kemerli bir yapıya sahiptir. Üst örtüsü tonoz olup camiye çevrildiği sırada haç alınıp yerine alem dikilerek minareye çevrilmiştir. İçten döner merdivenle çıkılmaktadır. Döner merdiven basamakları yerindedir. Yapısal durumu kötü olup yıkım tehlikesi vardır. İkinci katın duvar taşları ve üçüncü kat sütun silmesinin bir kısmı yıkılmıştır. Bazı kabartmaları ise düşmüştür. Yıkılan yerlerin tamamlanabilmesi için, çan kulesinin var olan kısımları kaynak teşkil etmektedir. Günümüzde mevcut olmayan çanın, tonozun alt kısmına kemerlere gerdirilen çubuklara asılı olduğu karşılaştırmalı çalışmadan anlaşılmıştır.

Şekil 7.22. Çan kulesi genel görünüşü

(a)

(b)

(c)

Şekil 7.23. Çan kulesi kademelerinin görünüşleri
(a) Kubbe görünüşü (b) Sütunların görünüşü (c) Orta kademe

7.3.3. Taşıyıcı elemanlar

Taşıyıcı elemanların restitüsyonu; düşey taşıyıcı elemanlar (temel ve duvar), açıklık geçici taşıyıcı elemanlar (kemer, kubbe, tonoz) başlıkları altında yapılmıştır.

Temel

Endürlük Kilisesi'nin temellerinin ne şekilde olduğu hakkında elimizde bir veri yoktur, bilgi edinebilmek için birkaç yerden sondaj çalışması yapılması gereklidir.

Duvarlar

Endürlük Kilisesi'nin duvarları içte ve dışta düzgün kesme yonu taş, içleri ise moloz taş şeklindedir. Dış duvar kalınlıkları zeminde; 0,80-1,30 metre arasında değişmektedir. Galeri katında ise duvar kalınlıkları yaklaşık 0,70 metredir. Duvarların su basman hizasında yaklaşık 10 cm. dışarı çıkan ve 0,15 m. genişliğinde binayı çepeçevre kuşatan bir silme mevcuttur. Ayrıca narteksin üzerinde galeri katı hizasını gösteren 0,15 m. genişliğinde silme vardır. Duvarların bitişinde binayı çepeçevre dolanan taş kornişle süslenmiş saçak silmesi bulunur. Yıkılan güney cephesi ve batı cephesinin galeri kat duvarları, aynı kattaki sağlam duvarların devamı şeklinde olmalıdır. Aynı şekilde saçak silmelerinde binanın üst çevresini saran saçağın devamı şeklinde yapılmış olmalıdır.

Kemerler

Endürlük Kilisesi'nde narteks bölümünü oluşturan arkatta kemerler kullanılmıştır. Kapı üstlerinde duvar kalınlığında kemerler, çan kulesinin ise ikinci katında plaster şeklinde kemer, üçüncü katında ise kemerler kullanılmıştır. Kemerler ile ilgili bir restitüsyon problemi yoktur.

Kubbeler

Endürlük Kilisesi'nde naosun ve çan kulesinin üzerinde birer adet olmak üzere toplam iki adet kubbe, apsislerin üzerinde ise yarım kubbe bulunur. Naosta pandantifle kubbeye geçiş sağlanmıştır. Naos kubbesi düzgün kesme taştan, içi sıvalı

ve boyalı, oturduğu kısım dişli ve kabartmalı motifli bir yapıya sahiptir. İç kasnağındaki dişlerde çiçek kabartmalı motifler bulunur. Bunlar alçıdan yapılmış olup bazıları kilisenin tabanına düşmüş durumdadır. Düşen kabartmalı motifler, mevcut motiflerle aynıdır (Şekil 7.24).

Şekil 7.24. Kubbe görünüş

Tonozlar

Naosta merkez kesişim noktası olmak üzere, beşik tonozla Latin haçı vurgusu yapılmıştır. Kubbenin güney kuzey doğrultusunda yanlarda birer, dikine ise üç adet giriş kapısına doğru, bir adet ise apsise doğru beşik tonoz vardır (Şekil 7.26). Naosun diğer örtüleri ise çapraz tonozdur. Beşik tonozların içlerindeki sıvalar yer yer dökülmüş olup sağlam olanlarında madalyon ve içinde aziz resmi şeklinde boya süslemeler bulunur. Bu mevcut süslemeler diğer tonozların sıva ve boya restitüsyonuna veri oluşturur. Galeri katında çapraz tonoz kullanılmış olup ön girişi beşik tonoz şeklindedir.

Şekil 7.25. Narteks çapraz tonozlarının görünüşü

Şekil 7.26. Naos üst örtüsü

7.3.3. Mimari elemanlar

Kapılar

Endürlük Kilisesi'nde herhangi bir kapı kanadı izine rastlanamamıştır. Çevre kiliselerden Aziz Gregorios Theologos Kilisesi, Aziz Theodoros Kilisesi, Aşağı Kayabaşı Kilisesi, Başmelekler Kilisesi'nde özgün kapılar mevcuttur. Hepsinin ortak özelliği kasasız, üstten ve alttan menteşeli, iç kısmı ahşap, dış kısmı ise pirinç kaplamalı olmalarıdır. Karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler doğrultusunda kapılar alttan ve üstten menteşeli, çift kanatlı, iç tarafı ahşap dış tarafı ise pirinç kaplama olacak şekilde restitüsyonu yapılmıştır.

(a) (b) (c)

Şekil 7.27. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi özgün kapıları
(a) Giriş kapısı (b) İçten görünüşü (c) Orta nef kapısı

(a) (b)

Şekil 7.28. Aziz Theodoros Kilisesi özgün kapıları
(a) Narteksten naosa giriş kapısı (b) Kuzey yan giriş kapısı

Şekil 7.29. H. Prodromos Kilisesi özgün kapısı

Pencereler

Endürlük Kilisesi'nde pencerelerin lokma demirinden birbirine geçmeli olduğu izlerden anlaşılmaktadır. Kuzey cephesi tepe pencerelerinde de bu açıkça görülebilmektedir. Kasaları ve kanatları hakkında ise herhangi bir bilgi edinilememiştir. Karşılaştırmalı çalışmalardan faydalanılarak, çift kanatlı ahşap pencere restitüsyonu yapılmıştır.

Şekil 7.30. Endürlük Kilisesi kuzey tepe pencereleri detayı

(a)

(b)

Şekil 7.31. Pencere detayları
(a) Yanartaş Kilisesi pencere (b) Ağırnas Kilisesi pencere

(a)

(b)

(c)

Şekil 7.32. Pencere detayları
(a) İncesu Rum Kilisesi pencere detayı
(b) H. Prodromos Manastırı Kilisesi pencere detayı
(c) Başmelekler Kilisesi pencre detayı

Nişler

Yapının naos bölümünde, kuzey iç duvar içinde üçlü bir niş sırası bulunmaktadır. Bu üçlü niş sırası tahrip olmakla birlikte, özgün durumlarının anlaşılabilmesinde izler ve karşılaştırmalı çalışmalar veri teşkil etmiştir. Orta apsiste üç niş, yan apsislerde ise iki niş mevcuttur. Nişlerin sıvaları dökülmüştür. Karşılaştırmalı çalışmalardan, özellikle Kayseri ve çevresi kiliselerin boya süslemelerinden faydalanılarak restitüsyonu yapılmıştır.

Şekil 7.33. Yanartaş Rum Kilisesi niş detayı

(a) (b)

Şekil 7.34. Niş detayları
(a) Endürlük Kilisesi apsisler arası niş detayı
(b) H. Prodromos Manastırı Kilisesi apsisler arası niş detayı

Ambon

Kilisede İncil'in okunduğu yer olan ambon, karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelenen kiliselerde genelde yok olmuştur. Ambon, naosta orta nefe bakacak şekilde, kuzeydeki taşıyıcı sırasının genellikle doğudan üçüncü ya da dördüncü elemanına oturur. Ambona çıkışı sağlayan merdiven, üzerinde bulunduğu taşıyıcıya dolanmaktadır [11]. Güzelyurt'taki Aziz Gregorios Theologos Kilisesi'nde ambon özgün yerinde bulunmaktadır (Şekil 7.35). Niğde'deki H. Prodromos Manastırı Kilisesi ve Endürlük Kilisesi'nde Ambonun varlığını ve yerini gösteren izler bulunmaktadır. İzlerden, kuzey taşıyıcı hizasının doğudan ikinci sütunda olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 7.36).

Şekil 7.35. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi özgün ambon

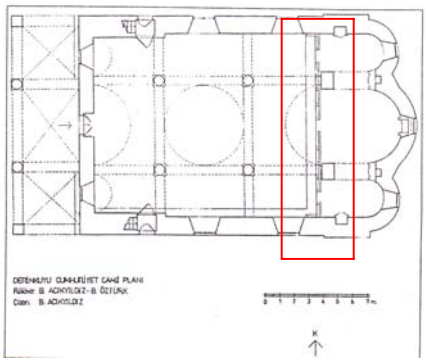
Şekil 7.36. Endürlük Kilisesi ambona çıkış merdiven izleri

İkonostasis

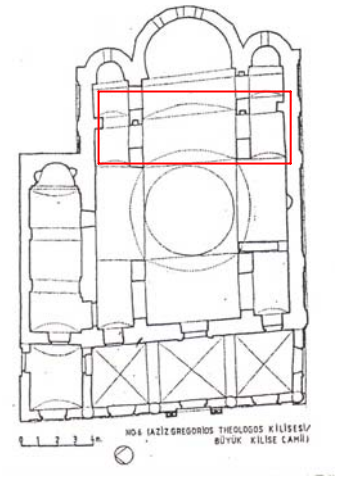
Naosa bakan yüzünde ikonalarla kaplı ve genellikle ahşap olan ikonostasis, genellikle oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasiste ikonaların yerleşimi belirli bir düzen içindedir. Alttaki büyük çerçeveler eksene simetrik, üstte yer alan küçük çerçeveler ise bir veya iki sıradır. Büyük çerçevelerde yer alan ortadaki dört ikonadan soldaki ilk ikona, kilisenin ithafına ilişkin tasviri yansıtır. Diğerleri soldan sırayla; Meryem ve Çocuk İsa, İsa, Vaftizci Yahya tasvirleridir (Şekil 7.39). Bunlardan bazıları kabartma tekniğinde gümüş veya altın ya da kaplamadır. Üstteki küçük çerçevelerde, konusunu İncil'den alan kutsal bayramlara ilişkin sahneler yer almaktadır [11].

İkonostasis Endürlük Kilisesi'nde bulunamamıştır. Karşılaştırmalı çalışmalardan Güzelyurt'taki Aziz Gregorios Theologos Kilisesi'nde ikonostasis mevcuttur. İkonostasisin ahşap, motifli olduğu gözlenmektedir. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi'nde ikonostasisin bir parçası güney duvara yerleştirilmiş olup caminin mihrabı haline getirilmiştir (Şekil 7.39). Başmelekler Kilisesi'nde ise ikonostasis özgün yerinde durmaktadır. Fakat ikonalar kaldırılarak yerine ayetler yazılmıştır (Şekil 7.37).

Bütün bu veriler doğrultusunda, Endürlük Kilisesi'nde ikonostasisin yeri apsisin önünde ilk serbest taşıyıcı hizasında olacak şekilde restitüsyonu yapılmıştır.

Şekil 7.37. Başmelekler Kilisesi ikonostasis yeri

Şekil 7.38. Aziz Gregorios Theodolos Kilisesi ikonostasis yeri

Şekil 7.39. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi'nde ikonostasis

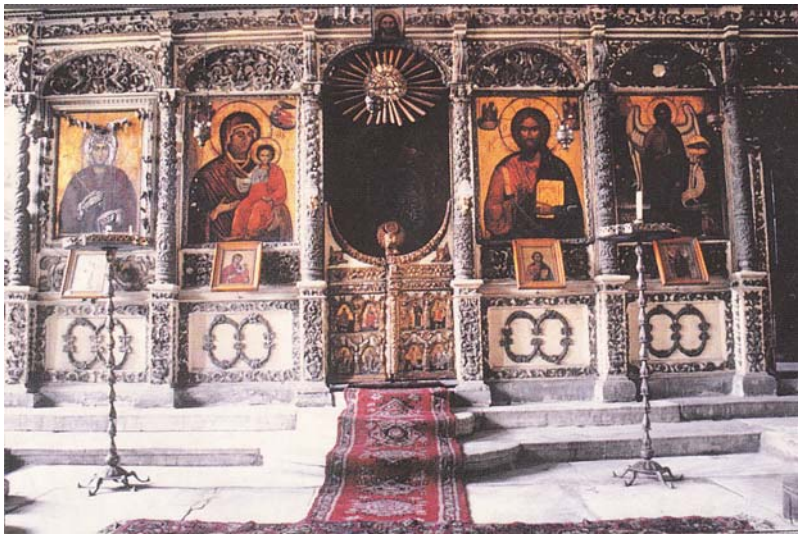

(a)

(b)

Şekil 7.40. Aziz Gregorios Theologos Kilisesi özgün ikonostasis detayları
(a) Güney duvara yerleştirilen ikonostasis (b) Motif detayları

Şekil 7.41. İkonostasis örnek [11]

Zemin Kaplaması

Endürlük Kilisesi'nin zemin döşemesi tamamen yok olmuştur. İlter'in Endürlük Kilisesi ile ilgili yazılı eserinde galerinin ince yonu taş şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Hem karşılaştırmalı çalışmadan hem de yazılı kaynaktan kilisenin zemin döşemesinin ince yonu taş şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Çatı Kaplaması

Yapının çatısının bazı bölümlerinde halen varolan düzgün kaplama (Şekil 7.42), özgün damın ince yonu taş kaplama olduğunu açıkça göstermektedir.

Şekil 7.42. Endürlük Kilisesi çatı kaplaması

8. RESTORASYON

Restorasyon, içerdiği bütün düşünsel, estetik, teknik, kültürel, ekonomik ve örgütsel etkinliklerle birlikte eski bir yapıyı ayakta tutmak için yapılan müdahaleye denilmektedir [32].

8.1. Yapının Bugünkü Durumunun Değerlendirilmesi

Yapının bugünkü durumu, fiziksel, işlevsel ve çevresel ve sosyal bağlamda değerlendirilmiştir.

8.1.1. Mimari özellikleri

4. bölümde de bahsedildiği gibi, Endürlük Kilisesi; Kayseri'nin Talas İlçesi'nin Endürlük Mahallesi'nde, Kıranardı yolunda yüksek bir tepede bulunmaktadır. Kilise; 1970 m² yüzölçümlü 4 pafta 1455 parselde yer alır. Kitabesinden anlaşıldığı üzere, 1835 yılında yapılan Endürlük Rum Kilisesi, 22.12.1990 tarihinde tescil edilmiştir. 4. bölümde de ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi 1835 yılında yapılan ve dönemin mimari özelliklerini günümüze taşıyan değerli bir kültür varlığımızdır. Doğu-batı doğrultusunda yerleşmiş, narteksli, üç nefli, üç apsisli bir kilise örneğidir. Bu mimari özellikleri ile 22.12.1990 tarihinde tescil edilmiştir.

8.1.2. Tarihi ve kültürel faktörler

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fener Rum Patrikhanesinin, Anadolu Rumlarının Yunan asıllı olduklarına inandırma çabaları ve Karadeniz'de yeni bir Rum Pontus Devleti kurma planlarına karşı çıkan, Akdağ Madeni doğumlu Papa I. Eftim Erenol, Anadolu'daki Türk Ortodoks Kiliselerinin bölge temsilcilerinin tamamını 3-16 Temmuz 1922 tarihinde Zincidere Manastırında toplayarak, Fener Patrikhanesi'nin siyasetle uğraştığını ve Türkiye aleyhine çalıştığını bütün dünyaya açıklamış ve Kayseri'de Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurmuştur [26]. Talas ve çevresi Rum Ortodoks Cemaati için önemli bir merkez olmuştur.

Günümüzde, Kayseri'de faaliyette olan bir adet Ermeni Kilisesi vardır. Rum kiliseleri ya yıkılmış, ya da terkedilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere, Talas'ın

tarihi bir dini merkez olarak ziyaret edilme potansiyeli, Endürlük Kilisesi'nin geniş bir avlu içerisinde olması ve yapısal öğelerinin halen ayakta olması göz önüne alındığında; bu kilisenin onarılarak, kilise olarak işlevlendirilip, kendini sergileyen bir müze olması uygun görülmüştür.

8.1.3. Çevresel faktörler

Kayseri İç Anadolu'da, tarihi eserleri, sanayisi, sosyal yaşamı ve turistik potansiyeliyle önemli bir merkezdir. Üç dinin mensuplarının bir arada yıllarca yaşadığı kent ve çevresinde çok sayıda dini yapı bulunmaktadır.

Venedik Tüzüğüne göre (1964) "Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır [27]."

Bu bağlamda Talas Endürlük Kilisesi'nin etrafında geniş çaplı bir koruma ve rehabilitasyon yapılması gerekmektedir. Çevre ölçeğinde yapılacak olan çalışma, Endürlük Kilisesi'ni içine alacak şekilde yapılmalıdır.

Endürlük Kilisesi'nin etrafı bağlar ve bahçeler ile çevrilidir. Meyilli arazinin teraslanarak oturtulduğu kilise bir avlu içerisindedir. Evlerin arasından patika bir yolla çıkılarak kiliseye ulaşılır. Talas Endürlük Mahallesi'nde Rumlardan kalma çok sayıda tarihi ev bulunmaktadır. Düzgün yonu taştan yapılmış olan bu evlerin oluşturduğu sokak silüetleri yapıldıkları dönemin dış mekan düzenini, yerleşim düzenini günümüze taşıyan değerli kentsel öğelerdir.

Endürlük Kilisesi'nin restorasyonunun yapılması, benzer koruma sorunları taşıyan diğer yapılara örnek teşkil edecek ve koruma bilincinin gelişmesine yardımcı olacak, geleneksel dokunun da korunması için ivme kazandıracaktır.

8.2. Restorasyon Yaklaşımı

Endürlük Kilisesi'nin restorasyon kararları, uluslar arası ilkeler ve yasal kabuller doğrultusunda yapılan analiz, değerlendirmeler ve sentez çalışmaları sonucunda oluşturulmuştur.

Kentsel ve mimari bellek oluşturan bir kültür varlığı olan Endürlük Kilisesi'nin sürdürülebilir korunmasını sağlamak amacı ile, yapının var olan plan ve cephe düzeni, plan elemanları, taşıyıcı ve mimari öğelerinin özgün özellikleri ile korunması, yok olan öğelerin ise günümüzün damgasını taşıyan ancak özgün ile görsel uyumu içinde olacak şekilde bütünlenmesi, restorasyon yaklaşımı olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda, projenin genel yaklaşımı, korumaya yönelik olup yapının mevcut durumunun özgün ile uyumlu ve günümüzün teknolojik olanaklarından da yararlanılarak sağlamlaştırılması, restitüsyon verilerinin güvenirlilik dereceleri esas alınarak tamamlama yapılması, yapının avlusuna işlev gereği olarak eklenecek yapıların ve yapıya eklenecek elemanların tarihi yanılgıya meydan vermemek için güncel malzeme ve detaylarla yapılması şeklindedir.

Restorasyon projesinin genel amacı; tarihsel ve kültürel varlığımız olan Kayseri Talas Endürlük Kilisesi'nin mimari öğelerinin korunarak, yok olma ve unutulma tehlikesine karşı bir belge olarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır.

Tapan korumayı, "doğa veya kültür varlıklarını gelecek nesillere aktarabilmek için gerekli her türlü ekonomik, fiziksel, sosyal, bilimsel çabayı gösterme işlemidir" şeklinde tanımlamaktadır [29].

Kültür değerlerinin üst üste tabakalaşması sonucunda günümüzün kültür değerleri oluşmuştur. Bu kültür değerlerinin gerçek kimliklerini ortaya çıkarmaya yardımcı olan korumacılık, tarihi bir nesneyi tüm öğeleriyle elverdiğince yaşatma eylemidir. Çağdaş, doğru bir korumacılıkta tarihi bir yapının fiziksel varlığı aynı gerekçe korunur [29]. Yapıya fiziksel bir müdahale gerektirmeksizin yeni bir fonksiyonla donatmak yolları aranmalı ve yapıya verilecek yeni fonksiyon da, bu yapıyı hem yaşatmalı, hem de yapının fiziksel niteliğini bozmamalıdır. Korumacılıkta iki önemli amacın yerine getirilmesi kaçınılmazdır. Bunlardan biri gereç ve bunun sonucunda

teknolojinin korunmasıdır. İkinci amaç ise, yeni fonksiyonun yapının fiziksel varlığına en az biçimde müdahale etmesidir [29].

Tarihi yapılarda yapılacak olan her türlü işlemin çağdaş koruma ilkelerine uygun olması gerekmektedir. Venedik Tüzüğü'nde de belirtildiği gibi;

"Restorasyon ile ilgili tüm işlemler ayrıntılı bir arkeoloji ve tarih araştırmasını izlemelidir. Yapının tarihi ile ilgili çalışmalarda yapının hangi tarihlerde inşa edildiği, yapım sürecinde kesinti olup olmadığı, yapının ömründe uğradığı hasarların şeması ve mertebesi, yapıda gerçekleştirilen onarım ve güçlendirmelerin neler olduğu, yapının ve çevresinin kullanımında değişiklik olup olmadığı gibi sorulara yanıt aranmalıdır",

"Yapının onarım ve güçlendirilmesinde geleneksel yöntemlerin yetersiz kalması durumunda, yeterliği bilimsel bilgiler ve deneylerle gösterilmiş çağdaş yöntemler kullanılabilir. Restorasyonda uygunluğu tam olarak gösterilmemiş bir yöntemin kullanılması durumunda yapılacak işlemin geriye dönüştürülebilecek ya da yöntemlerin ve malzeme özelliklerin kullanılması tercih edilmelidir",

"Yapıda değişik periyotlara ait katkılar korunmalıdır. Zira restorasyonun amacı yapının ilk yapıldığı andaki şekline dönüştürülmesi değildir",

"Eksik parçalar ve bölümler, yapıya, yanlış anlamaya neden olmayacak ve özgün yapıdan farklı anlaşılacak şekilde birleştirilebilir"

"Restorasyon işlemi sırasında yapılan tüm işlemler ve uygulanan teknikler ayrıntılı biçimde belgelenmelidir [30]."

Tüm tarihi yapıların onarımında ana ilke yapılacak müdahalenin minimum düzeyde tutulmasıdır. Bir eski esere yapılacak müdahalede yapının özgünlüğünü yitirmemesi esastır. Bir yapıda koruma, yapının yerleşim özelliklerini, tüm plan ve kesit özelliklerini, malzemesini, yapım sistemini ve yapı taşıyıcı sistemini kapsamalıdır. Bunlardan herhangi birinde yapılacak ve geriye dönüşümü olmayacak bir müdahale "koruma" olarak adlandırılamaz. Tarihi eserlerin onarım ve güçlendirilmesi için

yapılacak çalışmalarda unutulmaması gereken; bu binaların tarihi, kültürel, anıtsal, estetik, sembolik, sosyal ve hatta psikolojik değerinin olduğudur [30].

Yukarıda açıklanan ilkeler bağlamında; Endürlük Kilisesi'nin rölövesi hazırlanmış, karşılaştırmalı çalışmalar, restitüsyon ve değerlendirmeler yapılmış ve kilise ile ilgili aşağıda belirtilen uygulama kararları üretilmiştir.

- Yapının özgün karakteri aynen korunacaktır.

- Yapı elemanlarının tümüyle yenilenmesine yol açabilecek müdahalelerden uzak durulacaktır.

- Yapının özgün özelliklerini bozacak hiçbir tamamlama yapılmayacaktır. Tamamlamalar gerekli olan en az düzeyde yapılacak ve güvenilirlik derecelerine göre kaynak kullanımına gidilecektir.

- Yapının içerisinde ve çevresinde yapıya ait taşlar toplanıp ayıklanacak ve yerlerine konulacaktır.

- Yapının duvarlarında ve çatısında oluşan bitkiler temizlenecektir.

- Bakımsızlık nedeniyle avlu içerisinde meydana gelen bitkilenmeler temizlenecek ve yıpranan avlu duvarları onarılacaktır.

- Çan kulesinin özgün elemanları korunacak, var olan öğeleri kaynak teşkil edecek ve tamamlanacaktır.

- Yıkılan güney narteksi, var olan izleri ve kaynaklardan elde edilen verilerle yeniden yapılacaktır.

- Yıkılan batı ve güney galerisi var olan izleri ve kaynaklardan elde edilen verilerle tamamlanacaktır.

- Yok olan ve hala izleri mevcut olan ambon karşılaştırmalı çalışmadan gelen verilerle yeniden yapılıp yerine konulacaktır.

- Yapının işlevini devam ettirebilmesi için ikonostasis, karşılaştırmalı çalışmadan elde edilen verilerle yeniden yapılacaktır.

- Yapının 101 mekanına avludan çıkan merdiven, var olan izlerden ve F.İlter'in krokisinden gelen verilere göre tamamlanacaktır. Kadınlar mahfili olan galeriye güney üst kottan geçiş sağlanacaktır.

- Yapının duvarlarının özgün sıvaları ve boyaları yapılacak temizlikten sonra ortaya çıkarılacak ve fresklerinden izler kalmışsa aynen korunacak, eksik olan yerler tarihi yanılgıya neden olmayacak şekilde özgün sıva birleşimi ve boya ile aynı özellikte sıva ile sıvanacak ve boyanarak tamamlanacaktır. Özgün sıva ve boya analizi yapılacak.

- Yapının belirli ayin günlerinde kilise olarak kullanılması, diğer zamanlarda müze olarak işlev görebilmesi için günümüz malzeme ve detaylarıyla tefriş edilip ziyarete açılması sağlanacaktır.

- Yapının yer döşemesi, karşılaştırmalı çalışma ve F.İlter'in eseri'ni kaynak kullanarak, ince yonu taş şeklinde yapılacaktır.

- Yapının üst örtüsü, kalan izlere göre aynı karakterde taş döşemeyle kaplanacaktır.

- Yapı, zeminden gelen suya karşı yalıtılacak ve zeminde drenaj yapılarak zemin suyu yapıdan uzaklaştırılacaktır.

- Yağmur suyuna karşı yapının çevresinde trotuar yapılacaktır.

- Aydınlatma ve ısıtma sistemi, günümüz detaylarıyla yapılmış modern elemanlarla sağlanacaktır.

8.3. İşlevlendirme

Tarihi bir yapı, özgün işlevini yerine getirebildiği sürece mimari kimliğini gereğince koruyabilir. Bugün, Kayseri'nin Talas İlçesi'nin Endürlük Köyü'nde Ortodoks cemaati yoktur. Ancak, bu yörenin (Zincidere ve çevresi) bir dönemler çok önemli tarihi olaylara tanıklık etmiş olması, konumu, geçmişte tamamen bir Rum köyü olması din turizmi açısından geliştirilebilme potansiyeli taşımaktadır. Rum Ortodoks Patrikhanesi cemaatinin, belirli günlerde ayin yapmalarına olanak tanınması, Endürlük Kilisesi'nin yaşatılmasına, yörenin tanıtımı ve canlandırılmasına olanak sağlayacaktır. Ayin dışındaki diğer günlerde, yapının kendini sergileyen bir müze olarak kullanılmasına imkan verilerek sürdürülebilir korunması sağlanacaktır.

Bu bölgedeki Endürlük Kilisesi, Kayseri ve çevresi 19. yüzyıl "post-Bizans" yapıları içerisinde en büyük ve görkemli olanıdır. Böylesi bir yapının korunması ile bir dönemin yaşantısını, mimari ve teknik özelliklerini sergileyen bir kültür varlığı yaşatılıp gelecek nesillere aktarılabilecektir. Ayrıca yapının bahçesi de açık kafeterya işlevi ile değerlendirilecek, böylelikle de yerli ve yabancı ziyaretçilerin sosyal gereksinimlerine hizmet edilerek tarihi ortamın güncel ihtiyaçlarla birlikteliği sağlanarak koruma bilinci de geliştirilecektir.

8.4. Yapının İşleve Uygun Programlanması

Müze, kilise ve açık kafeterya olarak kullanılacak olan Endürlük Kilisesi'nde;

Yapıya ulaşımın sağlanması amacıyla bir ulaşım yolu yapılacaktır.

Yapı avlusunun yok olan batı duvarı yeniden inşa edilecek ve çevre düzenlemesi yapılacaktır.

Avluda vaziyet planında belirtildiği gibi müze girişi için günümüz malzeme ve detaylarıyla bir gişe yapılacaktır.

Yapının avlusunda; açık kafeterya şeklinde hizmet eden bir mekan inşa edilecek ve düzenlemesi yapılacaktır. Tuvalet bu yapıyla programlanıp kiliseden uzak tutulacaktır.

Yapının çan kulesi özgün işlevini devam ettirecektir.

Yapının yıkılan narteks bölümü yeniden yapılacaktır.

Yapı özgün işlevini de devam ettireceği için narteks ve naos, özgün işlevinde olduğu gibi kullanılacaktır.

Naosta restorasyon projesinde de belirtildiği gibi; ambon izlerinin olduğu sütuna ambona ahşap çıkış merdiveni ve ahşap ambon yapılacaktır.

Apsislerin önüne ikonostasis yerleştirilecektir.

Yapının kadınlar mahfili olan galeri bölümüne korkuluk yapılacaktır.

Yıkılan galeri katı, restorasyon projesinde olduğu gibi yeniden yapılacak ve özgün işlevini devam ettirecektir.

101 mekanına çıkış merdiveni yeniden yapılıp avludan kadınlar mahfiline doğrudan geçiş sağlanmıştır. Ayrıca 101 mekanından avludaki kafeterya mekanına geçiş sağlanacaktır.

Tüm mekanların elektrik, su, kalorifer ve yangın tesisatı ile ilgili düzenlemeleri, yapının özelliklerini olumsuz yönde etkilemeyecek malzeme ve konum kullanılarak yapılmalıdır.

8.5. Fiziksel Müdahaleler

Endürlük Kilisesi'nin uzun süreli doğal etkenler nedeni ile oluşan fiziksel bozulmaları sağlamlaştırma, temizleme ve tamamlama teknikleri ile çözülecektir. Bitkilerin taşların yapılarına zarar vermesiyle oluşan çatlama, kavlama, parçalanma, biyolojik yıpranma ve derz boşalmalarına karşı önlemler alınmıştır.

Yağmur suyunun binaya zarar vermemesi için kilisenin çatısı bitkilerden temizlenip, zarar görmüş taş kaplamalar sökülerek aynı fiziksel özelliklerde taşlarla değiştirilerek, yağmur sularının tahliyesi için, oluk ve iniş boruları yapılarak drenaj sistemine bağlanacaktır.

Zeminden gelecek neme karşı bina etrafına trotuar yapılıp, drenaj sistemi yapılarak suyun yapı etrafından uzaklaştırılması sağlanacaktır.

Z01 mekanında ve Z02 mekanında oluşan zararlı mikroorganizmaların temizlenmesi için gerekli ilaçlama yapılacaktır.

8.5.1. Sağlamlaştırma

Sağlamlaştırma çalışmaları, yapının malzemesinin, taşıyıcı elemanlarının ve mimari elemanlarının sağlamlaştırılması olmak üzere üç düzeyde ele alınabilir [27].

Yapı malzemelerinin sağlamlaştırılması

Endürlük Kilisesi'nde kullanılan taş öğelerin ve mimari metallerin sağlamlaştırılması aşağıda belirtildiği gibidir.

Taş öğelerin sağlamlaştırılması

Taş malzemede; yüzeysel aşınma, yüzeysel taş kayıpları ve kuvvetlendirme ve dahili erimede dolgu tedavi yöntemleri uygulanmaktadır [28].

Yüzeysel aşınma, yüzeysel taş kayıpları ve kuvvetlendirmede iki yöntem kullanılmaktadır. Birincisi yüzeyin sağlamlaştırıcı sıvıyla doyurulması, ikincisi taş sağlamlaştırıcılar şeklindedir [28].

Anıtlarda taş korumada amaç orijinal taş kaybından kaçınmaktır. Ayrışan kısımları tekrar sağlamlaştıran maddelerin tatbiki, koruma çalışmalarının en önemli aşamasını teşkil eder [28].

Bir uygulama kağıt tampon tekniğidir; devamlı olarak sağlamlaştırıcı sıvı ile doyurulan yüzey kağıt tampon vasıtasıyla sürekli ıslak tutulur. Bu tür, yüzeyin sertleştirici maddelerle doyurulması çalışmalarında prensip; yüzeyin devamlı surette nemli tutulabilmesidir [28].

Taşa monoester sülfirik asidin, baryum ve stronsiyum sulu bir çözeltinin tatbik edilmesi ile gözenekli, kolay ufalanır bir taş sağlamlaştırılabilir. Baryum ve

stronsiyum tuz solüsyonları tatbik etmek taşı iyice doldurur. Homojen bir solüsyondaki kontrollü hidroliz tuz solüsyonunun girdiği bütün bölgelerde tam oluşmuş baryum ve stronsiyum sülfat parçacıklarının çökmesine neden olur. Çözünmeyen sülfatın birikmesi taş yüzeyinin sertleşmesine yol açar [28].

Taş sağlamlaştırıcı kimyasallar; anorganik ve organik sağlamlaştırıcılar olarak iki grupta incelenebilir. Anorganik sağlamlaştırıcılar, uygun şartlarda; kristalleri ayrışmış, bozulmuş, tahrip olmuş taşın kristallerini bir arada tutan, sağlamlaştıran ve çözülmeyen sıvılardır. Organik sağlamlaştırıcılar; ısı ve gözenekleri, boşluklarını doldurmak üzere taşın içine sertleştirici ile beraber sokulan sentetik plastiklerdir [28].

Dahili erime ve dolgu tedavi

Zamanla agregaların ya da çimentonun tutunma direncinin kaybolması sonucu, iri tanelerin yerinden kopması ve taş kaybının yüzeyde ve iç kısımlarda bu şekilde tekrarı ile kayaç yüzeyinde veya yüzeye yakın iç kısımlarda oyuklar ve boşluklar oluşmaktadır [28].

İskeleti kalacak kadar derin çözünmeye uğramış bir taşa tedavi uygulanmaya çalışılamaz. Onarılacak taş epoksi reçineleri ve akrilik reçineler enjeksiyonu tedavisi ile kullanılabilecek durumda olmalıdır [28]. Boşluklu taşları onarmada tercih edilen sentetik maddelerden bazıları şunlardır;

- Ksilen içinde çözünmüş polimetil-metatrilat

-Sekiz kısım toluen ve 2 kısım metil alkol ihtiva eden bir karışım,

-Bedakril 122,

-Epoksi reçineler [28].

Metallerin sağlamlaştırılması

Korozyon veya fiziksel nedenlerden, özellikle yorulma veya aşırı yüklenmeden dolayı mimari metallerde meydana gelen bozulmalar metali kullanılamaz duruma getirdiğinde yama yapma, ekleme, güçlendirme yöntemleri ile onarım yapılır [31].

Yama yapma; bozulmuş kısmın üzerini aynı veya başka bir metal ile kapatmak, doldurmak işlemidir. Yerine ve metal cinsine göre kaynak ile veya mekanik olarak yapılabilir. Yama yapma genellikle taşıyıcı olmayan mimari metallere yapılır. Galvanik korozyon olmaması için ya aynı metal ile yama yapılır veya arasına izole edici bir tabaka konur [31].

Ekleme; genellikle taşıyıcı bir mimari metalden bozuk kısmın çıkarılarak yerine yeni metal koyma işlemidir. Bozuk kısım kesilerek çıkarılır, yerine aynı kalınlıkta, aynı metal kaynatılır. Bu işlem yapılırken sistemi askıya almak gerekebilir [31].

Güçlendirme (takviye); mevcut ve bozulmuş mimari metali yerinden çıkarmadan yeni bir metal ile yükün bir kısmının alınması işlemidir. Bükülmüş olan bir metalin yanına yeni bir metal konularak takviye edilir. Yeni metal bozuk metalin yerini değil, yalnız yükün bir kısmını alır [31].

Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması

Strüktürel sağlamlaştırma teknikleri; enjeksiyon, öngerme, ankraj temel genişletme ve sağlam zemine inen kazıklı temellerle destekleme gibi tekniklerdir [27].

Yığma duvarlardaki çatlakların onarımı ile tonozlarda ve kubbe eteğindeki radyal çatlakların onarımında gerek duyulur. Çatlakların onarım yöntemi çatlak genişliğine ve çatlakların yerine bağlı olarak değişir. Çatlak yanakları arasında çekme gerilmesi taşınması isteniyorsa arada çelik ya da FRP donatı kullanılması gerekebilir. Tarihi yapılarda çatlağın iki yanağı arasına taş bloklar yerleştirildikten sonra boşluğun uygun bir harç enjeksiyonu ile doldurulması şeklindedir. İnce çatlakların ve kalın duvarlardaki çatlak ve boşlukların onarımında en uygun yöntem; boşluğa, duvarda kullanılan özgün malzemeye benzer özellikteki bir harcın enjekte edilmesidir. Bazı elemanların yenilenmesi yerine mevcutlarının onarılarak kullanılmasında, birleşim

yerine paslanmaz çelik ya da titanyum filizler ekilir ve “epoksi reçinesi” türü bir malzeme ile yapıştırılır [30].

Çatlak genişliğinin 10 mm.’den büyük olduğu ya da duvarı oluşturan taşın düşmüş olması durumunda, çatlakların onarımında uygulanan enjeksiyon yöntemi çekme gerilmelerini alacak elemanlarla birlikte yapılır. Bu amaçla çatlağa bitişik taş çıkarılır ve dikiş elemanları ya da çelik bağlantı elemanları yerleştirilir, taş duvarın boşlukları, uygun bir karışımla düşük basınç altında doldurulur. Bu yöntem duvarın diğer yüzünde de uygulanır [30].

Kemerler ve tonozların güçlendirilmesinde yapılacak iş; ezilen, düşen, yer değiştiren elemanların yenileri ile değiştirilmesi, çatlakların nispeten daha zayıf bir harçla basınç altında doldurulması, gergilerin gerilme alacak biçimde düzenlenmesi ve mesnet noktalarının sabitlenmesi şeklindedir [30].

Kubbelerde görülen tipik hasar; kubbe eteğinde oluşan çekme gerilmelerinin taşınamaması sonucu oluşan radyal çatlaklardır. Bu tür çatlakların daha da açılmasını önlemek için alınacak önlem, etek civarında bir çekme çemberi oluşturmaktır. Çekme çemberinde kullanılacak olan çeliğin paslanmaz çelik olmasıdır. Henüz hasar oluşmamış kubbe eteklerinde çekme çemberinde FRP de kullanılabilir [30].

8.5.2. Bütünleme (reintegrasyon)

Bir bölümü hasar görmüş, ya da yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel, ya da çağdaş malzeme kullanarak tamamlama işlemine bütünleme (reintegrasyon) denir [27].

Günümüzde kaldırılmış, yok olmuş veya değiştirilmiş yapı elemanlarında restitüsyon çalışmalarından elde edilen verilerle güvenilirlik derecelerine bağlı olarak tamamlama yapılacaktır. 1. derece güvenilirliği olanlar; özgün biçim, malzeme ve detaylar ile, 2. derece güvenilirliği olanlar; özgün detayları ile, biçim ve malzeme ancak günümüz detayları ile, 3. derecede güvenilirliği olanlar; özgün biçimde, özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ve detaylarla yapılacaktır. Mimari gereklilik nedeniyle olması gerekenler, özgün malzeme ile aynı fiziksel ve kimyasal yapıda

olan malzemeler, ancak günümüz detayları ile yapılacaktır. Duvar, sıva ve kaplama malzemelerinde, var olan bölümler ile tamamlama yapılan bölümlerin birleşim çizgilerinde fuga yapılacaktır. Ayrıca yeni eklenecek bütün malzemelere günümüzün tarihi atılacaktır.

Taş malzemede; yabancı benzer taş ile restorasyon, yapay taş ile plastik onarım ve yapay taş ile tamamlama gibi teknikler kullanılır.

Yabancı benzer taş ile restorasyon; kopan orijinal parça bulunamadığında eseri tamamlamak ya da bozularak ayrışmış yüzeyin mekanik yolla alınması (çürütme) ve benzerlik gösteren yabancı taş ile tamamlanması sırasında uygulanan yöntemdir. Yeni taş; rengi, dokusu, sertliği, parlaklığı, bileşimi ve ortama uyma kabiliyeti ile orijinale uygun olmalıdır [28].

Yapay taş ile plastik onarım; uygun doğal taşın bulunamadığı durumlarda ve süslemeleri olan doğal taş yapı elemanlarının restorasyonunda, kopan parçanın tamamlanması ya da süslemenin tamamının yeniden inşası yapay taş oluşturarak sağlanmaktadır [28].

Yapay taş ile tamamlamada; yapı öğesinin bozulan kısımları suni taş ile tamamlanmak istendiğinde, öncelikle sağlam taşa kadar olan bozuk kısımların çürütülerek temizlenmesi gerekir. Taş üzerine açılan deliklere yapıştırıcı ile tespit edilen çelik lamalara çelik armatürler monte edilerek eski taş ile sağlam bir bağlantı kurulur ve tatbik edilen kaba harç üzerine profili hazırlanmış süsleme motifi ince harç kullanılarak tatbik edilir [28].

8.5.3. Anastylosis

Endürlük Kilisesi'nde çökmüş olan güney galeri katının taşları toplanıp ayıklama yapılacaktır. Sağlam olanlar yerine konulacak, bulunamayan kısımları ise, taşların özelliklerine ve boyutlarına uyularak aynı cins taşlar kullanılarak yeniden yapılacaktır.

8.5.4. Temizleme

Anıtların ve kentsel sitlerin genel etkisini bozan, tarihi ve estetik değer taşımayan eklerden arındırılmasına, temizleme denir [27].

Cephe temizliği

Taş temizlemenin amacı genel olarak; tuzlar, biyolojik aktivite, kirletici ve tahrip edici maddelerin kaldırılması, gözeneklerin açılması ve diğer uygulamalar için su emiliminin ve su buharının geçişinin yeniden tesis edilmesidir [28].

Mekanik temizlik; aşındırıcı kum, cam küresi ya da alüminyum tanelerinin düşük basınçla püskürtülmesiyle yüzeydeki kirlerin uzaklaştırılması ile sağlanabilir. Bu teknik, bezemesiz, büyük yüzeylerin temizliği için uygundur [27].

Kimyasal temizlik; bezemeli, sanat ve tarihi değeri yüksek, hasara uğramış yüzeylerde yapılması tercih edilir. Kağıt hamuruna emdirilen kimyasal madde cepheye uygulanır. Belli bir süre bekletildikten sonra, bol suyla yıkanır [27].

Emici kil ve kağıt hamurları uygulama; çok kirli, çiçeklenme sorunu olan cephelerde uygulanır. Killerle hazırlanan hamur yüzeye sıvanır, sıvanan tabaka kuruduktan sonra kaldırılır [27].

Endürlük Kilisesi'nin restorasyonunda yapılacak analizlerin sonuçlarına göre yukarıdaki temizleme yöntemleri kullanılacaktır.

Yapıya zarar veren bitkilerin temizliği

Endürlük Kilisesi'nde yapıya en çok zarar veren bitkilenmedir. Bitkileri kaldırmak yapıya zarar verebilir. Yüksek bitkilerin keserek temizlenmesi, yeniden büyümeye yol açacağından; kökleri sökmek ya da kesmek çözüm olmayıp, bulundukları yerde zehir enjekte edilerek elemine edilmelidir [28].

Yapının duvar yüzeylerinde ve çatısında oluşan ve yapıya zarar veren bitkiler temizlenerek, kimyasal yöntemlerle kurutulacaktır. Bitkilerin kökleri yapıya zarar vermeden ayıklanacak, oluşan topraklar temizlenerek harç enjeksiyonu yapılacaktır.

Bezeme temizliği

Endürlük Kilisesi'nde özellikle insan eliyle yapılan ve yapı yüzeyinde; fresklerin üzerinde oluşan kirlenmeler temizlenerek özgün hali ortaya çıkarılacaktır.

Kalem işi, fresk gibi bezemelerin onarımları bu konularda yetişmiş uzmanlar tarafından yürütülür. Çıplak gözle yapılan araştırmalar yeterli olmadığından, kızılaltı ve morötesi ışınlar yardımıyla alt tabakalar hakkında fikir edinilir [27].

8.5.5. Niteliksiz eklerin kaldırılması

Yapının bir dönem cami olarak kullanılmasından dolayı yapılan ve yapının özgün halinde olmayan tüm eklerin kaldırılması gerekmektedir.

8.5.6. Ekleme

Yeni işlev gereği olarak, avluya gişe ve açık kafeterya eklenecektir.

Yağmur sularının yapıya zarar vermemesi için yapı çevresine trotuar ve drenaj yapılacaktır.

Yapının içerisine yeni işlevine göre, uygun konfor koşullarının sağlanması için günümüz malzemeleri ve detayları ile ekler yapılacaktır. Bu imalatların yapıya zarar vermeyecek ve gerektiğinde kaldırılabilir durumda olması sağlanacaktır.

8.6. Restorasyon Süreci

Endürlük Kilisesi'nin restorasyonu sırasında uygulama aşamaları şu şekilde sıralanacaktır;

1. Aşama: Bu aşamada öncelikle yapının yakınında bir şantiye kurulmalı ve bu şantiyede;

- Restorasyon uzmanı şantiye şefi ve restoratör mimarlar, 1 sanat tarihçisi, bezeme restorasyonu konusunda uzman kimyacı ve teknikerler,

- Yapı içinden ve çevresinden çıkarılan ve yapıya ait taşların ve küçük buluntuların, belgelenip saklanacakları bir depo,

- Onarımda kullanılacak malzemelerin koyulduğu bir depo

- İçeride ve dışarıda kullanılacak çelik iskele,

2. Aşama:

- Yapıya ulaşımı sağlayacak bir yol yapılmalı. Avlunun içerisi kötü koşullardan temizlenmeli ve yapıya ait olduğu belirlenen taşlar ayıklanmalıdır.

- İç ve dış cephelerde iskele kurulmalı, iskele yapı yüzeyine tespit edilmemelidir.

- Yapı duvarında ve damında oluşan bitkilenmeler temizlenecek, köklerin yapıya zarar vermemesi için kimyasal kurutma yapılıp ayıklanacaktır.

- Çürüyen ve bozulan yapı elemanlarının sökümü yapılacaktır. Söküm sonrası yapının rölövesinin güncellenmesi, sökülen elemanların numaralandırılması ve ölçülmesi yapılacaktır. Her aşamasında fotografik belgeleme yapılacaktır.

-Yapının cephesinde bulunan elemanların temizliği yapılacak; gerekli tamirleri yapılacak, kullanılmayacak durumdaki elemanlar ise özgün ile aynı özellikte yenilenecektir.

- Yapı yüzeyine sonradan yazılan yazılar temizlenecek, freskler açığa çıkarılacaktır.

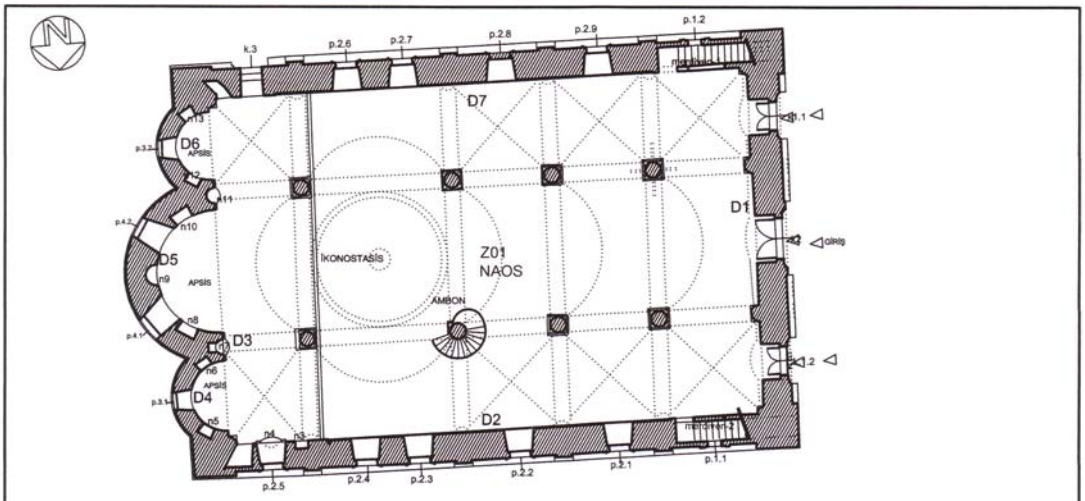
3. Aşama: Sağlamlaştırma, anastylosis, tamamlama, ekleme çalışmaları yapılacaktır. Yapı çevresinde drenaj sistemi kurularak nem problemi çözülecektir. Taşıyıcı elemanlar sağlamlaştırılacaktır.

4. Aşama: Yapının su, elektrik ve ısıtma tesisatı yapılacak, tesisat döşeme işi tamamlandıktan sonra yapının iç duvarlarında sıva tamiratı tamamlanacaktır. Döşeme kaplamaları yapılacaktır.

5. Aşama: Yapının restorasyon projesinde belirtilen işlevleri bağlamında tefriş ve dekorasyonu yapılacaktır.

6. Aşama: Yapının avlusunda şantiye alanı temizlenecek, ağaçlandırma ve çim ekme çalışmalarına başlanacak, restorasyon projesinde belirlenen yerlerde sert zeminler oluşturulacaktır.

Çizelge 8.1. Z01 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
D1		1.	Yazı ilan vardır. Sıvaları yer yer dökülmüş ve kabarmalar olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Özgün sıva temizlenecek. Dökülen sıvalar özgün sıva ile aynı bileşimde sıva ile tamamlanacaktır.
	k1.1 k.1.2	3.	Kapının sövelerinde yazı ve ilanlar vardır. Sıvaları yer yer dökülmüştür. Kapı yerinde yoktur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Kapı sövelerindeki kirler temizlenecek. Eksik sıva, özgün sıva ile aynı bileşimde tamamlanacaktır. Kapı kanatları, özgüne uygun şekilde, günümüz malzeme ve detaylarında yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	k2	3.	Kapının sövelerinde yazı ve ilanlar vardır. Sıvaları yer yer dökülmüştür. Kapı yerinde yoktur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Kapı sövelerindeki kirler temizlenecek. Eksik sıva, özgün sıva ile aynı bileşimde sıva ile tamamlanacaktır. Kapı kanatları, günümüz malzeme ve detaylarında yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	p.8.1 (oval tepe penceresi)	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	p.7.2 p.7.1	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
D2		1.	Sıvaları yer yer dökülmüştür ve derzlerinde boşalmalar olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı	sağlamlaştırma tamamlama	Enjeksiyon yöntemiyle derzler doldurulacak ve eksik sıva, özgün sıva ile aynı bileşimde yapılacaktır.

Çizelge 8.1 (Devam). Z01 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
D2	p.1.1	3.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	p.2.1 p.2.2 p.2.3 p.2.4	3.	Pencere sövelerinde taşlarda kopmalar ve tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Malzeme kopması, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	tamamlama, yenileme	Pencere sövelerinde kopan taşlar, taş tozu karışımıyla yapılan harçla, donatı pimi kullanılarak tamamlanacaktır. Pencere kasaları ve demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp monte edilecektir.
	p.2.5	3.	Pencere yarısına kadar düzgün taşla kapatılmıştır. Taşların harçlarında derz boşalmaları ve tanesel bozulma vardır. Pencere sövesinde, taşların bir kısmında parçalanmalar ve kopmalar vardır. pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Malzeme kopması, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	tamamlama, yenileme	Taşların arasındaki boşalan harçlar enjeksiyon yöntemiyle doldurulacak. Pencere sövelerinde kopan taşlar, taş tozu karışımıyla yapılan harçla, donatı pimi kullanılarak tamamlanacaktır. Pencere kasaları ve demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp monte edilecektir.
	n3	3.	Niş sövelerinde yazılar yazılmış ve kirletilmiştir. Nişin içindeki sıva dökülmülmüş boyaları silinmiştir. Malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama, yenileme	Sövelerindeki yazılar ve kirler temizlenip özgün boyalarına ulaşılacak. Dökülen sıva özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
	n4	3.	Niş kemeri kırılmıştır. Taşlarında tanesel bozulma vardır. İçindeki sıva yer yer dökülmüş kirlenmeler oluşmuştur. Oturduğu nişin taşlarında kopmalar vardır. Tanesel bozulma, malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama, yenileme	Kopan taş parçaları, taş tozu ve donatı pimi kullanılarak tamamlanacaktır. Yapısı bozulan taşlar değiştirilecektir. Niş temizlenip özgüne uygun şekilde sıvanacaktır.
	p.8.2 (oval tepe penceresi)	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere demirlerinde oksitlenme vardır. Pencere kasası yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri oksitlenmeden temizlenecektir.
	p.7.3 p.7.4	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere demirlerinde oksitlenme vardır. Pencere kasası yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere sövelerindeki taşlar temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri oksitlenmeden temizlenecek, anti-pas sürülecek.
D3		1.	Sıvaları yer yer dökülmüş, kirlenme ve islenmeler oluşmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Kirlenen sıvalar temizlenecek, freskler açığa çıkarılacaktır. Dökülen sıvalar özgün ile aynı bileşimde sıva ile yeniden yapılacaktır.

Çizelge 8.1 (Devam). Z01 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları k.x: Zemin numaraları S.x: Sütun numaraları Nx: Niş numaraları
Dx: Duvar numaraları p.x: Pencere numaraları ke.x: Sütun numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
D3	n11	3.	Niş sövelerinde yazılar yazılmış ve kirletilmiştir. Niş içindeki sıva dökülmülmüş boyaları silinmiştir. Nişte bazı taşlar parçalanmış ve tanesel bozulmalar görülmektedir. Tanesel bozulma, malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama, yenileme	Sövelerindeki yazılar ve kirler temizlenip özgün boyalarına ulaşılacak. Dökülen sıva özgün bileşimde yeniden yapılacaktır. Kopan taş parçaları, taş tozu ve donatı pimi kullanılarak tamamlanacaktır.
	n7				
	p.8.3 (oval tepe penceresi)	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	p.7.5	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	p.7.6				
D4 Apsis		1.	Sıvaları yer yer dökülmüş, kirlenmeler ve islenmeler oluşmuştur. Üzerine yazılar yazılmıştır. Freskler silinmiştir. Kirlenme, malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Kirlenen sıvalar temizlenecek, freskler açığa çıkarılacaktır. Dökülen sıvalar özgüne birleşimde yeniden yapılacaktır.
	n6	3.	üzerine yazılar yazılmış ve kirletilmiştir. Nişin içindeki sıva dökülmülmüş boyaları silinmiştir. Malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama	Sövelerindeki yazılar ve kirler temizlenip özgün boyalarına ulaşılacak. Dökülen sıva özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
	n5				
	p.3.1	3.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Sövelerine yazılar yazılmıştır.Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. İç kısım taşlarında kopmalar mevcuttur.Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, malzeme kopması, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Kopan taşlar taş tozu ve donatı pimi kullanılarak tamamlanacak.Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
D5 Apsis		1.	Sıvaları yer yer dökülmüş, kirlenmeler ve islenmeler oluşmuştur. Üzerine yazılar yazılmıştır. Freskler silinmiştir. Kirlenme, malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Kirlenen sıvalar temizlenecek, freskler açığa çıkarılacaktır. Dökülen sıvalar özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
	n8	3.	Üzerine yazılar yazılmış ve kirletilmiştir. Nişin içindeki sıva dökülmülmüş boyaları silinmiştir. Malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama	Sövelerindeki yazılar ve kirler temizlenip özgün boyalarına ulaşılacak. Dökülen sıva özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
	n10				

Çizelge 8.1 (Devam). Z01 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları k.x: Zemin numaraları S.x: Sütun numaraları Nx: Niş numaraları
Dx: Duvar numaraları p.x: Pencere numaraları ke.x: Sütun numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
	p.4.2 p.4.1	3.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Sövelerine yazılar yazılmıştır.Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. İç kısım taşlarında kopmalar mevcuttur, pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, malzeme kopması, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Kopan taşlar taş tozu ve donatı pimi kullanılarak tamamlanacak.Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
D6 Apsis		1.	Sıvaları yer yer dökülmüş, kirlenmeler ve islenmeler oluşmuştur. Üzerine yazılar yazılmıştır. Freskler silinmiştir. Kirlenme, malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Kirlenen sıvalar temizlenecek, freskler açığa çıkarılacaktır. Dökülen sıvalar özgüne uygun şekilde yeniden yapılacaktır.
	n12 n13	3.	üzerine yazılar yazılmış ve kirletilmiştir. Nişin içindeki sıva dökülmülmüş boyaları silinmiştir. Malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama	Sövelerindeki yazılar ve kirler temizlenip özgün boyalarına ulaşılacak. Dökülen sıva özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
	p.3.2	3.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Sövelerine yazılar yazılmıştır.Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. İç kısım taşlarında kopmalar mevcuttur.Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, malzeme kopması, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Kopan taşlar taş tozu ve donatı pimi kullanılarak tamamlanacak.Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
D7		1.	Sıvaları yer yer dökülmüş, kirlenmeler ve islenmeler oluşmuştur. Taşların arasında derz boşalması olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Kirlenen sıvalar temizlenecektir. Yok olan harçlar enjeksiyon yöntemiyle doldurulacaktır. Dökülen sıvalar özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
	k3	3.	Kapının sövelerinde yazı ve ilanlar vardır. Sıvaları yer yer dökülmüştür. Kapı kemerinin kilit taşı düşmüştür. Eşiğindeki taşlarda tanesel bozulma vardır. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Kapı sövelerindeki kirler temizlenecek. Eksik sıva, özgün bileşimde sıva ile tamamlanacaktır. Özgüne uygun şekilde kilit taşı yeniden yapılıp yerine konacaktır. Kapı kanatları, özgüne uygun şekilde, günümüz malzeme ve detaylarında yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
	p.2.6 p.2.7 p.2.9	3.	Pencere sövelerinde taşlarda kopmalar ve tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Malzeme kopması, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	tamamlama, yenileme	Pencere sövelerinde kopan taşlar, taş tozu karışımıyla yapılan harçla, donatı pimi kullanılarak tamamlanacaktır. Pencere kasaları ve demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp monte edilecektir.

Çizelge 8.1 (Devam). Z01 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

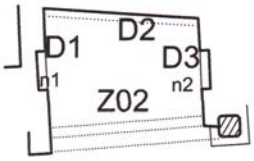
YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
	p.2.8	3.	Pencere taşla sonradan kapatılmıştır. Ekleme, malzeme kopması, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	tamamlama, yenileme	Özgün olmayan taşlar yerinden alınacak,pencere sövelerinde kopan taşlar, taş tozu karışımıyla yapılan harçla, donatı pimi kullanılarak tamamlanacaktır. Pencere kasaları ve demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılacaktır.
	p.1.2	3.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılacaktır.
	p.8.4 (oval tepe penceresi)	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılacaktır.
	p.7.7 p.7.8	1.	Pencere sövelerinde kirlenme ve islenme görülmektedir. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Kirlenme, malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	temizleme tamamlama yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılacaktır.
	DÖŞEME	2.	Yapının naos döşemesi tamamen yok olmuştur. Toprak dolgu ve moloz yığınları ile doludur. Malzeme kaybı	tamamlama yenileme	Karşılaştırmalı çalışmalardan gelen verilere göre ince yonu taş malzeme ile kaplanacaktır.
	AMBON	3.	Ambon yerinde mevcut değildir. sütunda ambon çıkış merdiven izleri bulunmaktadır. Mimari eleman kaybı	tamamlama yenileme	Karşılaştırmalı çalışmalardan gelen veriler doğrultusunda ahşaptan yeniden yapılıp yerine konulacaktır.
	İKONOSTASİS	3.	ikonostasis yerinde mevcut değildir. İzi bulunmamaktadır. Mimari eleman kaybı	tamamlama yenileme	Karşılaştırmalı çalışmalardan gelen veriler doğrultusunda ahşaptan yeniden yapılacaktır.
	Merdiven-1 Merdiven-2	1.	Merdiven basamakları yıkılmış ve harap haldedir. Malzeme kaybı	tamamlama	Yerindeki mevcut izlerden; taş merdiven basamakları yeniden yapılacaktır.
KUBBE		1.	Kubbe statik açıdan sağlam görülmekle birlikte, taşlarında hasarlar mevcuttur. İç sıvaları dökülmüştür ve boyaları silinmiştir. İç kasnağındaki kabartmalı motifler yer yer düşmüştür. Kirlenme, malzeme kaybı, malzeme kopması	sağlamlaştırma tamamlama temizleme	Kubbe sağlamlaştırılacaktır. İç sıvaları özgün sıva ile tamamlanacak. Bezeme temizleme tekniğiyle freskler açığa çıkarılacaktır. Yok olan kabartmalı motiflerin imitasyonu yapılacaktır.

Çizelge 8.1 (Devam). Z01 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
KUBBE	p.9.1 p.9.2 p.9.3 p.9.4	3.	Pencere dış sövelerinin bir kısmı yok olmuştur. Taşlarında tanesel bozulmalar vardır. Pencere kasası ve demirleri yok olmuştur. Malzeme kaybı, mimari eleman kaybı	tamamlama, yenileme	Pencere söve taşları temizlenip onarılacaktır. Pencere demirleri özgüne uygun şekilde yeniden yapılıp yerine monte edilecektir.
SÜTUNLAR		1.	Sütunların sıvaları dökülmüştür. Malzeme kaybı	tamamlama	Sıvaları özgün bileşimde yeniden yapılacaktır.
SÜTUN AYAKLARI		1.	Sütun ayaklarının sıvaları dökülmüştür. Üzerindeki freskler silinmiştir. Kirlenmeler mevcuttur. Malzeme kaybı, kirlenme	temizleme, tamamlama	Sıvaları özgün bileşimde yapılacaktır. Freskler temizlenip açığa çıkarılacaktır.
SÜTUN BAŞLIKLARI		1.	Sütun başlıklarının boyaları yer yer silinmiştir. Malzeme kaybı	tamamlama	Özgün renginde boyanacaktır.
ÇAPRAZ TONOZLAR		1.	Sıvaları dökülmüştür. Malzeme kaybı	tamamlama	Özgün bileşimde sıva ile sıvanacaktır.
BEŞİK TONOZLAR		1.	Sıvaları yer yer dökülmüştür. Freskleri silinmiştir. Malzeme kaybı	tamamlama	Özgün bileşimde sıva ile sıvanacaktır. Freskler tamamlanacaktır.

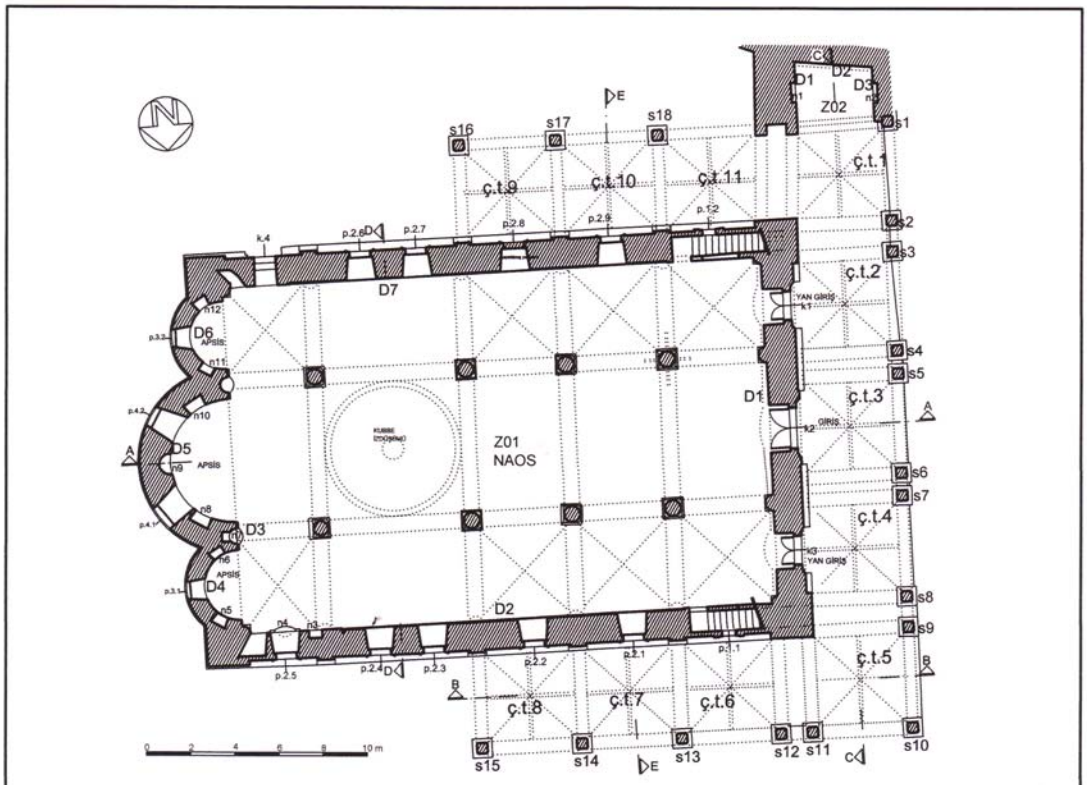
Çizelge 8.2. Z02 mekanı restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
D1		1.	Sıvası dökülmüştür. Kirlenme ve islenme vardır. Malzeme kaybı	temizleme tamamlama	kir ve pisliklerden temizlenerek, özgün sıva yapılacaktır.
	n1	1.	Sıvası dökülmüştür. Kirlenme ve islenme vardır. Malzeme kaybı	temizleme tamamlama	kir ve pisliklerden temizlenerek, özgün sıva yapılacaktır.
D2		1.	Sıvası dökülmüştür ve derzlerde boşalma olmuştur. Kirlenme ve islenme vardır. Böceklenme oluşmuştur. Malzeme kaybı	kimyasal temizleme, tamamlama	Boşalan derz araları enjeksiyon yöntemiyle doldurulacaktır. Kir ve pisliklerden temizlenerek, özgün sıva yapılacaktır.
D2		1.	Sıvası dökülmüş ve derzlerde boşalma olmuştur. Kirlenme ve islenme vardır. Malzeme kaybı	Sağlamlaştırma temizleme tamamlama	Boşalan derz araları enjeksiyon yöntemiyle doldurulacaktır. kir ve pisliklerden temizlenerek, özgün sıva yapılacaktır.
	n2	1.	Sıvası dökülmüştür. Kirlenme ve islenme vardır. Malzeme kaybı	temizleme tamamlama	Kir ve pisliklerden temizlenerek, özgün sıva yapılacaktır.
DÖŞEME		3.	Zamanla yok olmuştur. moloz ve toprakla kaplıdır. Malzeme kaybı	yenileme	Toprak dolgunun kaldırılması, özgün döşeme bulunması halinde sağlamlaştırılması, yok ise özgün malzeme ile yenilenmesi yapılacaktır.
TONOZ		1.	Kirlenme ve islenme vardır. Yer yer sıvaları dökülmüştür. Malzeme bozulması ve kaybı	temizleme tamamlama	Kir ve pisliklerden temizlenerek, özgün sıva ile tamamlanacaktır.

Çizelge 8.3. Narteks restorasyon tablosu

Zx: Zemin numaraları
Dx: Duvar numaraları
ç.t.x: Çapraz tonoz numaraları
k.x: Zemin numaraları
p.x: Pencere numaraları
S.x: Sütun numaraları
ke.x: Sütun numaraları
Nx: Niş numaraları

YAPISAL ELEMANLAR		GÜVENİLİRLİK DERECESİ	SORUN VE SEBEBİ	RESTORASYON TEKNİĞİ	MÜDAHALE ŞEKLİ
TAŞIYICI	MİMARİ				
ç.t.1 ç.t.2 ç.t.3 ç.t.4 ç.t.5 ç.t.6 ç.t.7 ç.t.8		1.	Sıvası yer yer dökülmüştür. Kirlenme ve islenme vardır. İnsan eliyle sonradan yazılan yazılar vardır. Boyaları silinmiştir. Malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama	Kir ve pisliklerden temizlenerek, eksik olan yerlerde özgüne uygun şekilde sıva yapılacaktır. Boyalar tamamlanacaktır.
ç.t.9 ç.t.10 ç.t.11		1.	Yıkılmıştır. Yapıda izleri mevcuttur. Yok olma	yeniden yapma, tamamlama	Mevcut olan izlere ve yapıdaki diğer örneklere göre yeniden yapılacaktır.
s1-s2-s3 s4-s5- s6 s7-s8- s9 s10-s11-s12 s13-s14-s15 s16		1.	Taşlarda yer yer kopma vardır. Kirlenme vardır. Yok olma, malzeme kaybı, kirlenme	temizleme tamamlama	Kir ve pisliklerden temizlenecek. harç ve donatı pimi kullanılarak taş tamamlanacaktır.
s17 s18		1.	Yıkılmıştır. Yapıda izleri mevcuttur. Yok olma	yeniden yapma, tamamlama	mevcut olan izlere ve yapıdaki diğer örneklere göre yeniden yapılacaktır.

9. SONUÇ

Kayseri ve çevresi 20. yüzyılın ortalarına kadar Rum, Ermeni ve Müslümanların birlik beraberlik içinde, ortak yaşadığı bir şehir olmuştur. Bazı mahallelerde, hem kilise hem cami görebiliyoruz. Tarihi eserler bir milletin malı değil, bütün milletlerin koruyarak ve sahip çıkarak, geleceğe aktaracağı bir miras olmalıdır. Bu prensipten yola çıkarak bir tarihi eserin din, ırk gibi ayrımlara bakılmaksızın bir kültür hazinesi olarak korunması gerekir. Kültür ve tabiat varlıkları açısından çok zengin olan ülkemizde, bu değerlerin korunmasını sağlamak, bunların korunmasında yaşanan problemleri dile getirmek ve gerekli sorumluluğu üstlenmek her bireyin görevidir. Türkiye'de bu değerlerimiz, ihmal, bakımsızlık ve bilinçsizlik nedeniyle giderek yok olmaktadır. Öncelikle her bireye koruma bilincinin verilmesi gerekmektedir. Tüm dünya ülkelerinin ortak malı olan tabiat ve kültür varlıklarının korunmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında tüm devlet organları, kurum ve kuruluşların yanı sıra sivil toplum örgütleri ve bireylerin ortak çabalarını ortaya koyması gerekmektedir.

"Kayseri Talas Endürlük Kilisesi Restorasyonu" adlı bu çalışma kapsamında yapının mevcut durumu ve taşıdığı sorunlar tespit edilerek bugünkü durumu belgelenmiştir. Yapı kendini sergileyen bir müze kilise ve kafeterya olarak işlevlendirilerek sürdürülebilir korunmasını sağlayacak bir restorasyon önerisi geliştirilmiştir. Böylece Ali Dağı'nın eteğine gizlenmiş olan bu görkemli yapı, hem çevre halkının hem de yerli ve yabancı turistlerin ziyaret edeceği bir yer olacaktır. Kayseri ve çevresindeki 19. yüzyıl "Post- Bizans" yapıları içerisinde önemli bir örnek oluşturan Endürlük Kilisesi'nin, çağdaş bir koruma anlayışı ile yaşatılması, diğer "Post-Bizans" yapıları için önemli bir örnek olacaktır.

Endürlük Kilisesi'nin korunmasına yönelik ortaya konulan önerilerin hayata geçirilmesi ile Türkiye ve Talas için değerli bir kültür mirası olan kilise, bir dönemin Rum inancını ve şeklini, yapı tarzını açıklayan bir belge olarak değerlendirilebilecek ve tarihi bir miras olarak sürdürülebilir korunması sağlanabilecektir. Tez konusu yapıya ilişkin elde edilen bulgular, benzer yapıların restorasyonlarında yok olan öğelerin bulunması için de veri teşkil edecektir.

KAYNAKLAR

1. "Kayseri Salnamesi", ***Dergah Yayınları***, Almanak, Kayseri, (2005).

2. "Kayseri Turizm Envanteri", ***Kayseri İl Turizm Müdürlüğü*****,** Kayseri, (1999).

3. Cömert, H., "19. Yüzyılda Kayseri", ***Mazaka Yayıncılık***, Kayseri, (2007).

4. Palamutoğlu, M., "Kayseri Tarihi (Miratı Kayseriyye)", ***Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği yayınları***, Kayseri, (1987).

5. Çayırdağ, M., "Kayseri Tarihi Araştırmaları", ***Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları***, Kayseri, (2001).

6. Yeğen, A., "Kayseri'de Tarihi Eserler", ***İl Kültür Müdürlüğü Yayınları,*** Kayseri, 152 (1993).

7. Gabriel, A. "Kayseri Türk Anıtları", ***"Türk Tarih Kurumu Yayınları"***, Ankara, 12 (1954).

8. Roth, L., "Mimarlığın Öyküsü", ***Kabalcı Yayınevi***, 330-358, İstanbul

9. Ahunbay, M., "Kilise" Maddesi, ***Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi***, İstanbul, II: 1010-1013 (1996).

10. Ötüken, S.Y., "Bizans" Maddesi, ***Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi***, İstanbul, I: 252-256 (1996).

11. Karaca, Z., "İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri", ***Yapı Kredi Yayınları***, İstanbul, 282-300 (1995).

12. Korat, G., "Sokakların Ölümü", ***İletişim Yayınları,*** İstanbul, 15-20 (1997).

13. Tanış, Ö., "Germir Kiliseleri ve Panagia Kimisis-Tıs Theotoku Kilisesinin Günümüz Koşullarında Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, ***Mimarsinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,*** İstanbul, 64-83 (2006).

14. Güngör, H., "Karamanlıca Üç Kitabe", ***Türk Dünyası Tarih Dergisi***, 30-34 (1989).

15. Özcan, Z., Büyükmıhçı, G., Kozlu, H., "Three Grek Orthodox Churches from Kayseri Turkey In The Context of Local Ethnic Composition of the Otoman Society", ***Transection of the Ancient Monuments Society***, 66-74 (2007).

16. Pekak, S., "18.-19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Hıristiyan Dini Mimarisi", ***T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ayrıbasım***, XVI. Araştırma sonuçları Toplantısı, Ankara, I: 26-48 (1999).

17. Pekak, S., "Kappadokya'da Post-Bizans Dönemi Dini Mimarisi I", ***Arkeoloji ve Sanat 83***, 23-32 (1998).

18. Pekak, S., "Kappadokya'da Post-Bizans Dönemi Dini Mimarisi II", ***Arkeoloji ve Sanat 84,*** 12-21 (1998).

19. Çelebioğlu, B., "Aksaray Güzelyurtta Büyük Kilise Cami", Yüksek Lisans Tezi, ***Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 51 (2001).

20. İlter, F., "XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Mimarlığında Kayseri Yöresi Hıristiyan Yapıları, Germir ve Endüllük Kiliseleri", ***Türk Tarih Kurumu Yayınları***, Ankara, 1662-1714 (1989).

21. Pekak, S., "Güzelyurt'ta Bulunan Bizans- Postbizans Dönemi Kiliseleri-2", ***Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi***, 11 (2): 177-216 (1994).

22. Karpuz, H., "Trabzon", ***Kültür Bakanlığı Yayınları Tanıtma Eserleri Dizisi***, 16-25

23. Sümerkan, R., Okuman, İ., "Kültür Varlıkları ile Trabzon C.I.", ***Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları:10***, Trabzon, 127-131 (1999).

24. Ballance S., "The Byzantine Churches of Trabzon", ***Anatolian Studies,***, Ankara, 141-175 (1960).

25. Özcan Z., "Church at Gogara-Giresun", M.Sc. Theisis, ***METU Faculty of Architecture Dept of Restoration,*** Ankara, (1980).

26. Erkiletlioğlu H., "Kayseri Tarihinden Notlar", ***Kayseri Ticaret Odası Yayınları,*** Kayseri, 120-150 (1998).

27. Ahunbay Z., "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", ***Yem Yayınları 4. Baskı,*** İstanbul, 90-105 (2007).

28. Küçükkaya, A., "Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri", ***Birsen Yayınevi***, İstanbul, 89-129 (2004).

29. Tapan, M., "Soru ve Cevaplarla Koruma", ***TMMOB Mimarlar odası Büyükkent Şubesi Yayınları,*** İstanbul, 44 (2007).

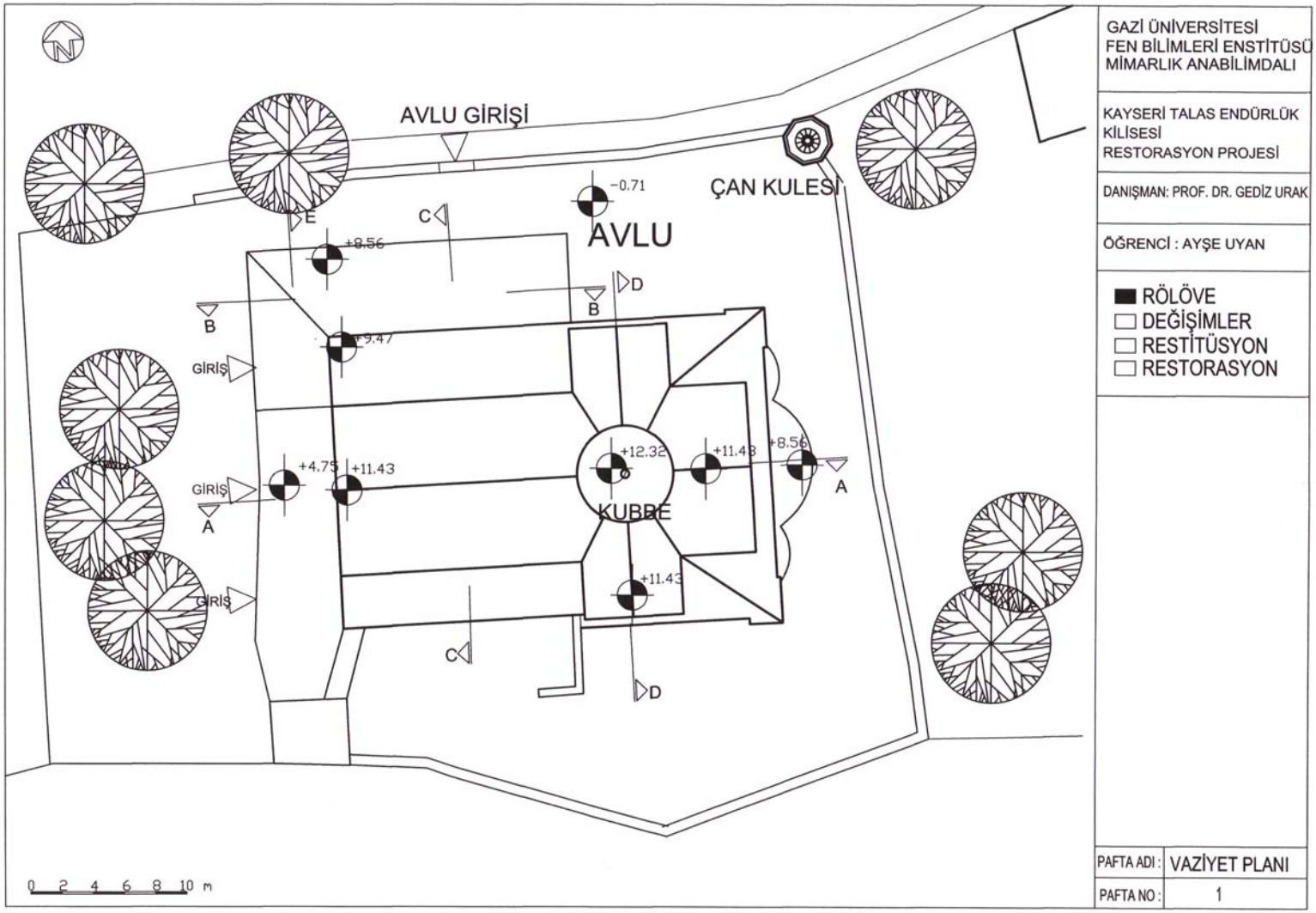
30. Sesigür, H., Çelik O., Çılı F., "Tarihi Yapılarda Taşıyıcı Bileşenler, Hasar Biçimleri, Onarım ve Güçlendirme", ***Yem Yayınları***, 303: 1-11 (2007).

31. Uluengin, B., "Mimari Metaller Özellikleri, Bozulma Nedenleri, Koruma ve Restorasyon Teknikleri", ***Birsen Yayınevi***, İstanbul, 22-23 (2005).

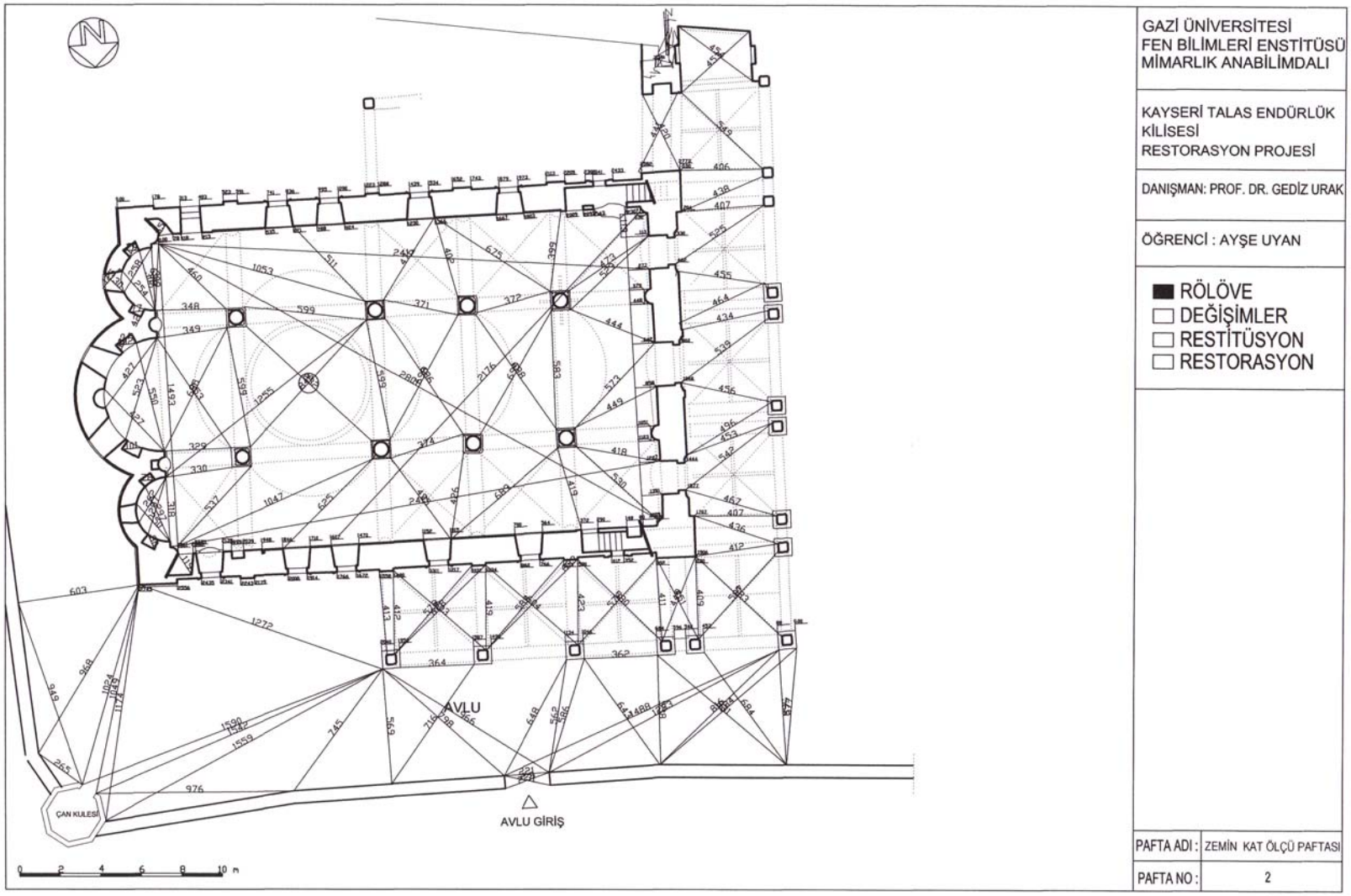
32. Kuban, D., "Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu", ***Yem Yayınları***, İstanbul, 108 (2000).

EKLER

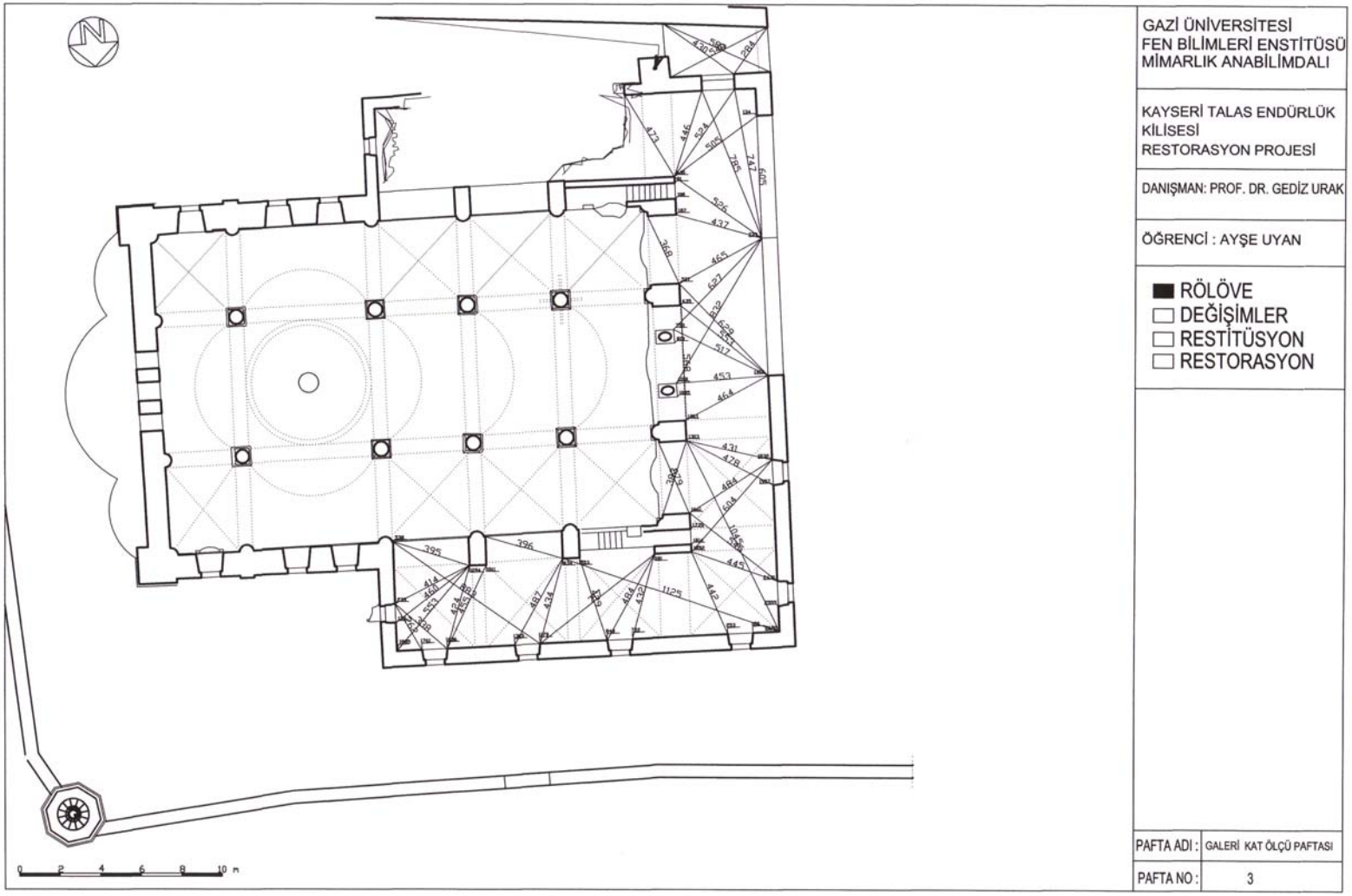
EK-1 Rölöve vaziyet planı

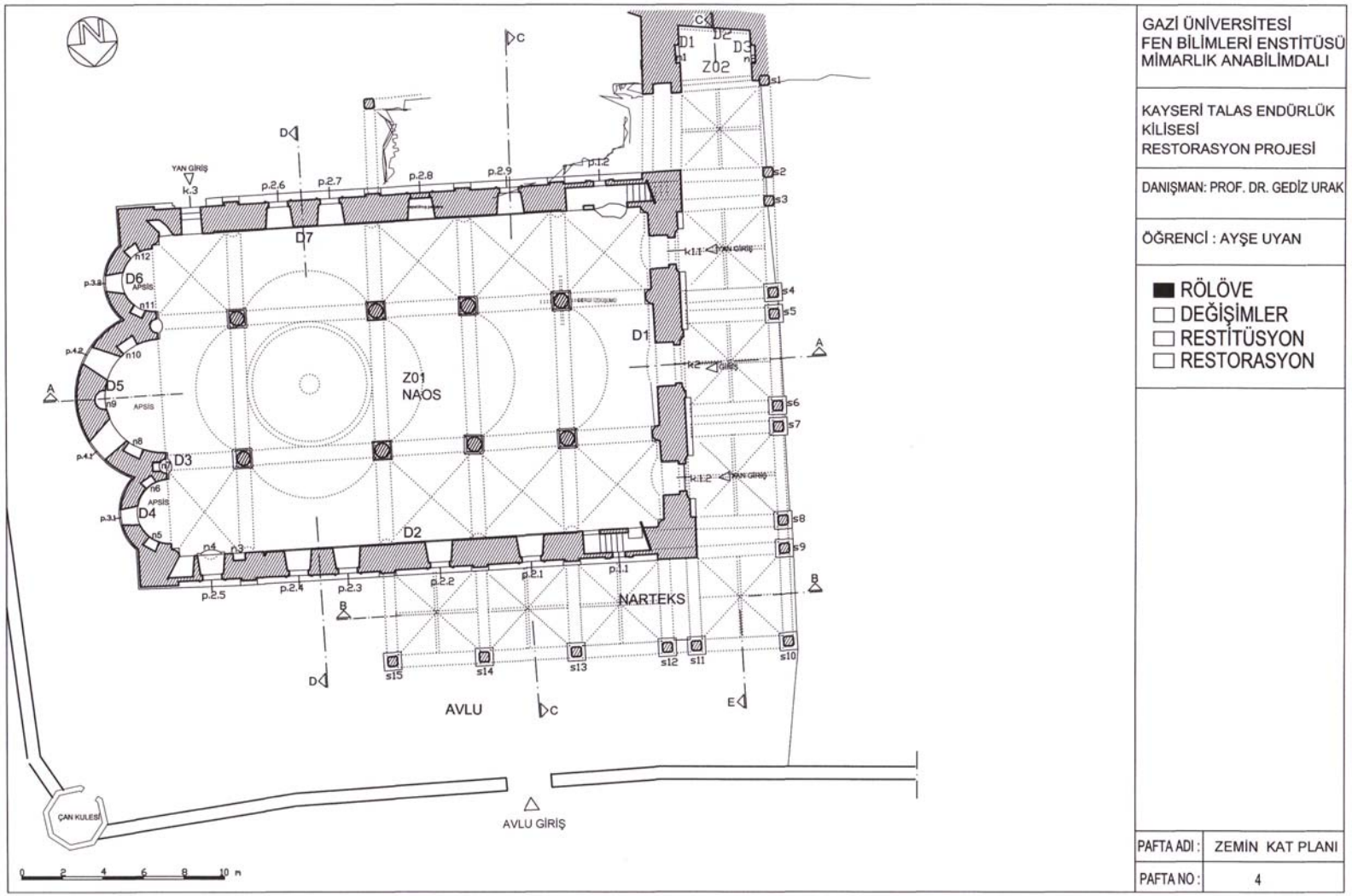
EK-2 Rölöve zemin kat ölçü paftası

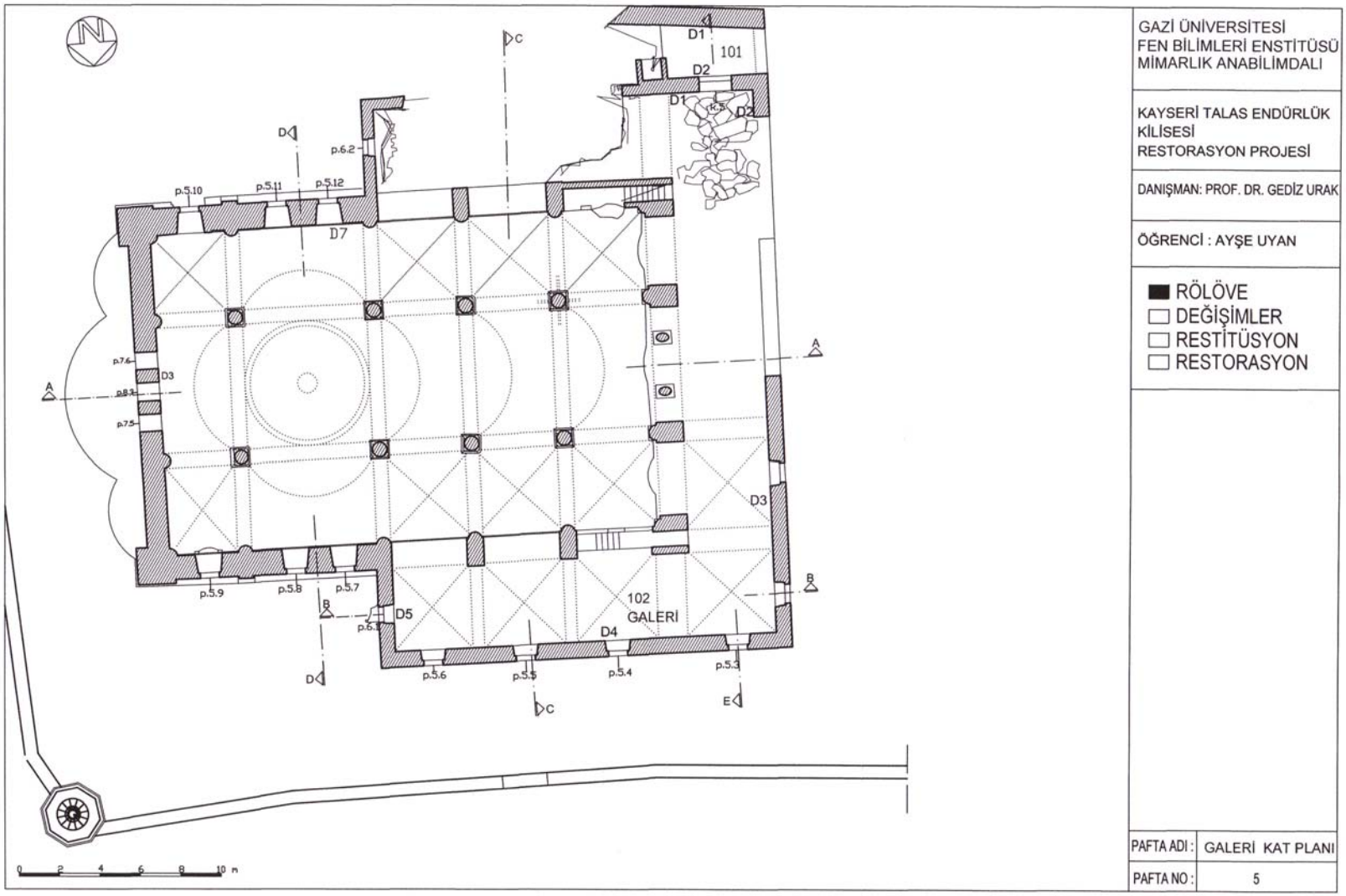
EK-3 Rölöve galeri katı ölçü paftası

EK-4 Rölöve zemin kat planı

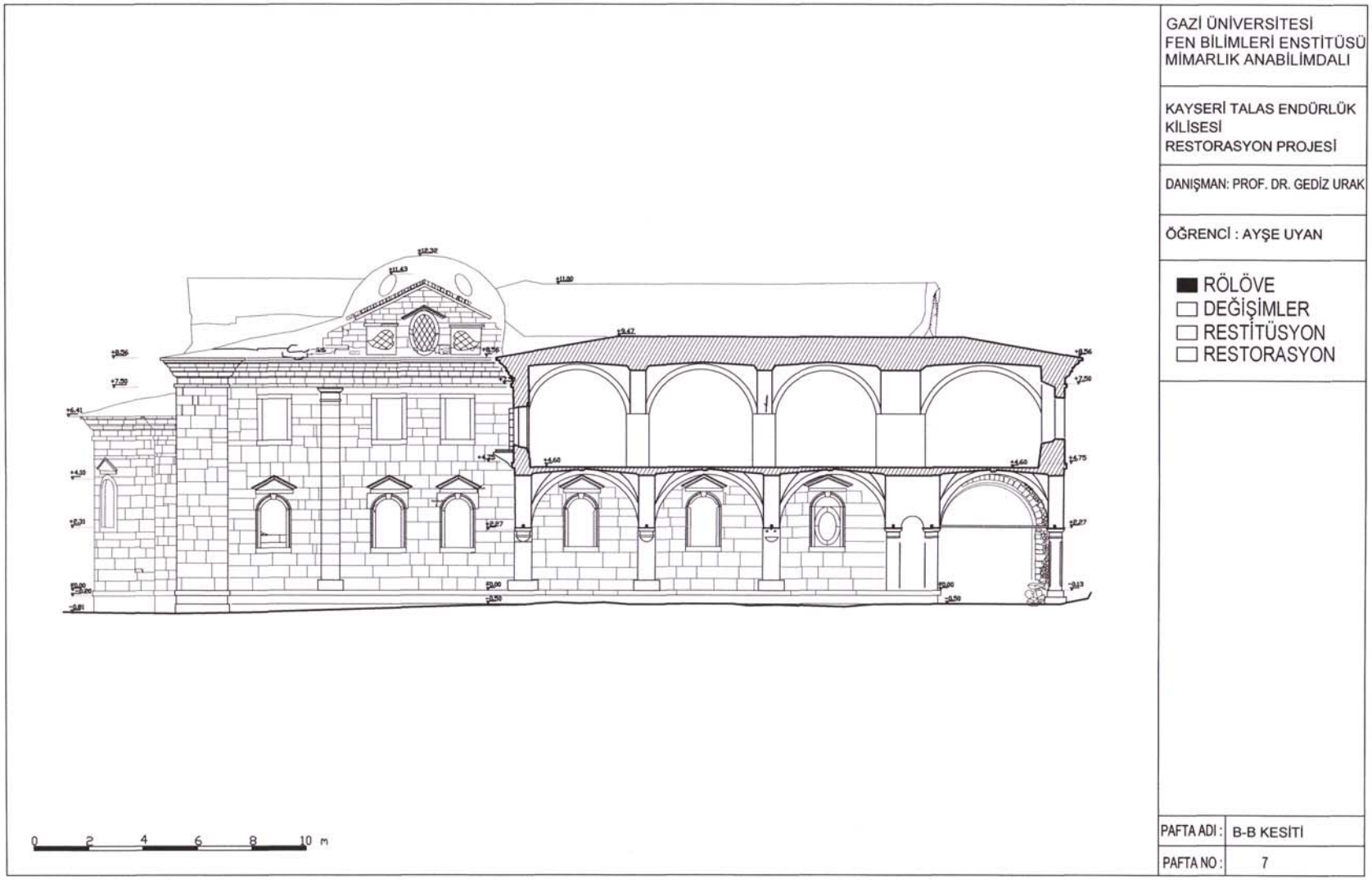
EK-5 Rölöve galeri kat planı

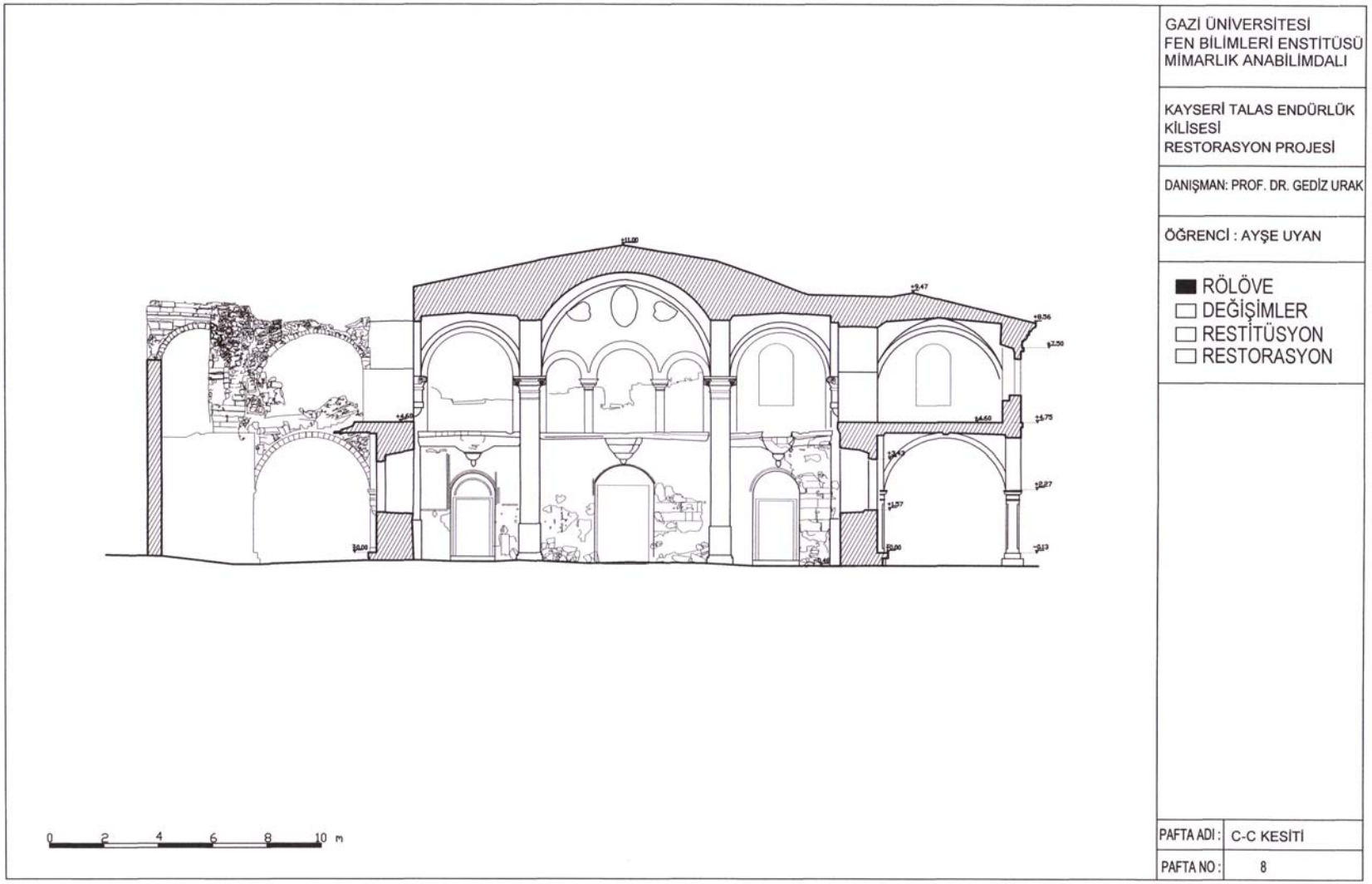
EK-6 Rölöve A-A kesiti

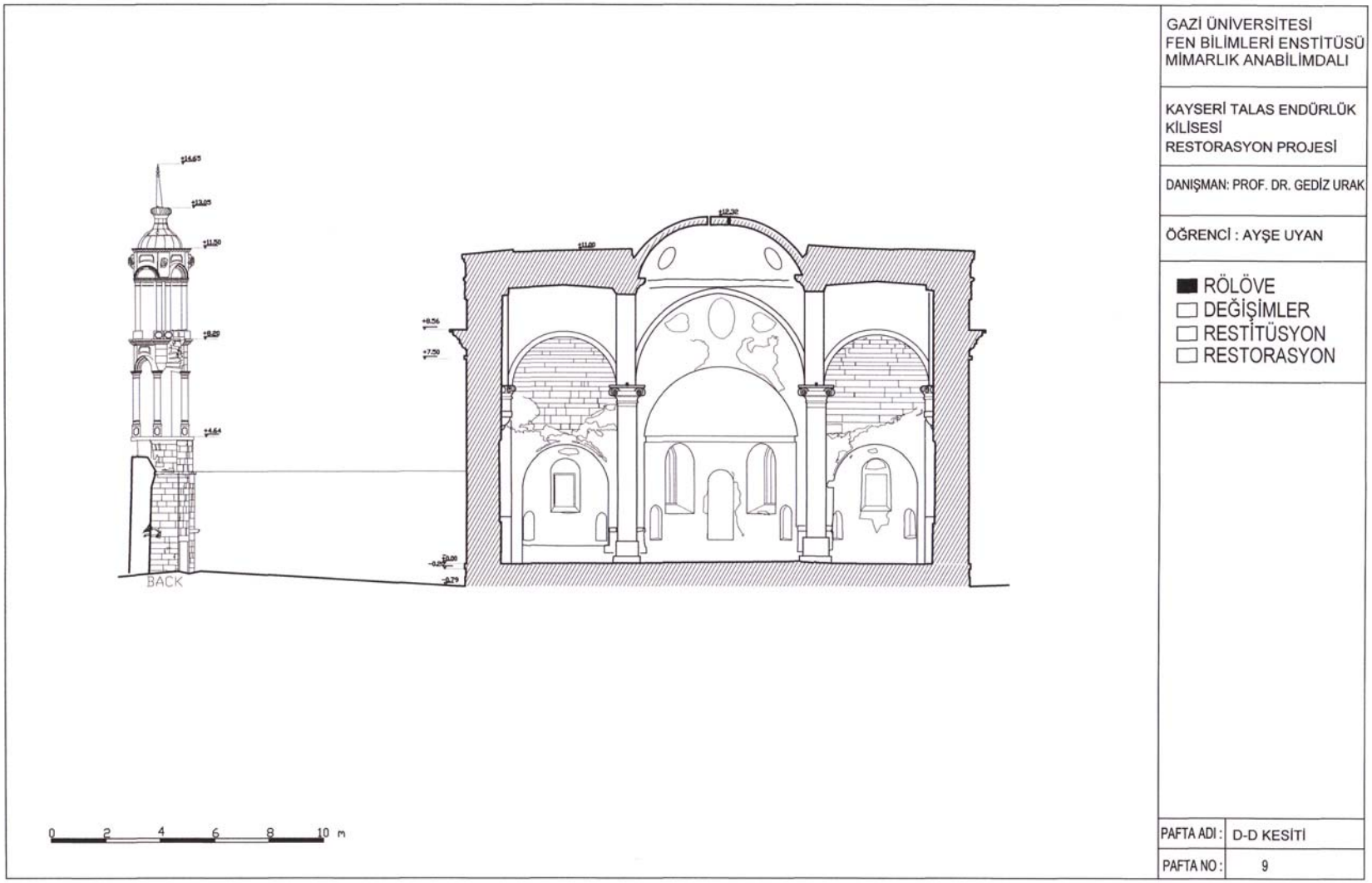
EK-7 Rölöve B-B kesiti

EK-8 Rölöve C-C kesiti

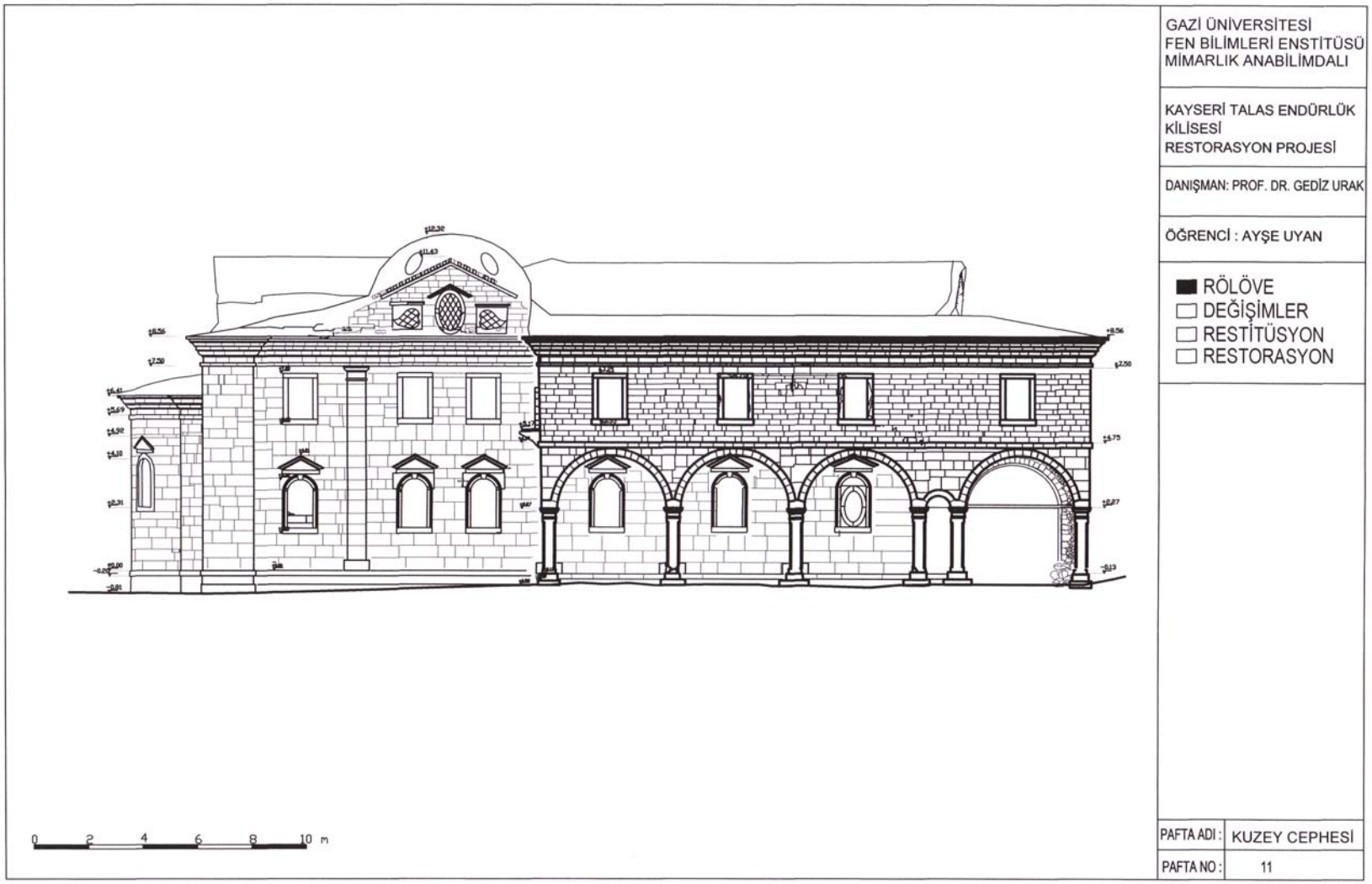
EK-9 Rölöve D-D kesiti

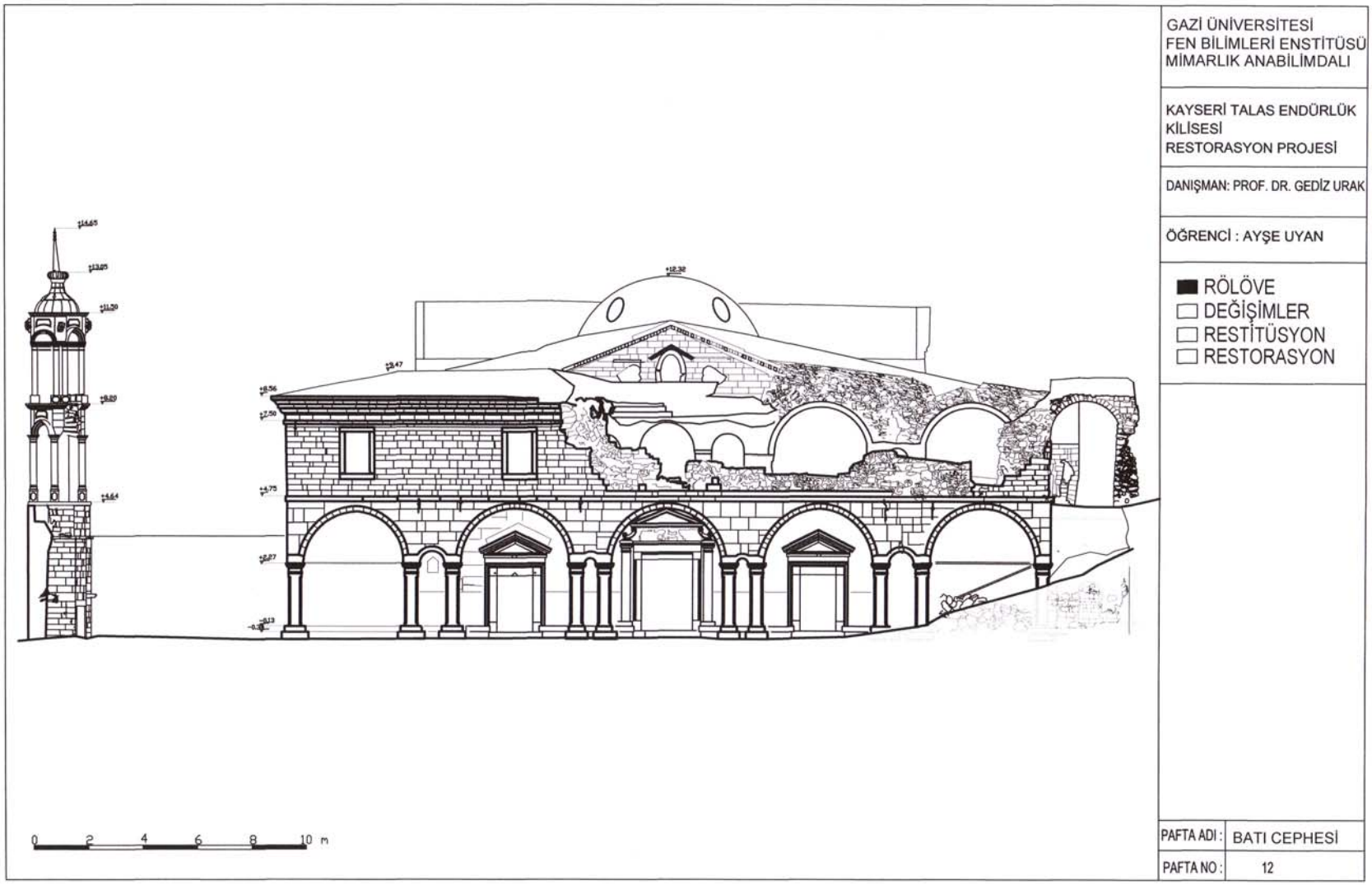
EK-10 Rölöve E-E kesiti

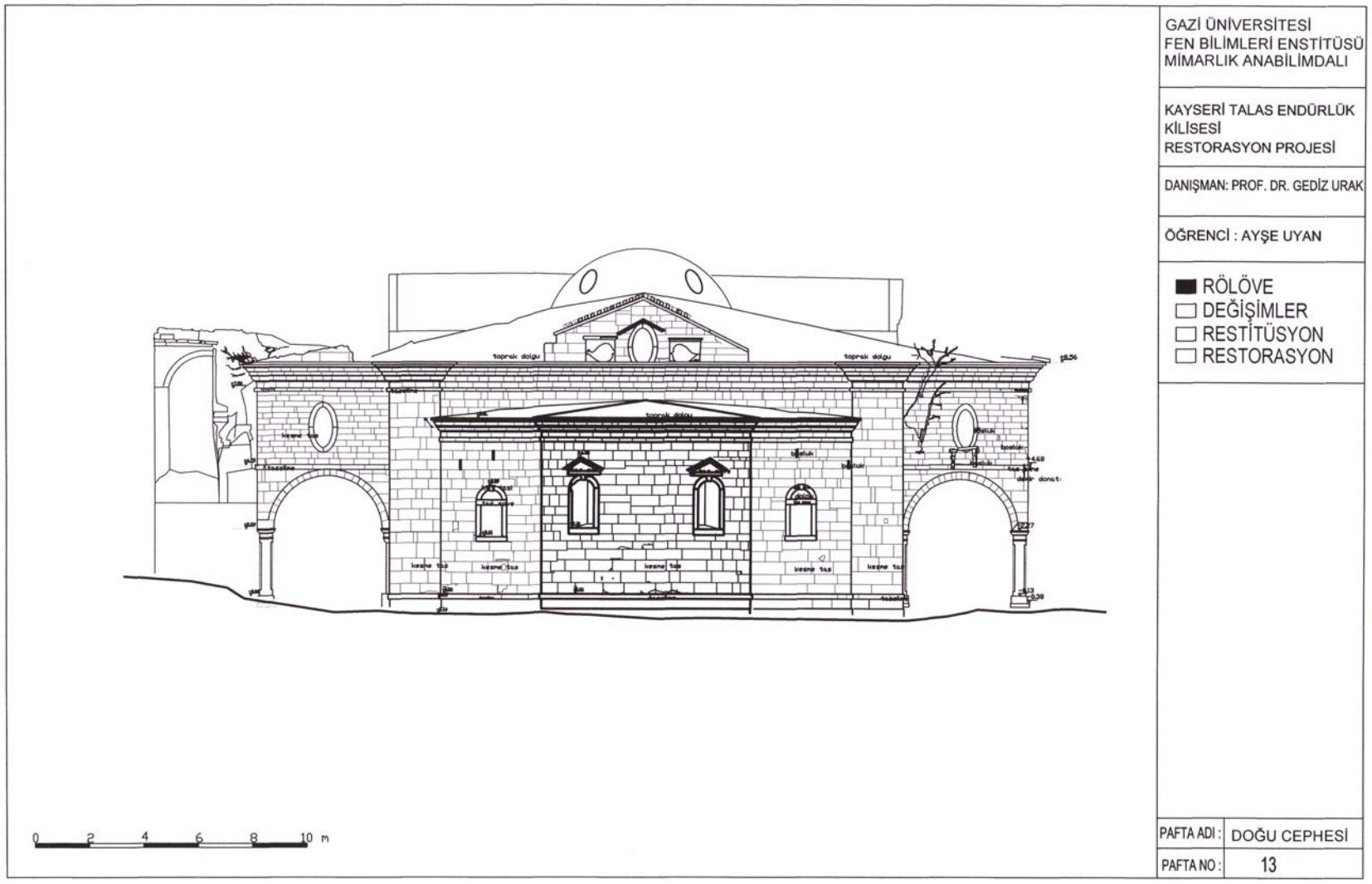
EK-11 Rölöve kuzey cephesi

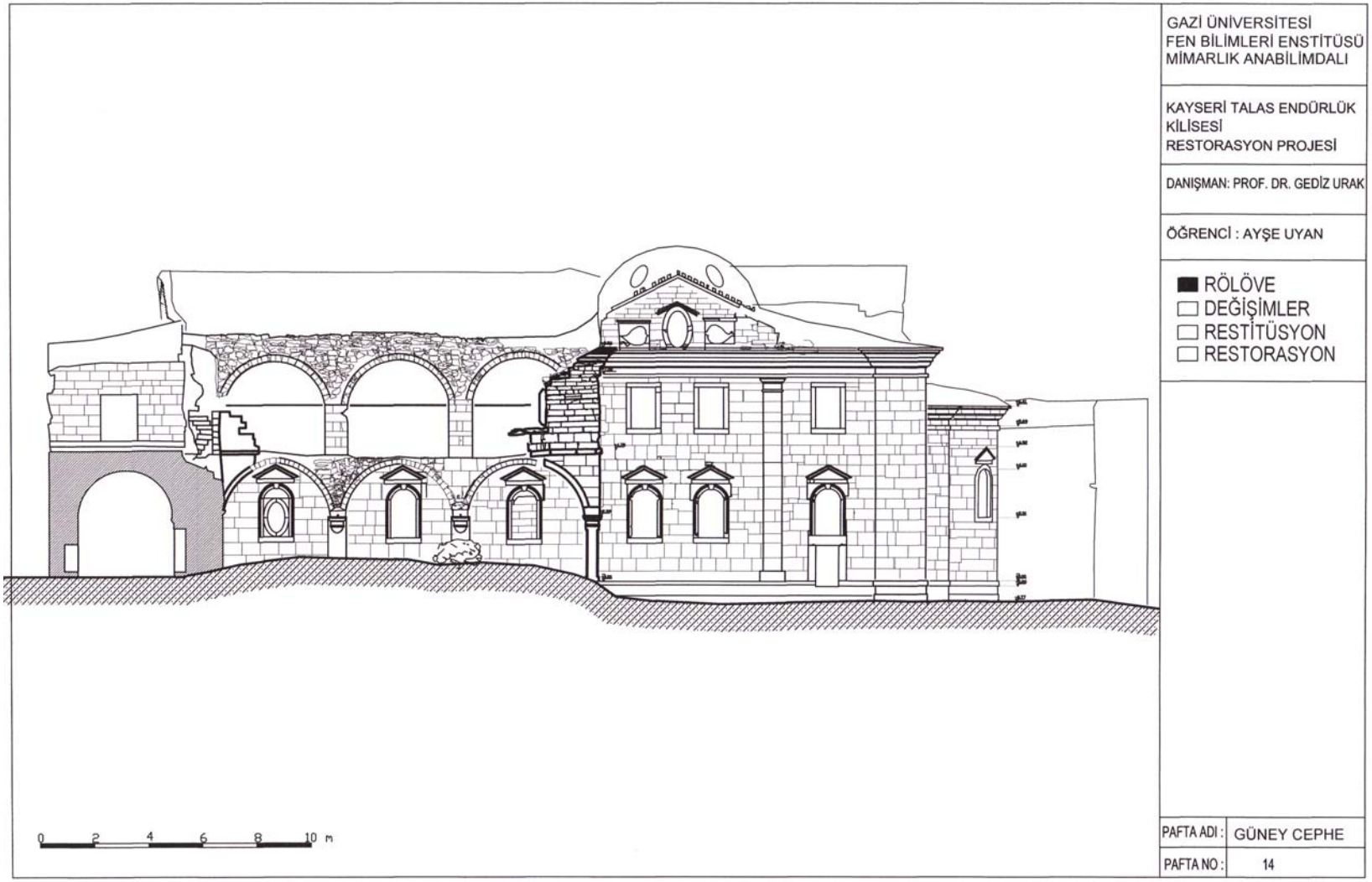
EK-12 Rölöve batı cephesi

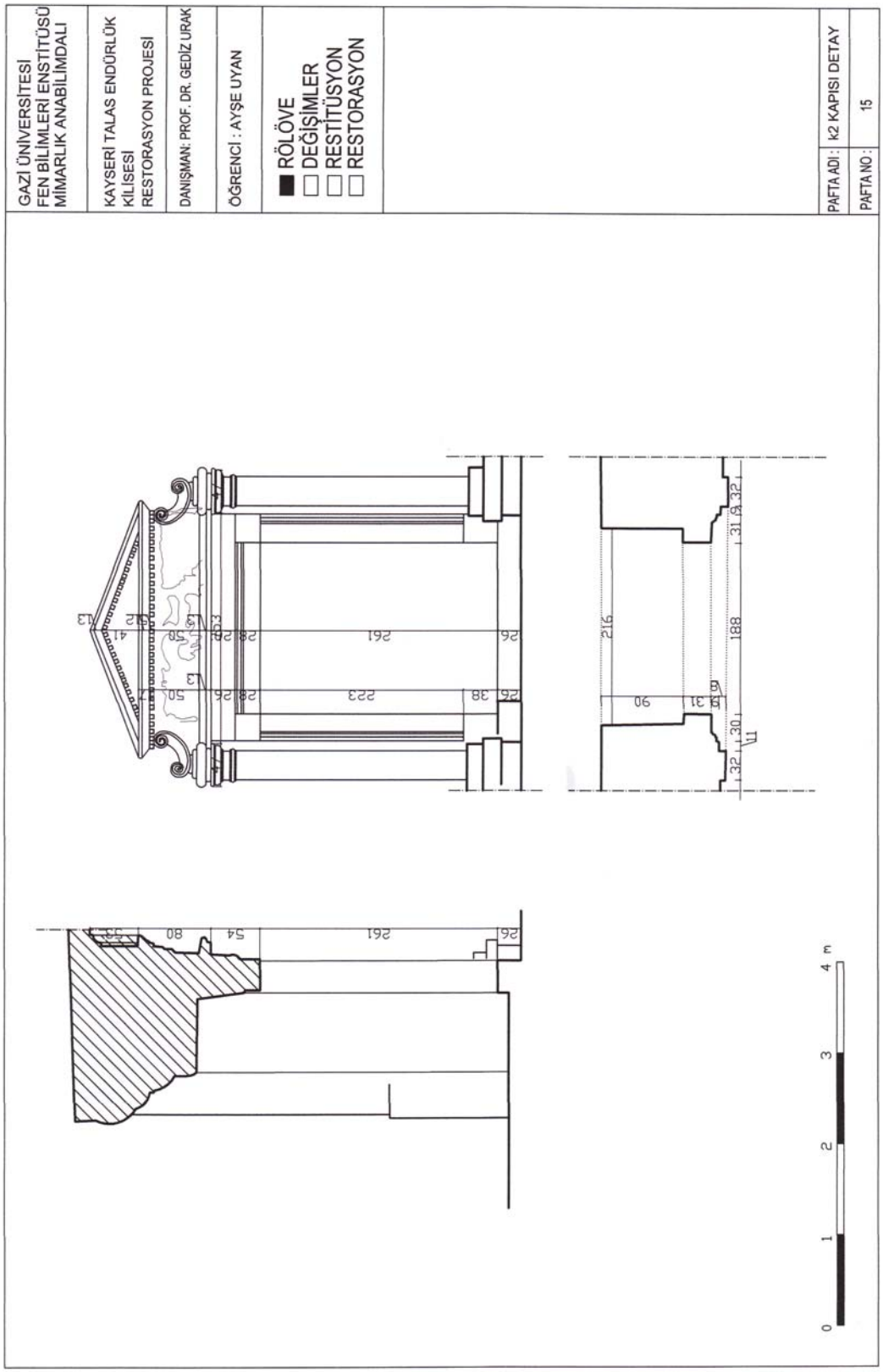
EK-13 Rölöve doğu cephesi

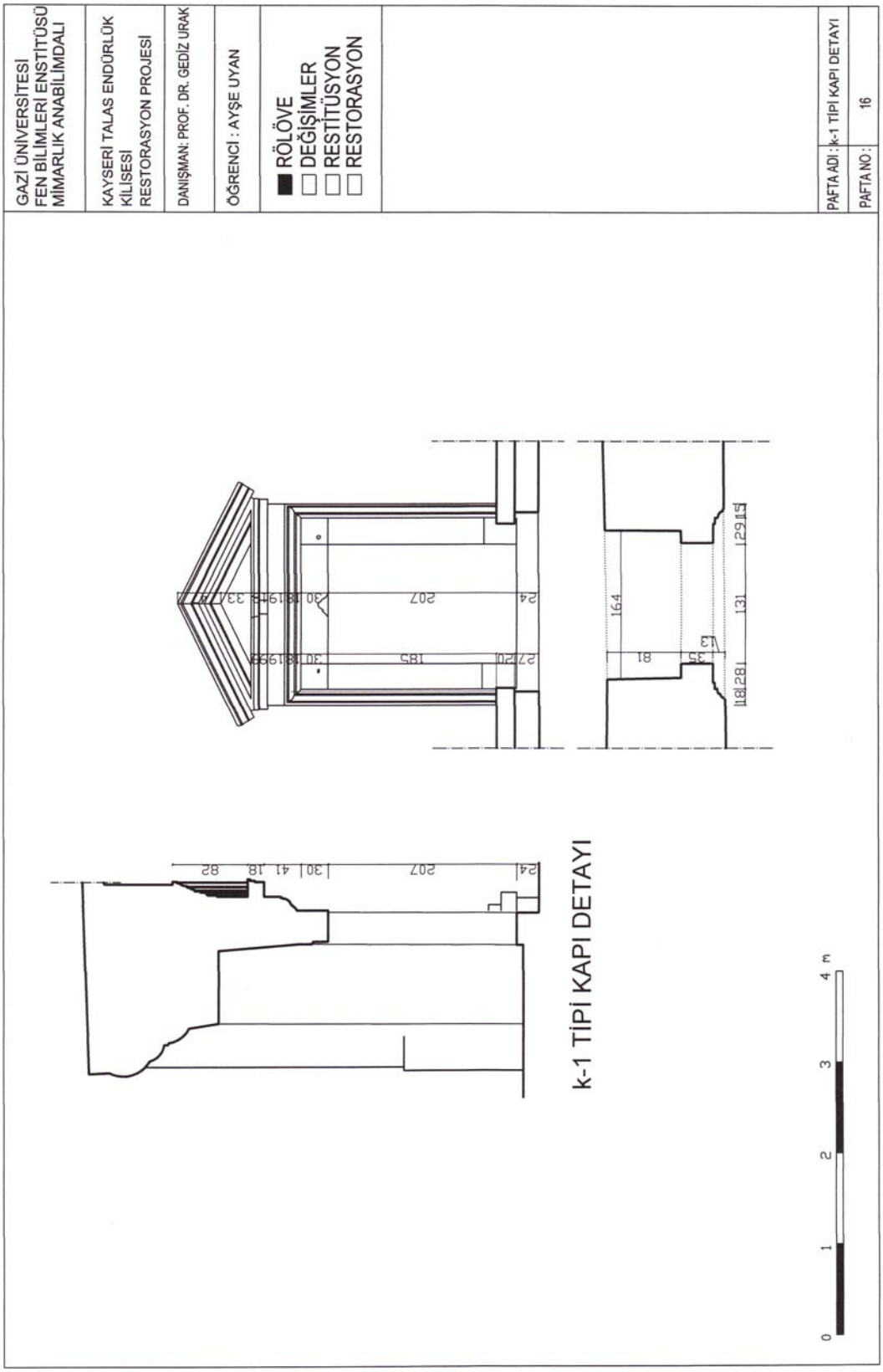
EK-14 Rölöve güney cephesi

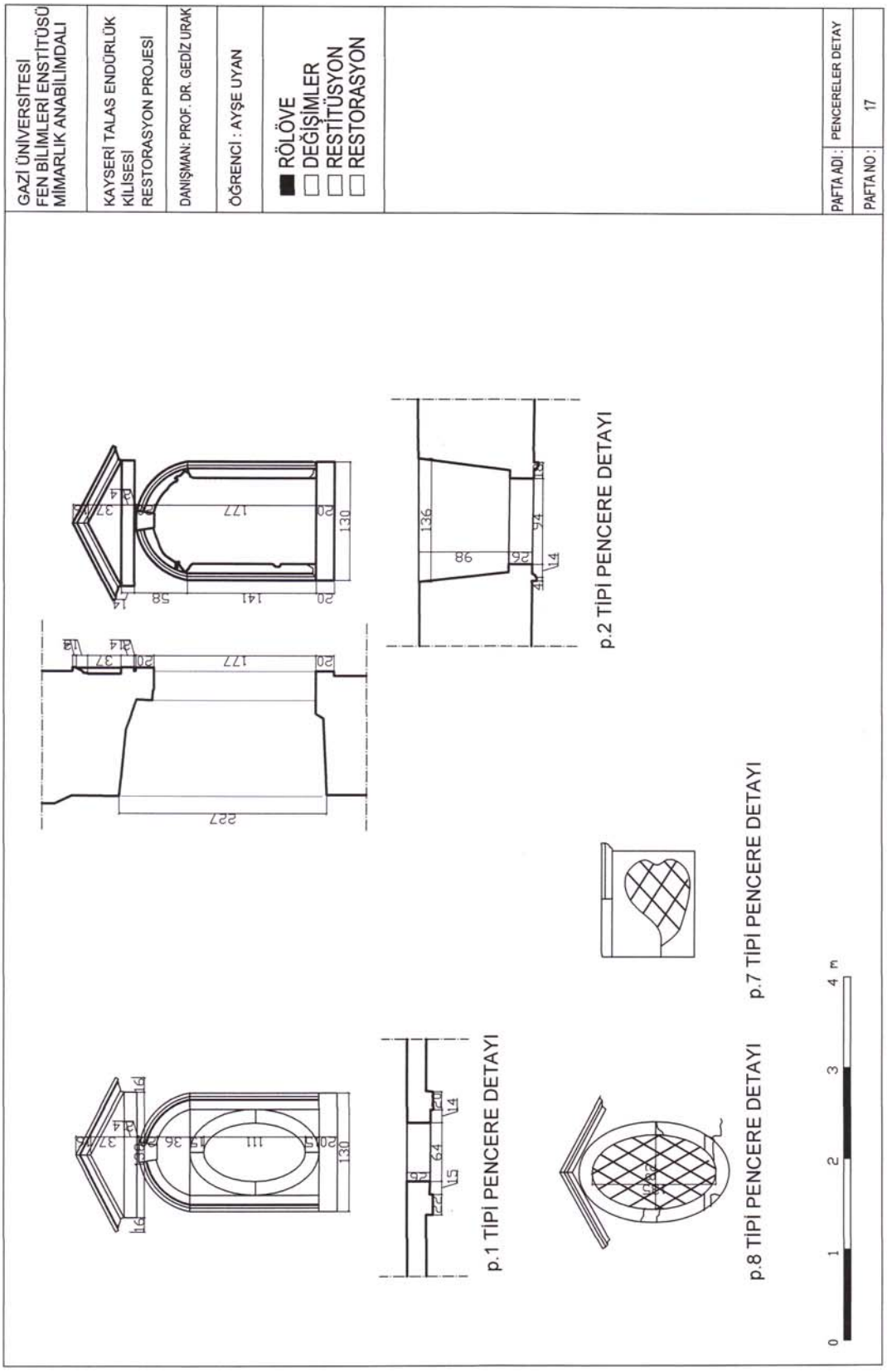
EK-15 Rölöve K2 kapısı detay

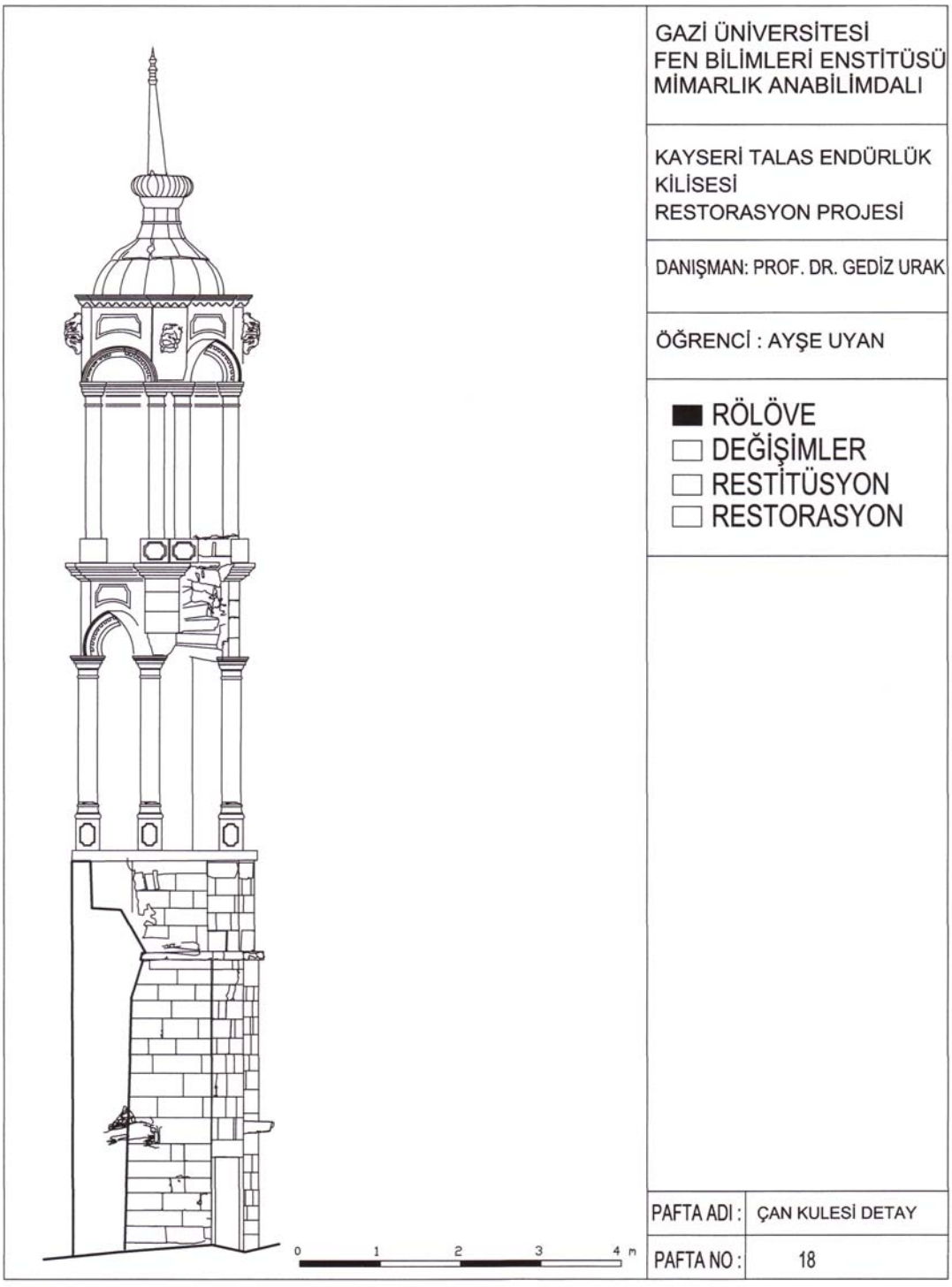
EK-16 Rölöve K-1 tipi kapı detay

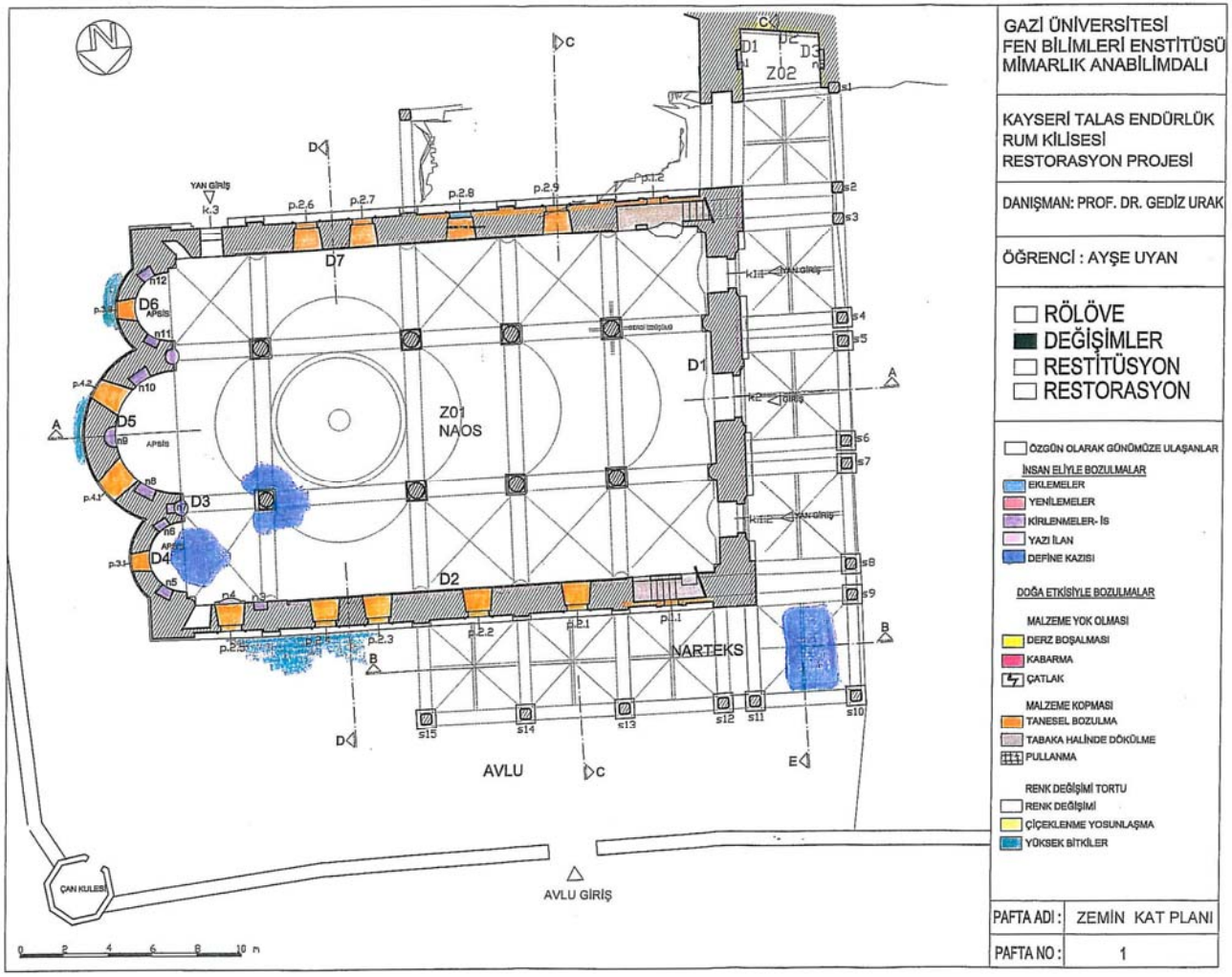
EK-17 Rölöve pencereler detay

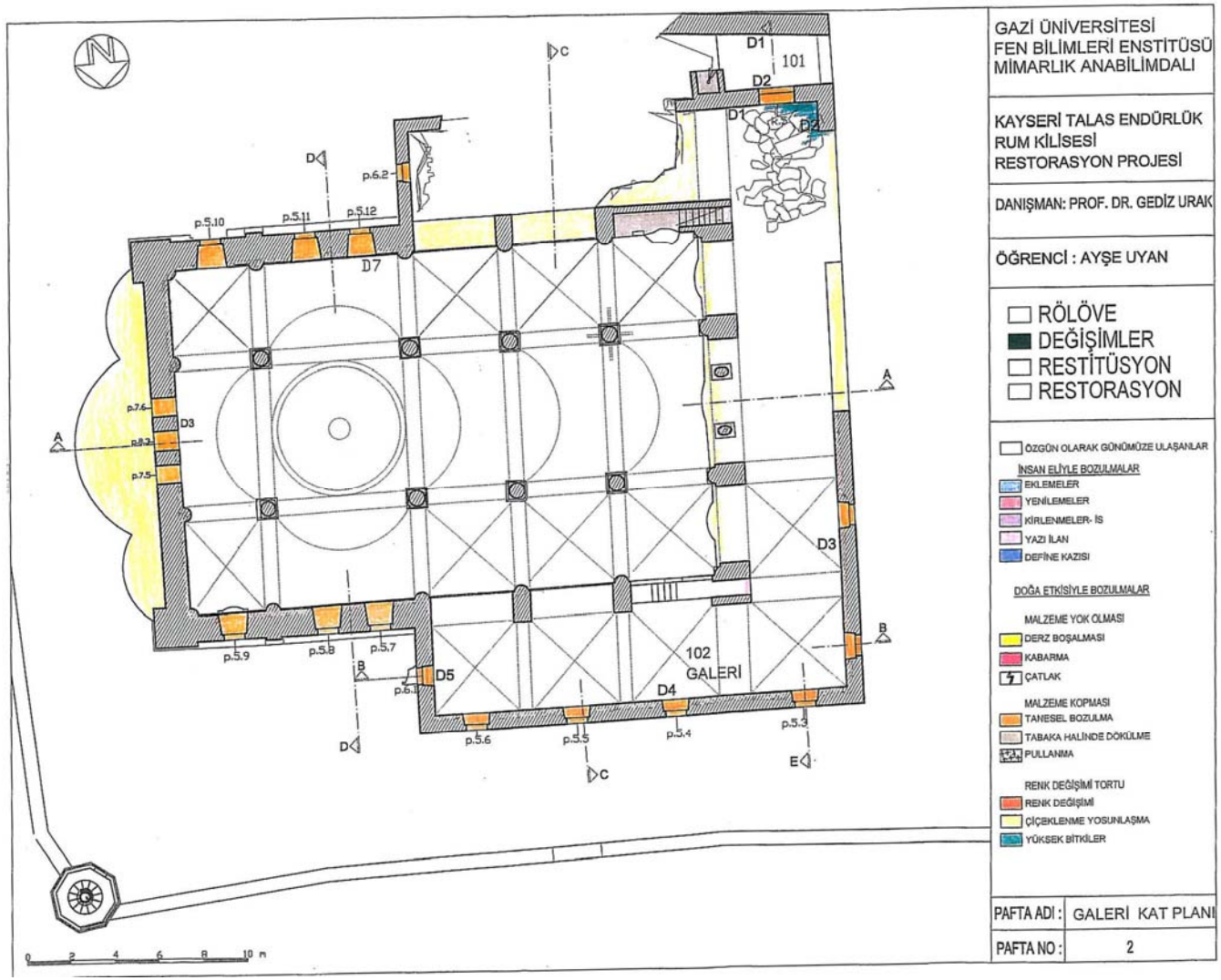
EK-18 Rölöve çan kulesi detay

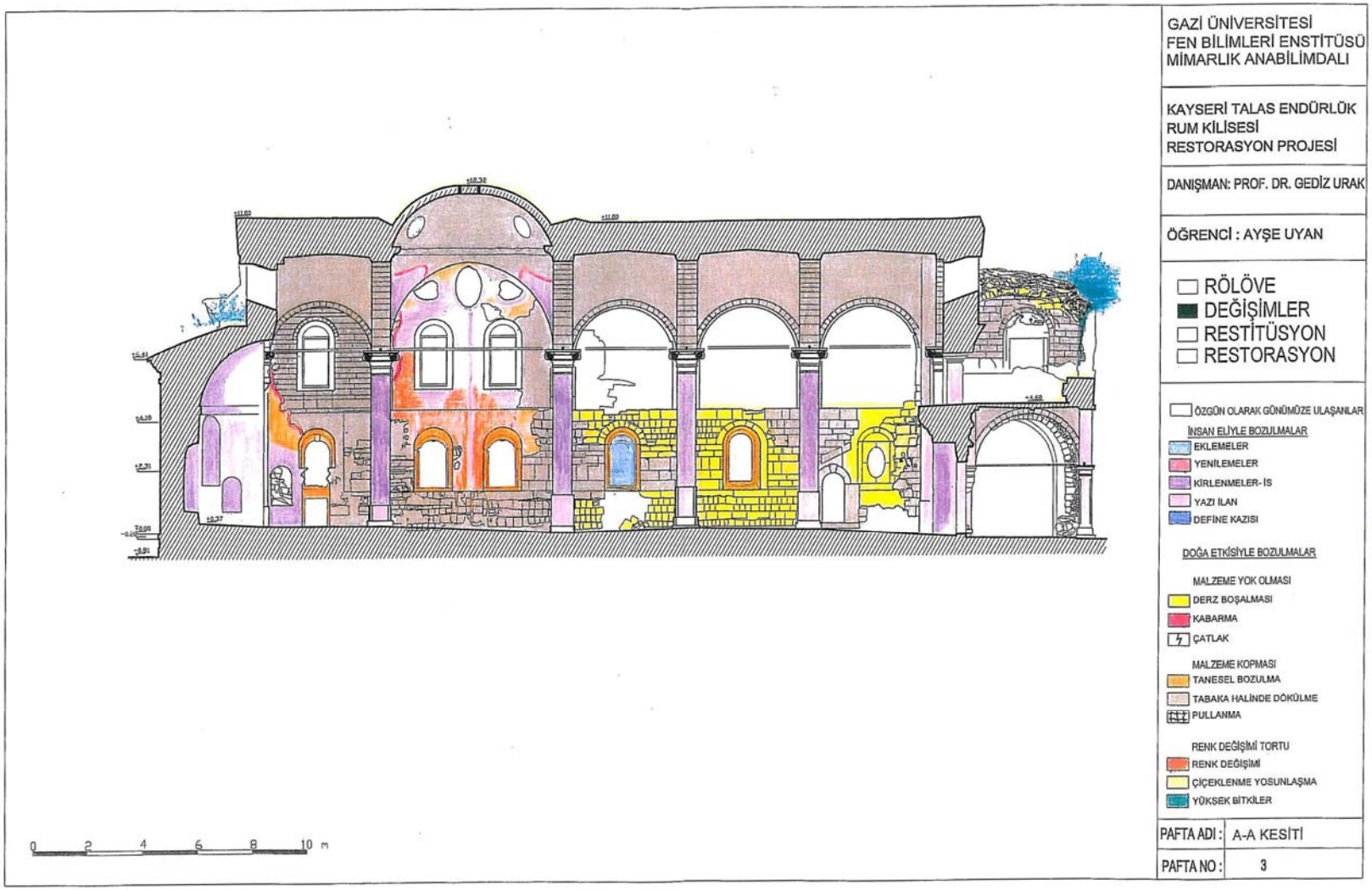
EK-19 Değişim ve bozulmalar zemin kat planı

EK-20 Değişim ve bozulmalar galeri kat planı

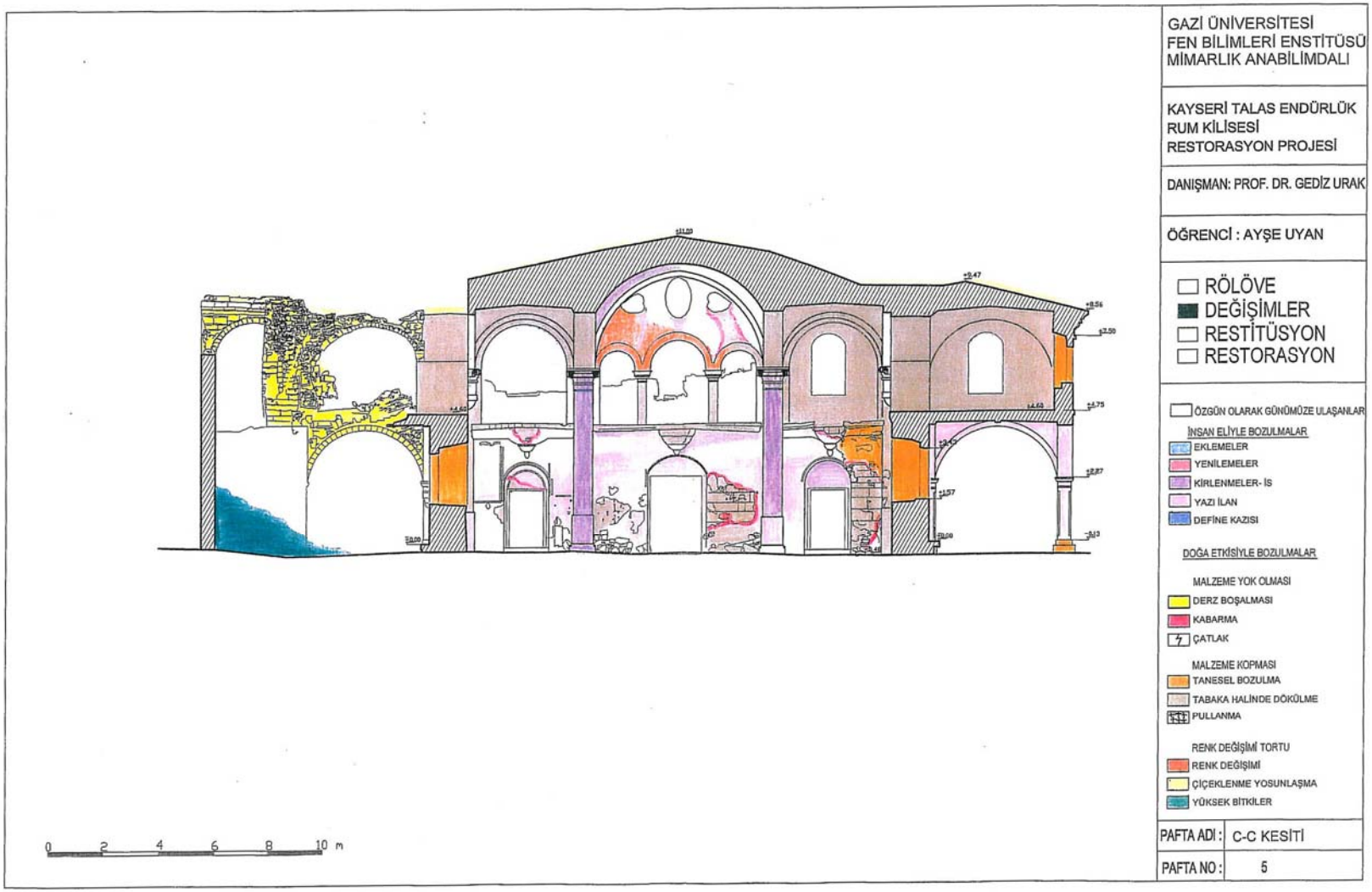
EK-21 Değişim ve bozulmalar A-A kesiti

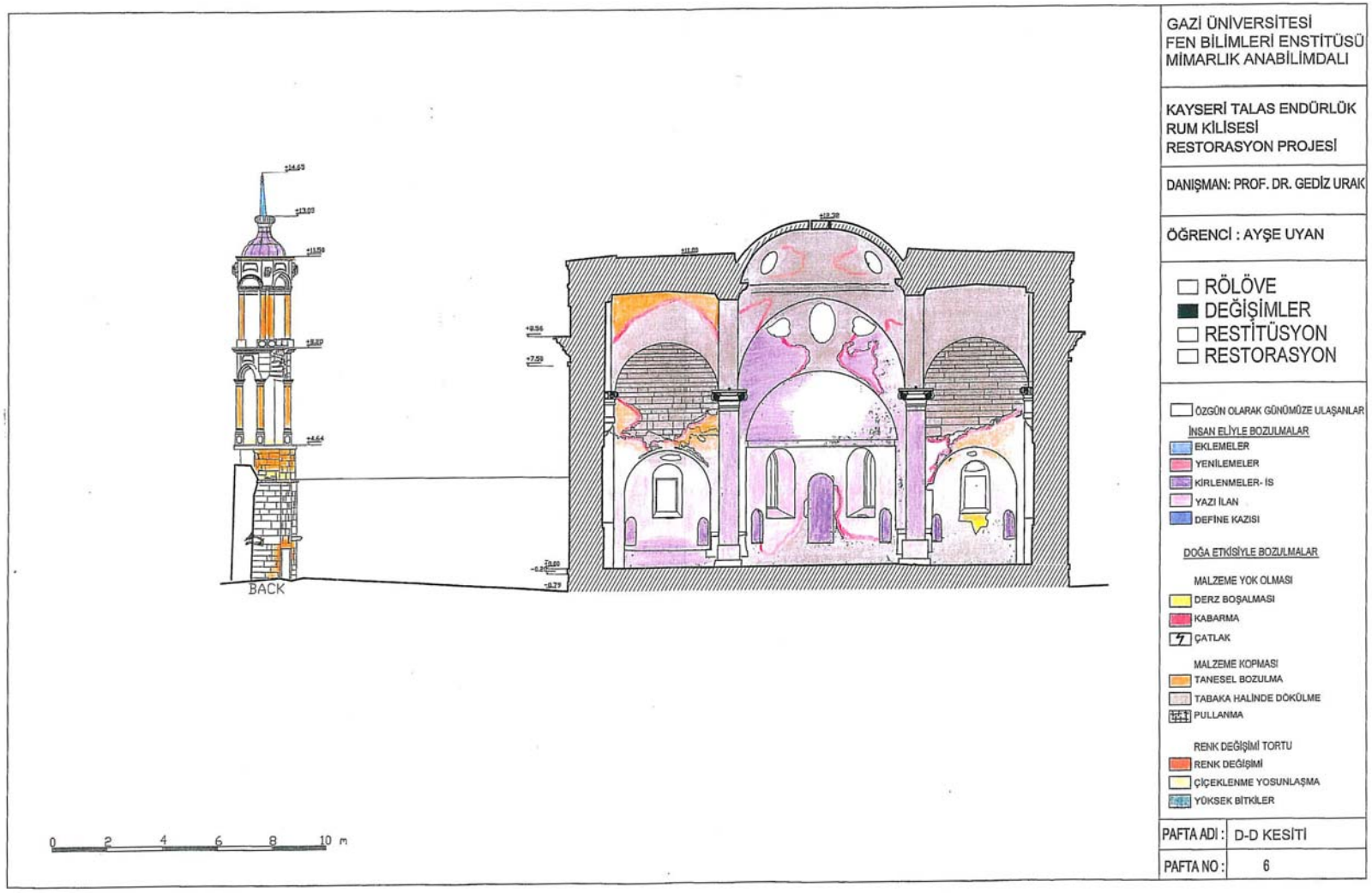
EK-22 Değişim ve bozulmalar B-B kesiti

EK-23 Değişim ve bozulmalar C-C kesiti

EK-24 Değişim ve bozulmalar D-D kesiti

EK-25 Değişim ve bozulmalar E-E kesiti

EK-26 Değişim ve bozulmalar kuzey cephesi

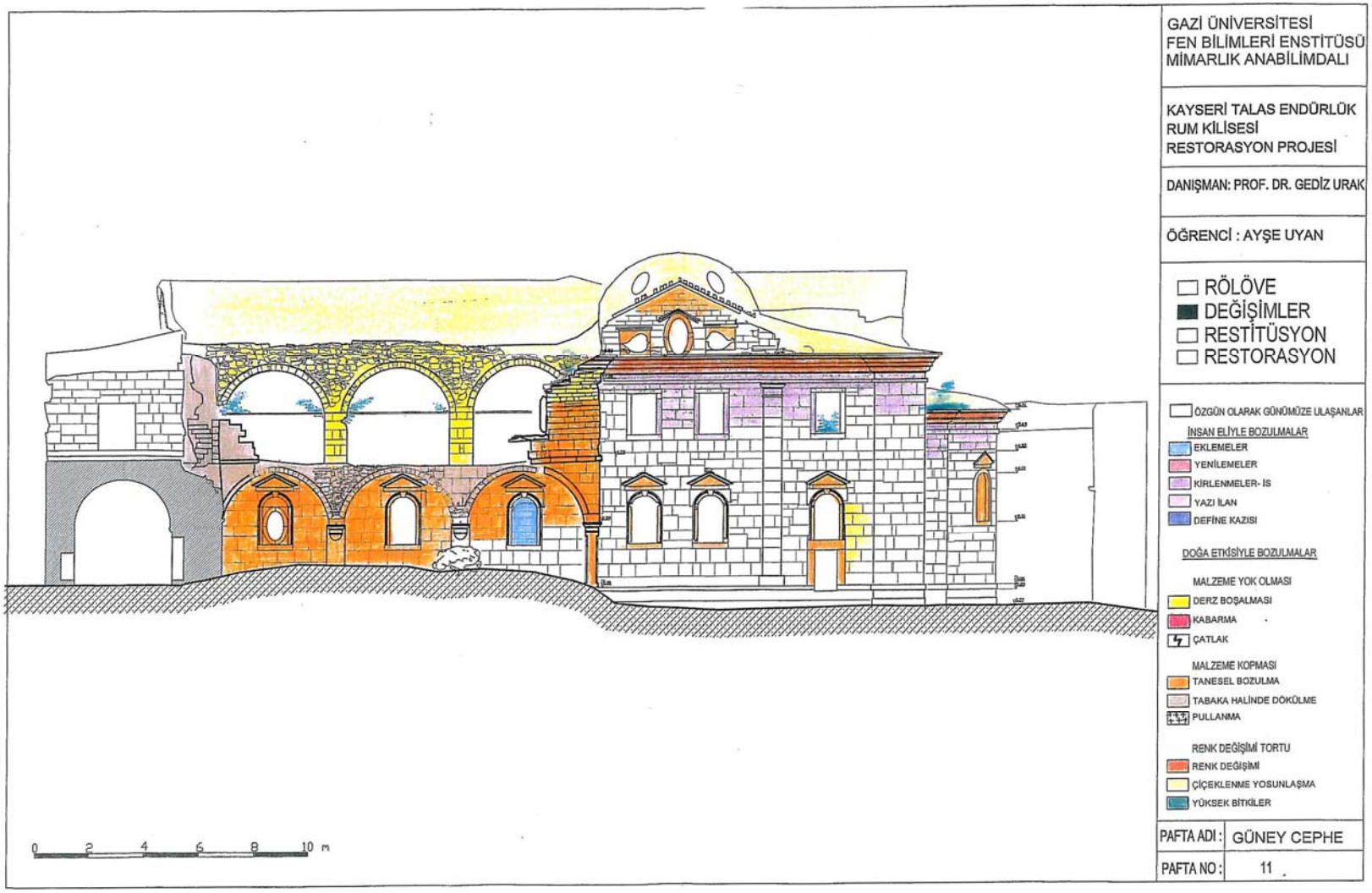
EK-27 Değişim ve bozulmalar batı cephesi

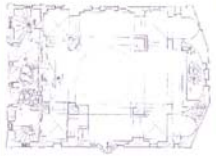
EK-28 Değişim ve bozulmalar doğu cephesi

EK-29 Değişim ve bozulmalar güney cephesi

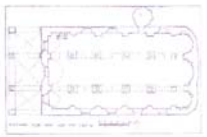
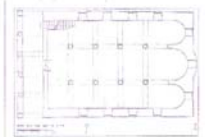
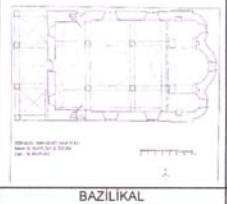
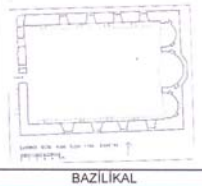
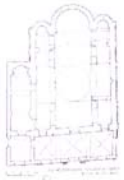
EK-30 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Kayseri ve çevresi kiliseleri

			PLAN / GÖRÜNÜŞ					
								
PLAN TİPİ			BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	KAPALI YUNAN HAÇI	BAZİLİKAL
ADI			YANARTAŞ RUM KİLİSESİ	GERMİR RUM KİLİSESİ	İNCESU RUM KİLİSESİ	AĞIRNAS RUM KİLİSESİ	TALAS PANAYA KİLİSESİ	ZİNCİDERE RUM KİLİSESİ
YERİ			KAYSERİ-KAYABAĞ	KAYSERİ-GERMİR	KAYSERİ-İNCESU	KAYSERİ-AĞIRNAS	KAYSERİ-TALAS	KAYSERİ-TALAS-ZİNCİDERE
YAPIM TARİHİ			1837			1857	1886	1725-1804
KİTABESİ			-	-	-			
BUGÜNKÜ İŞLEVİ			BOŞ	BOŞ	BOŞ	KÜLTÜR SANAT MÜZESİ	CAMİ	KONFERANS SALONU
NARTEKS		PLAN ŞEKLİ	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ+MOLOZ TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ
		ÖRTÜ	BEŞİK TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	BEŞİK TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ
	MİM. EL	ZEMİN	TOPRAK	TOPRAK	TOPRAK	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ
	MİM. EL	AYDINLATMA ELEMANI	-	-	-	-	-	-
	MİM. EL	NİŞ	-	-	-	-	-	-
GALERİ		PLAN ŞEKLİ	U ŞEKLİNDE	U ŞEKLİNDE	YIKILMIŞ	DİKDÖRTGEN	KARMA	-
		DUVAR	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	-	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	-
		ÖRTÜ	TONOZ	TONOZ	-	TONOZ	TONOZ	-
	MİM. EL	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ-TOPRAK	TOPRAK	-	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	-
	MİM. EL	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	-	-	PENCERE-ELEKTRİK	PENCERE-ELEKTRİK	-
	MİM. EL	NİŞ	-	-	-	-	-	-
	MİM. EL	KORKULUK	-	-	-	+	+	-
NAOS		PLAN ŞEKLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	KAPALIYUNAN HACI+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA
		ÖRTÜ	KUBBE+TONOZ	KASNAKLI KUBBE+TONOZ	TONOZ	TONOZ	KASNAKLI KUBBE+TONOZ	KUBBE+TONOZ
	MİM. EL	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ+TOPRAK	TOPRAK	TOPRAK	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ
	MİM. EL	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE-ELEKTRİK	PENCERE-ELEKTRİK	PENCERE-ELEKTRİK
	MİM. EL	NİŞ	+	+	+	+	+	+
	MİM. EL	AMBON	-	-	-	-	-	-
	MİM. EL	İKONOSTASİS	-	-	-	-	-	-
APSİS		PLAN ŞEKLİ	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE	YARIM DAİRE
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA
		ÖRTÜ	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE
	MİM. EL	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ-TOPRAK	TOPRAK	TOPRAK	İNCE YONU TAŞ	KENAR APSİSLER İNCE YONU T.	İNCE YONU TAŞ
	MİM. EL	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE
	MİM. EL	NİŞ	+	+	+	+	+	+
POSTOFORION ODACIKLARI		PLAN ŞEKLİ	YARIM DAİRE	YARIM DAİRE	-	-	-	-
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ	-	-	-	-
		ÖRTÜ	TONOZ	TONOZ	-	-	-	-
	M. EL	ZEMİN	MOLOZ	TOPRAK	-	-	-	-
	M. EL	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	-	-	-	-	-
ÇAN KULESİ		PLAN ŞEKLİ	-	ALTIGEN	-	-	-	-
		DUVAR	-	KESME TAŞ	-	-	-	-
		ÖRTÜ	-	KUBBE	-	-	-	-
AVLU		DUVAR	KESME TAŞ				KESME TAŞ	-
		ZEMİN	TOPRAK	-	-	-	İNCE YONU TAŞ	-

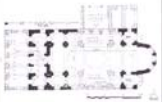
EK-31 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Niğde ve çevresi kiliseleri

			PLAN / GÖRÜNÜŞ			
						
PLAN TİPİ			BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL
ADI			H.PRODROMOS MANASTIRI KİLİSESİ	AŞAĞI KAYABAŞI KİLİSESİ	YEŞİLBURÇ KİLİSESİ	BOR MERKEZ KİLİSESİ
YERİ			NİĞDE-MERKEZ	NİĞDE-MERKEZ	NİĞDE-YEŞİLBURÇ	NİĞDE-BOR
YAPIM TARİHİ				1835	1807	
KİTABESİ						
BUGÜNKÜ İŞLEVİ			BOŞ	CAMİ	CAMİ	DEPO
NARTEKS		PLAN ŞEKLİ	U ŞEKLİNDE	U ŞEKLİNDE	DİKDÖRTGEN-KAPATILMIŞ	DİKDÖRTGEN-KAPATILMIŞ
		DUVAR	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ
		ÖRTÜ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	
	MİM. EL.	ZEMİN	TOPRAK	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	
	MİM. EL.	AYDINLATMA ELEMANI	-	-	PENCERE	PENCERE
	MİM. EL.	NİŞ	-	-	-	-
GALERİ		PLAN ŞEKLİ	U ŞEKLİNDE	U ŞEKLİNDE		DİKDÖRTGEN
		DUVAR	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA		KESME TAŞ-SIVA
		ÖRTÜ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ		
	MİM. EL.	ZEMİN	TOPRAK	İNCE YONU TAŞ		İNCE YONU TAŞ
	MİM. EL.	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE		PENCERE
	MİM. EL.	NİŞ	-	-		-
	MİM. EL.	KORKULUK	-	+		+
NAOS		PLAN ŞEKLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA
		ÖRTÜ	TONOZ	TONOZ	TONOZ	TONOZ
	MİM. EL.	ZEMİN	TOPRAK	HALI	İNCE YONU TAŞ	
	MİM. EL.	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE-ELEKTRİK	PENCERE-ELEKTRİK	PENCERE-ELEKTRİK
	MİM. EL.	NİŞ	+	+	+	+
	MİM. EL.	AMBON		-	-	-
	MİM. EL.	İKONOSTASİS		-	-	-
APSİS		PLAN ŞEKLİ	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	İÇTE YARIM DAİRE-DIŞTA ÇOKGEN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA
		ÖRTÜ	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE
	MİM. EL.	ZEMİN	TOPRAK	HALI		İNCE YONU TAŞ
	MİM. EL.	AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE	PENCERE-ELEKTRİK	PENCERE-ELEKTRİK
	MİM. EL.	NİŞ	+	+	+	+
POSTOFORİON ODACIKLARI		PLAN ŞEKLİ	-	-	-	-
		DUVAR	-	-	-	-
		ÖRTÜ	-	-	-	-
	M. EL.	ZEMİN	-	-	-	-
	M. EL.	AYDINLATMA ELEMANI	-	-	-	-
ÇAN KULESİ		PLAN ŞEKLİ	-	-	KARE	-
		DUVAR	-	-	KESME TAŞ	-
		ÖRTÜ	-	-		-
AVLU		DUVAR	-	KESME TAŞ	KESME TAŞ	-
		ZEMİN	-	TOPRAK	TOPRAK	-

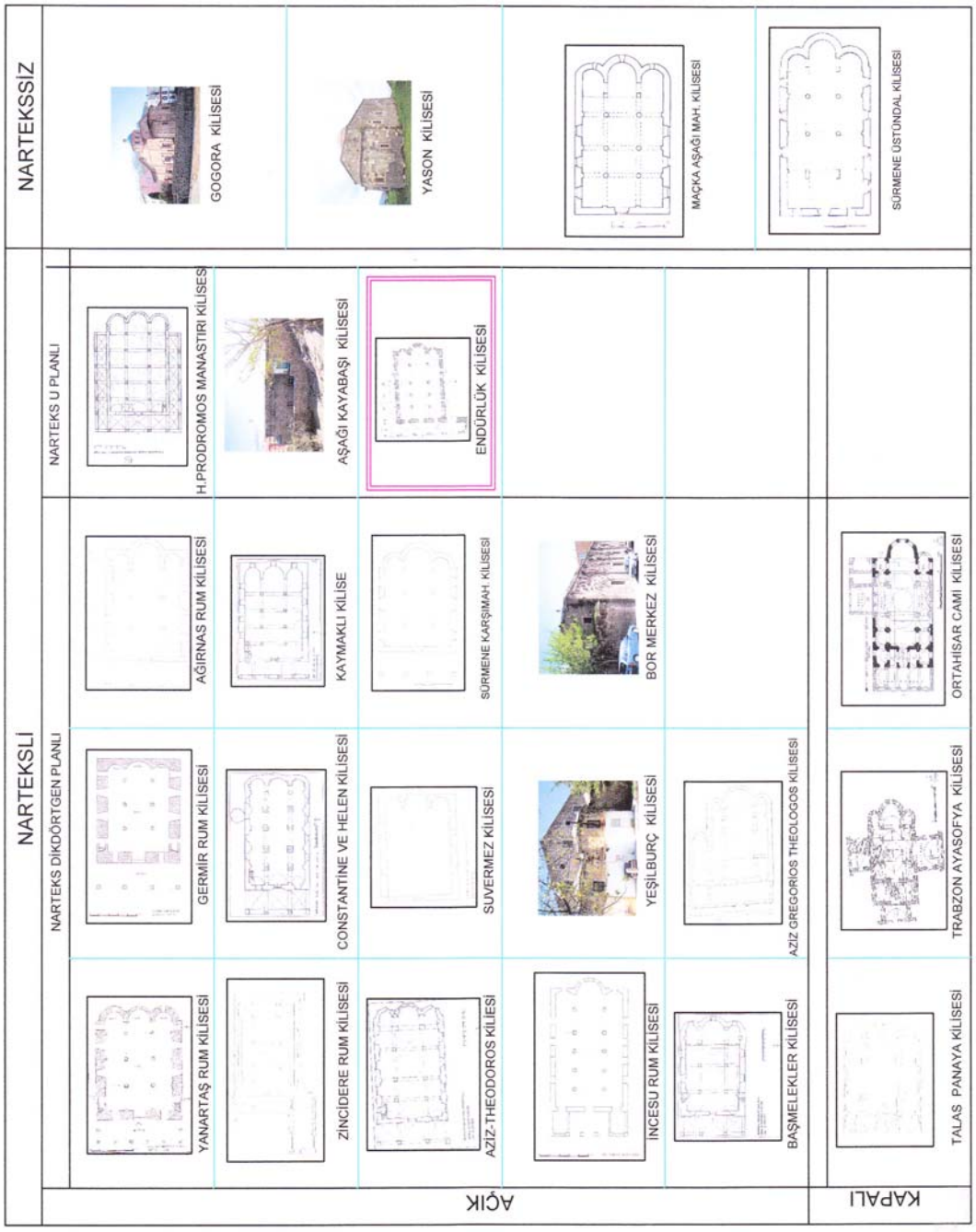
EK-32 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Nevşehir ve çevresi kiliseleri

			PLAN / GÖRÜNÜŞ					
								
PLAN TİPİ			BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL
ADI			CONSTANTİNE VE HELEN KİLİSESİ	KAYMAKLI KİLİSE	BAŞMELEKLER KİLİSESİ	AZİZ-THEODOROS KİLİESİ	SUVERMEZ KİLİSESİ	AZİZ GREGORIOS THEOLOGOS KİLİSESİ
YERİ			NEVŞEHİR-ÜRGÜP-MUSTAFAPAŞA	NEVŞEHİR-KAYMAKLI	NEVŞEHİR-DERİNKUYU	NEVŞEHİR-DERİNKUYU	NEVŞEHİR-DERİNKUYU-SUVERMEZ	AKSARAY-GÜZELYURT
YAPIM TARİHİ			1829-1850	-	1860	1858		1835
KİTABESİ			+	-	+	+		
BUGÜNKÜ İŞLEVİ			KİLİSE	BOŞ	CAMİ	KİLİSE	HARAP	CAMİ
NARTEKS		PLAN ŞEKLİ	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN-KAPATILMIŞ	DİKDÖRTGEN	YIKILMIŞ	DİKDÖRTGEN-KAPATILMIŞ
		DUVAR	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ	-	KESME TAŞ
		ÖRTÜ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	-	ÇAPRAZ TONOZ
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	HALI	İNCE YONU TAŞ	-	HALI
		AYDINLATMA ELEMANI	-	-	PENCERE-AVİZE	PENCERE	-	PENCERE-AVİZE
		NİŞ	-	-	-	-	-	-
GALERİ		PLAN ŞEKLİ	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	YIKILMIŞ	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	-	KESME TAŞ-SIVA
		ÖRTÜ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	-	ÇAPRAZ TONOZ
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	TOPRAK	HALI	İNCE YONU TAŞ	-	HALI
		AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE	PENCERE-AVİZE	PENCERE	-	PENCERE-AVİZE
		NİŞ	-	-	-	-	-	-
		KORKULUK	+	-	+	+	-	+
NAOS		PLAN ŞEKLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SİVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SİVA
		ÖRTÜ	TONOZ	TONOZ	KUBBE+TONOZ	KUBBE+TONOZ	-	KASNAKLI KUBBE+TONOZ
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	TOPRAK	HALI	İNCE YONU TAŞ	-	HALI
		AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE	PENCERE-AVİZE	PENCERE	PENCERE	PENCERE-AVİZE
		NİŞ	+	+	+	+	-	+
		AMBON	-	-	+	+	-	+
		İKONOSTASİS	-	-	+	+	-	+
APSİS		PLAN ŞEKLİ	YARIM DAİRE	YARIM DAİRE	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN
		DUVAR		KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA
		ÖRTÜ	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	TOPRAK	HALI	İNCE YONU TAŞ	MOLOZ	HALI
		AYDINLATMA ELEMANI	-	PENCERE	PENCERE-AVİZE	PENCERE	PENCERE	PENCERE-AVİZE
		NİŞ	+	+	+	+	+	+
POSTOFORION ODACIKLARI		PLAN ŞEKLİ	-	-	-	-	-	-
		DUVAR	-	-	-	-	-	-
		ÖRTÜ	-	-	-	-	-	-
	M. EL.	ZEMİN	-	-	-	-	-	-
		AYDINLATMA ELEMANI	-	-	-	-	-	-
ÇAN KULESİ		PLAN ŞEKLİ	-	-	-	KARE	-	KARE
		DUVAR	-	-	-	KESME TAŞ	-	KESME TAŞ
		ÖRTÜ	-	-	-	KUBBE	-	KUBBE
AVLU		DUVAR	-	-	KESME TAŞ	KESME TAŞ	-	KESME TAŞ
		ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	-	TOPRAK	TOPRAK	-	TOPRAK

EK-33 Karşılaştırmalı çalışma tablosu Doğu Karadeniz Kiliseleri

			PLAN / GÖRÜNÜŞ							
										
PLAN TİPİ			KAPALI YUNAN HAÇI	KAPALI YUNAN HAÇI	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL	BAZİLİKAL
ADI			AYASOFYA KİLİSESİ	ORTAHİSAR CAMİ KİLİSESİ	SÜRMENE ÜSTÜNDAL KİLİSESİ	SÜRMENE KARŞIMAH. KİLİSESİ	MAÇKA AŞAĞI MAH. KİLİSESİ	GOGORA KİLİSESİ	TAŞBAŞI KİLİSESİ	YASON KİLİSESİ
YERİ			TRABZON	TRABZON	TRABZON-SÜRMENE	TRABZON-SÜRMENE	TRABZON-MAÇKA	GİRESUN	ORDU	ORDU-ÇAYTEPE
YAPIM TARİHİ			1238-1263	14. YY				18.YY	1858	18668
KİTABESİ										
BUGÜNKÜ İŞLEVİ			MÜZE	CAMİ	BOŞ	BOŞ		MÜZE	KÜLTÜR MERKEZİ	BOŞ
NARTEKS		PLAN ŞEKLİ	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	-	DİKDÖRTGEN	-	-	DİKDÖRTGEN	-
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	-	KESME TAŞ	-	-	KESME TAŞ+SIVA	-
		ÖRTÜ	TONOZ	TONOZ	-	TONOZ	-	-	ÇAPRAZ TONOZ	-
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	-	TOPRAK	-	-	İNCE YONU TAŞ	-
		AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE-AVİZE	PENCERE-AVİZE	-	-	-	-	PENCERE-AVİZE	-
		NİŞ	-	-	-	-	-	-	-	-
GALERİ		PLAN ŞEKLİ	-	-	-	YIKILMIŞ	-	-	DİKDÖRTGEN	-
		DUVAR	-	-	-	-	-	-	KESME TAŞ+SIVA	-
		ÖRTÜ	-	-	-	-	-	-	ÇAPRAZ TONOZ	-
	MİM. EL.	ZEMİN	-	-	-	-	-	-	İNCE YONU TAŞ	-
		AYDINLATMA ELEMANI	-	-	-	-	-	-	PENCERE-AVİZE	-
		NİŞ	-	-	-	-	-	-	-	-
		KORKULUK	-	-	-	-	-	-	+	-
NAOS		PLAN ŞEKLİ	KAPALIYUNAN HACI+3 NEFLİ	KAPALIYUNAN HACI+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ	BAZİLİKAL+3 NEFLİ
		DUVAR	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ+SIVA	KESME TAŞ
		ÖRTÜ	KASNAKLI KUBBE+TONOZ	KASNAKLI KUBBE+TONOZ	TONOZ	KUBBE+TONOZ	KUBBE+TONOZ	KASNAKLI KUBBE+TONOZ	KASNAKLI KUBBE+TONOZ	KUBBE+TONOZ
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	TOPRAK	TOPRAK		İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	
		AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE-AVİZE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE-AVİZE	PENCERE-AVİZE	PENCERE
		NİŞ	+	+	+	+	+	+	+	+
		AMBON	-	-	-	-	-	-	-	-
		İKONOSTASİS	-	-	-	-	-	-	-	-
APSİS		PLAN ŞEKLİ	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN	YARIM DAİRE+DIŞA TAŞKIN
		DUVAR	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA	KESME TAŞ-SIVA
		ÖRTÜ	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE	YARIM KUBBE
	MİM. EL.	ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	TOPRAK	TOPRAK		İNCE YONU TAŞ	AHŞAP PLATFORM	
		AYDINLATMA ELEMANI	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE	PENCERE
		NİŞ	+	+	+	+	+	+	+	+
POSTOFORON ODACIKLARI		PLAN ŞEKLİ	-	KARE	-	-	-	-	-	-
		DUVAR	-	KESME TAŞ-SIVA	-	-	-	-	-	-
		ÖRTÜ	-	TONOZ	-	-	-	-	-	-
	M. EL.	ZEMİN	-	-	-	-	-	-	-	-
		AYDINLATMA ELEMANI	-	PENCERE	-	-	-	-	-	-
ÇAN KULESİ		PLAN ŞEKLİ	KARE	-	-	-	-	-	-	-
		DUVAR	KESME TAŞ-SIVA	-	-	-	-	-	-	-
		ÖRTÜ	PRİZMA	-	-	-	-	-	-	-
AVLU		DUVAR	KESME TAŞ	KESME TAŞ	-	-	-	KESME TAŞ	KESME TAŞ	-
		ZEMİN	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	-	-	-	İNCE YONU TAŞ	İNCE YONU TAŞ	-

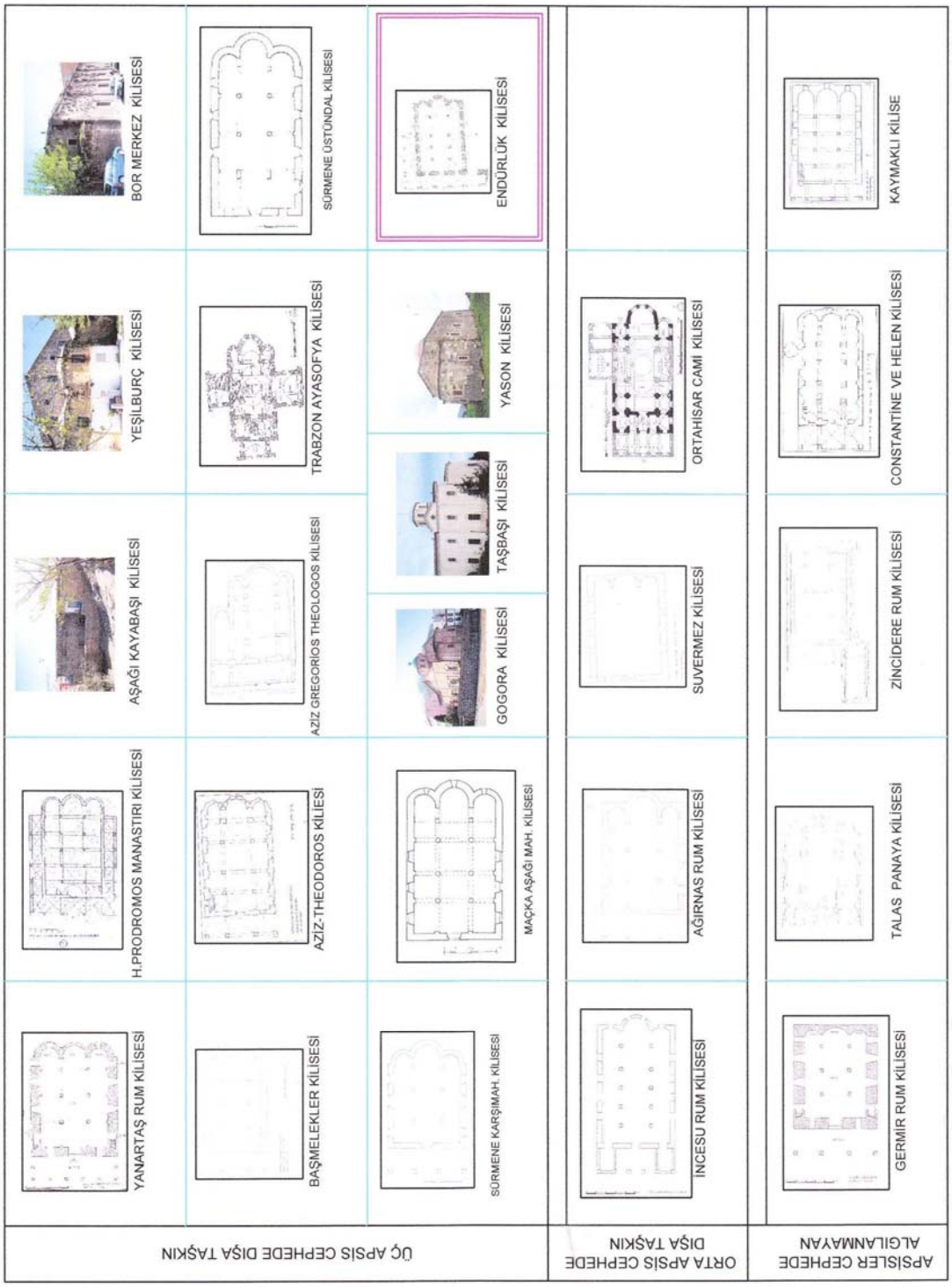
EK-34 Tipoloji tablosu (narteksе göre)

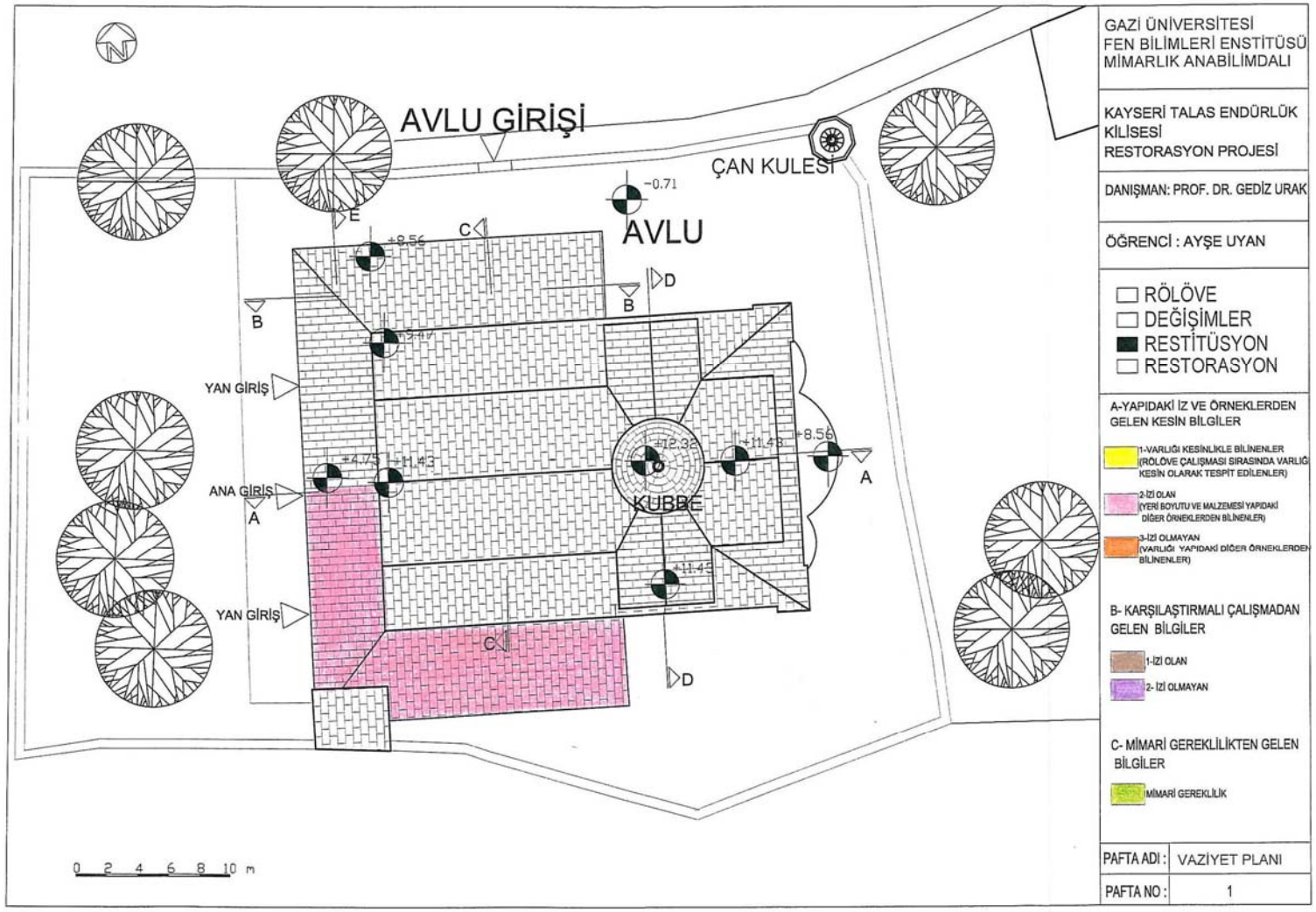
EK-35 Tipoloji tablosu (kubbeye göre)

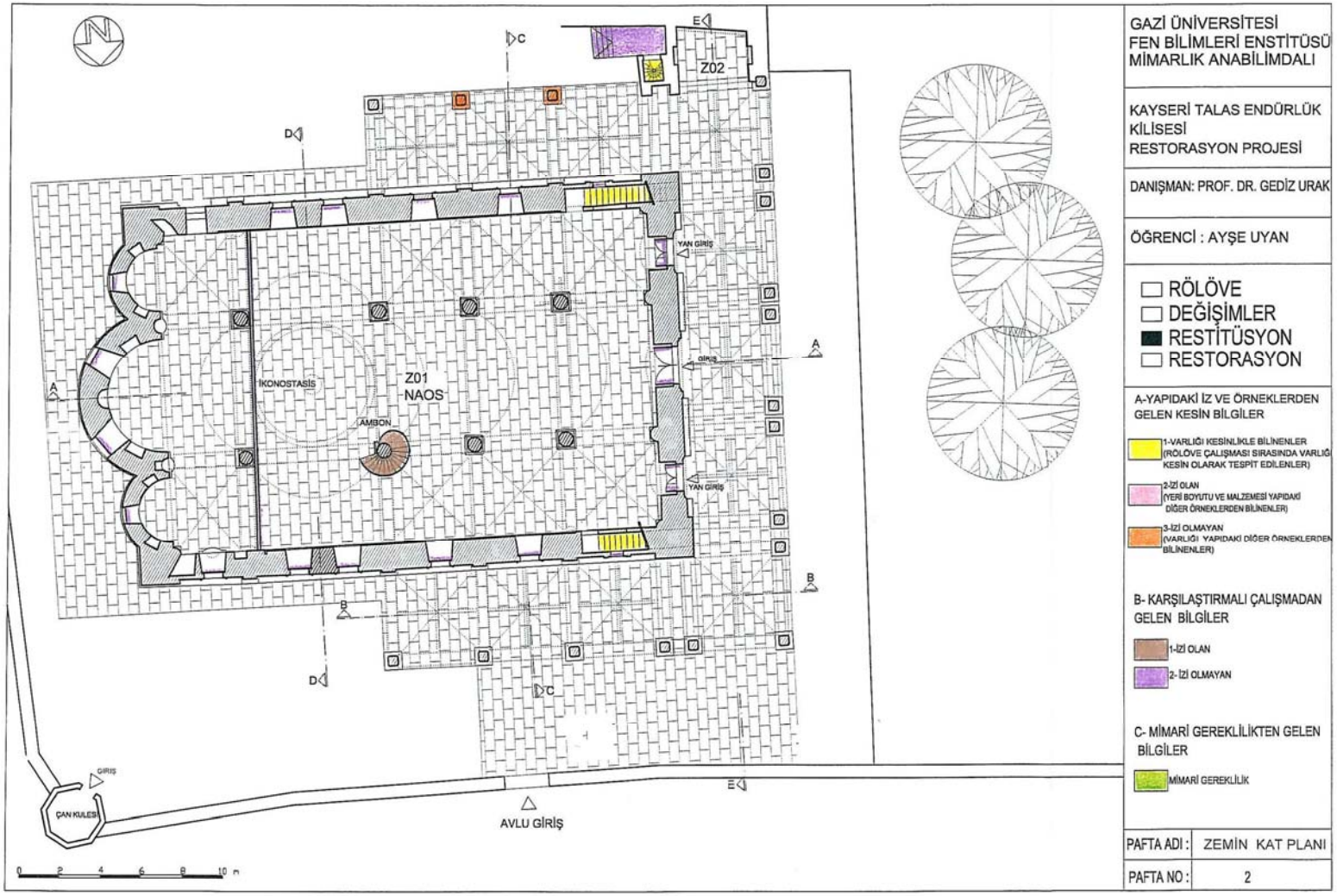
EK-36 Tipoloji tablosu (apsise göre)

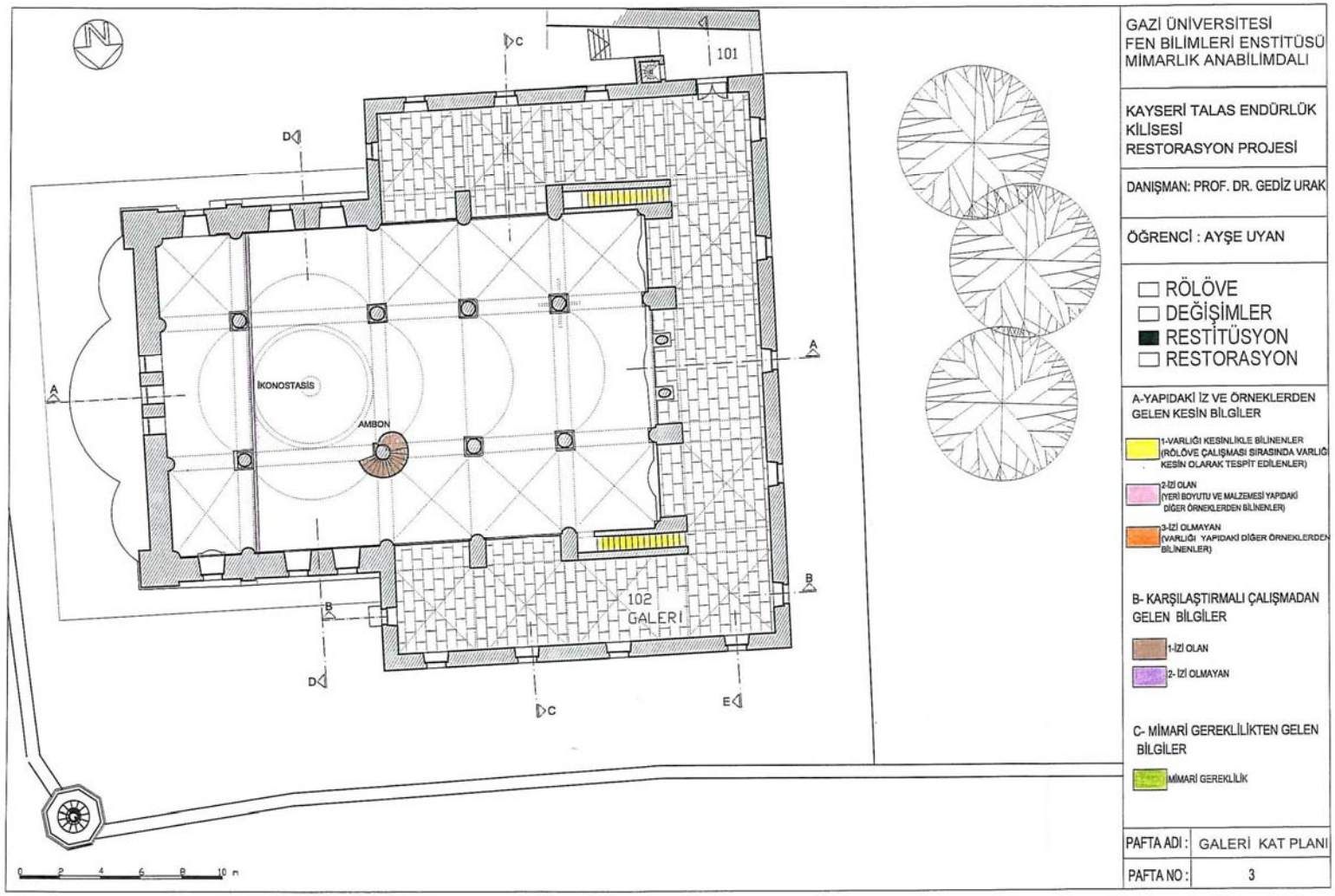
EK-37 Restitüsyon kaynak kullanım paftası vaziyet planı

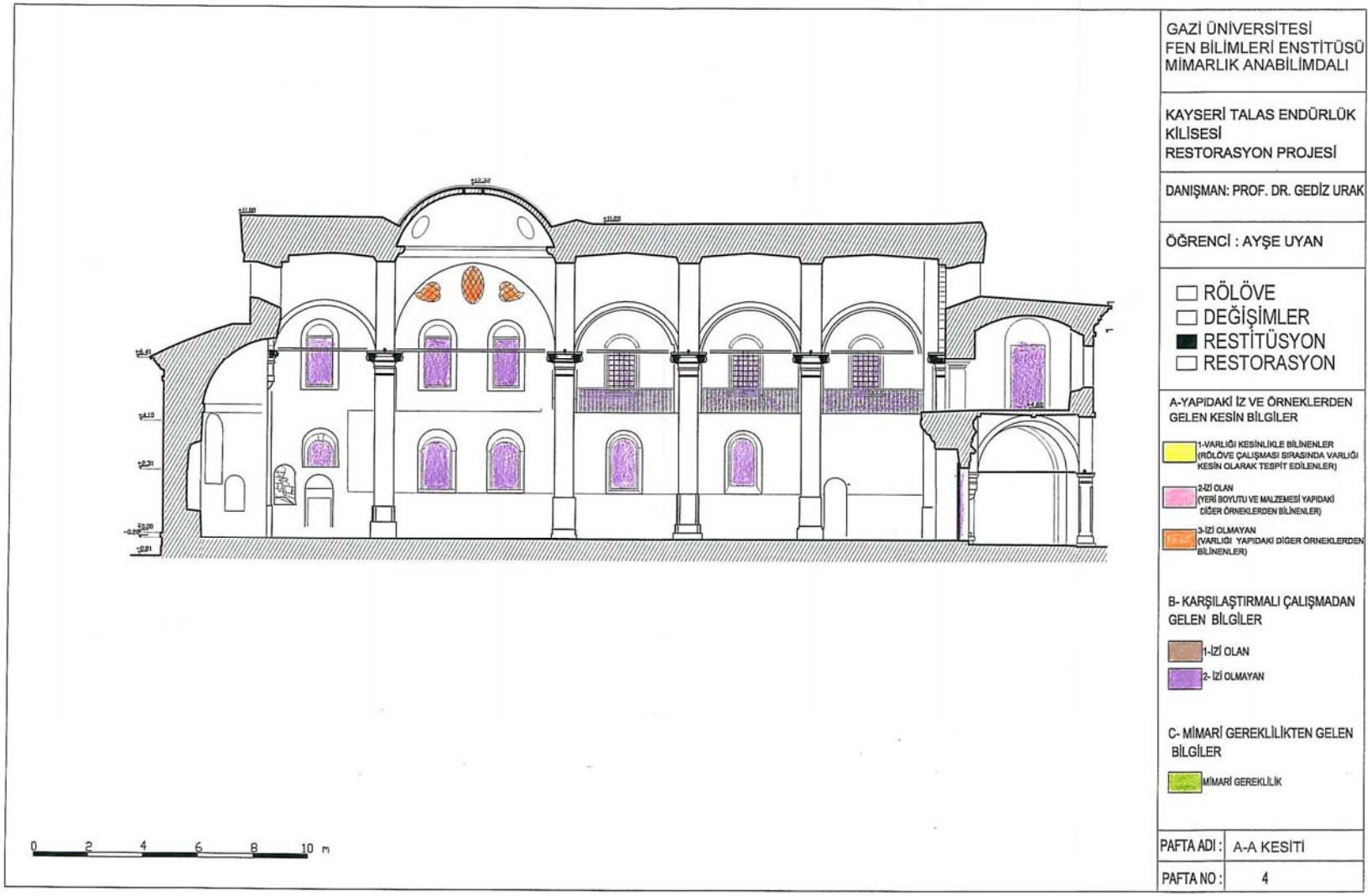
EK-38 Restitüsyon kaynak kullanım paftası zemin kat planı

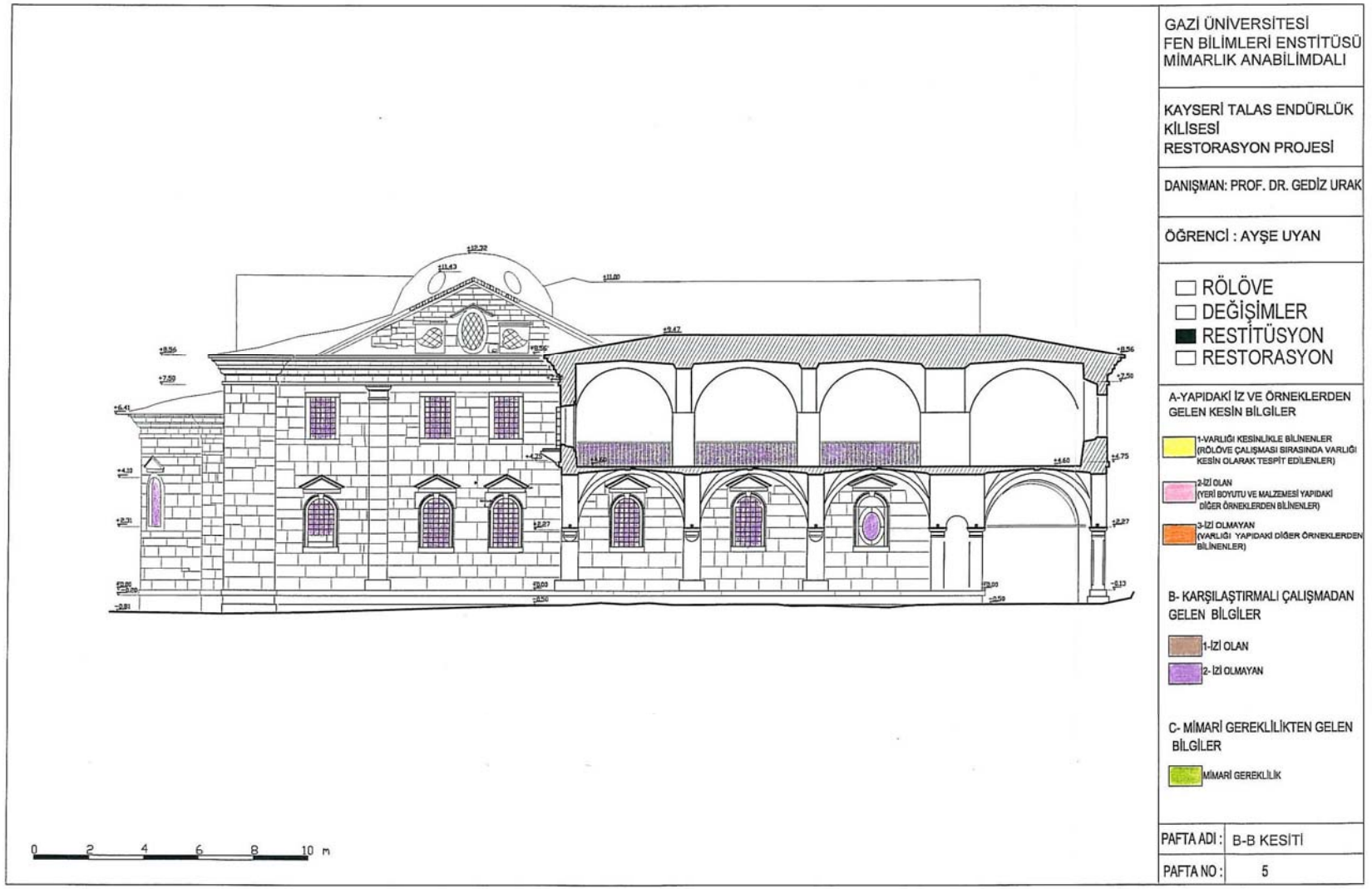
EK-39 Restitüsyon kaynak kullanım paftası galeri kat planı

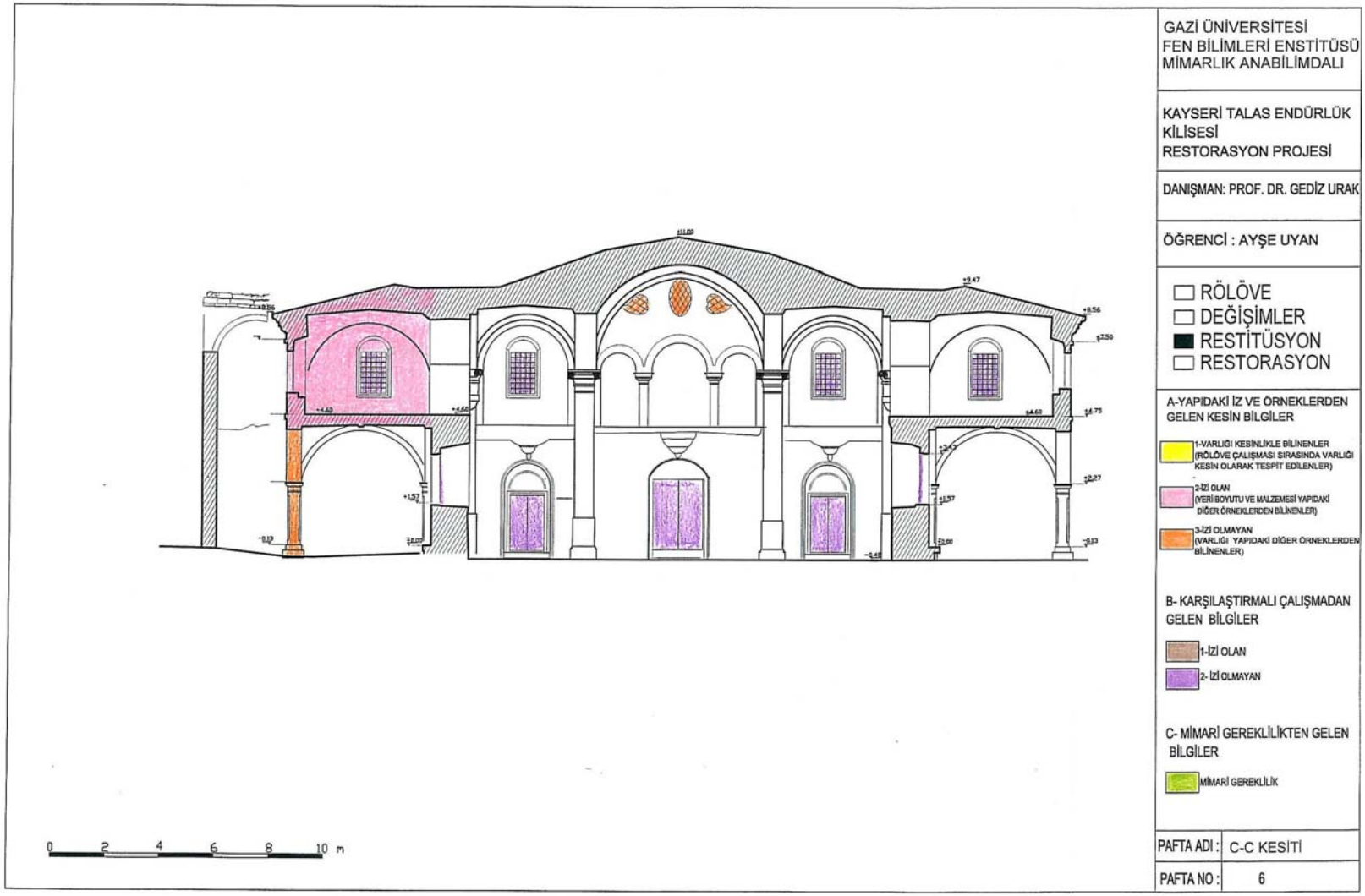
EK-40 Restitüsyon kaynak kullanım paftası A-A kesiti

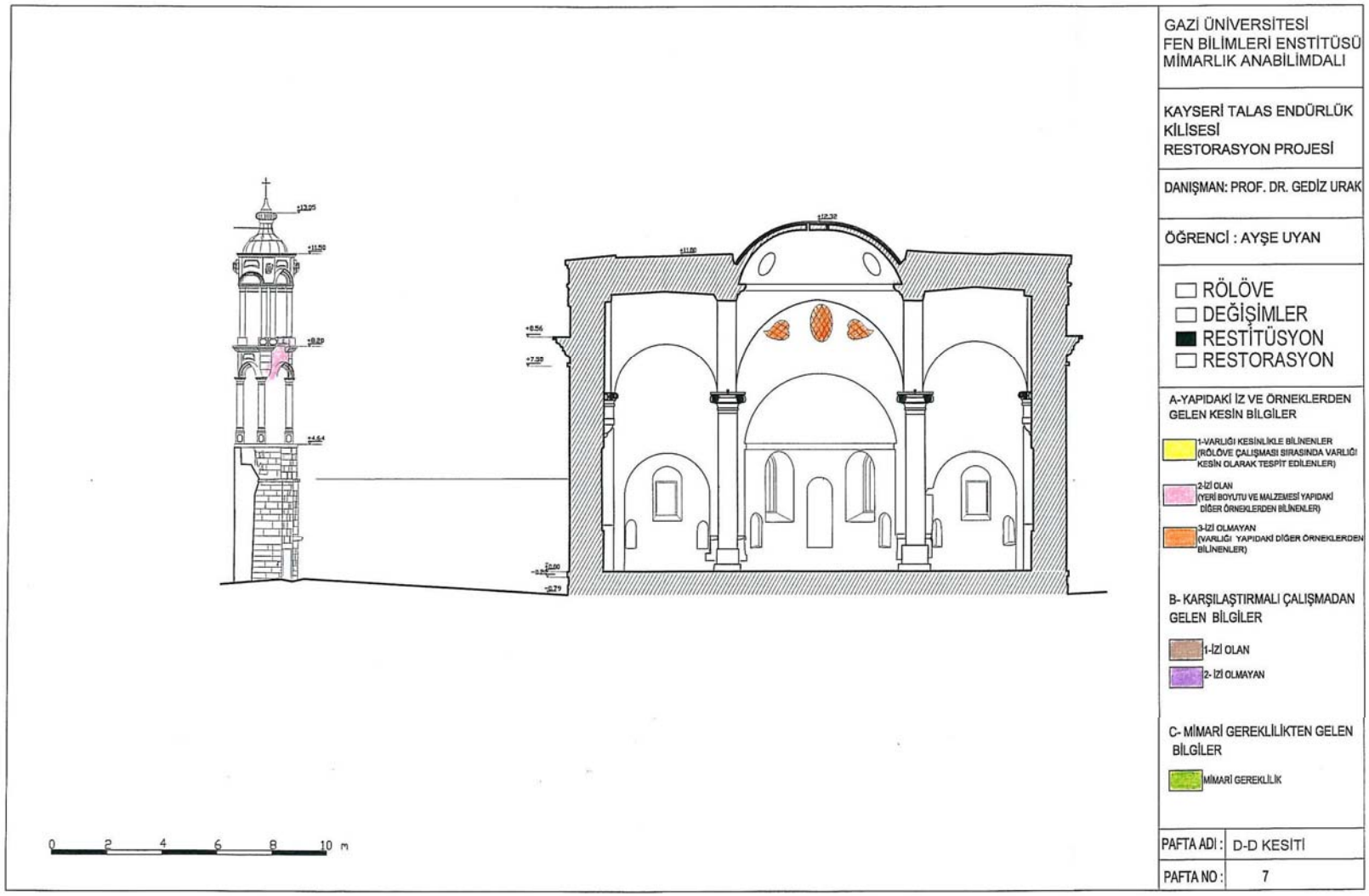
EK-41 Restitüsyon kaynak kullanım paftası B-B kesiti

EK-42 Restitüsyon kaynak kullanım paftası C-C kesiti

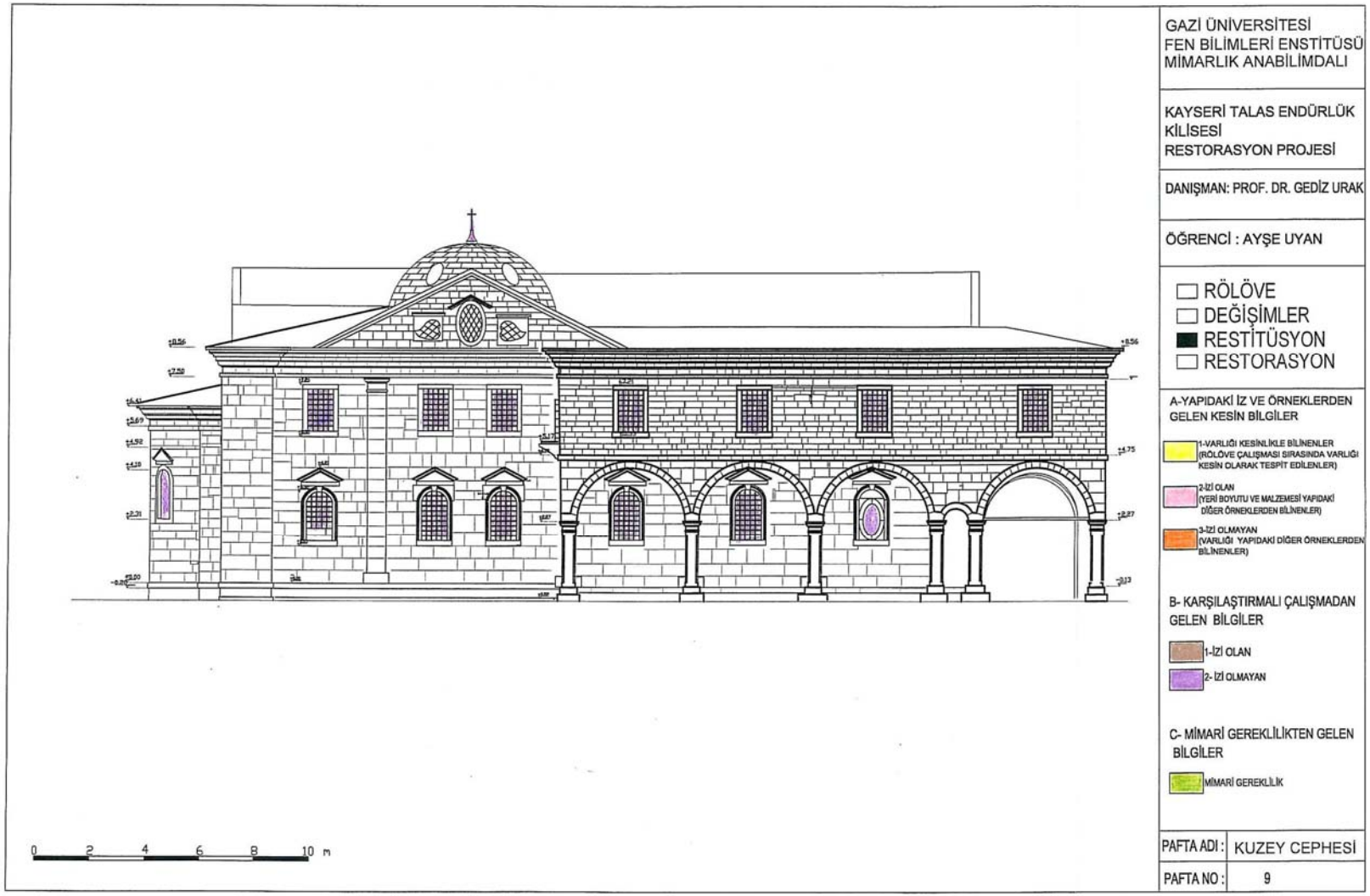
EK-43 Restitüsyon kaynak kullanım paftası D-D kesiti

EK-44 Restitüsyon kaynak kullanım paftası E-E kesiti

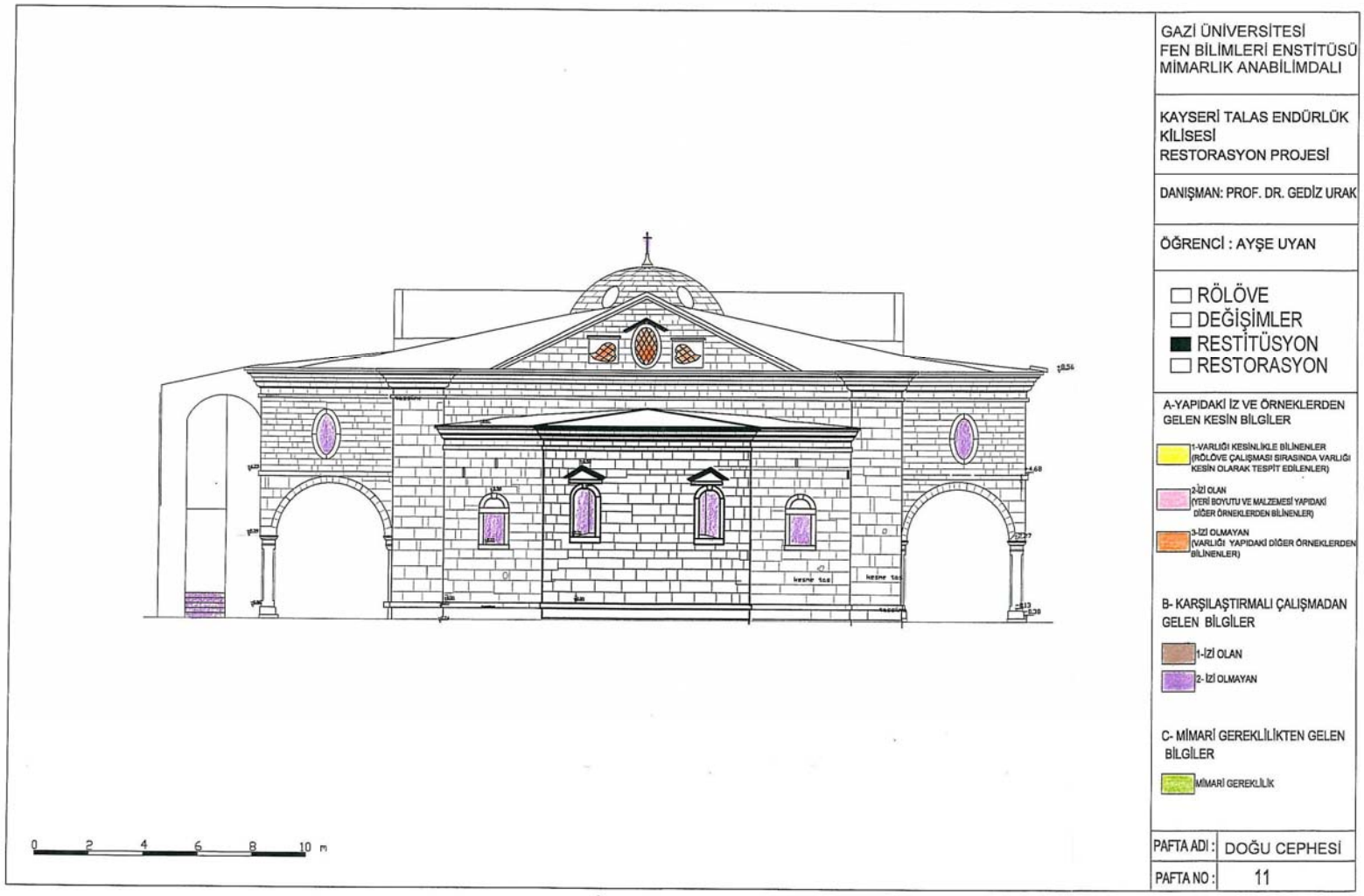
EK-45 Restitüsyon kaynak kullanım paftası kuzey cephesi

EK-46 Restitüsyon kaynak kullanım paftası batı cephesi

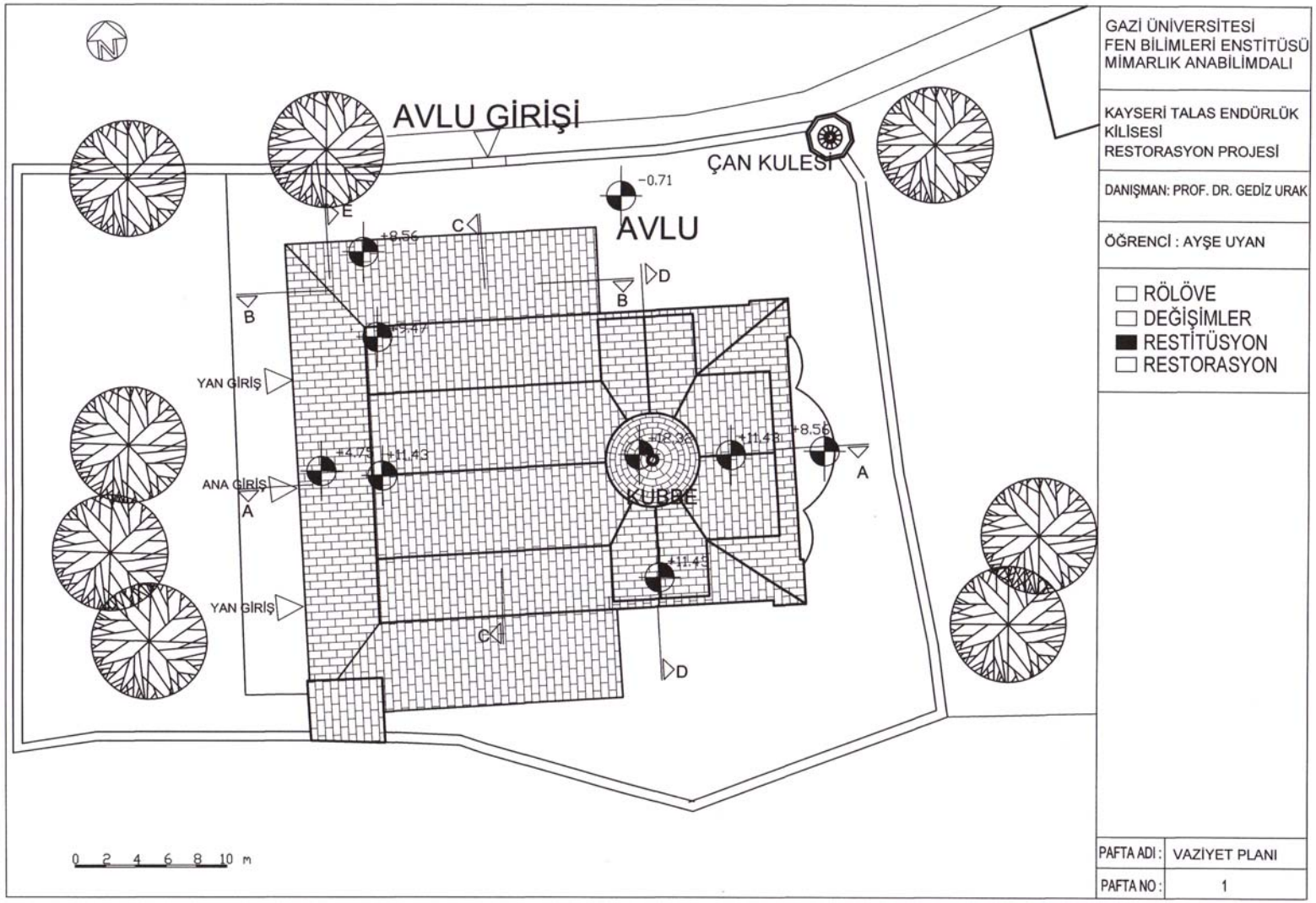
EK-47 Restitüsyon kaynak kullanım paftası doğu cephesi

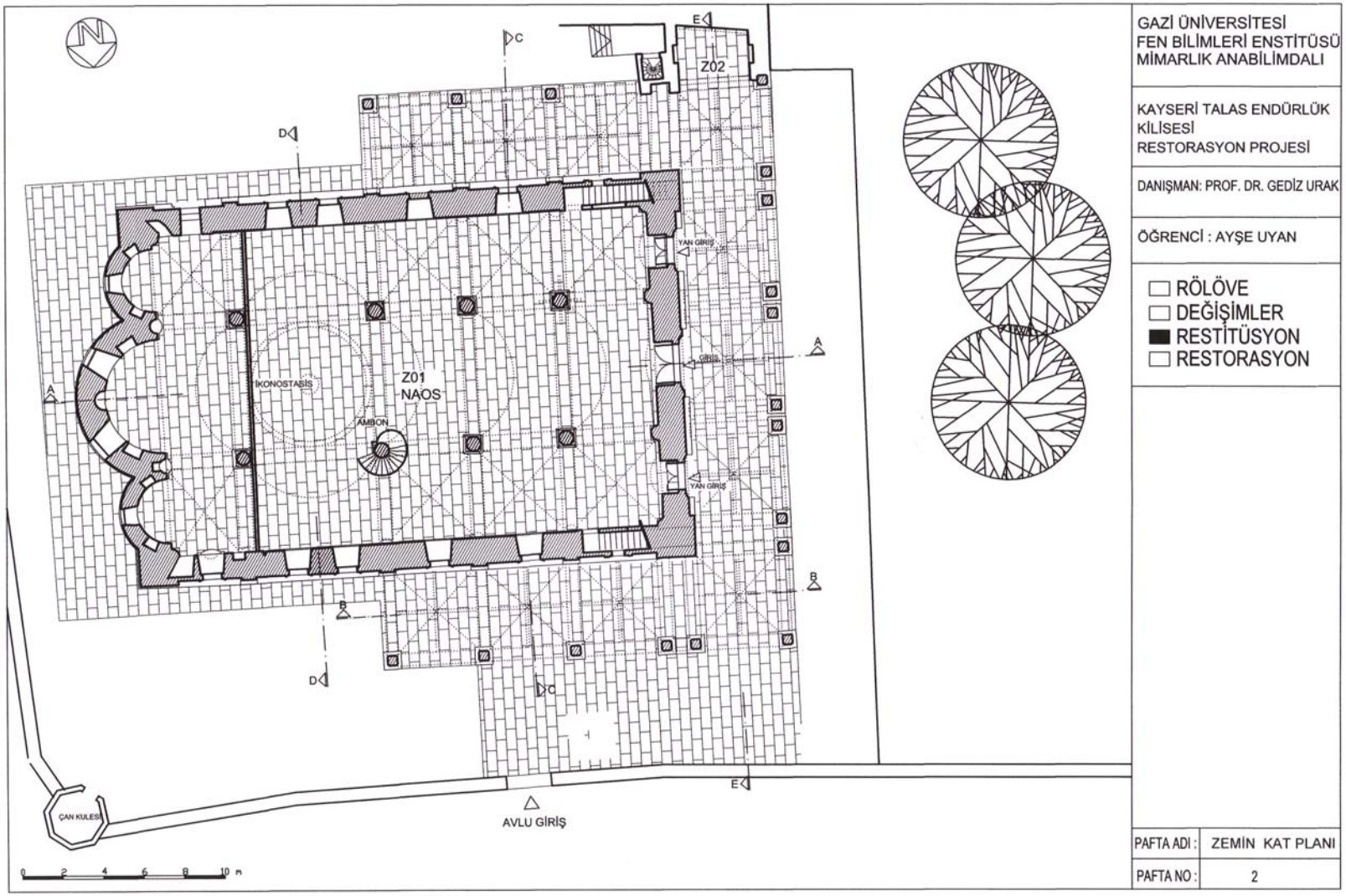
EK-48 Restitüsyon kaynak kullanım paftası güney cephesi

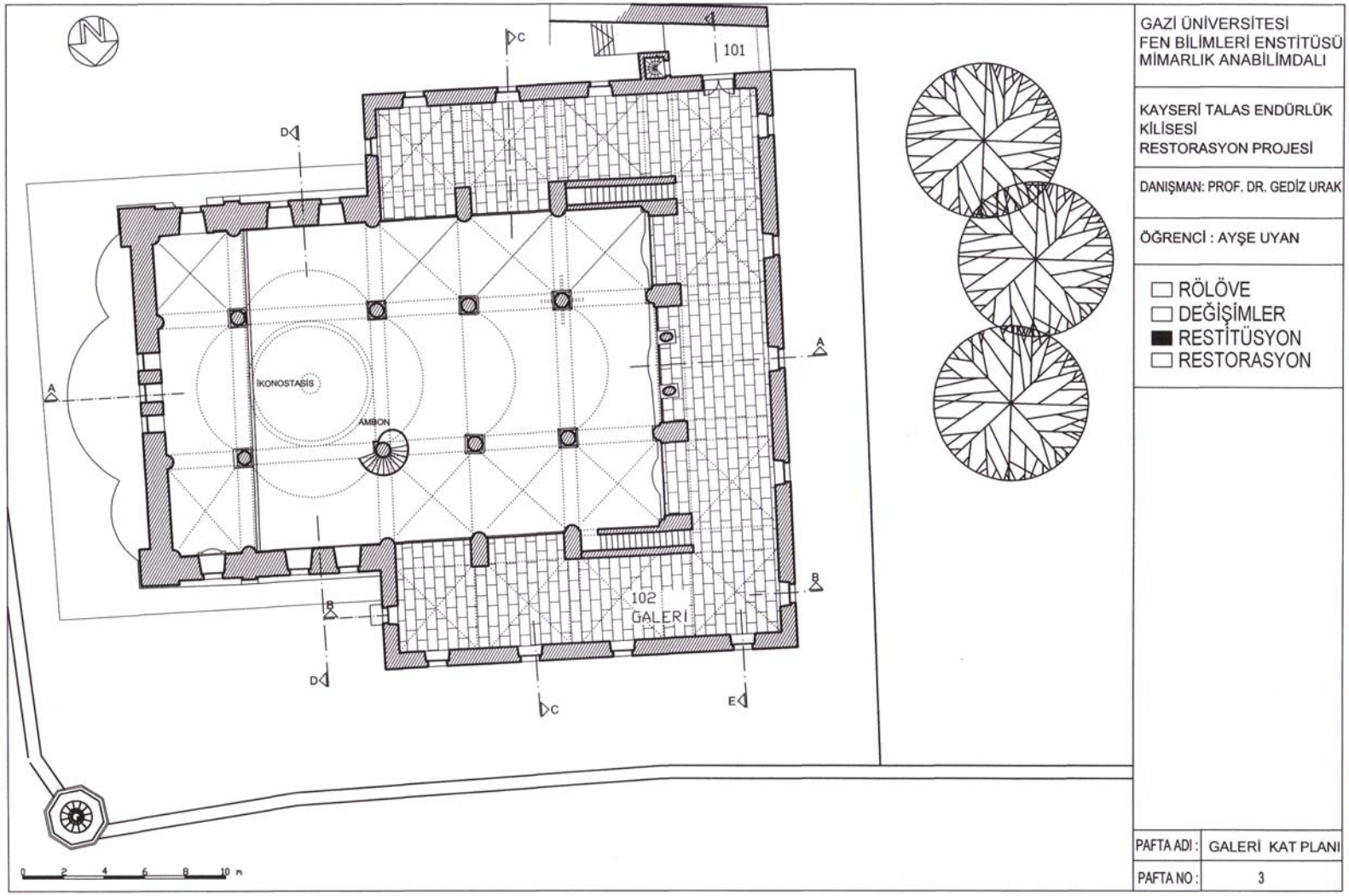
EK-49 Restitüsyon vaziyet planı

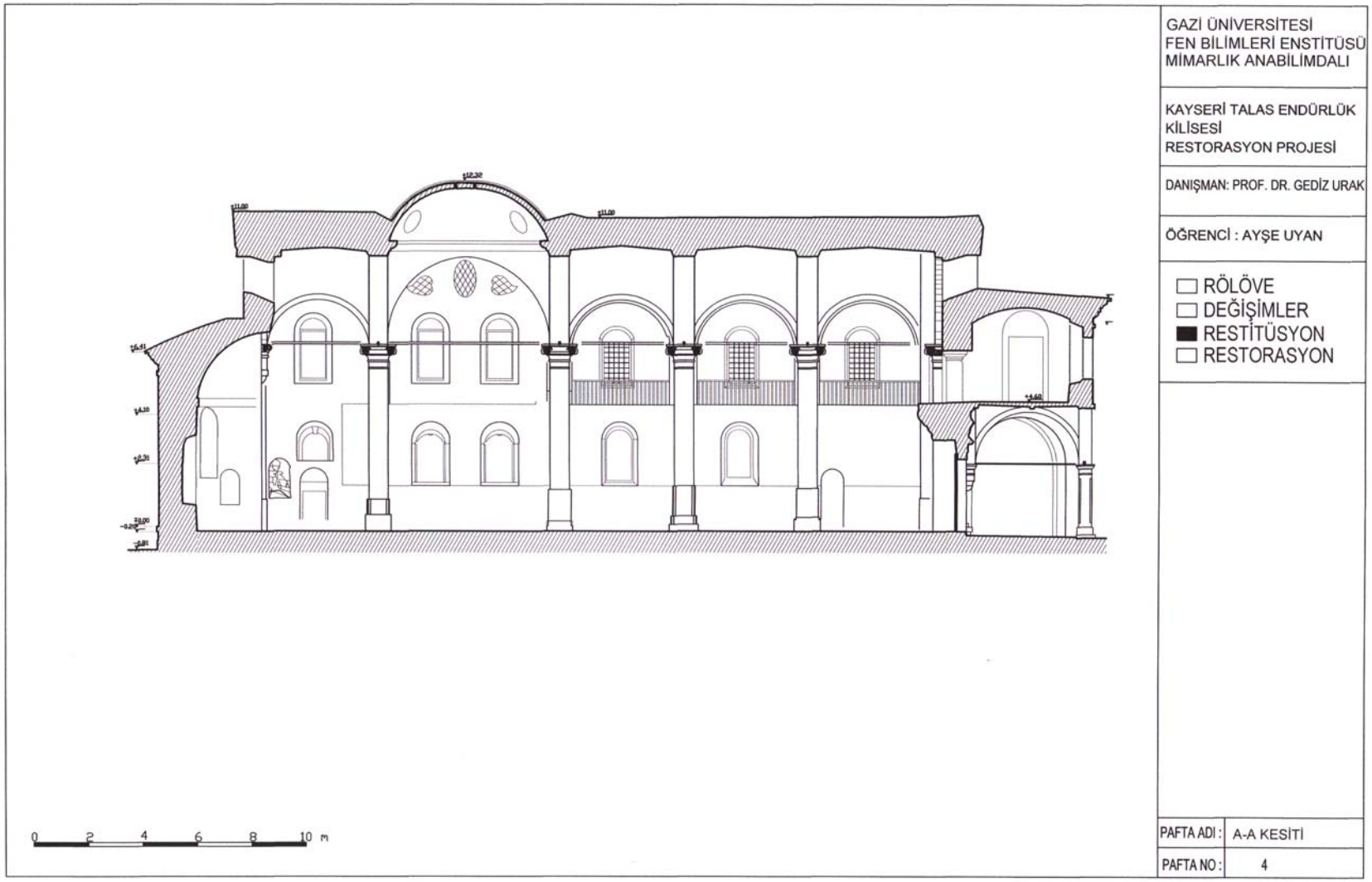
EK-50 Restitüsyon zemin kat planı

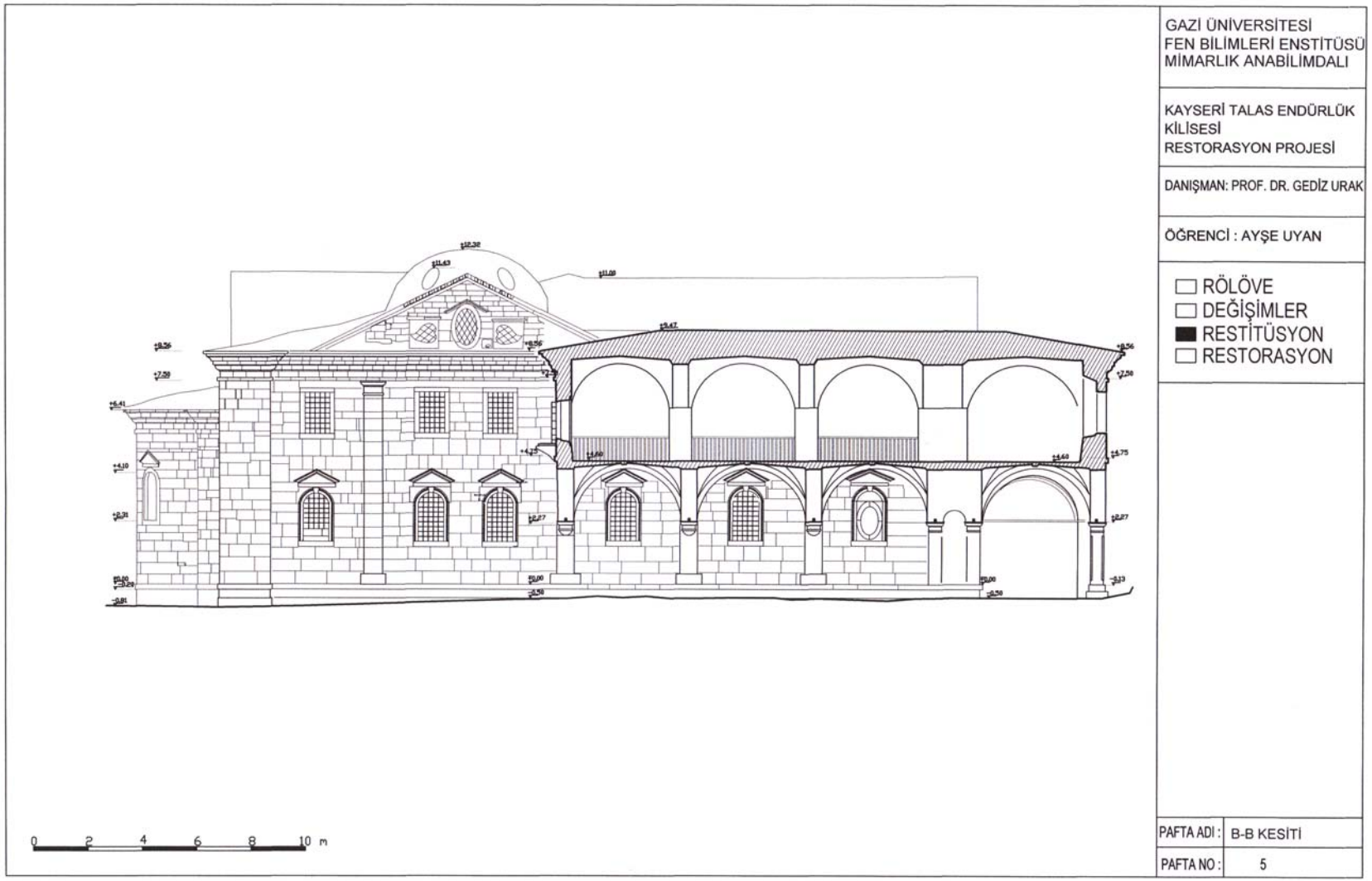
EK-51 Restitüsyon galeri kat planı

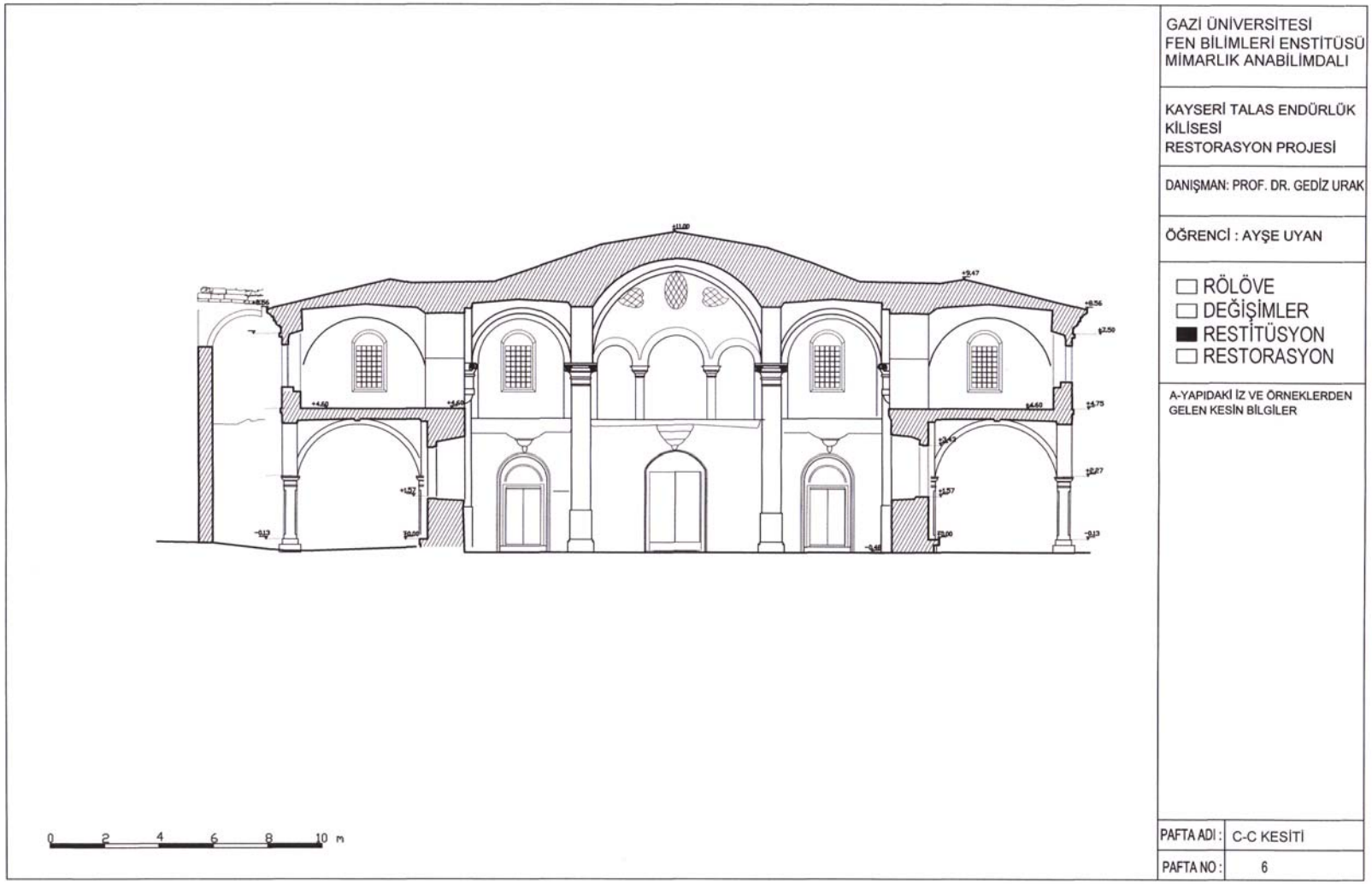
EK-52 Restitüsyon A-A kesiti

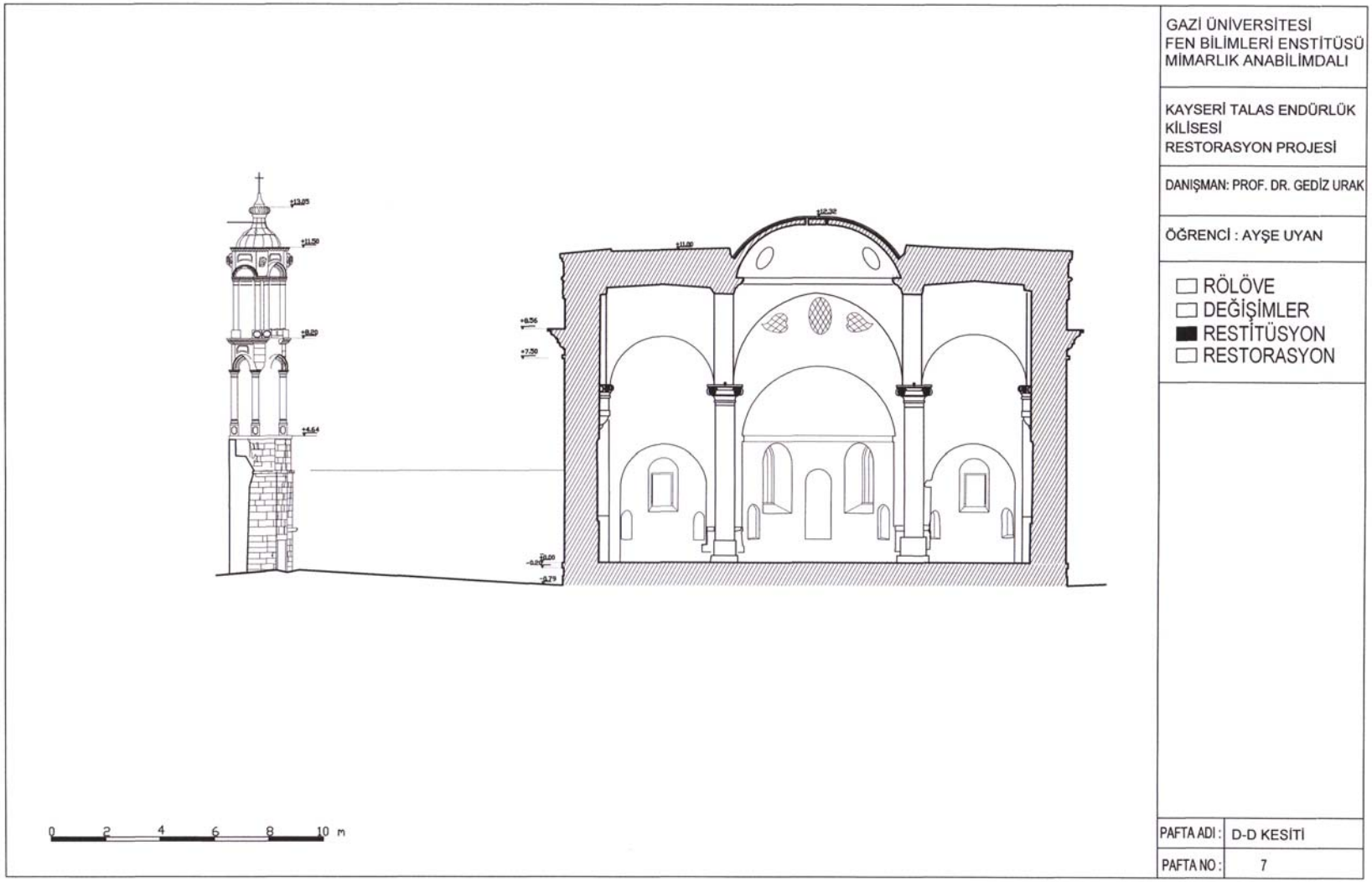
EK-53 Restitüsyon B-B kesiti

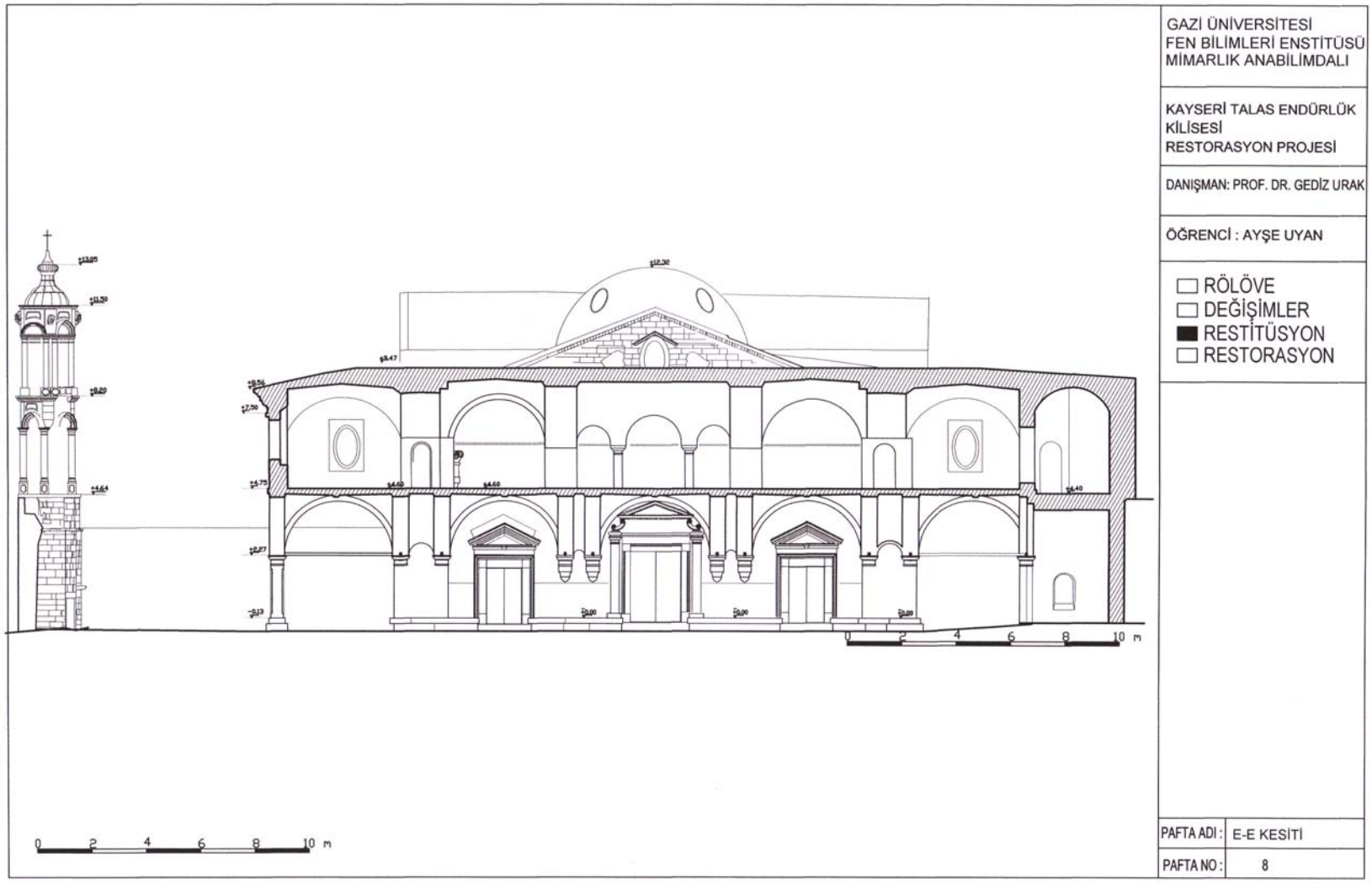
EK-54 Restitüsyon C-C kesiti

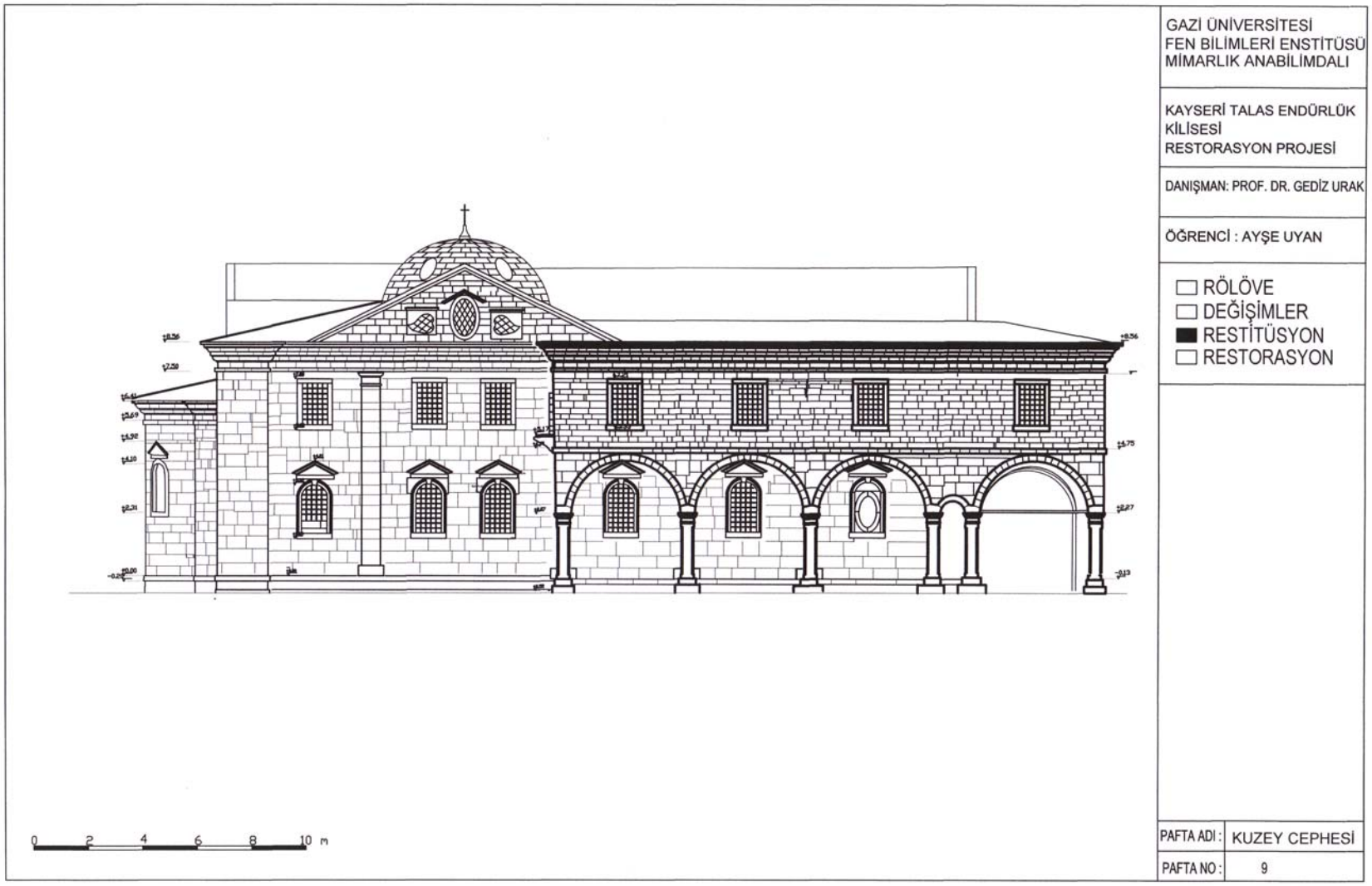
EK-55 Restitüsyon D-D kesiti

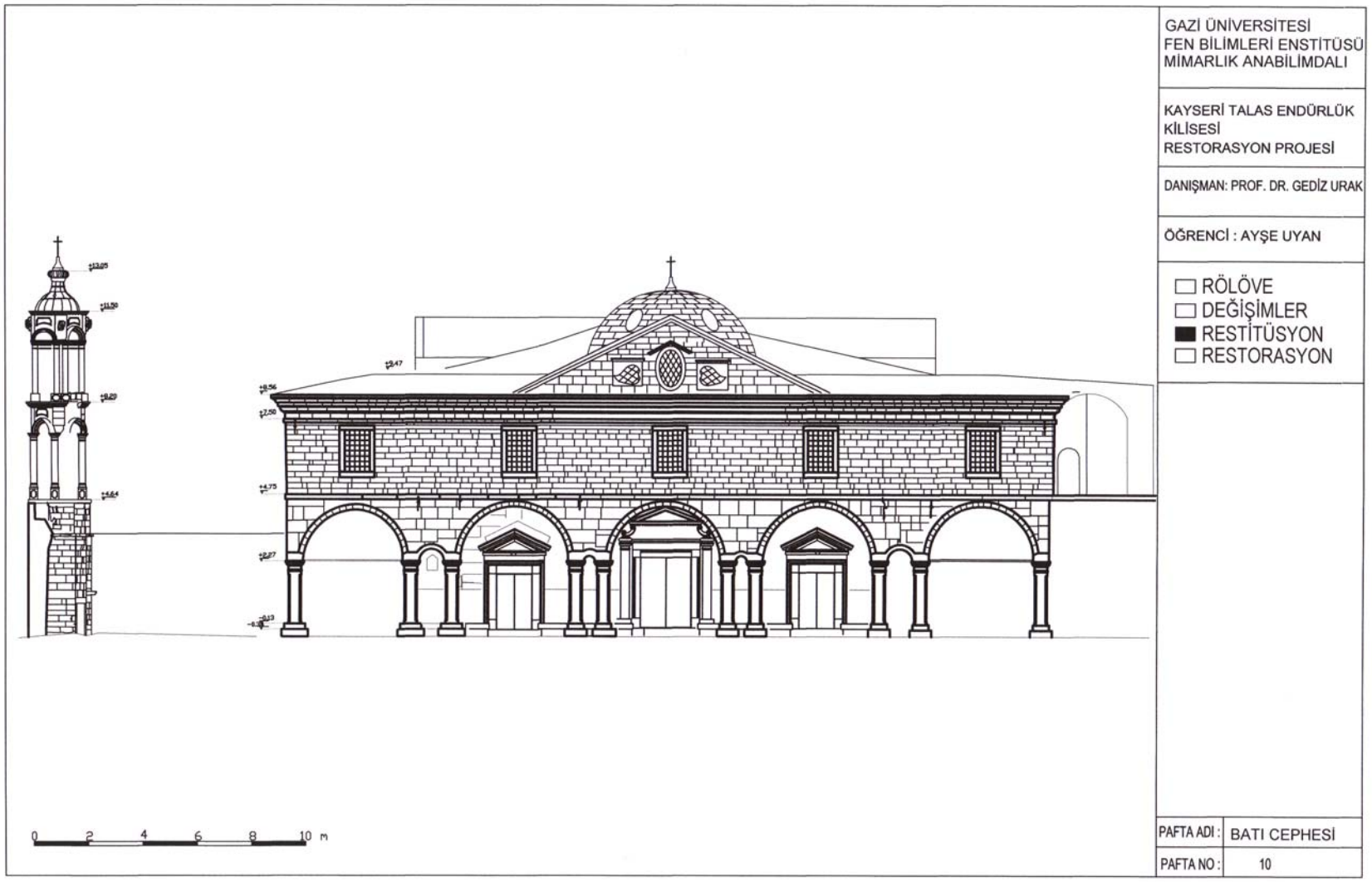
EK-56 Restitüsyon E-E kesiti

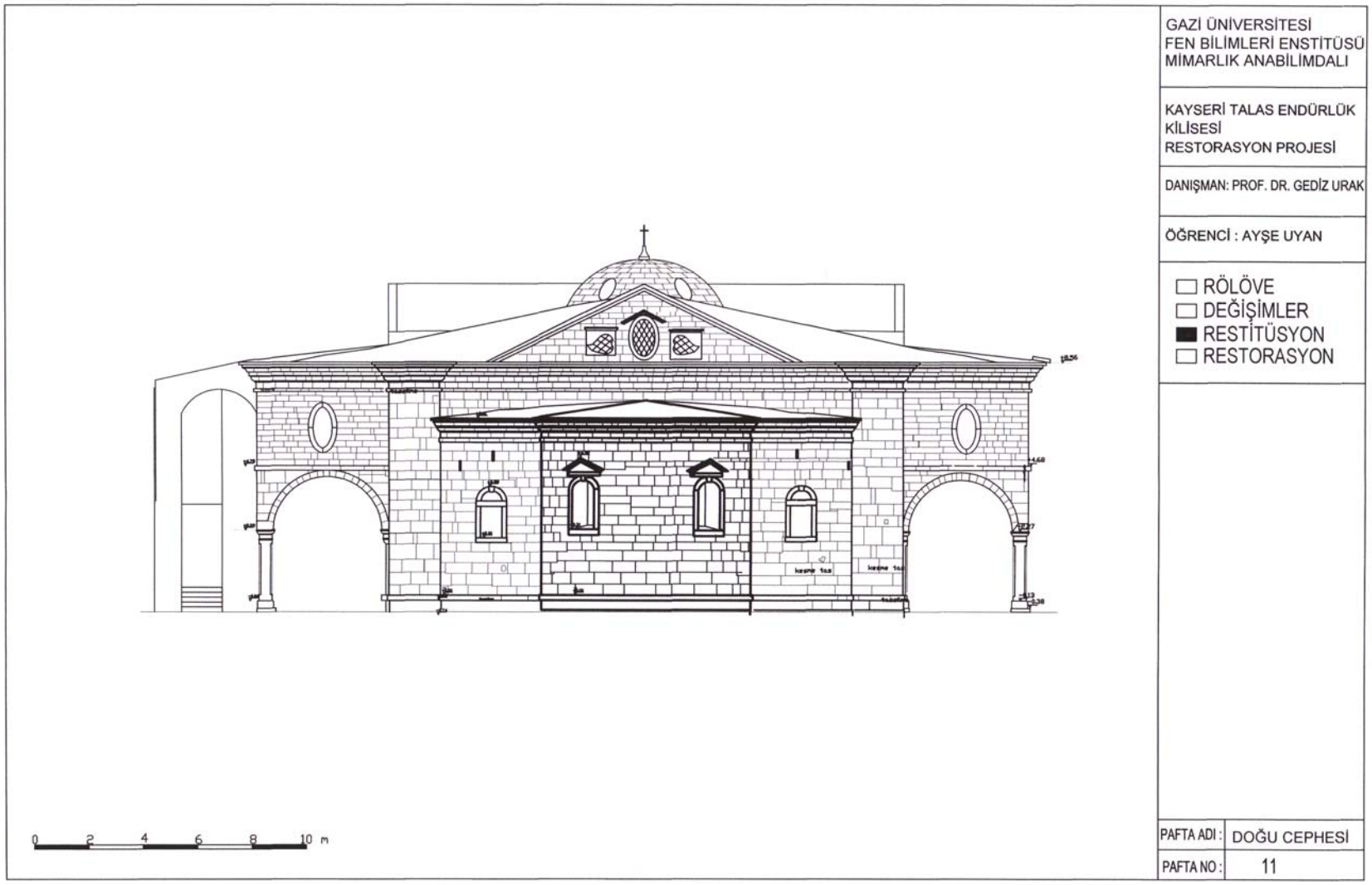
EK-57 Restitüsyon kuzey cephesi

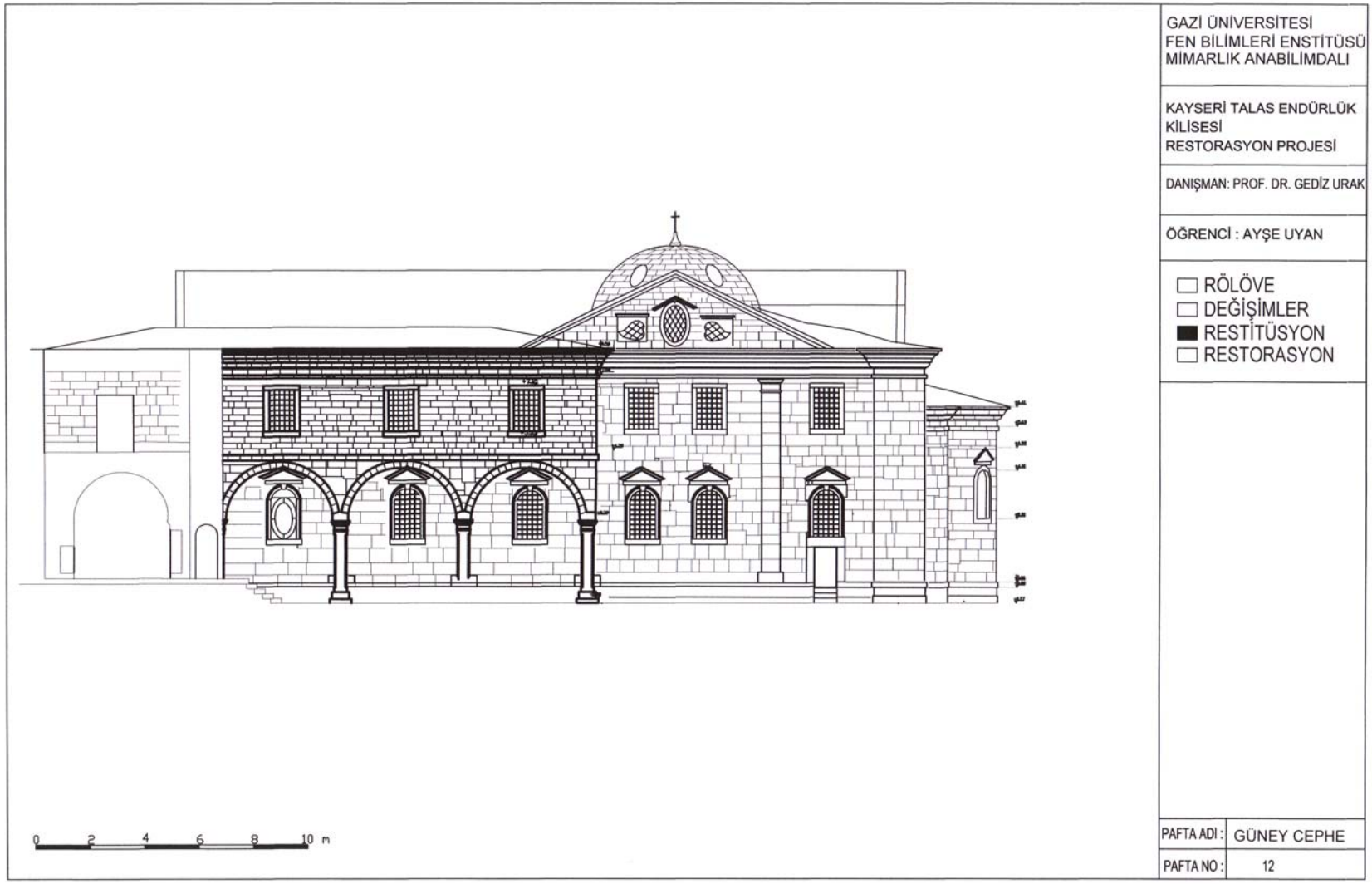
EK-58 Restitüsyon batı cephesi

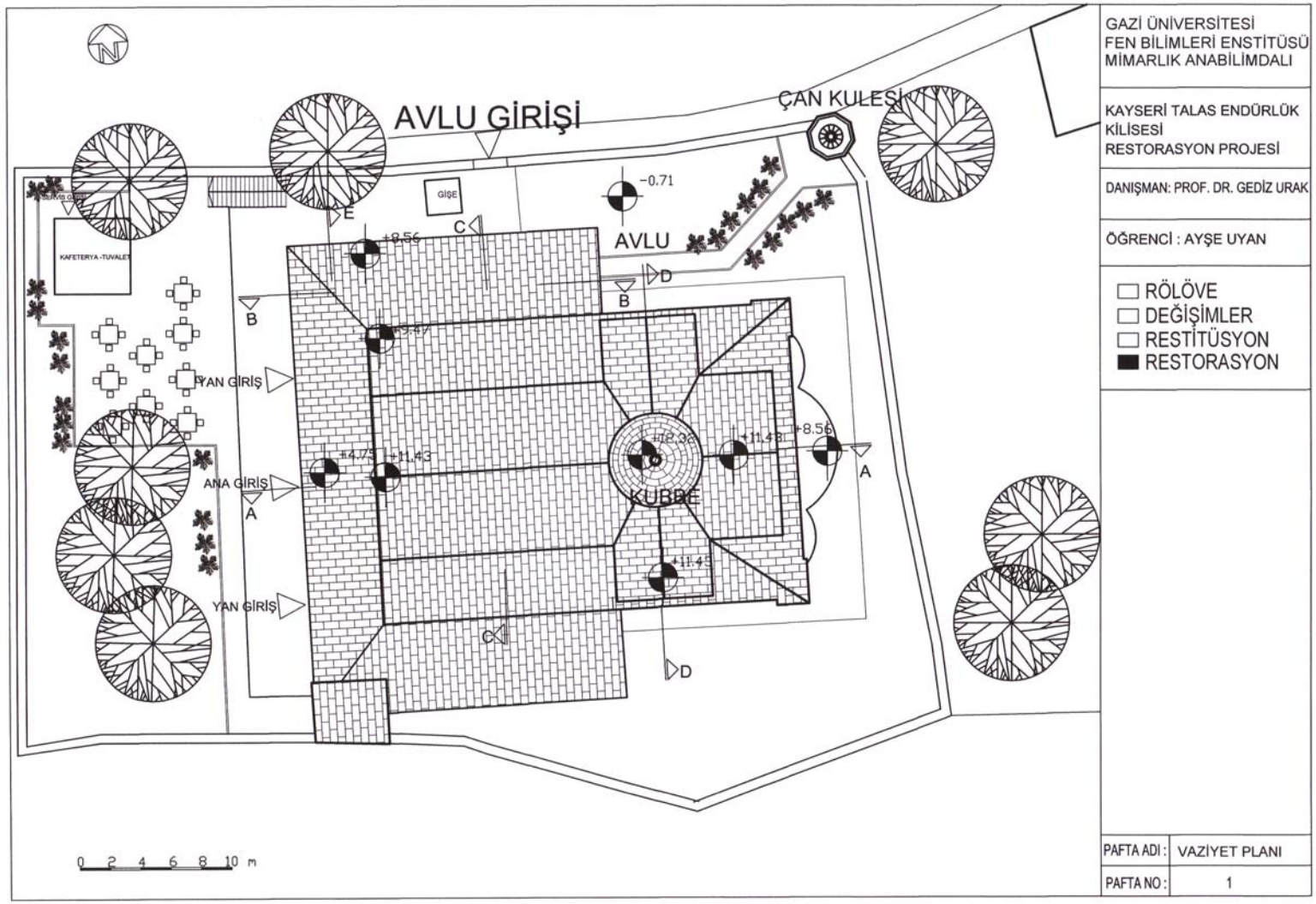
EK-59 Restitüsyon doğu cephesi

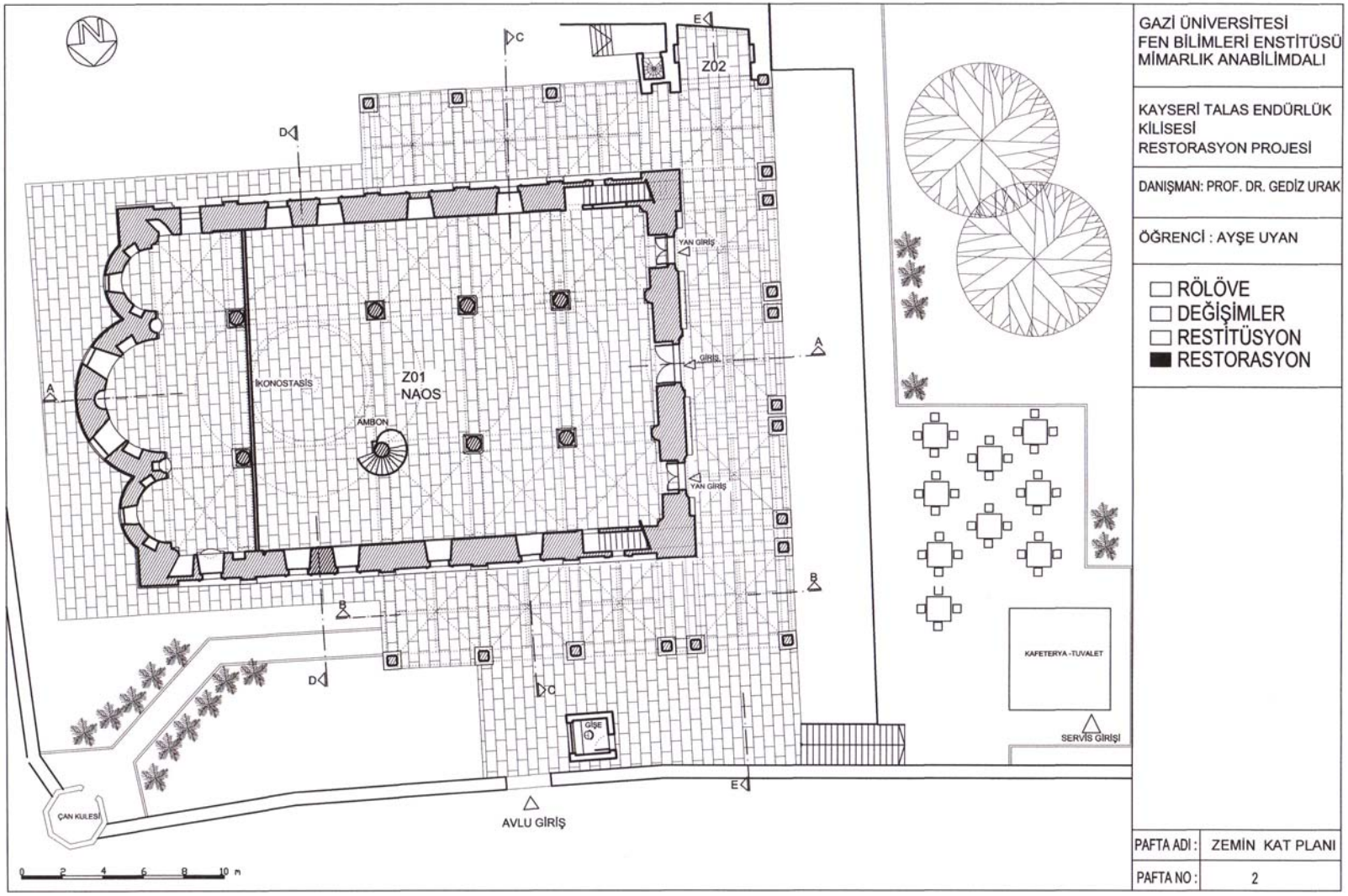
EK-60 Restitüsyon güney cephesi

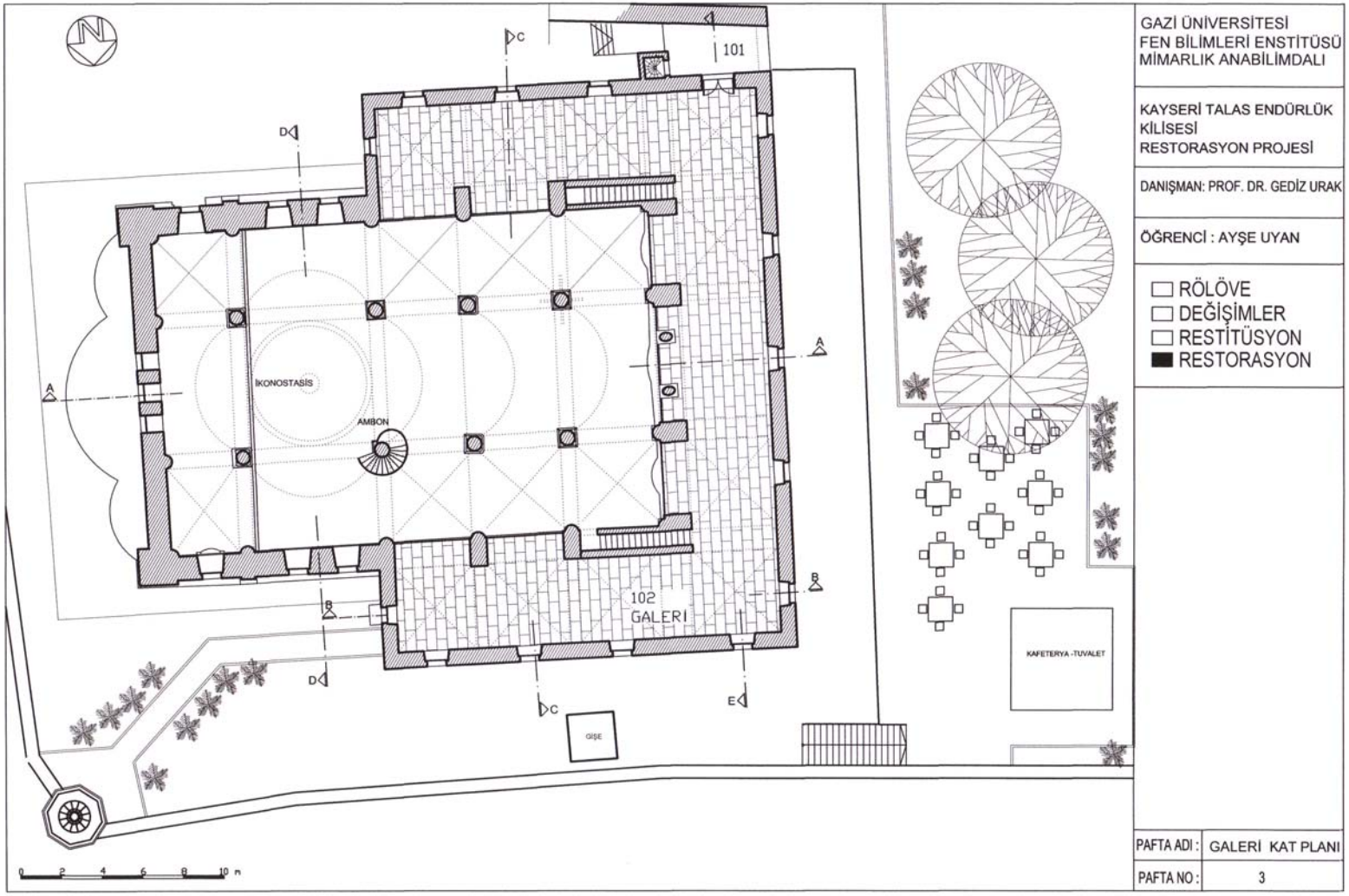
EK-61 Restorasyon vaziyet planı

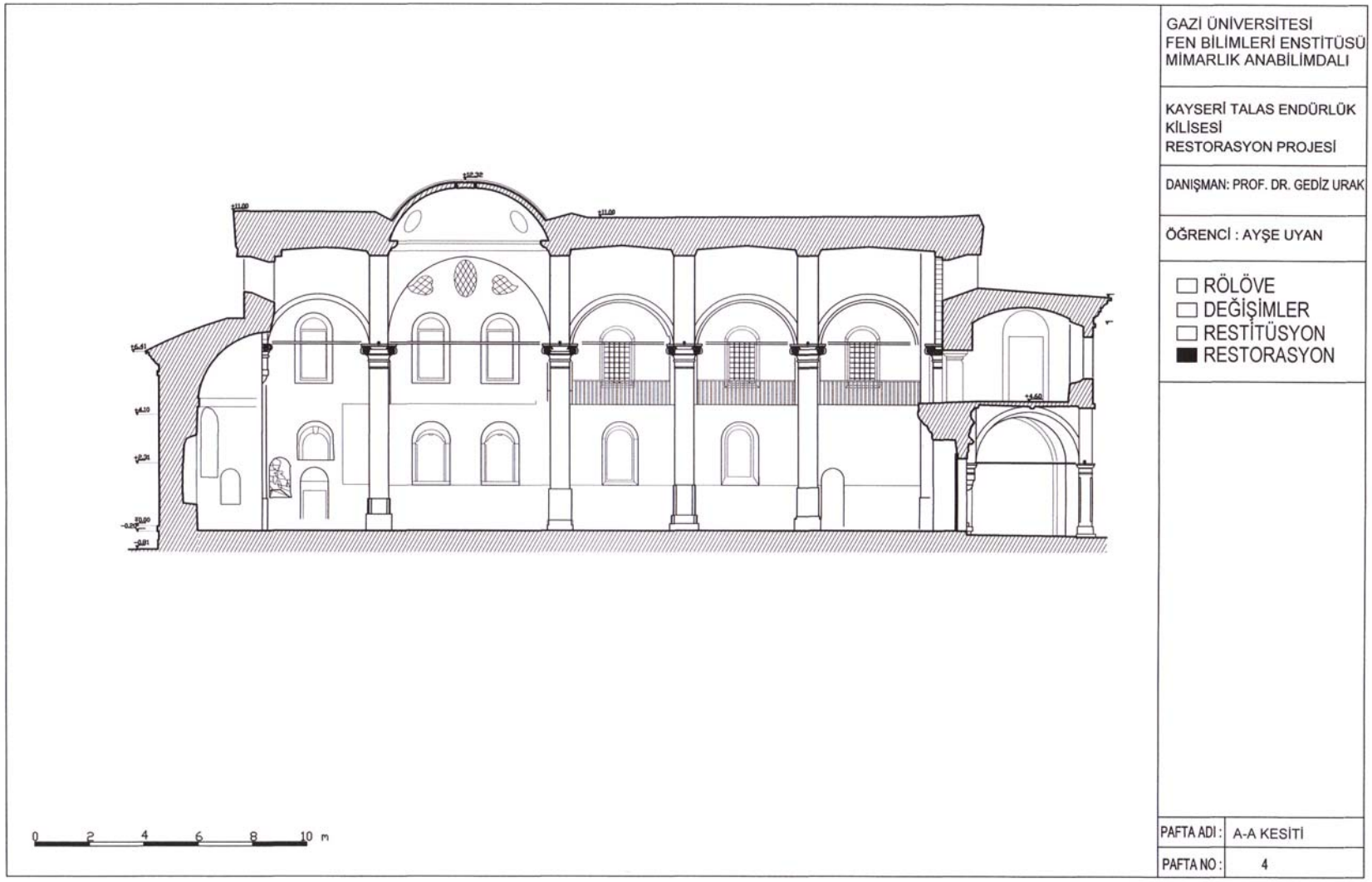
EK-62 Restorasyon zemin kat planı

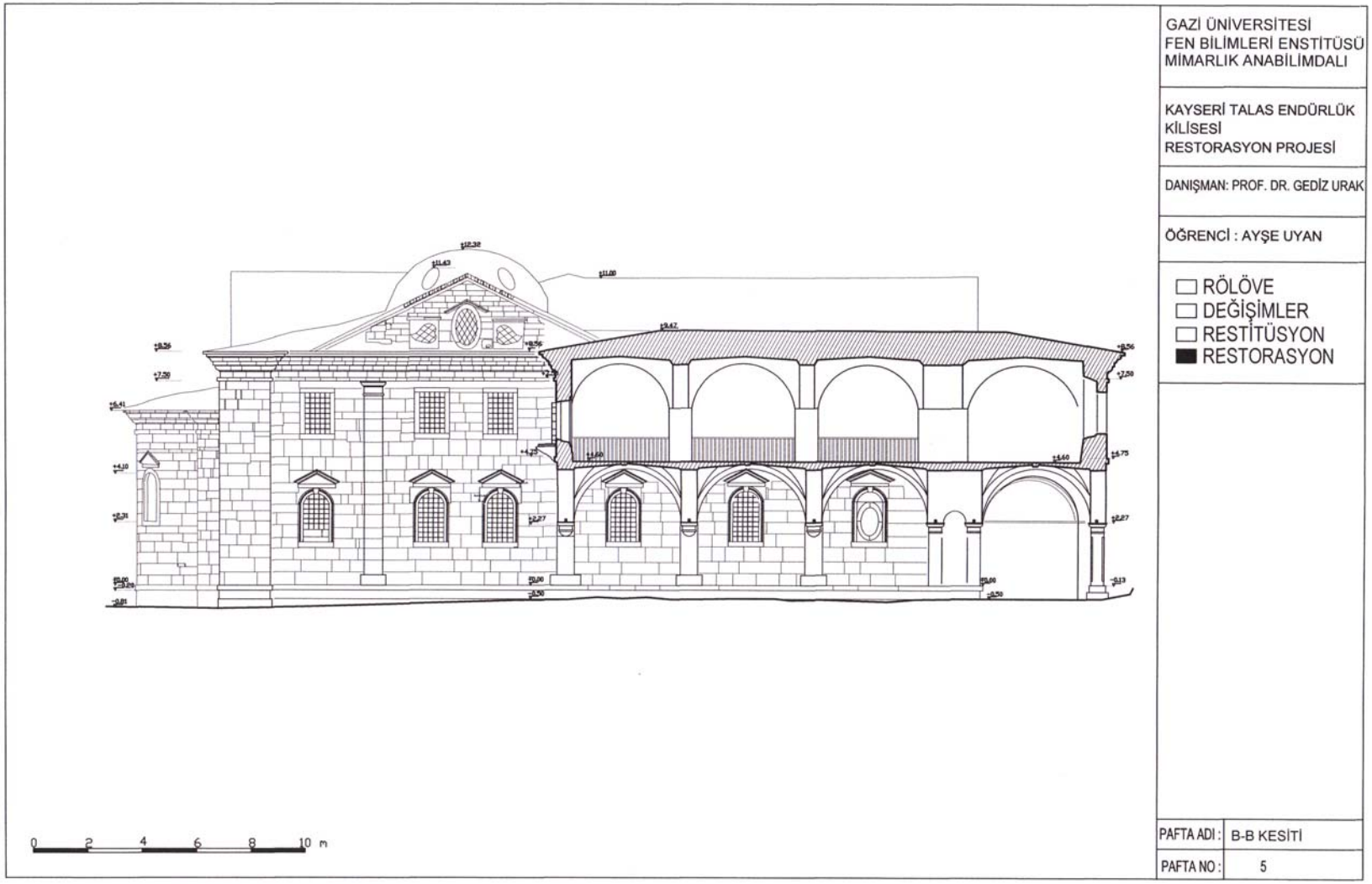
EK-63 Restorasyon galeri kat planı

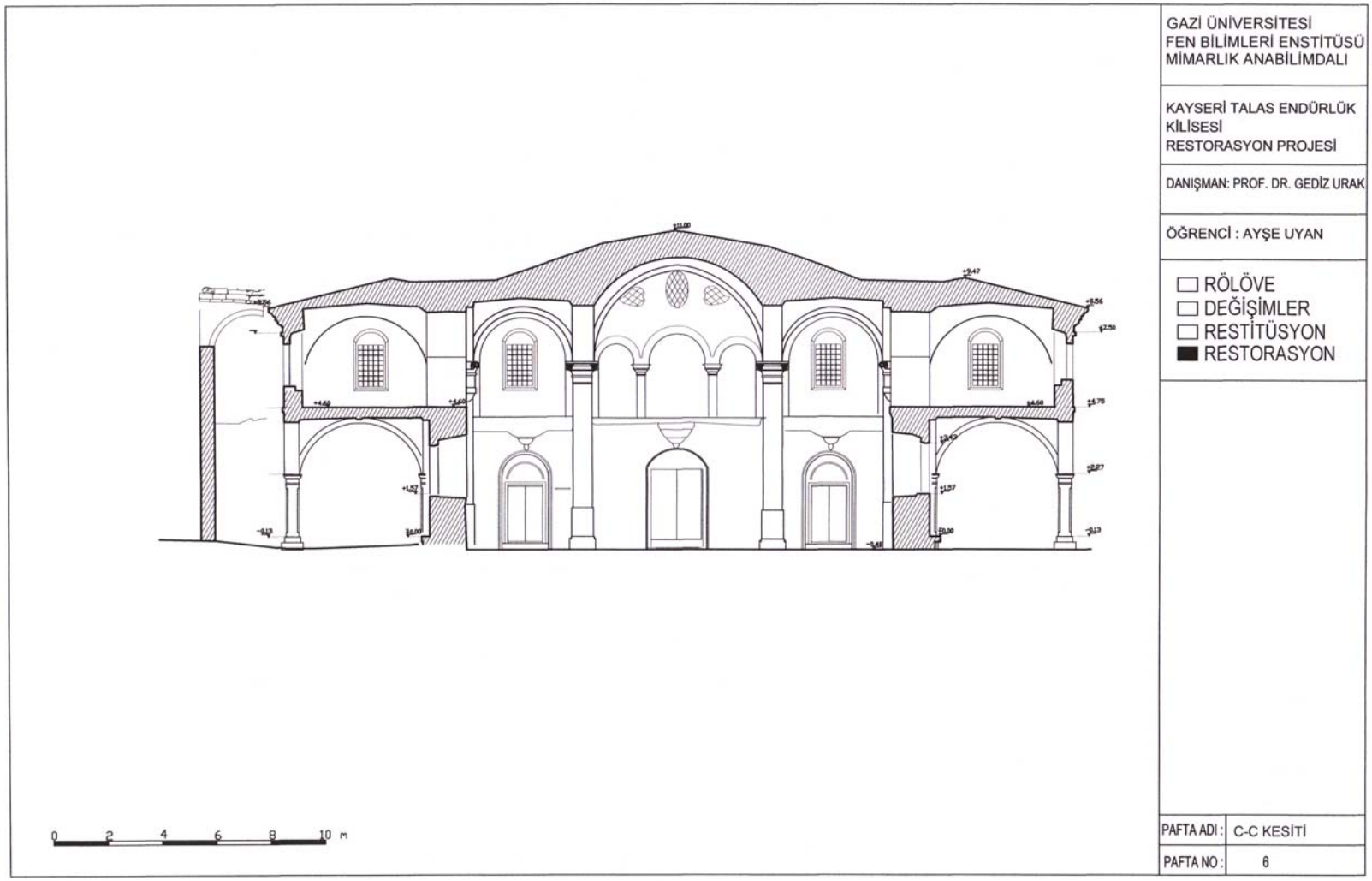
EK-64 Restorasyon A-A kesiti

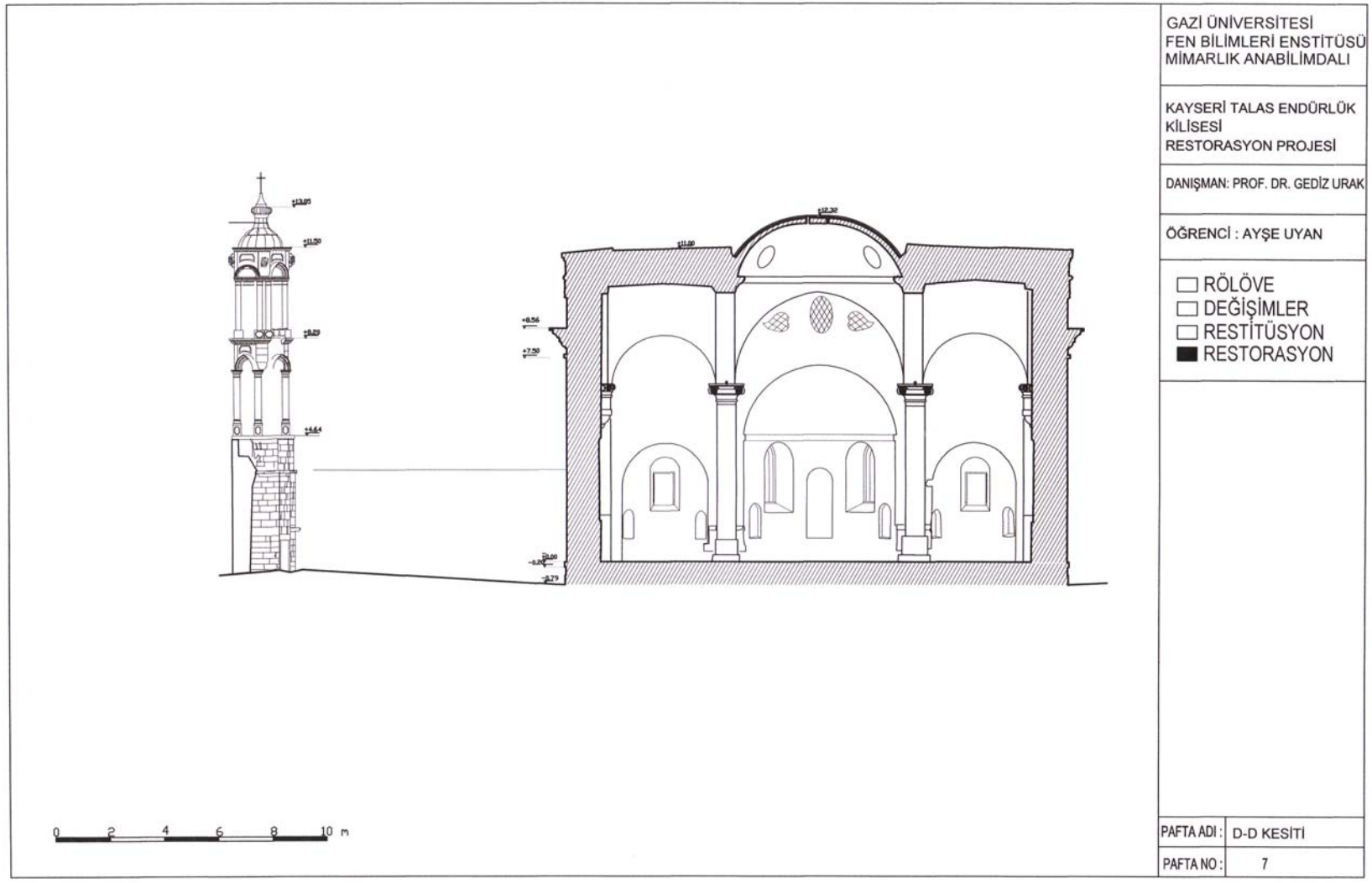
EK-65 Restorasyon B-B kesiti

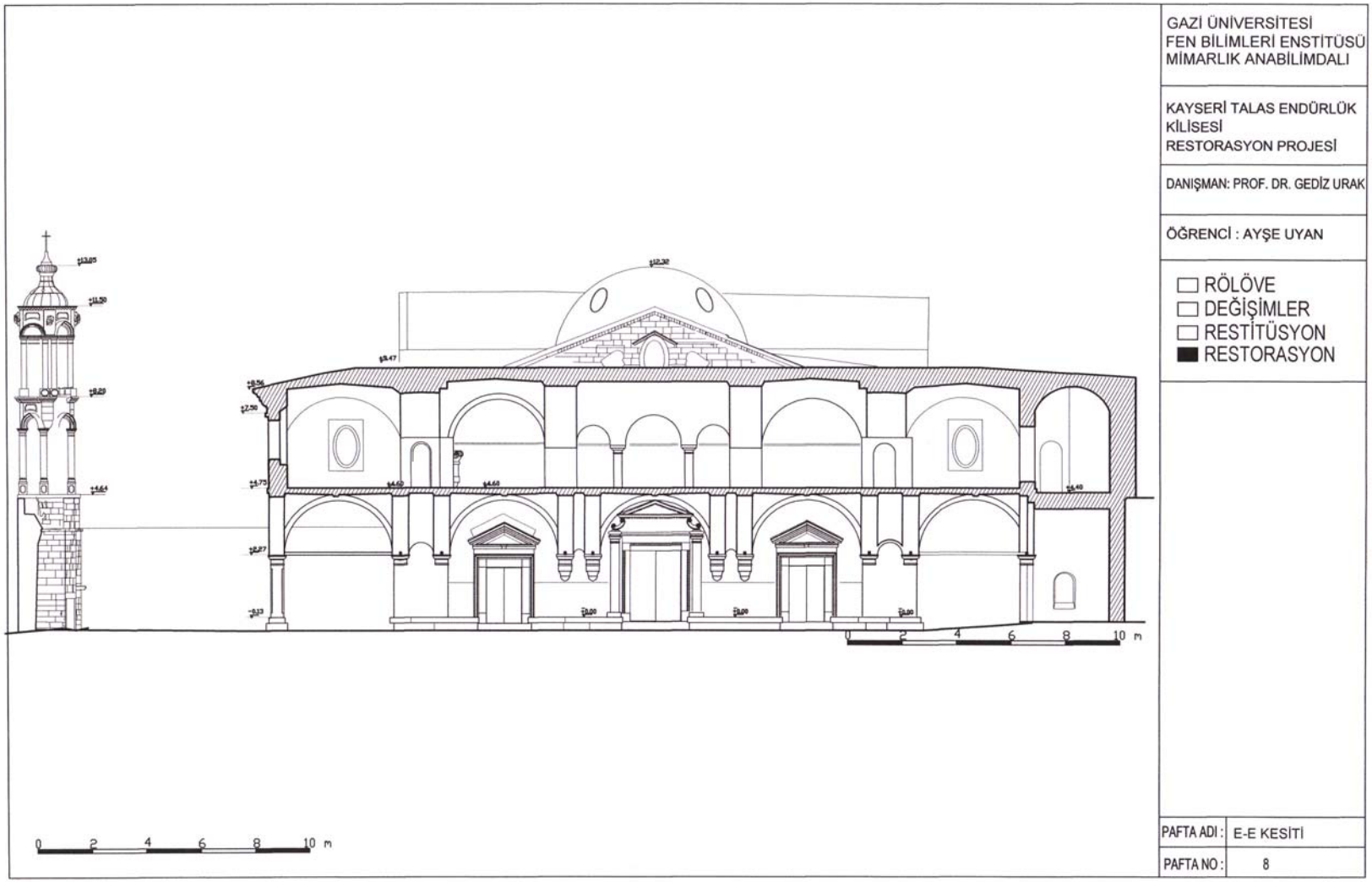
EK-66 Restorasyon C-C kesiti

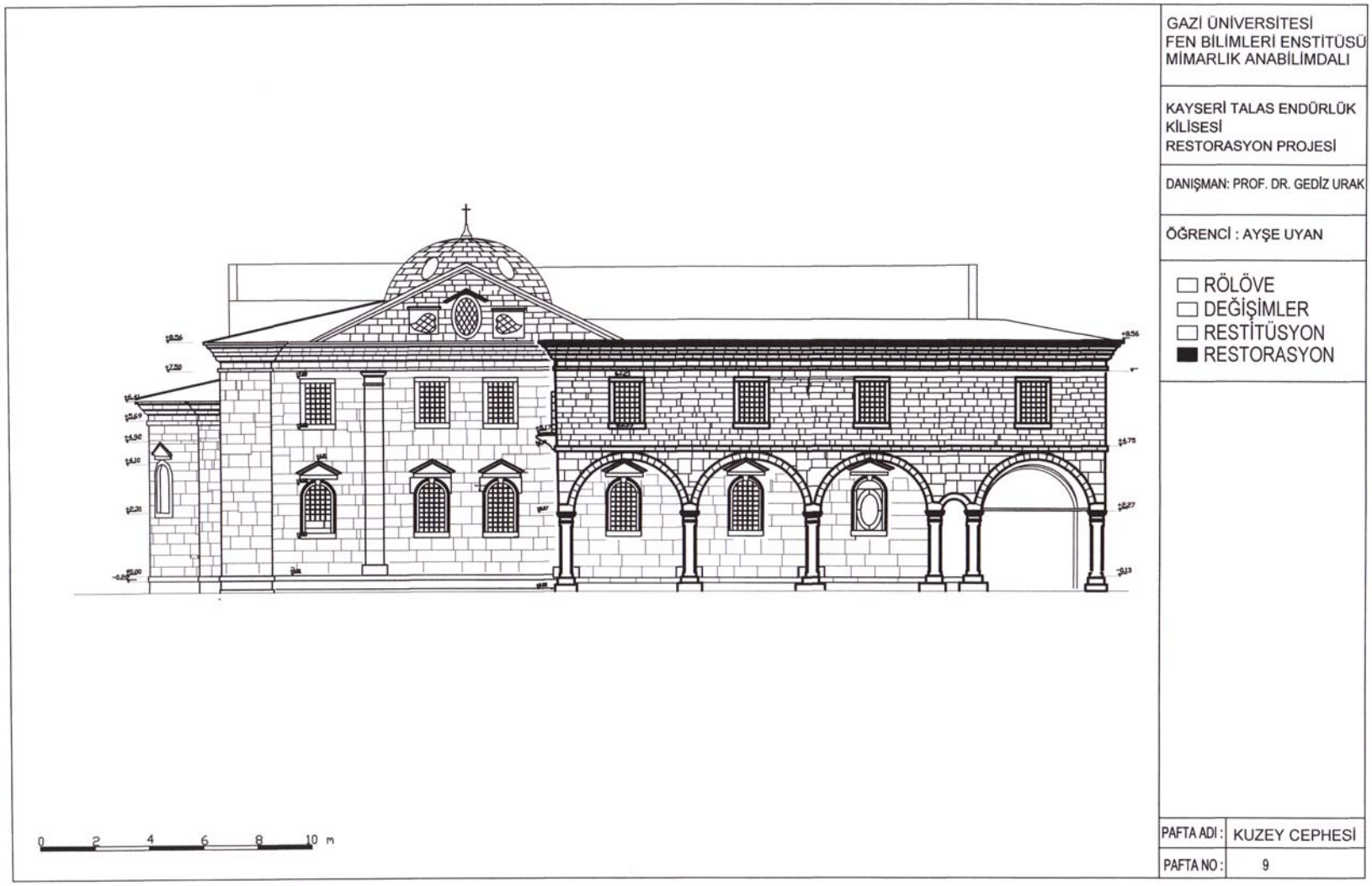
EK-67 Restorasyon D-D kesiti

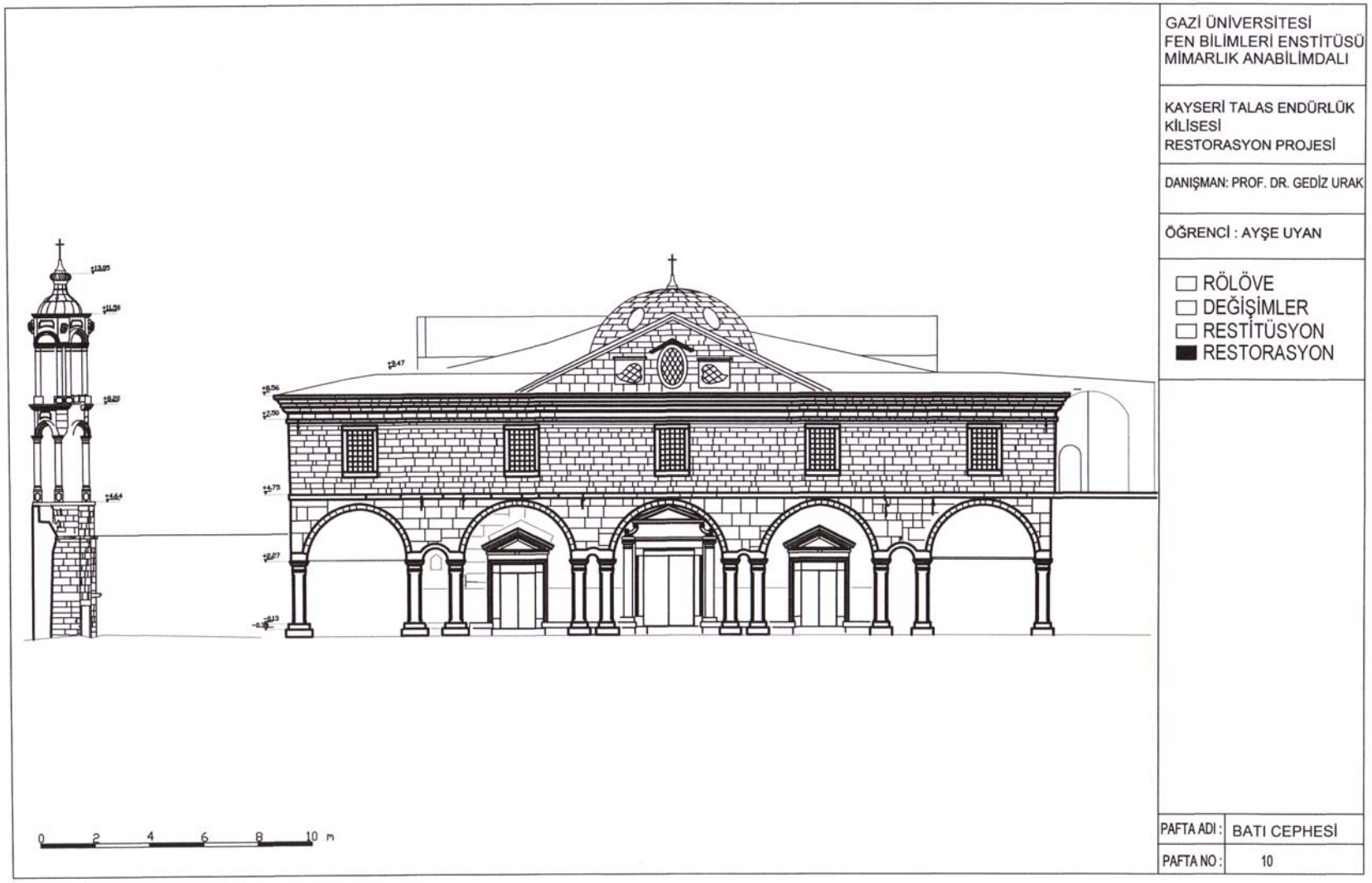
EK-68 Restorasyon E-E kesiti

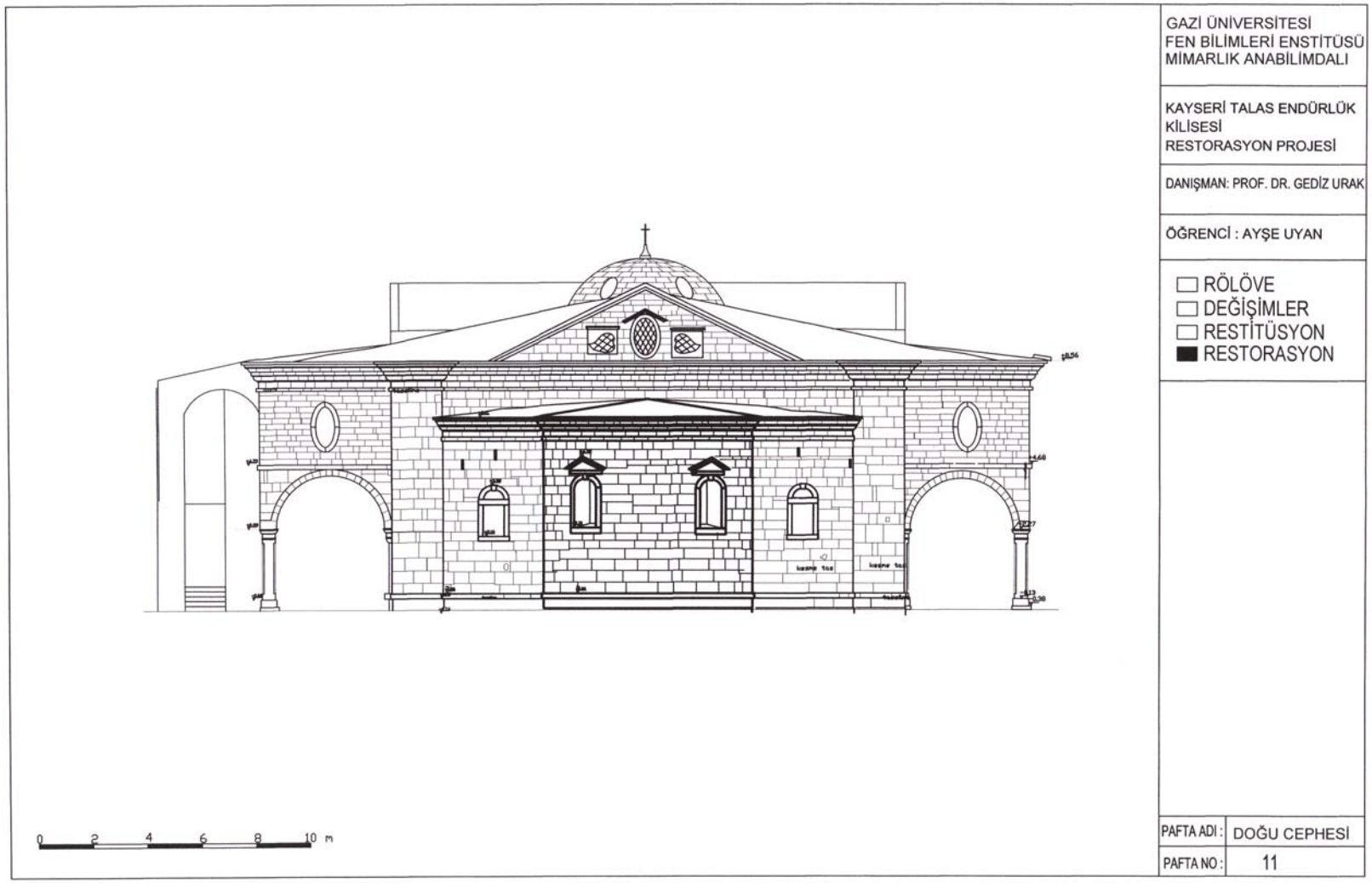
EK-69 Restorasyon kuzey cephesi

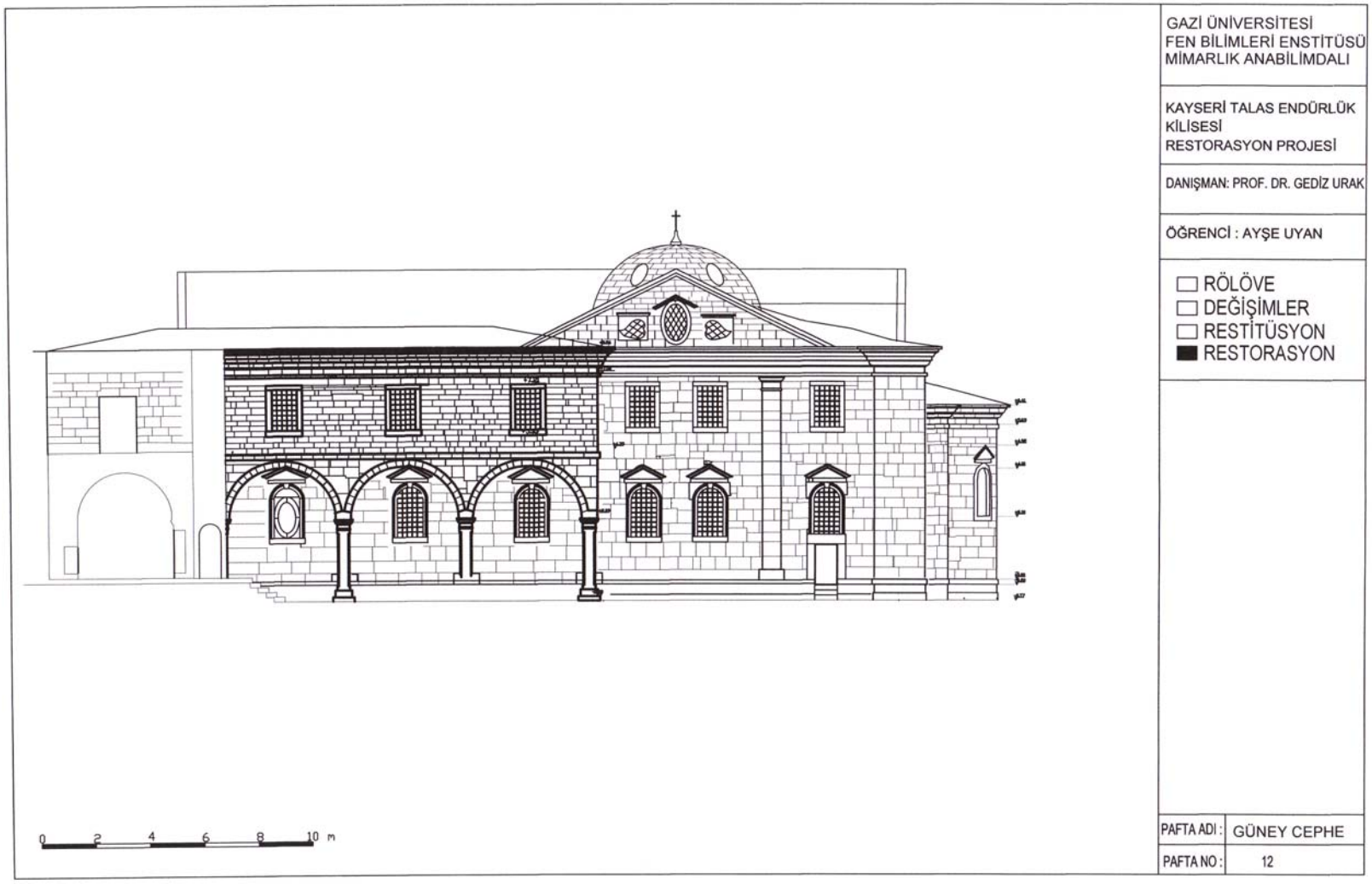
EK-70 Restorasyon batı cephesi

EK-71 Restorasyon doğu cephesi

EK-72 Restorasyon güney cephesi

EK-73 Endürlük Kilisesi nokta koordinatları

NoktaNo	Y	X	Z	NoktaNo	Y	X	Z	NoktaNo	Y	X	Z
1	1005.55	992.92	1.82	2	1005.26	992.92	1.51	3	1005.22	992.80	1.51
4	1005.14	992.68	1.51	5	1005.26	992.35	1.51	6	1005.14	992.28	1.51
7	1004.99	992.22	1.51	8	1004.71	992.62	1.51	9	1004.54	992.87	1.51
10	1004.27	992.85	1.51	11	1004.23	992.43	1.51	12	1004.20	992.18	1.51
13	1004.10	991.74	1.51	14	1004.35	991.18	1.51	15	1004.14	990.80	1.51
16	1003.71	991.03	1.51	17	1003.58	990.90	1.78	18	1003.34	990.62	1.77
19	1002.93	990.30	1.78	20	1002.55	990.12	1.79	21	1002.33	990.03	1.79
22	1002.07	989.92	1.79	23	1002.09	989.69	1.79	24	1001.93	989.47	1.80
25	1001.69	989.36	1.80	26	1001.37	989.42	1.80	27	1001.20	989.55	1.79
28	1001.16	989.85	1.79	29	1000.89	989.96	1.78	30	1000.65	990.02	1.78
31	1000.36	990.10	1.75	32	999.96	990.28	1.75	33	999.77	990.44	1.75
34	999.55	990.64	1.77	35	999.38	990.80	1.76	36	998.97	990.50	1.77
37	998.83	990.66	1.81	38	998.92	991.47	1.76	39	998.79	991.86	1.70
40	998.64	992.52	1.68	41	998.38	992.48	1.69	42	998.33	992.33	1.69
43	998.07	992.16	1.70	44	997.80	992.20	1.70	45	997.67	992.33	1.69
46	997.61	992.46	1.69	47	997.33	992.42	1.69	48	997.30	992.45	1.69
49	996.93	991.33	1.56	50	996.73	991.15	1.62	51	996.38	990.94	1.90
52	995.50	990.17	2.15	53	995.45	990.18	2.15	54	995.31	990.89	1.89
55	994.01	992.26	1.87	56	993.96	992.38	1.88	57	993.83	992.51	1.87
58	993.68	992.55	1.88	59	993.58	992.55	1.88	60	993.57	992.57	1.88
61	993.37	992.55	1.88	62	992.81	991.98	1.82	63	992.80	992.24	1.56
64	992.77	992.50	1.31	65	992.80	992.62	1.31	66	993.07	992.94	1.32
67	993.52	993.27	1.05	68	993.51	993.67	1.06	69	992.38	993.64	1.02
70	992.37	993.72	1.02	71	993.45	994.70	1.07	72	993.43	995.22	1.52
73	993.35	995.23	1.53	74	993.24	997.82	1.50	75	992.25	997.91	1.52
76	992.25	997.98	1.51	77	991.99	997.97	1.71	78	991.93	998.91	1.90
79	992.20	998.93	1.88	80	992.21	998.98	2.28	81	993.14	999.19	1.49
82	993.09	1000.34	1.48	83	992.14	1000.42	1.53	84	992.12	1000.48	1.54
85	991.87	1000.47	1.80	86	991.79	1001.40	1.80	87	992.05	1001.42	1.84
88	992.05	1001.50	1.91	89	992.96	1001.70	1.87	90	992.89	1003.10	1.92
91	992.81	1004.73	1.67	92	992.90	1004.74	1.44	93	992.80	1004.74	1.47
94	991.81	1005.88	1.55	95	991.82	1005.94	1.56	96	992.71	1006.14	1.46
97	992.82	1006.11	1.44	98	992.71	1008.11	1.47	99	992.61	1008.25	1.65
100	992.46	1012.32	1.62	101	992.52	1012.34	1.62	102	992.51	1012.60	1.62
103	992.22	1013.42	1.83	104	992.46	1013.44	1.82	105	992.44	1013.71	1.82
106	992.44	1013.93	1.06	107	992.49	1013.95	1.07	108	992.47	1014.18	1.07
109	992.35	1015.50	0.88	110	992.36	1015.51	1.12	111	992.31	1016.41	1.36
112	992.31	1016.44	1.36	113	992.48	1016.53	1.35	114	992.60	1016.74	1.33
115	992.61	1016.82	1.33	116	992.60	1016.44	1.33	117	993.25	1016.86	1.33
118	995.38	1016.96	1.86	119	996.36	1016.97	1.86	120	996.43	1016.81	1.87
121	996.71	1016.68	1.87	122	996.72	1016.67	1.86	123	996.92	1016.73	1.87
124	997.03	1016.85	1.87	125	997.10	1017.06	1.86	126	997.99	1017.13	1.86
127	999.03	1017.18	1.52	128	998.99	1018.15	1.53	129	999.14	1018.09	1.53
130	999.13	1018.41	1.53	131	1001.01	1018.48	1.62	132	1001.02	1018.18	1.62
133	1001.13	1018.18	1.62	134	1001.19	1017.28	0.63	135	997.13	1016.68	0.96
136	1002.14	1017.33	0.70	137	1003.11	1017.36	1.28	138	1003.14	1016.97	1.27
139	1003.16	1017.19	1.29	140	1003.26	1017.07	1.29	141	1003.52	1017.01	1.28
142	1003.74	1017.11	1.28	143	1003.84	1017.29	1.28	144	1003.85	1017.39	1.28
145	1003.86	1017.01	1.27	146	1004.49	1017.43	1.36	147	1006.29	1018.70	1.35
148	1006.32	1018.36	1.35	149	1006.42	1018.37	1.35	150	1006.47	1018.01	1.09
151	1006.51	1017.55	1.15	152	1006.64	1017.55	1.15	153	1007.69	1017.58	1.21
154	1008.18	1014.71	1.23	155	1008.20	1014.21	1.05	156	1008.45	1014.22	1.05
157	1008.24	1013.37	1.08	158	1008.26	1013.12	1.07	159	1008.30	1013.11	1.07
160	1008.36	1012.25	1.09	161	1008.41	1011.45	1.59	162	1009.43	1011.37	1.76
163	1009.44	1011.31	1.76	164	1008.57	1010.08	1.92	165	1008.64	1008.70	1.67
166	1008.54	1008.63	1.47	167	1008.93	1006.89	1.53	168	1009.64	1006.82	1.60
169	1009.65	1006.72	1.59	170	1009.93	1006.74	1.60	171	1008.80	1005.55	1.84
172	1008.88	1003.96	1.82	173	1008.87	1003.75	1.82	174	1008.83	1003.30	1.46
175	1008.94	1002.39	1.47	176	1009.85	1002.38	1.59	177	1009.88	1002.31	1.60

EK-73 (Devam) Endürlük Kilisesi nokta koordinatları

NoktaNo	Y	X	Z	NoktaNo	Y	X	Z	NoktaNo	Y	X	Z
178	1010.12	1002.32	1.60	179	1009.92	1001.37	1.61	180	1009.91	1001.30	1.66
181	1009.77	1001.27	1.58	182	1009.74	1002.36	1.58	183	1009.02	1001.13	2.01
184	1009.08	1000.00	2.01	185	1009.98	999.89	1.73	186	1009.99	999.82	1.73
187	1010.27	999.82	1.74	188	1010.30	998.87	1.74	189	1010.02	998.86	1.74
190	1009.98	998.78	1.74	191	1009.16	998.67	1.60	192	1009.20	997.90	1.60
193	1009.22	997.77	1.60	194	1009.23	997.63	1.60	195	1009.26	996.89	1.82
196	1009.17	996.88	1.82	197	1009.17	996.73	1.82	198	1009.86	996.41	1.87
199	1009.85	996.13	1.89	200	1009.35	996.14	1.87	201	1009.20	996.13	1.88
202	1009.58	996.57	1.47	203	1009.59	996.20	1.48	204	1009.19	996.70	0.94
205	1009.21	996.24	0.93	206	1009.22	995.73	2.43	207	1010.51	994.63	2.32
208	1010.25	994.61	2.34	209	1010.24	994.56	2.34	210	1009.59	994.47	2.30
211	1009.25	995.47	1.58	212	1009.31	994.68	1.63	213	1008.99	993.17	1.64
214	1008.70	993.13	1.87	215	1008.67	992.89	1.68	216	1008.63	992.58	1.58
217	1008.98	992.28	1.56	218	1008.68	991.78	1.55	219	1008.33	991.98	1.61
220	1008.08	991.77	1.73	221	1007.76	991.57	1.82	222	1007.41	991.47	1.81
223	1007.15	991.45	1.77	224	1006.68	991.50	1.82	225	1007.65	990.88	2.40
226	1007.63	990.88	2.40	227	1007.64	990.57	2.42	228	1004.77	997.25	1.54
229	1004.46	997.19	1.54	230	1004.40	996.72	1.54	231	1004.26	996.58	0.88
232	1004.24	997.18	0.89	233	1004.26	997.18	0.89	234	1004.28	997.25	0.89
235	1004.34	997.27	0.89	236	1004.34	997.29	0.89	237	1004.93	997.33	0.84
238	1004.94	997.30	0.95	239	1005.00	997.29	0.94	240	1005.04	997.22	0.94
241	1005.05	997.22	0.94	242	1005.05	997.10	0.95	243	1004.54	996.59	0.95
244	998.12	996.47	1.45	245	998.06	996.78	1.45	246	997.70	996.90	1.45
247	997.56	996.82	1.45	248	997.38	996.82	0.96	249	997.40	996.82	0.97
250	997.42	996.88	0.97	251	997.49	996.92	0.96	252	997.49	996.93	0.97
253	998.07	996.97	0.97	254	998.08	996.96	0.97	255	998.13	996.93	0.97
256	998.17	996.88	0.97	257	998.19	996.87	0.96	258	998.21	996.56	0.98
259	998.24	996.55	0.98	260	998.22	996.35	1.02	261	998.18	996.20	1.01
262	998.29	996.12	0.40	263	998.26	996.63	0.41	264	998.23	997.06	0.41
265	997.30	997.00	0.40	266	1004.26	996.41	0.39	267	1004.21	997.34	0.38
268	1004.66	997.36	0.38	269	1005.14	997.37	0.31	270	1005.16	997.22	0.38
271	1004.43	1003.48	1.40	272	1004.14	1003.46	1.40	273	1003.97	1003.62	1.40
274	1003.96	1003.92	1.40	275	1004.03	1004.02	1.40	276	1003.84	1004.16	0.79
277	1003.87	1003.36	0.78	278	1004.68	1003.37	0.59	279	1004.76	1003.32	0.20
280	1003.81	1003.28	0.19	281	1003.78	1004.22	0.01	282	997.06	1002.96	0.79
283	997.81	1003.00	0.87	284	997.77	1003.82	1.30	285	997.75	1003.58	1.68
286	997.78	1003.29	1.67	287	997.64	1003.13	1.66	288	997.40	1003.08	1.67
289	997.22	1003.17	1.68	290	997.14	1002.90	0.20	291	997.93	1002.94	0.14
292	997.89	1003.89	-0.00	293	996.76	1007.49	-0.03	294	997.68	1007.55	0.01
295	997.66	1008.41	0.03	296	997.64	1008.41	0.19	297	997.62	1008.47	0.18
298	997.58	1008.47	0.19	299	997.58	1008.49	0.19	300	997.60	1008.29	1.29
301	997.59	1008.29	1.29	302	997.57	1008.36	1.29	303	997.50	1008.36	1.29
304	997.49	1008.38	1.29	305	997.63	1007.58	1.22	306	996.81	1007.55	1.22
307	996.93	1007.75	1.62	308	997.28	1007.63	1.62	309	997.53	1007.87	1.62
310	997.54	1008.02	1.62	311	996.66	1012.38	1.41	312	996.90	1012.20	1.41
313	997.24	1012.30	1.41	314	997.30	1012.38	1.41	315	996.58	1012.08	1.21
316	997.40	1012.14	1.22	317	997.31	1013.19	1.21	318	997.36	1012.96	1.22
319	997.42	1012.99	0.05	320	997.46	1012.07	-0.01	321	996.53	1012.00	0.07
322	1003.40	1012.85	1.29	323	1003.51	1012.58	1.29	324	1003.77	1012.49	1.29
325	1004.01	1012.62	1.29	326	1004.06	1012.69	1.29	327	1004.17	1012.46	1.21
328	1003.38	1012.40	1.08	329	1003.32	1013.20	1.17	330	1003.24	1013.26	0.04
331	1003.29	1012.33	-0.11	332	1004.25	1012.37	-0.07	333	1003.69	1008.37	1.46
334	1003.76	1008.02	1.46	335	1003.96	1007.92	1.46	336	1004.29	1008.05	1.46
337	1004.41	1007.90	1.34	338	1003.67	1007.86	1.30	339	1003.63	1008.54	1.34
340	1003.64	1008.55	1.35	341	1003.65	1008.61	1.35	342	1003.71	1008.63	1.35
343	1003.71	1008.64	1.35	344	1003.61	1008.72	0.14	345	1003.61	1008.71	0.14
346	1003.55	1008.69	0.14	347	1003.54	1008.64	0.14	348	1003.53	1008.63	0.14
349	1003.57	1007.75	-0.01	350	1004.52	1007.83	0.01	351	1000.87	1000.60	12.38
352	1000.66	1000.34	12.38	353	1000.64	1000.12	12.38	354	1000.70	999.88	12.40

EK-73 (Devam) Endürlük Kilisesi nokta koordinatları

NoktaNo	Y	X	Z	NoktaNo	Y	X	Z	NoktaNo	Y	X	Z
355	1000.84	999.80	12.39	356	1001.03	999.75	12.38	357	1001.29	999.79	12.38
358	1001.42	999.94	12.37	359	1001.49	1000.21	12.38	360	1001.38	1000.47	12.37
361	1001.10	1000.63	12.38	362	1000.86	1000.60	12.38	363	1001.06	1000.62	12.53
364	1000.65	1000.12	12.39	365	1001.02	999.77	12.41	366	1001.47	1000.21	12.57
367	1000.38	1002.88	10.37	368	1000.57	1002.93	10.36	369	1000.81	1002.97	10.36
370	1001.01	1002.97	10.37	371	1001.24	1002.97	10.37	372	1001.43	1002.94	10.37
373	1001.68	1002.92	10.37	374	1001.86	1002.86	10.38	375	1002.08	1002.77	10.38
376	1002.24	1002.70	10.38	377	1002.46	1002.58	10.38	378	1002.63	1002.46	10.38
379	1002.85	1002.31	10.37	380	1002.98	1002.19	10.38	381	1003.13	1002.00	10.38
382	1003.26	1001.86	10.38	383	1003.40	1001.66	10.37	384	1003.49	1001.49	10.37
385	1003.62	1001.28	10.37	386	1003.66	1001.08	10.35	387	1003.76	1000.86	10.34
388	1003.77	1000.65	10.34	389	1003.80	1000.42	10.33	390	1003.81	1000.22	10.33
391	1003.82	999.99	10.33	392	1003.79	999.79	10.33	393	1003.75	999.56	10.33
394	1003.70	999.37	10.33	395	1003.62	999.13	10.33	396	1003.55	998.95	10.34
397	1003.42	998.75	10.34	398	1003.32	998.58	10.35	399	1003.17	998.36	10.35
400	1003.06	998.24	10.37	401	1002.87	998.08	10.37	402	1002.70	997.96	10.37
403	1002.52	997.83	10.37	404	1002.35	997.74	10.38	405	1002.14	997.65	10.37
406	1001.96	997.56	10.37	407	1001.73	997.49	10.37	408	1001.53	997.44	10.37
409	1001.29	997.39	10.38	410	1001.10	997.37	10.38	411	1000.84	997.39	10.37
412	1000.65	997.41	10.38	413	1000.39	997.47	10.35	414	1000.20	997.54	10.38
415	999.97	997.61	10.38	416	999.80	997.68	10.38	417	999.56	997.80	10.35
418	999.41	997.91	10.38	419	999.23	998.06	10.36	420	999.08	998.20	10.38
421	998.91	998.38	10.38	422	998.79	998.52	10.36	423	998.66	998.74	10.37
424	998.57	998.89	10.36	425	998.46	999.12	10.36	426	998.39	999.29	10.36
427	998.33	999.54	10.37	428	998.30	999.70	10.37	429	998.27	999.96	10.37
430	998.26	1000.16	10.37	431	998.27	1000.40	10.37	432	998.29	1000.58	10.38
433	998.33	1000.81	10.37	434	998.38	1000.98	10.38	435	998.47	1001.21	10.38
436	998.54	1001.39	10.38	437	998.65	1001.59	10.38	438	998.75	1001.76	10.38
439	998.89	1001.95	10.39	440	999.03	1002.09	10.39	441	999.19	1002.25	10.40
442	999.36	1002.39	10.38	443	999.55	1002.53	10.38	444	998.52	1001.94	10.12
445	1000.02	1003.05	10.07	446	1000.96	1003.23	10.10	447	1002.80	1002.70	10.14
448	1003.47	1002.04	10.07	449	1004.04	1000.72	10.04	450	1004.06	999.72	10.02
451	1003.25	998.07	10.08	452	1001.77	997.22	10.09	453	1001.14	997.15	10.10
454	999.69	997.43	10.15	455	998.90	998.00	10.11	456	998.03	999.47	10.10
457	997.96	1000.08	10.12	458	998.22	1001.34	10.11	459	1004.57	992.88	6.57
460	1004.47	993.29	6.48	461	1005.19	993.23	6.53	462	1004.32	996.56	6.57
463	1004.29	997.25	6.60	464	1004.96	997.28	6.62	465	1004.64	1003.45	6.64
466	1003.98	1003.44	6.67	467	1003.90	1004.10	6.83	468	1004.36	1007.96	6.65
469	1003.72	1007.94	6.58	470	1003.66	1008.57	6.63	471	1004.10	1012.55	6.55
472	1003.47	1012.51	6.54	473	1003.43	1013.13	6.58	474	1003.84	1017.05	6.54
475	1003.22	1017.04	6.56	476	1003.17	1017.19	6.61	477	997.08	1017.06	6.75
478	997.09	1016.79	6.67	479	996.40	1016.72	6.66	480	997.31	1012.89	6.89
481	997.28	1012.23	6.63	482	996.62	1012.18	6.70	483	997.53	1008.29	6.83
484	997.55	1007.62	6.88	485	996.86	1007.61	6.62	486	997.79	1003.76	6.76
487	997.82	1003.10	6.72	488	997.14	1003.06	6.71	489	997.48	996.91	6.66
490	998.10	996.94	6.76	491	998.15	996.30	6.74	492	997.70	992.81	6.63
493	998.33	992.86	6.65	494	998.36	992.59	6.81	495	993.86	992.29	6.70
496	993.85	992.53	6.67	497	993.61	992.54	6.69	498	993.64	996.08	6.65
499	993.62	996.71	6.68	500	993.33	996.71	6.85	501	993.02	1002.85	6.80
502	993.29	1002.89	6.69	503	993.19	1003.56	6.72	504	993.25	1003.53	6.68
505	992.73	1007.44	6.78	506	993.05	1007.47	6.68	507	994.88	1008.20	8.32
508	995.28	1007.56	8.32	509	996.17	1008.25	7.89	510	992.51	1012.00	6.58
511	992.79	1012.01	6.60	512	992.78	1012.63	6.71	513	996.58	1012.18	7.01
514	992.30	1016.53	6.64	515	992.61	1016.57	6.67	516	992.64	1016.79	6.73
517	996.37	1016.77	6.99	518	995.01	1017.00	8.07	519	1007.54	1017.57	6.53
520	1007.69	1017.58	6.54	521	1007.68	1017.34	6.85	522	1008.00	1013.33	6.55
523	1008.03	1012.72	6.54	524	1008.27	1012.71	6.58	525	1008.53	1009.49	7.68
526	1008.26	1008.76	6.57	527	1008.18	1008.13	7.07	528	1008.45	1006.38	8.28
529	1008.81	1004.54	6.99	530	1008.50	1004.28	6.53	531	1008.53	1003.67	6.55

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : UYAN, Ayşe

Uyruğu : T.C.

Doğum tarihi ve yeri : 18.08.1979 Kayseri

Medeni hali : Evli

Telefon : 0 (352) 2226467

Faks : 0 (352) 2321404

e-mail : ayseuyan2@hotmail.com

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet tarihi**
Lisans	Erciyes Üniversitesi/ Mimarlık Bölümü	2003
Lise	Sümer Lisesi	1998

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2003-	Uyan inşaat	Yönetici Mimar

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Resim, müzik, fotoğraf çekme, antik kent gezileri